

Baş redaktor:

Afaq Məsud

Redaksiya heyəti:

Vaqif Bayatlı Odər

Zakir Fəxri

Saday Budaqlı

Yaşar

Zahid Sarıtorpaq

İlqar Əlfi

Mahir N. Qarayev

Etimad Başkeçid

Məsul katib:

Əlisəmid Kür

Redaktor:

Kəmalə Cəfərzadə

Kompüter tərtibatı:

Aqil Əmrahov

Korrektor:

Vəfa Əliyeva

Şəhla Mustafayeva

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında
Tərcümə Mərkəzi

“XƏZƏR” 4 / 2015
(Dünya ədəbiyyatı dərgisi)
240 səh.

ISBN 978-9952-503-16-6

© Azərbaycan Respublikasının Nazirlər
Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi,
Bakı-2015

B U S A Y D A

NOBEL KÜRSÜSÜ

Svetlana Aleksiyeviç – Nobel nitqi,
“Tabut oğlanlar” (kitabdan parça)5

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

Afaq Məsud – “Mənsur Həllac” (pyes).....40

BƏŞƏRİ POEZİYA

Oktavio Pas – şeirlər, müsahibə72

MƏKTUB

Tomas Vulfun məktubları80

KLASSİK HEKAYƏLƏR

Adolfo Kasares – “Qəbri necə qazmalı” (hekayə) ...92

LATIN AMERİKASI POEZİYASI

Kolumbiya şairləri.....111

ESSE

Uiston Hyu Oden – “Mən”i olmayan adam”117

YADDAŞ

İbn Fədlan – “Səyahətname”125

ROMAN

Milorad Paviç – “Küleyin astar üzü” (davamı).....136

İSPAN MODERNİZMİ

Antonio Maçado (İspaniya) – şeirlər178

100 İL

Haldun Tanər – “Kəşanlı Əli dastanı” (pyes).....183

ƏDƏBİ MOZAIKA229

SVETLANA ALEKSIYEVIÇ

5

2015

“POSTSOVET İNSANININ AĞRILARI” NOBEL ALDI

Son illər Nobel Komitəsi bizi təəccübləndirməklə məşğuldur. İlk dəfə eşitdiyimiz adın arxasına düşüb, oradan-burdan yazılarını tapırıq, yeni bir imza kəşf etmək arzusuyla əsərlərini oxumağa giririk. Ancaq bu istək heç də həmişə özünü doğrultmur.

2015-ci ilin ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçısı Svetlana Aleksiyevič, demə, tanınmış yazıçımız. Sovetlər Birliyinin, bir çox başqa dövlətlərin mükafatlarına layiq görülüb, kitabları müxtəlif dillərə çevrilib, milyonlarla tirajla çap olunub, iyirmiyə yaxın sənədli filmin, üç teatr tamaşasının müəllifidir və öz ölkəsi Belarusda hakimiyyətin arzuladığı adam deyil (axır vaxtlar bu fakt Nobel Komitəsi üçün həlledici rol oynayır).

Svetlana Aleksiyeviči bir yazıçı kimi tanıdan, öz ölkəsində arzuolunmaz şəxsə çevirən üstündən sükutla keçdiyimiz, görməzliyə vurduğumuz gerçəkləri işıq üzünə çıxarması, postsovet insanının faciəsini açıb göstərməsidir. O, bədii-sənədli janrda yazdığı əsərləri yüzlərlə müsahibə üzərində qurur, rəsmi təbliğatın surmağa çalışdığı sovet insanı obrazını dağıdır, düşüycü şəraitdə ağrı-acılarıyla üzbəüz qalan sadə insanı təsvir edir.

Yazıçı “Müharibənin sərt üzü” (1985), “Sonuncu şahidlər” (1985), “Tabut oğlanlar” (1989), “Çernobil duası” (1997), “Sekond hənd dövrü” (2013) əsərlərində öz dəstxəttinə sadıq qalıb. “Müharibənin sərt üzü” kitabında II Dünya müharibəsi zamanı hərbi əməliyyatlarda iştirak edən, öldürən, ölümdən qorxan, sevən sovet qadınlarının, “Sonuncu şahidlər”də uşaqlığı müharibə dövrünə düşən uşaqların həyatı təsvir olunur. “Tabut oğlanlar”da Əfqanıstan müharibəsinin “görünməyən tərəfindən”, “Çernobil duası”nda atom elektrik stansiyasında qəzanın aradan qaldırılmasından bəhs edilir.

Svetlana Aleksiyevičin əsərlərində dərin psixoloji məqamlar, ya başqa sənətkarlıq məziyyətləri axtarmaq əbəsdi, onun bir yazıçı kimi böyüklüyü cəsarətində, haqqında susduğumuz həqiqətləri, özgə ağrısını öz ağrısı kimi yaşayıb, ürəyindən, qəlbindən keçirib oxuculara çatdırma bilməsindədi.

Saday Budaqlı

UDUZDUĞUMUZ SAVAŞ BARƏDƏ

Mən bu kürsüdə tək deyiləm... Ətrafımda səslər var, yüzlərlə səs – onlar daim mənimlədirlər. Lap uşaqlıq çağlarımdan. Kənddə yaşayırdım. Küçədə oynamaqdan ləzzət alırdıq, amma axşamlar evlərin, həyətlərin qarşısındakı skamyalar, bizimkilər demişkən, yorğun arvadların toplaşdığı skamyalar bizi də maqnit kimi özünə çəkirdi. Onların heç birinin əri, qardaşı, oğlu yox idi, müharibədən sonra kəndimizdə kişilər qəti yadıma gəlmir – İkinci Dünya müharibəsi zamanı, cəbhədə, partizanlıqda bizim Belarusun hər dörd nəfərindən biri həlak olmuşdu. Müharibədən sonra uşaq dünyamız elə qadın dünyası idi. Ən çox xatırladığım qadınların davadan yox, eşqdən, məhəbbətdən danışması idi. Sevgililəri ilə sonuncu gün necə vidalaşdıqlarından, onların hicranını necə yaşadıqlarından, yollarını indi də gözlədiklərindən danışirdılar. Artıq illər keçmişdi, amma onlar gözləməkdə idilər: “Qoy əlsiz-ayaqsız da olsa, qayıtsın – qollarım üstündə gəzdirərəm onu”. Əlsiz... ayaqsız... Deyəsən, məhəbbətin nə olduğunu mən lap uşaqlıqdan bildirdim...

Qulaqlarımda səslənən xorun bir neçə kədərli melodiyasını bölüşüm sizinlə...

Birinci səs:

“Neynirsən bunu bilib? Adamın ürəyi sıxılır. Mən ərimlə davada tanış olmuşam. Tankçı idim. Berlinə kimi gedib çıxdım. Reyxstaqın qabağında durduğumuz yadımdadı – onda hələ ərim deyildi. Mənə dedi: “Gəl evlənək. Mən səni sevirəm”. Sözləri yandırıb-tökdü məni – bütün davanı toz-torpaq, kir-pas, qan-qada içində vurnuxmuşuq, qulaqlarımız söyüşdən başqa heç nə eşitməyib. Ona belə dedim: “Sən əvvəl məndən qadın düzəlt: çiçək bağışla, xoş sözlər də, qoy tərxis olunum, özümə gəlinlik də tikəcəm”. Yandırdığımdan az qalırdım əl qaldıram ona. Hiss elədi vəziyyətimi – üzünün bir yanı yanmışdı, çapıq-çapıq idi, bir də baxıram, gözünün yaşı çapıqlarından süzülür. “Yaxşı, olsun, razıyam”. Belə dedim... Bunu dediyimə heç özüm də inanmadım... Dörd tərəfimiz his, xaraba evlər... Müharibədi də...”

İkinci səs:

“Biz Çernobil atom-elektrik stansiyanın yaxınlığında yaşayırdıq. Qənnadı dükanında piroq bişirirdim. Ərim isə yanğınsöndürən idi. Təzəcə evlənmişdik, mağazaya da əl-ələ tutub gedirdik. Reaktor partlayan gün ərim növbətçi idi. Onlar qəfil çağırışa əyinlərindəki köynəklə, ev paltarında getmişdilər – atom stansiyası partlayır, onlara xüsusi geyim-zad verən də yoxdur. Həyatımız beləydi də... Özünüz yaxşı bilirsiniz... Bütün gecəni yanğıni söndürürdülər, şüalandılar – öldürücü doza almışdılar. Səhər onları təyyarə ilə birbaşa Moskva-yaya apardılar. Kəskin şüa xəstəliyi... insan bundan sonra bir neçə həftə yaşayır... Ərim güclü idi, idmançı idi, sonuncu ölən o oldu. Mən gələndə dedilər ki, xüsusi boksa saxlayırlar, ora heç kim keçə bilməz. “Sevirəm axı onu, - yalvarırdım. – “Onlara əsgərlər qulluq edir. Sən hara gedirsən?” – “Vallah, sevirəm”. Məni dilə tuturdular: “O artıq sənin sevgilin deyil, zərərsizləşdiriləsi obyektidir. Qanırsan bunu?” Mənsə tutduğumu buraxmırdım: sevirəm, sevirəm... Gecə yanğın pilləkəni ilə qalxırdım yanına... Gah da gecə növbətçilərinə dil tökürdüm, pul təklif eləyirdim ki, buraxsınlar, bari bircə dəfə görüm onu... Onu tək qoymadım, son nəfəsinə kimi yanında oldum... Ölümündən sonra... bir neçə ay keçdi, qızım oldu, cəmi üç-dörd gün yaşadı. Necə gözləyirdik o körpəni, mənse onu öldürdüm... Bütün şüanı özünə çəkib məni xilas eləmişdi. Elə

balaca idi... Bir tikə... Amma hər ikisini sevirdim. Sevgi də öldürərmi? Niyə axı sevgi ilə ölüm həmişə yanaşı gəlir? Onlar həmişə bir yerdə olurlar. Kim izah edə bilər bunu? Məzarlarının qabağında dizin-dizin sürünürəm indi...”

Üçüncü səs:

“İlk dəfə necə faşist öldürmüşəm... On yaşım vardı, partizanlar artıq məni də özləriylə tapşırığa aparırdılar. Bu alman yaralı idi... Mənə dedilər ki, onun tapançasını götürüm, qaçıb özümü yetirdim ona, alman ikiəlli tapançadan yapışib düz sifətimin önündə oynatmağa başladı. Amma macal tapmadı atsın, mən atdım...”

Öldürməyimdən qorxmıdım... Müharibə bitənədək heç yadıma da düşmədi. Ətrafımda o qədər meyit vardı ki – axı meyitlərin içində yaşayırdıq. Neçə illər sonra həmin faşisti yuxumda görəndə yaman təəccübləndim. Bu qəflətən olmuşdu... O yuxu məndən əl çəkmirdi ... Gah uçmaq istəyirəm – tutub buraxmır. Bax, qalxırsan... uçursan... uçursan... Arxadan özünü yetirir, yapışır səndən, onunla birlikdə təpəsiüstə gəliрсən yerə. Bir xəndəyə düşürəm. Gah da durmaq istəyirəm... istəyirəm ayağa qalxım... İmkan vermir... Onun ucbatından uçub gedə bilmirəm...

Eyni yuxu... Onillərdir düşüb arxama, əl çəkmir...

Oğluma danışa bilmirdim bu yuxumu. Oğlum balaca idi hələ – danışa bilməzdim, nağıl oxuyurdum ona. İndi artıq böyüyüb, amma yenə danışa bilmirəm...”

Flober özü haqda deyirdi ki, o, qələm-insandır; mənse özüm barədə belə deyərdim, mən qulaq-insanam. Küçə ilə gedəndə hansısa sözləri, ifadələri, qulağım çalır – fikirləşirəm: gör nə qədər roman əriyib yox olur, zülmətdə itir. İnsan həyatının ayrıca bir hissəsi var – danışmaq hissəsi – onu ələ keçirib ədəbiyyata gətirə bilmirik. Biz hələ onun qiymətini də bilmirik, ona təəccüblənməmiş, heç heyran da qalmamışıq. Məni isə öz tilsiminə salıb, əsirinə çevirib. İnsanın danışmasına vurğunam... Tənha insan səsini sevirem. Bu mənim ən böyük sevgim, ən sonsuz ehtirasımdır.

Mənim bu kürsüyə yolum qırx il çəkdi – insandan-insana, səsdən-səsə. Bu yolda əldən düşmədiyimi deyə bilmərəm – insan neçə dəfələrlə sarsıdıb, qorxudub məni, heyran da qalmışam, nifrət də eləmişəm, istəmişəm eşitdiyimi unudum, qayıdım bixəbər çağlarıma. İnsanı gözəl gördüyümə sevinib ağlayam – Dəfələrlə arzulamışam bunu.

Mən elə bir ölkədə yaşamışam ki, ölməyi lap uşaqlıqdan öyrədirdilər bizə. Ölümə öyrədirdilər. Bizə deyirdilər ki, insan yanmaq, özünü qurban vermək üçün yaşayır. Əlitüfəngli insanı sevmək öyrədirdilər bizə. Əgər başqa ölkədə böyüsəydim, bu yolu keçməyəcəkdim. Şər qəddardır, ona qarşı mütləq peyvəndin olmalıdır. Lakin biz cəlladlar və qurbanlar arasında yaşamışıq. Valideynlərimiz qorxu içində yaşaya-yaşaya bizə heç nə söyləməsələr belə, həyatımızın ab-havasını zəhərləmişdi

bu qorxu. Şər daim bizə göz qoyurdu.

Beş kitab yazmışam, amma mənə elə gəlir ki, hamısı elə bir kitabdır. Bir utopiyanın tarixçəsini əks etdirən kitab...

Varlam Şalamov yazırdı: “Mən bəşəriyyətin yenilənməsi naminə gedən uduzulmuş savaşın iştirakçısı olmuşam”. Mən bu savaşın, onun qələbə və məğlubiyyətlərinin tarixçəsini bərpa edirəm. Yer üzündə İlahi Səltənəti necə də qurmaq istəyirdilər. Cənnət! Günəş Şəhəri! Hər şey onunla bitdi ki, yerdə qan dəryası, milyonlarla məhv olmuş insan həyatı qaldı. Lakin vaxt vardı ki, 20-ci əsrin heç bir siyasi ideyası kommunizmlə (və onun rəmzi olan Oktyabr inqilabı ilə) müqayisə oluna bilməzdi, qərb intellektuallarını, bütün yer üzündəki insanları onun qədər cəlb edə bilən başqa bir şey yox idi. Raymon Aron rus inqilabını “intellektuallar üçün tiryək” adlandırır. Kommunizm ideyasının azı iki min yaşı var. Onu Platonun ideal və düzgün dövlət haqqında təlimində də, Aristofanın “hər şeyin ümumi” olacağı dövr haqqında arzularında da tapa bilərik... Tomas Morda, Tommazo Kampanellada da... Daha sonralar Sen-Simon, Furiye, Ouendə də. Rus ruhunda nəse var ki, cəhd göstərib bütün bu arzuları gerçəkləşdirməyə vadar edirdi.

İyirmi il əvvəl biz lənətlənə-lənətlənə, göz yaşları içində bu “qırmızı” imperiyanı irəli aparırıdık. Bu gün isə yaxın keçmişimizə yalnız tarixi təcrübə kimi sakitcə baxa bilərik. Bu ona görə vacibdir ki, sosializm haqda mübahisələr hələ də səngimək bilmir. Dünyanı

başqa cür görüb qavrayan yeni nəsil yetişib, amma Marksı, Lenini oxuyan gənclər də az deyil. Rus şəhərlərində Stalinin muzeyləri açılır, ona abidələr qoyulur.

“Qırmızı” imperiya artıq yoxdur, “qırmızı” adam isə qalıb. Hər şey davam edir.

Atam bu yaxınlarda ölüb, lap son nəfəsinədək inanclı kommunist idi. Partiya biletini saxlayırdı. Mən heç vaxt “zibil” sözünü deyə bilmirəm, çünki desəm, gerek öz atamı, “əzizlərimi”, tanışları da belə adlandırım. Elə dostları da. Onların hamısı ordan – sosializmdən çıxıblar. Aralarında idealistlər çox idi. Əsl romantiklər. Bu gün onları başqa adla çağırırlar – qul romantikasının qurbanları. Utopiya qulları. Fikirləşirəm ki, onların hamısı tamam başqa həyat yaşaya bilərdilər, amma sovet həyatı yaşadılar. Niyə? Bu sualın cavabını çox axtarmışam – yaxın keçmişimizdə SSRİ adlanan nəhəng bir ölkəni başdan-başa dolaşmışam, minlərlə lent yazısı qeydə almışam. Sosializm idi, biz sadəcə, yaşayırdıq. Mən “ev” sosializminin, “daxili” sosializmin tarixçəsini, insan qəlbində necə yaşadığını xırda qırıntılardan, qəlpələrdən toplamışam. Məni bax bu kiçik ərazi cəlb edirdi – insan... bir insan. Əslində, hər şey elə bu ərazidə baş verir.

Müharibə qurtaranda Teodor Adorno sarsılmışdı: “Osvensimdən sonra şeir yazmaq vəhşilikdir”. Mənim müəllimim, adını bu gün minnətdarlıqla çəkmək istədiyim Ales Adamoviç də hesab

eləyirdi ki, 20-ci əsrin dəhşətlərini nəsrə gətirmək təhqirdir. Burda uydurmaya yer yoxdur. Həqiqəti olduğu kimi vermək lazımdır. Bunun üçün “fövqələdəbiyyat” gerekdir. Şahidin özü danışmalıdır. Nitseni, onun sözlərini yada salmaq olar. O deyirdi ki, heç bir rəssam reallığın yükünü çəkə bilməz. Qaldıra bilməz bu yükü.

Həqiqətin bir qəlbə, bir ağıla sığmaması mənə həmişə əzab verib. Onun bu qədər dağınıq, bu qədər müxtəlif olması, bütün yer üzünə səpələnməsi. Dostoyevskinin bir fikri var: bəşəriyyət özü barədə ədəbiyyatın əks etdirə bildiyindən qat-qat artıq bilir. Bəs mən nə edirəm? Mən hissələrin, fikirlərin, sözlərin adiliyini toplayıram. Öz zamanımın həyatını yığıram. Məni ruhun tarixçəsi maraqlandırır. Ruhun həyatı. Böyük tarixlərin, adətən, göz yumduğu, üstədən keçdiyi, yuxarıdan aşağı baxdığı şeylərlə maraqlanıram. Həmin o buraxılmış tarixçələrlə məşğulam. Neçə dəfə eşitmişəm, indi də eşidirəm ki, bu ədəbiyyat deyil, sənəddir. Bəs yaxşı, bu gün ədəbiyyat nədir ki? Bu suala kim cavab verəcək? Biz əvvəlkindən daha sürətli yaşayırdıq. Məzmun formanı cırıq-cırıq edir. Sındırır və dəyişir. Hər şey öz axarından çıxır: musiqidə, təsviri sənətdə, elə sənəddə də söz bütün sərhədləri basıb keçir. Faktla uydurma arasında sərhəd yoxdur, biri axa-axa digərinə keçir. Heç şahid də obyektiv deyil. İnsan danışadanaşadanaş yaradır, o, zamanla əlləşir – lap heykəltəraş mərmərlə əlləşən kimi. O, həm aktyor, həm yaradıcıdır.

Məni kiçik adam maraqlandırır. Kiçik, əzəmətli adam deyərdim ona, çünki onu dərdləri böyüdü. Mənim kitablarımda öz kiçik tarixçəsini onun özü danışır və danışa-danışa böyük tarixi açır. Bizdən asılı olmadan baş verənləri və baş verməkdə olanları danışmaq lazımdır. Əvvəlcə, heç olmasa, danışmaq. Biz bundan qorxuruq, keçmişimizin öhdəsindən hələ ki, gələ bilmirik. Dostoyevskinin “Şeytanlar”ında Şatov Stavroginlə söhbətinin əvvəlində deyir: “Biz iki məxluq kimi bu nəhayətsizlikdə... sonuncu dəfə üz-üzə gəlmişik. Yuxarıdan getməyin, adam kimi danışın! Heç olmasa, birçə dəfə adam səsiylə danışın”.

Mənim də qəhrəmanlarımla söhbətlərim təxminən elə bu cür başlanır. Təbii ki, insan öz zamanının içindən danışır – heçsizlikdən danışa bilməz axı! Lakin insanın qəlbinə yol tapmaq müşkül işdir, onun üstünü əsrimizin xurafatı, onun cilovsuz ehtirasları, yalanları televizor və qəzetlərlə örtüb basdırıb.

İstərdim ki, gündəliklərimdən bir neçə səhifə çıxarım, zamanın necə axdığını... ideyanın necə öldüyünü göstərim... Onların izinə düşüb necə getdiyimi...

1980 – 1985

Müharibədən kitab yazıram... Niyə müharibədən? Çünki hamımız hərbiçiyik – ya döyüşmüşük, ya da davaya hazırlanmışıq. Əgər fikir versək, görərik ki, hamımız müharibə zamanındakı kimi düşünürük. Evdə, küçədə. İnsan həyatı bizdə ona görə belə ucuzdur. Hər şey davadakı kimidir.

Tərəddüdlərdən başlamışdım. Müharibə haqda daha bir kitab... Lazımdırmı?

Jurnalist kimi səfərlərimin birində davada sanitar işləmiş bir qadınla görüşdüm. Belə danışdı ki, qışda Ladoqa gölündən keçirmişlər, düşmənlər tərpeniş görüb top atəşinə tutur. Atlar, adamlar buzun altına düşürlər. Hadisə gecə baş verir, o da elə bilir əlinə keçən yaralıdır, bərk-bərk yapışmış sahile çəkir. “Su içində lüt bədəni dartırdım, elə bildim paltarını əynindən çıxıb, – deyirdi. – Sahilə çatanda baxdım ki, dartdığım yekə, yaralı bir nərə balığıdır. Yeddimərtəbə söyüş söyməkdən başqa əlimdən nə gələrdi ki... Yaxşı, adamlar əzab çəkir, bəs heyvanlar, quşlar niyə? Başqa bir səfərdə süvari eskadronunun sanitarının əhvalatını eşitdim. Danışdı ki, döyüş zamanı yaralı bir almanı mermi partlayışından əmələ gələn bir çalaya sürüyüb, amma alman olduğunu çalaya yetişəndən sonra bilib – ayağını qəlpə dağıdıbmış, qanı fısqırırmış. Necə eləsin, düşməndir axı! Orda öz uşaqlarımız qırılır! Amma bu qadın almanın qanını kəsib ayağını sarıyır, sonra da sürünə-sürünə yaralı axtarmağa gedir. Bir dənə də rus əsgərini dartıb gətirir, Alman ayılan kimi, avtomatını qapıb rusu öldürmək istəyir. “Gah birinin əngindən ilişdirirdim, gah o birisinin. Ayaqlarımız qanın içindəydi – qanlarımız bir-birinə qarışmışdı”.

Bu, mənə tanış olmayan müharibə idi. Qadın müharibəsi. Qəhrəmanlardan danışmırdı. İnsanların bir-birini qəhrəmancasına qətlə yetirməsindən söz açmırdı. Qadının yanlış şikayəti

düşdü yadıma: “Döyüşdən sonra çölü tutub gedirsən. Torpağa səriliblər... Hamısı cavan, qəşəng. Gözləri göyə dikilib. Adamın onlara da yazığı gəlir, bunlara da”. Bax, həmin “onlara da, bunlara da” kitabımın mövzunu mənə dedi. Müharibənin qətl olduğundan yazacağam. Qadının yaddaşında müharibə beləcə də qalmışdı. Elə indicə adam gülümsünür, siqaret tüstülərdirdi – bir də görürsən, artıq yoxdur. Qadınlar daha çox yox olmaqdan, müharibədə hər şeyin bir göz qırpımında heçə dönməyindən danışırlar. İnsan da, insanın zamanı da – hər şey. Hə, onlar davaya öz xahişləriylə, könüllü getmişdilər, 17-18 yaşında, amma öldürmək istəmirdilər. Ölməyə isə hazır idilər. Vətən üçün ölməyə. Tarixi dəyişmək olmaz – elə Staline görə də.

Kitabı iki il çap eləmədilər – düz yenidənqurmaya qədər. Qorbaçova qədər. “Sizin kitabınızdan sonra heç kəs müharibəyə getməz, – bunu sensor deyirdi mənə. – Sizin müharibə dəhşətlidir. Niyə heç qəhrəmanınız yoxdur?” Mən qəhrəman axtarmırdım. Mən tarixi heç kimin sezmədiyini adamların dilindən yazırdım. Ondan heç vaxt soruşmayıblar. Sadə insanların düşüncələrini, böyük ideyalar barədə nə fikirləşdiklərini biz bilmirik. Müharibə bitən kimi insan bir davadan danışırdı, on ildən sonra başqasından. Təbiidir, onda nəşə dəyişir, çünki bu xatirələrə artıq bütün ömrünü hopdurur. Özü haqda hər şeyi. Bütün bu illəri necə yaşadığını, nə oxuduğunu, nə gördüyünü, kiminlə görüşdüyünü. Nəyə inandığını da. Nəhayət, xoşbəxt olub-

olmadığını da. Sənədlər də canlıdır, onlar da bizimlə birgə dəyişir...

Lakin tam əminəm ki, 41-ci ilin qızları kimi qızlar bir də heç vaxt olmayacaq. O zamanlar “qırmızı” ideyanın ən uca, hətta inqilab və Lenindən də uca zirvəsində idik. Onların Qələbəsi indiyədək QULAQ-ın üzərinə kölgə salır. Mən bu qızları çox sevirəm. Amma onlarla Stalindən, müharibədən sonra içi qaliblərlə, cəsur insanlarla dolu qatarların Sibirə necə yollanmasından danışmaq mümkün deyildi. Qalanları qayıdıb susmuşdular. Bir dəfə eşitdim: “Biz yalnız davada azad olmuşuq. Ön cəbhədə”. Bizim əsas kapitalımız iztirablarımız idi. Neft yox, qaz yox, ancaq iztirablar. Bu bizim daimi və yeganə qazancımızdır. Mən bu suala həmişə cavab gəzirəm: niyə bizim əzablarımız azadlığa çevrilmir? Yəni bu əzablar əbəsdir? Çadayevev haqlı idi: Rusiya unuttuqan ölkədir, total yaddaşsızlıq ərazisi, tənqid və refleksiya üçün bakirə şüurdur.

Dahi əsərlər tapdaq altında qalıb...

1989

Mən Kabildəyəm. Daha müharibədən yazmaq istəmirdim. Amma budur, mən əsl müharibədəyəm. “Pravda” qəzetindən: “Biz qardaş əfqan xalqına sosializm quruculuğunda yardım edirik”. Hər yanda müharibə adamları, müharibə əşyaları. Müharibə zamanıdır.

Məni dünən döyüşə aparmadılar: “Mehmanxanada qalın, xanım qız. Başınıza bir iş gələr, cavab verməyə heç həvəs də yoxdur”. Mehmanxanada oturub fikirləşirəm: kimin necə mərdlik göstərdiyini saf-çürük etməkdə nəşə

bir əxlaqsızlıq var. İkinci həftədir ki, burdayam, kişi təbiətinin məhsulu olan müharibənin mənim üçün dərkedilməz olduğu fikrindən qopa bilmirəm. Ancaq mübahisə möhtəşəmdir. Birdən kəşf elədim ki, silahın öz gözəlliyi var: avtomatın, minanın, tankın. İnsan başqasını daha yaxşı öldürmək üzərində xeyli düşünüb. Həqiqətlə gözəllik arasında əbədi mübahisə. Mənə yeni italyan minasını göstərəndə “qadın” reaksiyam belə oldu: “Gözəldir. Niyə belə gözəldir?” Mənə hərbi dildə izah etdilər ki, əgər bu minanın üstünə bax belə, müəyyən bucaq altında çıxsan... adamdan yarım vedrə ət qalacaq. Burda anormal şeylərdən normal, adi bir şeymiş kimi danışirlər. Yəni, müharibədir də... Burda kimsə gördüyü mənzərələrdən – taleyin qismətindən, təbii fəlakətdən yox, başqa bir insanın əliylə ölmüş birisinin ayaqlarının altında düşüb qalmasından aqlını itirmir.

“Qara zanbağın” (Vətənə sink tabutlar aparən təyyarənin) yüklənməsini görmüşəm. Ölülərə daha çox köhnə, qırxıncı illərin hərbi qalife paltarların geyindirirdilər, hərdən heç bu paltarlar da tapılmırdı. Əsgərlər öz aralarında danışırıdılar: “Buzxanaya təzə ölülər gətiriblər. Elə bil qoxumuş qaban ətinin iyi gəlir”. Əgər bu haqda yazsam, mənə inanarlarmı? Bizim qəzetlərdə sovet əsgərlərinin saldıdığı dostluq xiyabanlarından yazırlar.

Uşaqlarla söhbət edirəm, çoxu könüllü gəlib. Bura salınmalarını özləri xahiş edib. Fikir verdim ki, əksəriyyəti ziyalı ailəsindəndir – müəllim, həkim, kitabxanaçı – qıyası, kitab əhli. Əfqan xalqına sosializm qurmaqda kömək

etməyi sidqi-ürəkdən arzulayırdılar. İndi özlərinə gülürlər. Aeroportda mənə bir yer göstərdilər, yüzlərlə sink tabut günün altında sirli parıltılarla sayrışırdı. Məni müşayiət edən zabit özünü saxlaya bilmədi: “Bəlkə mənim tabutum da burdadır... Dürtüşdürəcəklər içinə... Mən nəyin naminə vuruşuram ki burda?” Elə o an öz sözlərindən ürpəndi: “Bunu yazmayın ha”.

Gecə yuxuma ölülər girdi, hamısının üzündə bir təəccüb vardı: necə oldu öldürdülər məni? Yəni doğrudan ölmüşəm?

Tibb bacıları ilə bir yerdə dinc əfqanların hospitalına getdim – uşaqlara hədiyyə aparırıdım. Oyuncaq, konfet, peçenye. Mənim payıma beş dəne məxmər ayı düşmüşdü. Hospitala gəldik – uzun barak idi, yatacaqdan, pal-paltar adına təkəcə adyalları vardı. Qucağında körpəsi olan gənc əfqan qadını mənə yaxınlaşdı, nəsə demək istəyirdi – burda hamı bu on il ərzində rusca bir balaca danışmaq öyrənib; uşağa oyuncaq uzatdım, dişinə aldı. “Bəs niyə dişinə?” – təəccübləndim. Əfqan qızı körpənin kiçicik bədənini örtən adyalı çəkdi, uşağın hər iki əli yox idi. “Sizin ruslar bombalayıb”. Məni kimsə saxladı, yoxsa yıxılırdım...

Bizim “Qrad”ların kəndləri şumlanmış zəmiyə çevirmələrini görmüşəm. İri kənd kimi ucu-bucağı görünməyən əfqan qəbiristanında olmuşam. Qəbiristanın ortasında qoca bir əfqan qadını çığırdı. Minsk yaxınlığındakı kənddə evinə sink tabut gələn ananın necə inildəməsi düşdü yadıma. Bu insan çığırtısı deyildi, heyvan ulartısı

idi... Kabil qəbristanında eşitdiyim çığırtıya bənzəyirdi...

Boynuma alıram ki, mən tez azad olmadım. Öz qəhrəmanlarımla tam səmimi olmuşam, onlar da mənə inanırdı. Hər birimizin azadlığa aparan yolu olub. Əfqanıstana qədər mən insan sifətli sosializmə inanırdım. Ordan bütün illüziyalardan azad olaraq döndüm. “Məni bağışla, ata, – elə ilk görüşümüzdə dedim, – sən məni kommunist ideallarına inam ruhunda tərbiyə etmişdin, amma bircə dəfə anamla sənəin dərs dediyin (mənim valideynlərim kənd müəllimi idilər) keçmiş sovet şagirdlərinin yad torpaqda tanımadıqları insanları necə öldürdük-lərini görməyim bəs elədi ki, sənəin bütün sözlərin bir heçə çevrilsin. Biz qatilik, ata, başa düşürsən?!” Atam ağladı.

Əfqanıstandan çoxlu azad insan qayıtdı. Amma mənə başqa nümunə də var. Orda, Əfqanıstanda bir oğlan üstümə çığırdı: “Axı sən müharibənin nə olduğunu necə anlaya bilərsən? Bəyem adamlar davada da elə kitablardakı kimi, kinodakı kimi ölürlər? Orda insan ölümü gözəl görünür, mənimsə dostumu dünən öldürüblər – güllə başından dəymişdi. O hələ beyninin parçalarını havada tutmaq üçün bir on metr də qaçdı...” Üstündən yeddi il keçib, indi həmin oğlan uğurlu biznesmendir, Əfqanıstandan danışmağı sevir. Mənə zəng vurmuşdu: “Sənəin kitablardan nəyə lazım idi axı? Çox dəhşətlidi onlar”. Bu artıq başqa adam idi, mənim orda, ölümlər arasında gördüyüm, iyirmi yaşında ölmək istəməyən oğlan deyildi...

Özümdən soruşurdum ki, müharibə haqqında hansı kitabı yazmaq istərdim görəsən? İstərdim atəş açmayan, gülləni başqasına tuşlaya bilməyən, müharibə haqda düşünməyin özündən belə əzab çəkən birisi haqda yazam. Hardadı o? Beləsini görə bilmədim.

1990 – 1997

Rus ədəbiyyatı ona görə maraqlıdır ki, nəhəng bir ölkənin keçdiyi unikal təcrübə haqda yalnız o danışa bilər. Məndən tez-tez soruşurlar: niyə daim faciəvi şeylərdən yazıram? Ona görə ki, biz belə yaşayırıq. İndi müxtəlif ölkələrdə yaşamağımıza baxmayaraq, hər yerdə “qırmızı adam”ıq. Elə həmin həyatdan gəlmiş, elə həmin xatirələrin daşıyıcısı olan “qırmızı adam”.

Uzun müddət Çernobil barədə yazmaq istəmədim. Bilmirdim ondan necə yazım, hansı üsulla yanaşım. Mənim Avropanın içində itmiş, qabaqlar dünyanın demək olar ki, haqqında heç nə bilmədiyi xırda məmləkətimin adı bütün dillərdə əzbər oldu, biz belaruslar isə Çernobil xalqına çevrildik. İlk dəfə qeyri-müəyyənliklə biz üzleşdik. Aydın oldu ki, kommunistyönlü, milli və yeni dini çağırışlardan başqa irəlində bizi daha amansız və total, amma hələ gözlərdən yayınan nəsnelər gözləyir. Çernobildən sonra artıq nələrinsə üstü açılmışdı.

Maşınının qabaq şüşəsinə göyərçin çırpılarda qoca taksi sürücüsünün qəzəblə deyilməyi yadıma düşdü: “Gündə iki-üç quş maşına çırpılıb ölür. Qəzetlər də yazır ki, vəziyyət nəzərdədir”.

Parkların xəzəlini toplayıb şəhərdən çıxarır, orada basdırırdılar. Zəhərlənmiş

nahiyələrdən torpağın üst qatını kəsib götürür, onu da basdırırdılar – torpağı torpaqda basdırırdılar. Odunu, otu basdırırdılar. Üzlərdəki ifadələrdən bir az dəlilik yağır. Qoca arıçı danışır: “Səhər bağa çıxdım, elə bil nəse çatmırdı – tanış səslər kəsilmişdi. Bir dənə də arı yox idi... Vızıltı-zad gəlmirdi. Biri də qalmamışdı! Nə olub? Nədir bu? Heç ikinci, üçüncü gün də çıxmədılar... Bizə sonra dedilər ki, atom stansiyasında qəza olub, o isə yaxınlıqdaydı. Amma xəbərimiz olmamışdı. Arılar bilmişdi, biz isə yox”. Qəzetlərdə Çernobil xəbərləri başdan-ayağa hərbi ifadələrdən ibarət idi: partlayış, qəhrəmanlar, əsgərlər, təxliyə... Stansiyanın özündə KQB işləyirdi. Casus, diversant axtarırdılar – belə bir şeyə dolaşır ki, bu qəza qərb xüsusi xidmət orqanlarının planlı əməliyyatıdır, sosialist düşərgəsini sarsıtmaq üçün həyata keçirilib. Çernobil istiqamətinə hərbi texnika, əsgərlər gedirdi. Sistem həmişəki kimi, hərbi qaydada hərəkət edirdi, amma əlində təptəzə avtomat olan əsgər bu yeni dünyada artıq faciəvi görünürdü. Burda onun əlindən gələcək yeganə iş dəhşətli şüanı canına çəkib, evlərinə dönəndə ölmək idi.

Mənim gözlərimdə Çernobilaqədərkilər Çernobil adamına çevrilirdilər.

Radiasiyanı görmək, hiss etmək, qoxusunu duymaq mümkün deyildi... Bizi artıq həm bildiyimiz, həm də tanımadığımız bir dünya əhatə edirdi. Zonaya gedəndə mənə tələsik izah etdilər: gül dərmək olmaz, otun üstündə oturmaq, quyudan su içmək olmaz... Ölüm hər küncdə pusqu qurmuşdu,

amma bu nəse tamam başqa ölüm idi. Təzə maska taxmışdı üzünə. Bizə tanış olmayan görkəmi vardı. Mühəribədən sağ çıxmış qocalar üçün yenə təxliyə əyyamı başlanmışdı – baxırdılar: “Gün şaxıyır... Nə bir tüstü var, nə qaz. Atəş də açmırlar. Belə müharibə olar? Heç müharibəsiz də köçkün olar?”

Səhər hamı qəzetləri acgözlüklə qapırdı və elə o dəqiqə də atırdılar bir kənara – casus tapılmamışdı. Xalq düşmənlərindən də yazan yox idi. Casussuz, düşmənsiz dünya onlara tanış deyildi. Nəse təzə bir şey başlanırdı. Əfqanıstandan sonra Çernobil bizdən azad insan düzəldirdi.

Mənim üçün dünya genişlənməmişdi. Zonada özümü nə belarus, nə rus, nə ukraynalı kimi hiss eləmədim – məhv ola biləcək bioloji varlıq idim artıq. İki qəza üst-üstə düşmüşdü: Sosial qəza – sosialist Atlantidası suyun altına gedirdi; Çernobil isə, kosmik qəza idi. İmperiyanın süqutu hamını narahat edirdi: insanlar həyatlarından, məişətlərindən nigaran idilər – nə ilə, necə dolanasan ki, sağ qalasan? Nəyə inanasan? Yenə hansı bayraqların altına giresən? Yoxsa, böyük ideyasız yaşamaq öyrənmək lazımdı? Sonuncudan xəbərdar olan hələ ki, yoxdur. Çünki belə yaşayanımız olmayıb. “Qırmızı” adamın qarşısında yüzlərlə sual dururdu və o, bu dərdləri təkbaşına çəkməli idi. Azadlığının ilk günlərindəki qədər tənhalıq duyduğu hələ olmamışdı. Ətrafım sarsılmış insanlarla doluydu. Mən onları dinləyirdim...

Gündəliyimi örtürəm...

İmperiya çökəndə başımıza nə gəldi axı? Qabaqlar dünya bölünürdü: cəlladlar və qurbanlar – bu, QULAQ-dır, qardaşlar və bacılar – bu müharibədir, elektorat – bu isə texnologiyalar, müasir dünyadır. Bu gün slavyanofillərə və qərbçilərə, milli xəyanətkarlara və vətənpərvərlərə bölündüyü kimi qabaqlar bizim dünyamız həm də tutanlara və tutulanlara bölünürdü. Bir də almaq imkanı olanlara və olmayanlara bölgü var indi. Bu sonuncusu, mən deyərdim ki, sosializmdən sonrakı dövrün ən sərt sınağı idi, axı lap yaxınlarda hamımız bərabər idik. “Qırmızı adam” mətbəxdə oturub xəyallarına daldığı azadlıq səltənətinə heç cür girə bilmədi. Rusiyanı onsuq böldülər, onu əliboş qoydular. Alçaldılmış, var-yoxu qarət olunmuş qaldı. O, artıq qəzəbli və təhlükəli idi.

Rusiyanı gəzəndə eşitdiklərim...

– Modernləşdirməni bizdə ancaq taxta baraklar ucaltmaq, güllələməklə etmək olar.

– Rus insanı elə bil varlı olmaq istəmir, hətta qorxur bundan. Bəs nə istəyir? O daim eyni şeyin arzusundadır: qoy kimsə varlı olmasın. Ondan varlı.

– Bizdə təmiz adam tapa bilməzsən, amma müqəddəs var.

– Əzilməmiş nəsilləri görmək bizə nəşib olmayacaq; rus azadlığın nə olduğunu anlamır, ona bir kazak, bir də qamçı lazımdır.

– İki əsas rus sözü var: müharibə və türmə... Oğurla, kefini çək, get türməyə... çıx, bir də gir...

– Rus həyatı mütləq qəddar, rəzil olmalıdır, miskin ruh yalnız onda dirçəlir,

bu dünyaya aid olmadığını dərk edir... Nə qədər çirkin, nə qədər qanlı olsa, qarşısında bir o qədər geniş üfüqlər açılır...

– Yeni inqilab üçün nə gücümüz var, nə də buna dəliliyimiz yetər. Ləzzəti qalmayıb, həvəs yoxdur. Rus insanına elə ideya lazımdır ki, canına üşütmə salsın...

– Beləcə vurnuxuruq – özbaşınalıqlarla tuthatut arasında. Kommünizm ölməyib – meyiti sağdır.

Cəsarət eləyib demək istəyirəm ki, 90-cı illərdə əlimizdəki şansı bada vermişik. “Necə ölkə istəyirik – güclü yoxsa, insanların yaxşı yaşadığı layiqli bir ölkə” sualına, birincisini seçdik, “güclü” dedik. İndi yenə də güc əyyamıdır. Ruslar ukraynalılarla savaşırlar. Öz qardaşları ilə. Mənim atam belarus, anam ukraynalıdır. Elə əksəriyyət kimi. Rus təyyarələri isə Suriyanı bombalayır...

Qorxu dövrünü ümid dövrü əvəz elədi. Zaman yenə geriye sayır... “Sekond-hənd” zamanıdır...

İndi “qırmızı adam”ın tarixçesini bitirdiyimə əmin deyiləm daha...

Mənim üç evim var – bütün ömrümü keçirdiyim, atamın vətəni doğma Belarus torpağı, anamın vətəni, doğulduğum Ukrayna və özümü onsuq təsəvvür etmədiyim böyük rus mədəniyyəti. Onların hər üçü mənə əzizdir. Amma bizim günlərdə sevgidən danışmaq yaman çətindir.

7 dekabr 2015

TABUT OĞLANLAR

Min səkkiz yüz birinci ilin iyirmi yanvarında Don kazaklarının atamanı Vasili Orlova Hindistana yürüş etmək əmr olundu. Orenburqa qədər bir ay, oradan “Buxara və Xivədən keçərək, İndus çayına” çıxmağa üç ay vaxt verildi. Tezliklə otuz min kazak Volqa çayını keçib, Qazax çöllərinin içərilərinə doğru irəlilədi...

*Hakimiyyət uğrunda mübarizə.
XVII əsr Rusiyanın siyasi tarixindən
səhifələr. M., Misl, 1988, s. 475*

1979-cu ilin dekabrında sovet rəhbərliyi Əfqanıstana qoşun yeritmək haqqında qərar qəbul etdi. Müharibə doqquz il bir ay və on iki gün çəkdi. Əfqanıstan savaşında sovet qoşunlarının yarım milyondan çox döyüşçüsü iştirak edib. Hərbi qüvvələrin itkisi 15051 nəfər olub. 471 hərbi qulluqçu itkin düşüb və əsir götürülüb. 2000-ci ilin məlumatına görə 287 nəfərdən hələ də xəbər yoxdur.

Polit. ru, 19 noyabr 2003-ci il.

PROLOQ

– Mən tək gedirəm... Hələ çox illər tək getməli olacağam...

O, adam öldürmüşdü... Mənim oğlum... Ət doğradığım mətbəx çapacağı ilə... Müharibədən qayıdıb burda öldürdü... Səhər çapacağı qaytarıb, qab-qacaq saxladığım şkafa qoymuşdu. Mənsə həmin gün ona kotlet bişirmişdim... Bir müddət sonra şəhər gölündə meyit tapıldığını televizorda elan elədilər, axşam qəzetində də bu haqda yazdılar... Tikə-tikə doğramışdılar... Rəfiqəm mənə zəng elədi:

– Oxudun? Uşaq-muşaq işi deyil... Xalis əfqan dəstxəttidi...

Oğlum evdə idi, divanda uzanıb kitab oxuyurdu. Hələ heç nə bilmirdim, ağılıma bir şey gəlmirdi, ancaq nəyə görə bu sözlərdən sonra ona baxdım... Ana ürəyi... Siz it hürüşü eşidirsiniz? Yox? Ancaq bu haqda danışmağa başlayan kimi, mən it hürüşməsi eşidirəm. İtlərin necə qaçdığını görürəm... Onun indi yatdığı

dustaqzanada iri, qara çoban itləri var... Adamlar da qara paltardadı, yalnız qara paltarda... Minskə qayıdıram, çörək dükanının, uşaq bağçasının yanından ötüb küçəylə gedirəm, baton çörək, süd aparıram və həmin it hürüşməsinə eşidirəm. Qulaqbatıran hürüşmə. Bu səs aqlımı çaşdırır... Bir dəfə az qaldım maşının altına düşəm... Mən oğlumun qəbrinin üstünə getməyə hazırım... Onunla yanaşı uzanmağa hazırım... Ancaq bacarmıram... Bu dərdlə necə yaşayacağımı bilmirəm... Hərdən mətbəxə girib, çapacağın qoyulduğu şkaflı görünəndə məni dəhşət bürüyür... Siz eşitmirsiniz? Heç nə eşitmirsiniz... Yox?! İndi oğlumdan xəbərim yoxdu. On beş ildən sonra onu nə vəziyyətdə geri alacağam? Ona on beş il ciddi rejimli həbs veriblər... Onu necə tərbiyə eləmişdim? O, bal rəqslərinə həvəs göstərirdi... Onunla Leninqradda Ermitaja getmişdik... Bir yerdə kitab oxuyurduq... (Ağlayır.) Əfqanıstan onu əlimdən aldı...

... Daşkənddən teleqram aldım: qarşılaysın, filan təyyarə... Eyvana atılıb, var gücümle qışqırmaq istədim: "Sağdır! Oğlum Əfqanıstandan sağ-salamat qayıdıb! Bu dəhşətli müharibə mənim üçün sona çatdı!" – və huşumu itirdim. Əlbəttə, aeroporta gecikdik, bizim reys çoxdan gəlmişdi, oğlumu həyətdə tapdıq. O, torpağa uzanıb, otu qucaqlamışdı, onun belə yaşlı olduğuna heyrətlənirdi... Qayıtdığına inanmırdı... Üzündə sevinc yox idi...

Axşam qonşular bizə gəldi, balaca qızları varıydı, saçına göy bant bağlamışdılar. Qızı qucağında oturdub,

onu qucaqlayır, ağlayırdı, göz yaşları sel kimi axırdı. Çünki orada öldürmüşdülər... O da... Bunu sonra başa düşdüm... Sərhəddə gömrük işçiləri onun amerikalı çimərlik trusikini əlindən almışdılar... Xarici maldı... Olmaz... Belə ki, evə alt paltarsız gəlmişdi. Mənə xələt gətiribmiş, həmin il qırx yaşım tamam olmuşdu; xələti əlindən almışdılar. Nənəsinə yaylıq gətiribmiş – onu da alıblar. Bircə çiçək gətirə bilmişdi... Qladiolus... Ancaq sifətində sevinc yox idi...

Səhər yuxudan duranda hələ yaxşıydı: "Anacan! Anacan!" Axşama yaxın sifəti tutuldu, baxışları dumanlandı... Təsvir eləyə bilmirəm... Əvvəl-əvvəl bir damcı da içmirdi... Oturub divara zillənirdi... Divandan sıçrayıb gödəkçəsinə əl atırdı...

Qapıda dayanıram:

– Hara, Valyuşa?

Mənə elə baxır, elə bil boşluğa baxır... Gedir...

İşdən gec qayıdıram, zavod uzaqdadı, ikinci növbəyəm. Zəngi basıram, amma qapını açmır. O, səsimi tanımır. Bu, çox qəribədi, dostlarının səsinə də tanımır, ancaq onu tək-cə mən "Valyuşa" çağırıram. Sanki həmişə kimisə gözləyirdi, qorxurdu. Ona təzə köynək almışdım, əyninə geyinib baxmağa başladı: qolu kəsik-kəsikdi.

– Bu nədi?

– Boş şeydi, anacan...

Sonra bildim... Məhkəmədən sonra... Təlimdə damarını kəsibmiş... Rabitəçi imiş, hərbi hava telefonunu vaxtında ağaca ata bilməyib və serjant onu tualetdən əlli vedrə çirkab çıxarıb,

cərgənin qabağından keçməklə cəzalandırılıb. O, daşımağa başlayıb və huşunu itirib. Hospitalda diaqnoz qoyublar: əsəb sarsıntısı... Elə o vaxt gecə damarını kəsməyə cəhd eləyib... İkinci dəfə buna Əfqanıstanda cəhd göstərib... Reydə gedəndə aztapılan detalların itdiyi məlum olub, özümü-zünkülərdən kimsə çırpışdırıbmış... Ratsiya işləmirmiş... Komandir onu detalları gizlətməkdə günahlandırılıb, qorxaq adlandırılıb. Orda hamı birbirindən oğurlayırmış, maşınların ehtiyat hissələrini söküb, dükanda satdırırmışlar. Narkotika almırmışlar... narkotik, siqaret, yemək... Onlar həmişə ac qalırmış...

Televizorda Edit Piaf haqqında veriliş gedirdi. Birlikdə baxırdıq...

– Ana, – məndən soruşdu, – narkotikin nə olduğunu bilirsən?

– Yox, – yalan dedim, özüm isə ona göz qoyurdum: çəkmir ki? Bir şey hiss eləmədim. Ancaq orada narkotikdən istifadə elədiklərini bilirdim.

– Əfqanıstanda necəydi? – bir dəfə soruşdum.

– Sus, ana!

Evdə olmayanda, onun Əfqanıstandan yazdığı məktubları təzədən oxuyurdum, onunla nə baş verdiyini anlamaq istəyirdim. Elə bir şey tapmırdım, təzə-tər otdan ötrü darıxdığını yazırdı, nənəsindən xahiş edirdi ki, qardaşını çəkdirib ona yollasın. Ancaq onunla nələrinə baş verdiyini hiss eləyirdim... Mənə başqa adamı qaytarmışdılar... Bu, mənim oğlum deyildi... Onu özüm müharibəyə göndərmişdim, halbuki möhləti varıydı. İstəyirdim, cəsarətli

olsun. Onu da, özümü də inandırırıdım ki, ordu onu güclü, yaxşı adam eləyəcək. O, dostlarını, qızları çağırırmışdı... Yadımdadı, on tort almışdım...

Bircə dəfə Əfqanıstandan söz saldı... Axşama yaxın olardı. Mətbəxə girdi. Mən dovşan bişirirdim. Kasanın içi qanıydı. O, barmaqlarını qana batırılıb baxdı... Öz-özünə dedi:

– Dostumu qanından güllə yarası almış halda gətirdilər... Yalvarırdı ki, onu güllələyim... Mən də güllələdim...

Barmaqları qanlıdı... Təzə kəsilmiş dovşanın qanı. Həmin qanlı barmaqlarıyla siqaret götürüb eyvana çıxdı. O axşam daha mənimlə kəlmə kəsmədi.

Həkimlərə üz tutdum. Oğlumu mənə qaytarın! Xilas edin! Hər şeyi danışdım... Onu müayinə elədilər, baxdılar, ancaq radikulitdən savayı heç nə aşkar etmədilər.

Bir dəfə evə gələndə stol arxasında dörd yad adam gördüm.

– Ana, bunlar Əfqanıstanda döyüşdüyüm uşaqlardı. Vağzalda rastlaşmışıq. Gecələməyə yerləri yoxdu.

– Bu saat sizə şirin çörək bişirərəm!

Nəyə görə sevindim. Bir həftə bizdə qaldılar. Saymamışdım, ancaq, mənə, üç yeşik araş içmişdilər. Hər axşam evdə beş yad adamla qarşılaşmışdım... Beşinci öz oğlum idi. Onların söhbətinə qulaq asmaq istəmədim – qorxurdum. Amma axı bir evdə idik... Təsadüfən eşitdim. Danışdılar ki, iki həftə pusquda duranda, qorxmamaq üçün onlara stimulyator vermişlər. Ancaq bütün bunlar gizli saxlanılır. Danışdılar ki, hansı silahla öldürmək

yaxş idi... Hansı məsafədən... Sonra bunu xatırladım... Hadisə baş verəndə... Sonra düşünməyə, həyəcanla xatırlamağa başladım... Ona qədər yalnız qorxu var idi. “Oy, – özüm özümə deyirdim, – onlar elə bil dəlidilər. Hamısı anormaldı”. Gecə... Hadisədən bir gün əvvəl... O, adam öldürəndə... Yuxuda gördüm ki, oğlumu gözləyirəm, o isə gəlmir ki, gəlir. Budur, onu gətirirlər... Həmin o dörd “əfqan” gətirir... Gətirib çirkli sement döşəməyə atırlar. Başa düşürsünüz, evdə sement döşəmə... Bizim mətbəxdə... Dustaxanadakı kimi sement döşəmə... Biz ikilikdə qalırdıq...

Bu vaxta qədər o, radiotexniki institutun hazırlıq fakültəsinə daxil olmuşdu. Yaxşı inşa yazmışdı. Hər şey yaxşı olduğu üçün xoşbəxt idi. Hətta onun sakitləşməyə başladığını düşünürdüm. Oxumağa gedəcək. Evlənəcək. O uşaqlar gedəndən sonra, yenə əvvəlki halına qayıtdı... Bütün axşamı oturub divara zillənir, kreslodə yuxulayır... İstəyirəm atılıb onu bədənəmlə örtəm, heç yana buraxmayam. İndi yuxular görürəm: o, balacadı, məndən yemək istəyir... O, həmişə acdı... Əllərini uzadır... Onu yuxuda həmişə balaca və təhqir olunmuş görürəm. Bəs həyatda?! İki aydan bir görüş verirlər. Şüşənin bu üzündən dörd saat söhbət...

İldə iki görüş verirlər, heç olmasa, onda yedizdirə bilərəm... İtlərin hürüşməsi də bir yandan... İtlərin hürüşməsi yuxuma girir... Məndən əl çəkmir... Bir kişinin məndən xoşu gəlirdi... Gül gətirmişdi... Gülü görəndə başladım

qışqırmağa: “Məndən əl çəkin, mən qatil anasıyam”. İlk vaxtlar tanışların üzünə çıxma bilmirdim, vanna otağında qapanıb qalırdım, deyirdim, bu saat divarlar üstümə gələcək. Mənə elə gəlirdi, küçədə hamı məni tanıyır, birbirlərinə göstərib pıçıldaıyır: “O dəhşətli hadisə yadınızdadı... Onun oğlu öldürüb... Adamı şaqqalayıb... Əfqanıstan dəsti-xəttidi...” Küçəyə yalnız gecələr çıxırdım, gecə quşlarının hamısına bələd olmuşdum. Səslərindən tanıyırdım.

İstintaq gedirdi... Bir neçə aydı davam edirdi... O susurdu... Moskvaya, Burdenko hərbi hospitalına getdim. Onun kimi xüsusi təyinatlı dəstədə qulluq etmiş uşaqları tapdım. Dərdimi onlara danışdım...

– Uşaqlar, oğlum nəyə görə adam öldürmüş olar?

– Yəqin bir səbəb olub...

Bu işi görə biləcəyinə özüm əmin olmalıydım... Öldürmək... Onları xeyli sorğu-suala tutub axırda başa düşdüm: öldürə bilərdi! Mənim ölüm haqqında söhbətim... Ölüm haqqında yox, qətl haqqında söhbətim onlarda elə bir hiss-həyəcan oyatmadı, qan görməmiş normal adamda istənilən qətl, adətən, hansısa təsir doğurur. Onlar isə müharibə haqqında, öldürməyin vacib olduğu adi iş kimi danışirdilər. Əfqanıstanda olan, Ermənistan zəlzələsində xilasedici dəstəylə ora gedən başqa oğlanlarla da rastlaşdım. Məni maraqlandırır: onlar qorxmurdular mı? Ölümlə qarşılaşanda nə hisslər keçirirdilər? Yox, onlar üçün qorxulu heç nə yox idi, onlarda hətta mərhəmət

hissi də kütləşmişdi. Parçalanmış, əzilmiş başlar, sınımış sümüklər... Yer in altına gömülmüş məktəblər... Sinif otaqları... Uşaqlar dərstdə oturduqları yerdə, torpağın altına getmişdilər. Onlar isə başqa şeyləri xatırlayırdılar, başqa şeylərdən danışırtdılar; necə bol çaxır anbarları tapıb çıxarıblar, nə gözəl konyaklar, çaxırlar içiblər. Zarafat eləyirdilər: qoy hardasa yenə zəlzələ olsun. Ancaq isti yerdə olsun, üzüm bitən, əla çaxır düzəldilən yerdə... Onlar sağlandıları mı? Psixikaları yerindədimi?

“Mən onun meyitinə də nifrət edirəm”. Bu yaxınlarda mənə belə yazıb. Beş ildən sonra... Orda nə baş verib? Susur. Yalnız onu bilirəm ki, adı Yura olan o oğlan Əfqanıstanda çoxlu pul qazanmasıyla lovğalanırmış. Sonra aydınlaşıb ki, Həbəşistanda praporşik olub. Əfqanıstan məsələsi yalan imiş... Məhkəmədə vəkil dedi ki, biz xəstəni mühakimə eləyirik. Müttəhimlər kürsüsündə cinayətkar yox, xəstə oturub. Onu müalicə etmək lazımdı. Ancaq onda, yeddi il əvvəl Əfqanıstan haqqında həqiqəti hələ demirdilər. Hamı onları qəhrəman adlandırırtdı. Beynəlmiləl döyüşçülər. Ancaq mənim oğlum qatil idi... Çünki orda elədiyini burda eləmişdi. Əfqanıstana görə ona orden, medal vermişdilər... Niyə təkəcə onu mühakimə etmişdilər? Onu ora yollayanları, öldürməyi öyrədənleri mühakimə etməmişdilər? Mən ona bunu öyrətməmişdim... (Hirsindən qışqırır.) Mənim mətbəx çapacağımla adam öldürmüşdü... Səhər isə gətirib şkafa

qoymuşdu... Adi qaşiq, yaxud çəngəl kimi... Oğlu ayaqsız qayıdan anaya həsəd aparıram... Qoy oğlu içəndə ona nifrət eləsin. Hamıya nifrət eləsin. Qoy vəhşi kimi üstünə tullansın. Sakitləşsin deyə anası ona fahişələr gətirir... Bir dəfə özü onun məşuqəsi olub, çünki eyvana çıxıb, onuncu mərtəbədən atılmaq istəyirmiş. Mən hər şeyə razıyam... Mən bütün analara həsəd aparıram, hətta oğulları qəbirdə yatanlara da. Qəbrin böyründə oturub, özümü xoşbəxt hiss eləyirdim... Məzarına gül aparardım...

İtlərin hürüşməsinə eşidirsinizmi? Onlar arxamca düşüb... Onlar bizi qovur... Mən itlərin hürüşməsinə eşidirəm...

Ana

Cib dəftərçələrindən qeydlər (müharibədə)

1986-cı ilin iyulu

Daha müharibə haqqında yazmaq istəmirəm... “Həyat fəlsəfəsi” əvəzinə yenə “yoxluq fəlsəfəsi”lə yaşamaq. Yoxluğun tükənməyən təcrübəsinə köklənmək. “Müharibənin sərt üzü”nü qurtaranda, balaca bir zədəyə görə uşağın burnundan qan axmasına baxa bilmirdim, balığı tutub sevincək qumun üstünə atan balıqçılardan qaçırdım, balığın donuq gözləri ürəyimi bulandırırtdı. Hər kəsin cismani və psixoloji ağrıdan qorunma üsulu var, mənimki tükənib. Maşın altına düşən pişiyin çığırtısı məni dəli eləyirdi, ayaq altıda qalib əzilən soxulcanı, yoldakı

ölü qurbağanı görəndə üzümü çevirirdim... Dəfələrlə fikirləşmişəm ki, heyvanlar, quşlar, balıqlar da əzab çəkir... Bunu nə vaxtsa yazacaqlar.

Və birdən! Əgər buna “birdən” demək olarsa. Yeddi ildi müharibədi. Ancaq qəhrəmanlıqlarla dolu televiziya reportajlarından savayı onun haqqında biz heç nə bilmirik. Panel “xruşovkaların” ölçülərinə sığışmayan, uzaqdan gətirilən sink tabutlar hərdən-hərdən bizləri silkələyir. Ələmlə yaylım atəşləri guruldayır – və yenə sakitlik. Bizim mifoloji mentallığımız sarsılmazdı – biz ədalətli və böyüyük. Və həmişə haqlıyıq. Dünya inqilabının son şərtləri sönür... Yanğının artıq evimizdə olduğunu heç kim hiss eləmir. Öz evimiz alışıb yanır. Qorbaçovun yenidənqurması başlayıb... Yeni həyata can atırıq. Bizi irəlidə nə gözləyir? Bu uzun illər davam edən süni letargiya yuxusundan sonra nəyə qadir olacağıq? Uşaqlarımızın isə çox-çox uzaqlarda nədən ötrü öldüyü məlum deyil... Ətrafımda nədən danışirlar? Nədən yazırlar? Beynəlmiləl borcdan, geopolitikadan, bizim dövlət maraqlarımızdan və cənub sərhədlərimizdən. Özü də buna da inanırlar. İnanırlar! Bir az əvvəl oğullarını qaytardıqları dəmir qutuların üstündə saç yolan analar məktəblərdə, hərbi muzeylərdə çıxış edib, başqa uşaqları da “Vətən qarşısında öz borclarını yerinə yetirməyə” səsleyirlər. Senzura nəzarət eləyir ki, hərbi oçerklərdə bizim əsgərlərin həlak olması xatırlanmasın, bizi inandırırırlar ki, sovet ordusunun “məhdud kontingenti” qardaş xalqa körpü, yol, məktəb

tikməyə kömək eləyir, qışlaqlara gübrə daşıyır, sovet həkimləri isə əfqan qadınlarının doğmasına yardım göstərir. Qayıdan əsgərlər məktəbə gitməyə gəlirlər ki, hayqırmaq lazım olan şeydən məhnlər oxusunlar... Biri ilə xeyli söhbət elədim... Bu seçimin əzablı olub-olmadığını eşitmək istəyirdim – atəş açım, ya yox? Amma elə bil bu faciəni yaşamamışdı. Nə pisdi, nə yaxşı? “Sosializm uğrunda” öldürmək yaxşıdı? Bu uşaqlar üçün əxlaq sərhədləri hərbi əmrlə məhdudlaşmışdı. Doğrudu, onlar ölüm haqqında burdakılardan ehtiyatla danışırırlar. Aramızdakı məsafə bu yerdə dərhal üzə çıxır.

Tarixi eyni zamanda yaşayıb və eyni zamanda onun haqqında necə yazasan? Ancaq bu o mənaya gəlmir ki, həyatın istənilən parçasını, bütün ekzistensial “çirki” götürüb kitaba gətirəsən, tarixin yaddaşına yazasan. “Zamanı sındırmaq” və “ruhu tutmaq” lazımdı.

“Kədərin yüz şəkli var”. (U.Şekspir. “III Riçard”)

... Avtobus stansiyasının yarıboş gözləmə zalında zabit oturub. Yanında başı əsgərsayağı dibdən qırılmış arıq oğlan yeşikdəki qurumuş fikusun dibini qazır. Kənd arvadları onların yanında oturub, hardan gəlib, hara getdikləriylə maraqlanırdılar. Zabit havalanmış əsgəri evlərinə müşayiət eləyir: “Kənddən bəri əlinə nə keçsə, onunla qazır: bellə, çəngəllə, ağacla, qələmlə”. Oğlan başını qaldırdı: “Gizlənmək lazımdı... Mən xəndək qazıram... Bu məndə tez alınır. Biz onları qardaş məzarlığı

adlandırmışdıq. Böyük xəndəyi hamınız üçün qazacağam...”

İlk dəfə göz böyüklükdə bəbək gördüm... Şəhər qəbiristanlığında dayanmışam... Ətrafda yüzlərlə adam var. Ortada üstünə qırmızı çit çəkilmiş doqquz tabut. Hərbçilər çıxış edirlər... Söz generala verilir. Qara paltarlı qadınlar ağlaşırlar. Hamı ağlayır. Bantlı balaca qız tabutun üstünə yığılıb hıçqırır: “Ata! Atacan! Sən hardasan? Mənə kukla gətirəcəyinə söz vermişdin. Gözəl kukla! Sənin üçün alboma evlər, güllər çəkmişəm... Mən səni gözləyirəm...” Gənc zabit, qızın əlindən tutub qara “Volqa”ya aparır. Ancaq hələ də onun səsi eşidilir: “Ata! Atacan! Əziz ata...” General çıxış edir... Qara paltarlı qadınlar ağlaşır. Biz susuruq. Niyə susuruq. Ancaq mən istəmirəm... Daha müharibədən yazmaq istəmirəm...

1988-ci ilin sentyabrı

5 sentyabr

Daşkənd. Aeroport bürküdü, qovun iyi gəlir, elə bil aeroport yox, bostandı. Gecə saat iki. Yarımvəhşi kök pişiklər qorxmadan özlərini taksilərin altına soxur. Deyirlər, əfqan pişikləridi. Qoltuqağaclı gənc əsgərlər gündən qaralmış kurort camaatının, meyvə dolu yeşiklərin, səbətlərin arasından tullana-tullana keçirlər. Ancaq heç kim onlara fikir vermir, artıq öyrəşiblər. Onlar köhnə qəzet, jurnal salıb elə döşəmənin üstündə yeyib-yatırlar, həftələrlə Saratova, Kazana, Novosibirskə, Kiyevə bilet ala bilmirlər... Onları harda şikəst eləyiblər? Orda

nəyi müdafiə eləyirmişlər? Heç kimə maraqlı deyil. Yalnız balaca oğlan onlardan gözünü çəkə bilmir və kefli dilənçi qadın əsgərin birinə yaxınlaşır:

– Bura gəl... Yazıqsan...

Əsgər qoltuqağacıyla onu qovur. O isə incimədən nəsə intim bir söz deyir. Böyrümdə zabitlər oturub. Protezlərin bizdə pis düzəldilməsindən, qarın yatalağından, vəbadan, qızdırmadan, hepatitdən, ilk vaxtlar su quyularının, mətbəxin, hamamın olmadığından, qabları yumağa su tapmadıqlarından danışırlar. Hərə öz gətirdiyindən söhbət salır: kimsə video-maqnitofon, kimsə “Şarp”, ya “Soni” maqnitofonu keçirib. Dincəlib daha da gözəlləşmiş, açıq-saçıq paltar geyinmiş qadınlara necə həsrətlə baxdıqları yadımdadı...

Kabilə uçan hərbi təyyarəni xeyli gözləyirik. Deyirlər, əvvəl texnikanı yükləyəcəklər. Yüz nəfərə yaxın adam gözləyir. Hamısı hərbcidi. Bu qədər qadının olacağını ağıma gətirməzdim.

Söhbətdən parçalar:

– Qulaqlarım get-gedə pis eşidir. Əvvəl-əvvəl bərkədən oxuyan quşları eşitmədim. Məsələn, tənək quşunu heç eşitmirəm. Maqnitofona yazıb, möhkəm səs verirəm... Başımdakı kontuziyanın nəticəsidir....

– Əvvəl atəş açıb, sonra aydınlaşdırırsan ki, vurduğum qadın idi, ya uşaq? Hərənin öz kabusu var...

– Atışma vaxtı eşşək yerə uzanır, atəş kəsiləndə sıçrayıb durur.

– Sovetdə mən kiməm? Fahişə?

– Bunu bilirik. Heç olmasa, kooperativ açə bilək.

– Bəs kəndçilər? Hamısı içir.

– General beynəlmiləl borcdan, cənub sərhədlərinin qorunmasından danışır. Hətta kövrəldi: “Onlara şirni aparın. Onlar axı uşaqlıdır. Ən yaxşı hədiyyə konfetdi”.

– Zabit gənc idi. Ayağının kəsildiyini bilib ağladı. Sifətdən qıza oxşayırdı – dərisi ağ, yanaqları qırmızı. Mən əvvəllər ölüdən qorxurdum, xüsusən də, əgər əli, ayağı yoxdusa... Sonra öyrəşdim...

– Əsir götürürlər. Əl-ayağını kəsib, qaytanla bərk-bərk bağlayırlar. Bu cür də saxlayırlar, bizimkilər onları bu vəziyyətdə tapırlar. Onlar ölmək istəyirlər, di gəl, bu bədbəxtləri müalicə edirlər.

– Gömrükdə əl çantamı gördülər. “Nə gətirirsən?” – “Heç nə”. – “Heç nə?!” İnanmadılar. Trusikimə kimi soyundurdular. Hərə iki-üç çamadan aparırdı.

Təyyarədə yerim zəncirlə bağlanmış zirehli maşının yanında idi. Xoşbəxtlikdən böyrümdəki mayor ayıq idi, ətrafda hamı sərxoşdu. Yaxınlıqda kimsə Marksın büstünün üstündə yatmışdı (sosialist rəhbərlərin portretləri, büstləri üst-üstə qalaqlanmışdı), yalnız silah yox, tənənəli tədbirlər üçün vacib olan hər cür şey aparırdılar. Qırmızı bayraqlar, qırmızı lentlər, necə gəldi, hara gəldi atılmışdı...

Sirena uğuldayır.

– Qalxın. Yoxsa o dünyada aylarsınız...

Artıq Kabilin üstündəyik. Yerə enirik.

...Top səsləri eşidilir. Zirehli geyimdə avtomatlı patrullar icazə vərəqəsi tələb edirlər.

Mən müharibədən yazmaq istəmirəm. Ancaq mən əsl müharibədəyəm. Hər yerdə hərbiçilər, hərbi texnika, hərbi ləvazimat. Müharibədi...

12 sentyabr

Kimin necə mərdlik göstərdiyini safçürük eləməkdə nəyə bir əxlaqsızlıq var. Dünən səhər yeməyi üçün yeməxanaya getdik, keşikçiylə salamlaşdıq. Yarım saat sonra qarnizona düşən mina qəlpəsi onu öldürdü. Bütün günü bu uşağın sifətini xatırlamağa çalışdım....

Jurnalistləri burda nağılı adlandırırırlar. Yazıçıları da. Bizim yazıçı dəstəsində hamı kişidi. Uzaq zəstavalara can atırlar, döyüş görmək istəyirlər. Birindən səbəbini soruşuram.

– Mənim üçün maraqlıdır. Deyəcəyəm, Salanqada olmuşam. Güllə atacağam.

Kişi təbiətinin məhsulu olan müharibənin mənim üçün dərkedilməz olduğu fikrindən qopa bilmirəm. Ancaq müharibə möhtəşəmdi. Apolliner yazır: “Ah, müharibə necə gözəldi”. Müharibədə hər şey başqa cürdü – sən də, təbiət də, sənənin düşüncələrin də. Onda başa düşdüm ki, insan düşüncəsi çox qəddar ola bilər.

Əsgər kazarmasında, yeməxanada, futbol meydançasında (!), dənən rəqsde (dünc vaxtın atributları) – hər yerdə soruşuram, qulaq asıram:

– Üzbüz atəş açdım, insan kəlləsinin necə uçduğunu gördüm. Fikirləşdim: “Birinci mən atdım”. Döyüşdən sonra hər yerdə yaralılar, ölürlər. Hamı susur...

– Burda yuxuma tramvaylar girir. Tramvayda necə evə gedirəm... Ən

sevdiyim xatirə anamın sobada piroq bişirməyidi. Evdən şirin çörək ətri gəlir...

– Yaxşı bir oğlanla dostluq eləyirsən... Sonra onun bağırsaqlarının daşlardan sallandığını görürsən... Başlayırsan qisas almağa.

– Karvanı gözləyirik. İki-üç gün pusquda dayanırıq. İsti qumda uzanmışıq, altımızı batırırıq. Üçüncü günün sonunda başın xarab olur. İlk darağı nifrətlə boşaldırsan. Atışmadan sonra hər şey qurtaranda gördük ki, karvanın yükü banan və cem imiş. Doyunca yedik...

– “Ruhları” əsir götürmüşdük... Danışdırmağa çalışırıq: “Hərbi anbarlar hardadı?” Susurlar. İkisini vertolyota qoyub göyə qaldırdıq: “Hardadı? Göstər...” Susurlar. Birini qayanın üstünə atdıq...

– Müharibədə və müharibədən sonra qadınla olmaq ayrı-ayrı şeylərdi... Elə bil ilk dəfə olursan...

– “Qrad” atır... Minalar uçar... Bunların hamısından ucada isə: yaşamaq! yaşamaq! yaşamaq! Sən qarşı tərəfin əzabları barədə heç nə bilmirsən, bilmək də istəmirsən. Yaşamaq – vəssalam. Yaşamaq!!!

Özün haqqında bütün həqiqəti yazmaq (danışmaq), Puşkinə görə, fiziki cəhətdən mümkünsüzdü.

Müharibədə insanı fikrin yayınması xilas edir. Ancaq ölüm mənasız və təsadüfidi.

...Tankın üstünə qırmızı hərflərlə yazılıb: “Malkinin intiqamını alağ”.

Gənc əfqan qadını küçənin ortasında öldürülmüş uşağın qarşısında diz üstə fəryad qoparır. Yaralı vəhşi heyvan yəqin belə ulayır.

Yerlə yeksan olmuş qışlaqların yanından ötürük. Kimsəsiz palçıq evlər atəş açıla biləcək qaranlıqdan da qorxunc idi. Hospitalda rus qızının ayı kuklasını əfqan oğlanın çarpayısına qoyduğunu gördüm. O, gülümsəyərək oyuncağı dişinə götürdü, oynamağı belə idi, çünki qolları yoxdu. “Sizin ruslar eləyib, – anasının sözlərini mənə tərcümə etdilər. – Bəs sənin uşağın var? Nədi? Oğlan, ya qız?” Bilmirəm bu, bağıslayan, ya hələ də yaşadığı dəhşətin içində çabalayan adamın sözləriydi. Mücahidlərin bizim əsirlərə qəddarcasına divan tutduqlarından danışirlar. Orta əsrləri xatırladır. Burda doğrudan da başqa zamandı, təqvimdə on dördüncü əsrdi.

Lermontovun “Zəmanəmizin qəhrəmanı” əsərində Belanın atasını xəncərlə öldürən dağlının hərəkətini qiymətləndirən Maksimuç deyir: “Əlbəttə, onlara görə tamamilə haqlıdı”. Ancaq rusun nöqtəyi-nəzərincə vəhşi hərəkətdi. Yazıçı rusun bu qəribə xüsusiyətini – başqa xalqın mövqeyində dayanmaq, “onların gözüylə görmək” bacarığını tuta bilib. İndi isə...

17 sentyabr

İnsanın hər gün daha çox cılızlaşdığını, nadir hallarda ucaldığını görürəm. Dostoyevskinin İvan Karamazovu deyir: “Vəhşi heyvan heç vaxt insan qədər qəddar ola bilməz, öz qəddarlığını gözəllik səviyyəsinə yalnız insan çatdıra bilir”.

Bəli, güman edirəm ki, biz bu haqda eşitmək, bilmək istəmirik. İstənilən müharibədə, onu kimin – qoy Yuli

Sezar olsun, ya İosif Stalin, – nə naminə apardığından asılı olmayaraq, insanlar bir-birini öldürürlər. Bu, qətdir, bizdə bu haqda düşünmək qəbuledilməzdir, hətta məktəbdə nəyə görə vətənpərvərlik yox, hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsindən danışırıq. Ancaq mən niyə təəccüblənirəm? Hər şey aydıncı – hərbi sosializm, hərbi ölkə, hərbi düşüncə. Məgər biz başqa adam olmaq istəmirik? İnsanı bu cür sınağa çəkmək olmaz. İnsan bu cür sınaqlara dözə bilməz. Tibbdə buna “kəskin təcrübə” deyirlər. Bu gün kimse Tolstoydan sitat gətirdi ki, “insan dəyişkəndi”. Bu söz hər şeyi ifadə eləyir.

Axşam mehmanxana ilə üz bəüz əsgər yataqxanasında maqnitofon oxudurdular. Mən də “əfqan” mahnılarına qulaq asırdım. Hələ formalaşmamış uşaq səsləri Vıotskisayağı xırıltıyla oxuyurdular: “Günəş nəhəng bomba kimi qışlağa düşdü”, “Mənə şöhrət lazım deyil. Təki yaşayaq – budur mükafat”, “Niyə öldürürük? Niyə öldürürlər?”, “Daha sifətlər də çıxır yadımdan”, “Əfqanıstan, sən bizim borcumuzdan artıqsan, sən bizim dünyamızsən”, “Təkayaqlı iri quş kimi dəniz kənarında hoppanırlar”, “Ölüdü, artıq heç kimin deyil. Artıq onun üzündə nifrət yoxdu”.

Gecə yuxuda gördüm ki, əsgərlərimiz vətənə dönürlər, mən də yola salanlar arasındayam. Bir oğlana yaxınlaşırım, dili yoxdu, laldı. Əsirlikdə belə olub. Əsgər kitelinin altından hospital pijaması görünür. Ondan nəse soruşuram, ancaq o yalnız adını yazır:

“Vanyacan... Vanyacan...” Onun adını aydınca seçirəm... Üzdən səhər söhbət elədiyim oğlana oxşayır, elə hey təkrar eləyir: “Evdə məni anam gözləyir”. Kabilin donmuş dar küçələriylə gəzirik. Şəhərin mərkəzindəki tanış plakatların yanından ötürük. “Kommunizm – işıqlı gələcəyimizdir”, “Kabil – sülh şəhəridir”, “Xalq və partiya həmrəydir”. Bizim plakatlardı, bizim mətbəələrdə çap olunub. Bizim Lenin burada da əlini göyə qaldırıb...

Moskvadan gələn kinooperatorlarla tanış olduq. Onlar “qara zanbağın” yüklənməsini çəkirdilər. Gözlərini yerə dikib danışır ki, ölümlərə qırxıncı illərin hərbi formasını geyindirirlər, hərdən eləcə qoyurlar, çünki bu hərbi geyim də çatışmır. Köhnə taxtalar, paslı mismarlar... Buzxanaya təzə ölümlər gətiriblər. Elə bil qoxumuş qaban ətinin iyi gəlir”. Əgər bu haqda yazsam, mənə inanarlarmı?

20 sentyabr

Döyüş gördüm...

Üç əsgər öldürülüb... Axşam şam eləyirdik, döyüşdən, ölənlərdən danışmırdıq, di gəl hamımız onları xatırlayırdıq. Onlar yaxınlıqda idilər. Öldürməmək, öldürməyi öyrənməmək insanın haqqıdır. Bu sözlər heç bir konstitusiyada yazılmayıb.

Burda hər şey başqa cürdü: mənzərə də, insan da, söz də. Mühəribənin teatral tərəfi yadda qalır: tank yerində dönür, əmr verilir... Qaranlıqda işıq saçaraq uçuşan güllələr...

Ölümü gələcək haqda düşündüyün kimi düşünmək. Ölüm haqqında

düşünəndə, onunla qarşılaşanda zamanla nəşə baş verir. Ölüm xofunun yanında ölüm cazibəsi də var... Özündən heç nə uydurmaq lazım deyil. Gözəl əsərlər əlimizin altındadı...

Bir az əvvəl sovet məktəbinin onuncu sinifini bitirən bizim uşaqların söhbətlərindəki (çox vaxt) sadələvh təcavüzkarlıq adamı heyrləndirir. Mənsə insanın özü haqqında dialoquna nail olmağa çalışıram.

Biz özümüzzlə, başqalarıyla hansı dildə danışıırıq? Heç nə ilə yüklənməmiş, danışır dili xoşuma gəlir. Hamısı – sintaksis, intonasiya, aksentlər öz kefindədi, gəzir, bayram edir və duyğunu dəqiq ifadə eləyəndə hamısı öz yerinə oturur. Mən isə hadisələri yox, duyğuları təqib edirəm. Bəlkə mənim elədiyim tarixçinin işinə bənzəyir, ancaq mən izi qalmayanın tarixçisiyəm. Böyük hadisələrin axırı necə olur? Onlar tarixdə qalır, kiçik insanlar üçün böyük olan hadisələr isə izsiz-soraqsız yoxa çıxır. Bu gün bir oğlan (cılızlığından və xəstə görkəmindən əsgərə az oxşayırdı) dedi ki, birlikdə öldürmək maraqlı, həm də qeyri-adidir. Və güllələmək çox dəhşətlidir. Məgər bu, tarixdə qalacaq? Var gücümü eyni bir işlə məşğulam (kitabdan kitaba) – tarixi insana qədər kiçildirəm.

Müharibədə müharibə haqqında kitab yazma bilməyəcəyimi düşünürdüm. Mərhəmət, nifrət, cismani ağrı, dostluq mane olur... Bir də evdən aldığı yaşamaq həvəsini artırən məktublar... Danışır ki, öldürəndə hətta dəvənin də gözünə baxmamağa çalışırlar. Bur-

da ateist yoxdu. Hamı mövhumatçıdı. Məni qınayırlar ki (xüsusən də zabitlər, əsgərlər o qədər də yox), özüm atəş açmamışam və məni nişan almayıblar – müharibədə necə yazma bilərəm? Bəlkə elə atəş açmamağım yaxşıdı? Vur-tut müharibəni düşünməklə əzab çəkən adam hanı? Mən elə adam tanımıram... Dünən qərargahın yanında bir quş ölüsü vardı. Və qəribədi... Hərbcilər yaxınlaşıb, onun nə quş olduğunu bilmək istəyirdilər. Və ona yazıqları gəlirdi...

Ölü sifətlərdə nəşə bir vəcd var... Müharibədəki adi şeyləri – suyu, siqareti, çörəyi dəlicəsinə sevməyə nədənsə öyrəşə bilmirəm. Xüsusən də, qarnizondan dağlara qalxanda. Orda insan təbiət və təsadüflərlə tək-tənədi. Güllə yan keçir, ya da... Kim birinci atəş açacaq – sən, ya o? Ancaq insana cəmiyyətin içindən yox, təbiətdən baxmağa başlayırsan.

Sovetlər Birliyində isə heç birimizin burda görmədiyi, rastlaşmadığı dostluq xiyabanı salındığı televizorda nümayiş etdirilir...

Dostoyevski “Şeytanlar”da yazır: “Etiqad və insan – bu, deyəsən, iki ayrı-ayrı şeydir... hamı günahkardı... əgər buna hamı əmin olsaydı!” Yəne onun fikridi ki, bəşəriyyət özü haqqında ədəbiyyatda və elmdə yazılardan daha çox, həddindən artıq çox şey bilir. Dostoyevski bu sözlərin onun yox, Vladimir Solovyovun olduğunu deyirdi.

Əgər mən Dostoyevskini oxumasaydım, ümitsizliyə qapılırdım...

21 sentyabr

Hardasa “Qrad”dan atəş açırlar.

Hətta uzaqda belə adamı dəhşət bürüyür...

XX əsrin böyük müharibələrindən və kütləvi qırğınlardan sonra, Əfqanıstan kimi (kiçik) müharibələrdən yazmağa başqa etik və metafizik mövqe lazımdı. Hər şeyə kimin üçünsə yeganə olan kiçik bir adamın şəxsinde baxılmalıdı. Dövlətin ona necə yanaşması yox, onun anası, arvadı, uşağı üçün kim olduğu öyrənilməli. Normal görmə qabiliyyətini kim bizə qaytaracaq?

Təbiət, tarix, dil kimi mənə insan bədəni də maraqlıdı. Bütün fiziki təfərrüatlar vacibdi: qan gün altında, insan ölməzdən əvvəl necə dəyişir... Həyat özlüyündə ağlagəlməz dərəcədə gözəldi və nə qədər amansızcasına səslənsə də – insan əzabı xüsusilə gözəldi. İncəsənətin qaranlıq tərəfi. Dünən axşam tank əleyhinə minada partlamış uşaqların bədənini parça-parça topladıqlarını gördüm. Baxmağa getməyə bilərdim, ancaq yazmaq üçün getdim. İndi yazıram...

Ancaq getmək lazımdımı? Zabitlərin arxamda necə güldüklərini eşidirdim: yəni xanım qorxacaq. Mən getdim və bunda qəhrəmanlıq deyilən şey yox idi, çünki orda huşumu itirdim. Ya istidən, ya da sarsıntıdan. İstəyirəm səmimi olam...

23 sentyabr

Vertolyota mindim... Yuxarıdan günün altında gözəl və qorxunc şəkildə parıldayan əvvəlcədən hazırlanmış üzlərlə sink tabut gördüm...

Buna oxşar şeylərlə rastlaşanda dərhal bir fikir keçir başımdan:

ədəbiyyat öz sərhədlərinin içində boğulur... Yazmaqla və faktla yalnız gözün gördüyünü ifadə eləmək olar, bəs baş verənlər haqqında söylə hazırlanmış hesabat kimə lazımdı? Nəsə başqa şey lazımdı... Həyatdan qoparılmış anın təsviri...

25 sentyabr

Mən burdan azad bir adam kimi geri dönəcəyəm... Bizi burda görməyəne qədər azad deyildim.

BİRİNCİ GÜN

“Çünki Mənim adımla çoxları gələcək...”

Səhər-səhər avtomatdan atəş açırlarmış kimi telefon uzun-uzadı zəng çalır:

– Qulaq as, – özünü təqdim etməmiş sözə başlayır, – sənin həcvini oxudum, əgər yenə bir sətir də yazsan...

– Siz kimsiniz?

– Haqqında yazdıqlarından biri. Bizi hələ çağıracaqlar, bizə hələ silah verəcəklər ki, qayda-qanun yaradaq. Hər şey üçün cavab verməli olacaqsınız. Ancaq öz soyadınızı yazın, təxəllüs arxasında gizlənməyin. Pasifistlərə nifrət eləyirəm! Sən çiyində dolu yük torbası dağa çıxmısan, əlli dərəcə istidə “beteerə” minmisən? Sən gecələr tikanların tünd qoxusuna oyanırsan? Oyanmırsan... Yox... Onda qurdalama! Bu, bizimdi! Sənin nəyinə lazımdı? Sən arvadsan, get uşaq doğ!

– Niyə adınızı demirsiniz?

– Qurdalama! Ən yaxın dostumu hücumdan sellofan torbada gətirmişəm, o mənim üçün qardaş əvəzi idi. Başı ayrı, ayaqları, əlləri ayrı... Dərisi qaban kimi soyulub... Parça-parça olmuş bədən... O isə skripka çalırdı, şeir yazırdı. Bax o yaza bilərdi, sən yox... Onun dəfnindən iki gün sonra anasını dəlixanaya apardılar. Qəbiristanlıqda, oğlunun məzarının üstündə yatırdı. Qışda qarın üstündə yatırdı. Sən! Sən... Buna toxunma! Biz əsgər olmuşuq, bizi ora yollayıblar. Biz əmri yerinə yetirmişik. Mən hərbi and içmişəm. Diz çöküb bayrağı öpmüşəm.

– “Özünüzü gözləyin ki, heç kim sizi yoldan çıxartmasın; çünki Mənim adımla çoxları gələcək”. Əhdi-Cədid. Mattanın İncili.

– Ağıllılar! On ildən sonra hamı ağıllı çıxıb. Təmiz qalmaq istəyirsiniz? Biz isə qara iş görənlerik... Sən hətta güllənin necə uçduğunu bilmirsən. Sizin Əhdi-Cədidinizə tüpürüm! Sizin həqiqətinizə tüpürüm! Mən öz həqiqətimi sellofan torbada daşımışam... Başı ayrı, qolları ayrı... Başqa həqiqət yoxdu... – Və dəstəkdə uzaqdakı partlayışa bənzər uğultu eşidilir.

Onunla axıra qədər danışa bilmədiyimə görə, hər halda, təəssüflənirəm. Bəlkə o mənim baş qəhrəmanım idi...

Müəllif

– Ancaq səsləri eşidirdim... Nə qədər özümü toplusam da, sifətləri görmürdüm. Səslər gah uzaqlaşır, gah yaxınlaşırdı. Deyəsən, düşünməyə macal tapdım: “Ölürəm”. Və gözlərimi

açdım... Partlayışdan on altı gün sonra Daşkənddə özümə gəldim. Şüurun qayıdanda özünü iyrenc hiss eləyirsən, deyirsən, daha yaxşı olmayacaqsan... Geriyə qayıdış yoxdu... Duman və ürəkbulanma, hətta ürəkbulanma da deyil, boğulmadı, elə bil ciyərlərin su ilə dolub. Bu vəziyyətdə çox qalırsan... Duman və ürəkbulanma... Başım öz pıçıltımdan ağrıyır, hündürdən danışa bilmirdim. Kabil hospitalı arxada qalmışdı. Kabildə sıyığa dönmüş kəlləmi açıb, xırda sümük qırıqlarını təmizlədilər, oynaqsız sol qolumu şurupla yığdılar. İlk hiss: heç nəyin geri dönməyəcəyinə, dostları görməyəcəyimə təəssüflənirəm, ən ağır gələn də turnikə çıxma bilməyəcəyimdi.

İki ilə yaxın hospitalda qaldım. On səkkiz əməliyyat keçirdim, onlardan dördü narkozla oldu. Tələbələr məndən kurs işi yazırdılar: nəyim var, nəyim yox. Üzümü qırxa bilmirdim, uşaqlar qırırdı. Birinci dəfə üstümə bir butulka odekolon tökdülər, mənsə qışqırıram: “Birini də tökün!” Qoxusu yoxdu. Qoxusunu duymuram. Tumbadan hər şeyi çıxartdılar: kolbasa, xiyar, bal, konfet – heç nəyin iyi yoxdu! Rəngi var, dadı var, iyi yoxdu. Az qaldım dəli olam! Yaz gəldi, ağaclar çiçəklədi, mən isə bunları görürəm, qoxusunu hiss etmirəm. Beynimdən 1,5 kub santimetr götürmüşdülər, görünür, qoxuyla bağlı hansısa mərkəz çıxarılmışdı. İndi, beş il keçəndən sonra da güllərin, tütünün, qadın ətrinin qoxusunu duymuram. Odekolonun qoxusu tünd olsa, duymuram, onda da gərək flakonu bur-

numa soxalar. Görünür, beynimin qalan hissəsi itmiş qabiliyyəti öz üzərinə götürüb. Belə fikirləşirəm.

Hospitalda dostumdan məktub aldım. Ondan bildim ki, bizim “beteer” italyan fuqas minasında partlayıb. O, mühərriklə birlikdə kiminsə uçduğunu görüb... O adam mən idim...

Xəstəxanadan çıxdım, üç yüz rubl yardım verdilər. Yüngül yaralanana yüz əlli, ağır yaralıya üç yüz müəyyən edilib. Sonra necə bacarırsan yaşa. Pensiya – qəpik-quruşdu. Məcbursan valideynlərinə yük olmağa. Mənim atam müharibədən keçmiş kimidi. Saçları ağarıb, hipertoniya olub. Mən müharibədə böyümədim, müharibədən sonra böyüməyə başladım. Və hər şey əks tərəfə fırlandı...

Məni əsgərliyə səksən birinci ildə çağırırdılar. Müharibə artıq iki ildə gedirdi, ancaq arxada bu barədə az bilir və az danışırıdılar. Ailəmizdə hesab edirdilər ki, əgər hökumət ora ordu göndəribse, demək, belə lazımdı. Atam, qonşular belə düşündülər. Kiminsə başqa cür düşündüyü yadımda deyil. Hətta qadınlar da ağlamırdılar, bütün bunlar hələ uzaqda idi və elə də dəhşətli deyildi. Bilmirdin müharibədi, müharibə deyil, guya ölən yox, əsir düşən yox. Hələ heç kim sink tabutları görməmişdi. Sonra bildik ki, şəhərə tabutlar gəlmiş, ancaq gecə xəlvətcə dəfn eləyirmişlər, başdaşına “həlak olub” yox, “vəfat edib” yazmışlar. Ancaq heç kim sual vermirdi ki, nədən ötrü iyirmi yaşlı gənclər birdən orduda ölməyə başlayıblar? Araqdan, ya qripdən, bəlkə naringini çox yeməkdən. Doğmaları

ağlayırdı, başqaları isə bu bəla onlara toxunmayana qədər əvvəlki kimi yaşayırdılar. Qəzetlər yazırdı ki, əsgərlərimiz körpü tikirlər, dostluq xiyabanı salırlar, bizim həkimlər isə əfqan qadınlarını, uşaqlarını müalicə eləyirlər. Vitebsk təlimində bizi Əfqanıstan üçün hazırladıqları sirr deyildi. Çoxu necəsə aradan çıxmağa çalışırdı. Biri etiraf etdi ki, qorxur orda hamımızı qırılar. Mən ona nifrət elədim. Yola düşməyə yaxın biri də getməkdən imtina elədi: əvvəlcə komsomol biletini itirdiyini dedi, bilet tapılanda, istədiyi qızın doğacağını bəhanə elədi. Mən onu normal adam saymırdım. Biz inqilab eləməyə gedirdik! Bizə belə deyirdilər. Biz də inanırıdık. Nəsə romantik şeylər təsəvvür eləyirdik. Güllə adama deyir, sən – bunu unuda, heç nəylə səhv sala bilməzsən – özünəməxsus şappıltı eşidirsən. Tanış oğlan böyrümdə üzünü üstə kül kimi tozun içinə yığılır. Onu çevirirsən: ağızda indicə verdiyin siqareti sıxıb... Siqaret tüstülənir... Mən hələ adama güllə atmağa hazır deyiləm, mən dinc həyatdan gəlmişəm... Dinc həyatdan... İlk vaxtlar yuxudaymış kimi hərəkət eləyirsən: qaçırsan, sürünürsən, güllə atırsan, ancaq heç nə yadında qalmır, döyüşdən sonra heç nə danışa bilmirsən. Hər şey elə bil şüşə arxasındadı... Yağış pərdəsi arxasında... Elə bil dəhşətli yuxu görürsən. Qorxudan ayılırsan, amma heç nə xatırlamırsan. Dəhşəti hiss etmək üçün, demə, onu yadda saxlamalısan, ona öyrəşməlisən. İki-üç həftədən sonra əvvəlki adamdan səndə heç nə qalmayacaq, yalnız adın

qalacaq. Sən – artıq sən deyilsən, başqa adamsan. Fikirləşirəm ki, belədi... Görünür, belədi... Və bu başqa adam ölü görəndə daha qorxmur, sakitcə, ya dilxorcasına fikirləşir ki, onu necə qayadan salacaq, ya bu istidə onu bir neçə kilometr necə dalında daşıyacaq... O daha təsəvvürünə gətirmir... O artıq bilir ki, çölə tökülmüş bağırsaqlar istidə necə iy verir və insan necisinin, qanının qoxusu üstündən getmir. Bəs təsəvvür? Təsəvvür kütləşir. Görürsən ki, ərmiş çirkli metal yığınının içində yanmış kəllələrin dişləri ağarır, sanki bir neçə saat əvvəl burda qışqırmayıblar, gül-gülə ölüblər.

Ancaq hər şey adiləşir... Adətən, ölmüş adam görəndə həyəcanlanırsan. Di gəl bu mənə aid deyil! Hər şey tezəcə keçib gedir... Dəyişmək belə şeydi... Məncə, hamıyla belə olur.

Müharibədə insan üçün ölümdə sirr yoxdu. Öldürmək – sadəcə, tətiyi çəkməkdi. Bizi öyrətmişdilər: birinci atəş açan sağ qalır. Müharibənin qanunu belədi. “Burda iki şeyi bacarmalısınız – cəld hərəkət etmək, sərrast atəş açmaq. Fikirləşmək mənləkdir”, – komandır deyirdi. Biz əmr olunan yerə atəş açırdıq. Mən də əmr olunan yerə atəş açırdım. Heç kimə yazığım gəlmədən atırdım. Uşaq da öldürə bilərdim. Axı orda bizimlə hamı döyüşdü: kişilər, qadınlar, qocalar, uşaqlar. Kolonna qışlaqdan keçir. İrəlidə gedən maşının mühərriki sönür. Sürücü kabinədən çıxıb kapotu açır... On yaşlı uşaq bıçağı arxadan onun kürəyinə saplayır... Ürəyindən. Əsgər mühərrikin

üstünə sərilir... Uşağı xəlbirə döndərdik... Həmin an əmr verilseydi – qışlağı göyə sovurardıq. Yer üzündən silərdik. Hər kəs sağ qalmağa çalışırdı. Fikirləşməyə vaxt yoxdu. Bizim axı on səkkiz-iyirmi yaşımız var. Özgə ölümünə öyrəşmişdim, öz ölümümdənsə qorxurdum. Adamdan bir anın içində heç nə qalmadığını görmüşdüm, sanki heç olmamışdı. Və boş tabutda parad paltarını vətənə yollamışdılar. Tabuta yad yerin torpağını tökürdülər ki, lazımı çəki düzəlsin... Yaşamaq istəyirdim... Heç vaxt ordakı qədər yaşamaq istəməmişəm. Döyüşdən qayıdanda gülürük. Ordakı kimi heç vaxt gülməmişəm... Puldan çox danışırdıq. Ölümdən də çox. Mən heç nə gətirmədim. Bədənimdən çıxarılan qəlpədən savayı heç nə. Kimsə farfor, daş-qaş, bəzək əşyaları, xalça götürmüşdü. Qışlağa döyüşə gedəndə... Kimsə almışdı, nəyəsə dəyişmişdi... Güllə darağını sevdiyi qız üçün kosmetik bəzəyə dəyişmişdi... Suda qaynadılmış güllələri satırdıq... Belə güllə uçmur, lülədən düşür. Onunla öldürmək olmaz. Vedrə, ya ləyəni su ilə doldururduq, güllələri içinə atıb iki saat qaynadırdıq. Hazırdı! Axşam satmağa aparırdıq. Bizneslə komandirlər, əsgərlər, qəhrəmanlar və qorxaqlar məşğul olurdu. Yeməxanadan bıçaqlar, kasalar, qaşıqlar, çəngəllər yoxa çıxırdı. Kazarmada dolçalar, kəkillər çatışmırdı. Avtomatların süngüsü, maşınların güzgüsü itirdi... O cümlədən, mükafatlar... Dükanlarda hər şeyi, hətta qarnizon şəhərciyindən zibil kimi çıxarılan konserv bankaları, köhnə

qəzetlər, paslı mismarlar, faner parçaları, sellofan torbalar alırdılar... Zibil maşınlarla satılırdı. Dollar və su həmişə özünə yol tapacaq. Hər yerdə. Əsgər arzulayırdı... Əsgərin üç arzusu varıydı: anasına yaylıq, sevgilisinə kosmetik bəzək dəsti, özünə isə çimərlik trusiki almaq; o vaxt Sovetlərdə çimərlik trusiki yox idi. Bax belə bir müharibə idi. Bizə “əfqan” deyirlər. Yad addı. Damğa kimi. Biz hamı kimi deyilik. Başqa cürük. Nə cür? Kim olduğumu bilmirəm: qəhrəman, ya barmaqla göstərilməli olan axmaq? Bəlkə cinayətkar? Bunun siyasi səhv olduğunu artıq boyunlarına alırlar. Bu gün astadan deyirlər, sabah bərkədən deyəcəklər. Mənsə orda qan axıtmışam... Özümün və özgənin qanını... Bizə yaxamızdan asmadığımız ordenlər veriblər... Biz hələ onları geri qaytaracağıq. Şərəfsiz müharibədə şərəflə qazanılmış ordenlər... Məktəblərdə çıxış etməyə çağırırlar. Axı nə danışaydım? Hərbi əməliyyatlardan?.. İlk gördüyüm ölüdən?.. Hələ də qaranlıqdan qorxduğumdan, nəsə yerə düşəndə səksənməyimdən? Necə əsir götürüb, ancaq polka aparıb çıxarmamağımızdan?.. Həmişə yox... (susur). Müharibədə olduğum il yarımda bir dənə sağ düşmən görmədim, ancaq ölüsünü gördüm. Qurudulmuş insan qulaqları kolleksiyasından danışaydım? Hərbi qənimətdi... Onunla qürrələ-nirdik... Top atəşindən sonra yaşayış yerinə yox, şumlanmış torpağa bənzəyən qışlaqlardan danışaydım? Bizim məktəblərdə bunlarımı bilmək istəyirlər? Yox, onlara qəhrəman

lazımdı. Necə dağıtdığımız, necə öldürdüyümüz, dərhal da tikib, hədiyyələr payladığımız yadımdadı. Hər şey o qədər yaxındadı, hələ də onlardan qopa bilmirəm. Bu xatirələrdən qorxuram... Onlardan gizlənirəm... Özümdən uzaqlaşdırıram... Elə bir adam tanımıram ki, ordan qayıdandan sonra içməsin, çəkməsin. Yumşaq siqaretlər mənə kömək eləmir, orda çəkdiyimiz “Oxotniçi”ni axtarıram... Çəkməyi isə həkimlər qadağan eləyiblər... Başımın yarısı dəmirdi. İçə də bilmirəm...

Bizim əfqan qardaşlığımızdan yazmayın. Elə şey yoxdu. Mən ona inanmıram. Müharibədə hamını qorxu birləşdirirdi: bizi aldatmışdılar və biz yaşamaq, evə qayıtmaq istəyirdik. Bizi burda heç nəyimizin olmaması birləşdirir, bizim ölkədə nemətləri tanışlığa və imtiyazlara – tökdüyün qana görə verirlər. Bizim eyni problemimiz var: təqaüd, mənzil, yaxşı dərmanlar, protezlər, mebel dəsti... Onları həll etsək, təşkilatlarımız dağılar. Bax mən dəridən, qabıqdan çıxıb özümə mənzil, mebel, soyuducu, paltaryuyan maşın, yapon videomaqnitafonu alsam, bu təşkilat daha mənim nəyimə lazımdı. Cavanlar bizə yaxın gəlmədilər. Onlar bizi başa düşmədilər. Guya Böyük Vətən müharibəsi iştirakçılarına bərabər tutuluruq, ancaq onlar Vətəni müdafiə etmişdilər, bəs biz? Biz almanların rolundaydıq – bir oğlan mənə belə dedi. Onlar bizə belə baxırlar... Biz isə onlara hirsliyik. Biz orda sıyıq yeyəndə, minada partlayan da, onlar burda musiqiyə qulaq asıb,

qızlarla rəqs eləyirdilər, kitab oxuyurdular. Kim orda mənimlə olmayıb, mənim gördüyümü görməyib, yaşadıklarımı hiss eləməyib – o mənim heç kimimdi. On ildən sonra hepatitimiz, kontuziyamız, qızdırmamız özünü büruzə verəndə, bizdən canlarını qurtarmağa çalışacaqlar... İşdə də, evdə də... Bizi rəyasət heyətində oturtmayacaqlar. Hamıya yük olacağıq... Sizin kitabınız kimə lazımdı? Kimin üçündü? Ordan qayıdanların onsuz da xoşuna gəlməyəcək. Məgər hər şeyi olduğu kimi danışmaq mümkündür? Öldürülən dəvələrin və öldürülən insanların eyni qan gölməçəsində uzandığını məgər yazacaqsınız? Yazacaqsınız ki, onların qanı bir-birinə qarışıb. Bunlar artıq kimə lazımdı? Biz hamıya yadıq. Mənə qalan evim, arvadım, bir də onun bu yaxınlarda doğacağı uşağı. Bir neçə dostum da Əfqanıstandan qalıb. Başqa heç kimə inanmıram. Və daha inanmayacağam da...

Sıravi, qumbara

– Danışmağa qorxuram... Yenə bu kölgələr peyda olur... Hər gün... Orda hər gün özümə deyirdim: “Mən axmağam, axmağam. Niyə belə elədim?” Xüsusən, gecələr, işləməyəndə belə fikirlər ağıma gəlirdi, amma gündüzlər ağıma gələn başqa fikirlərdi: hamıya necə kömək eləyim? Dəhşətli yaralardı... Mən sarsılmışdım, belə güllələr nəyə lazımdı? Kim bunu fikirləşib tapıb? Məgər bunu düşünen insandı? Güllənin girdiyi yer balacadı, ancaq içəridə bağırsaqlar, qara ciyər,

dalaq – hamısı dağım-dağımdı. Öldürmək, yaralamaq azdı, gərək hələ əzab da çəkdirəsən... Onlar ağrıdan həmişə “Ana!” deyib qışqırırdılar... Başqa ad eşitməmişəm...

Mən Leninqraddan bir-iki illiyə getmək qərarına gəlmişdim. Uşağım, sonra ərim ölmüşdü. Məni bu şəhərdə heç nə tutub saxlamırdı, əksinə, hər şey onları yada salırdı, məni qovurdu. Onunla burda görüşmüşdük... İlk dəfə burda öpüşmüşdük... Bu doğum evində doğmuşam...

Baş həkim çağırıdı:

- Əfqanıstana gedərsiniz?
- Gedərəm.

İstəyirdim başqaları üçün daha pis olduğunu görə. Bunu da gördüm...

Bizə deyirdilər ki, ədalətli müharibədi, feodalizmdən çıxıb, işıqlı sosialist cəmiyyəti qurmaq üçün əfqan xalqına kömək eləyirik. Bizim uşaqların orda öldüyü barədə susurdular, biz də elə başa düşürdük ki, orda yoluxucu xəstəliklər: qızdırma, qarın yatalağı, hepatit çoxdu. Səksəninci illərin əvvəli... Kabilə uçduq... Köhnə ingilis at tövləsini hospital eləmişdilər. Heç nə yoxdu... Hamı üçün bir şpris. Zabitlər spirti içirlər, yaraları benzənlə təmizləyirik. Yaralar gec sağalır... Günəş dada çatırdı. İsti günəş mikrobları öldürür. İlk yaralıları alt tuman-köynəkdə və çəkmədə gördüm. Pijamaları yoxdu. Pijama çox sonra peyda oldu. Çəkəkək, adyal da... Bir oğlan yadımdadı: sümüyü yoxuymuş kimi bədəni qatlanmışdı. Bədənindən iyirmiyə yaxın qəlpə çıxartdıq. Bütün mart ayını kəsilmiş əlləri, ayaqları

çadırın böyrünə yığıdıq... Meyitlər ayrı çadırda idi... Yarıçılpaq, gözləri çıxarılmış halda olanları vardı, birinin qarnında hələ ulduz kəsmişdilər... Əvvəllər belə şeyləri vətəndaş müharibəsindən bəhs edən filmlərdə görmüşdüm. Sink tabut hələ yox idi, hələ hazırlamamışdılar. Əvvəl-əvvəl bir az düşünməyə başladıq: biz hara gedirik? Bizim şübhələrimiz rəhbərliyin xoşuna gəlmədi. Çəkələk, pijama hələ yox idi, ancaq şüarları, plakatları artıq gətirib asmışdılar. Şüarların fonunda – bizim uşaqların məyus sifətləri. Onlar mənim yaddaşımda həmişəlik eləcə də qalıblar... Həftədə iki dəfə siyasi dərslər. Bizə həmişə deyirdilər: sərhədlərimizi toxunulmaz saxlamaq müqəddəs borcumuzdu. Orduda ən xoşagəlməz şey danosbazlıq, hər xırda şeyi belə xəbər vermək əmr idi. Hər yaralı, xəstə barədə məlumat çatdırmalısan. Buna “ovqatı” bilmək deyirdilər... Ordu sağlam olmalıdı... Hamıdan xəbərçilik eləmək qanun idi. Yazığın gəlmək olmazdı. Ancaq hamımızın yazığı gəlirdi, bizi orda mərhəmət hissi yaşadırdı... Xilas etmək, kömək etmək, sevmək... Buna görə getmişdik... Bir müddət sonra nifrət elədiyimi duyuram. Od kimi yandıran bu yumşaq quma nifrət edirəm. Bu dağlara, istənilən atəş açılı biləcək bu alçaq qışlaqlara nifrət eləyirəm. Yemiş dolu səbət aparan, ya evinin qarşısında dayanan tanımadığım əfqana nifrət eləyirəm. Hələ məlum deyil, bu gecə harda olub, nə eləyib. Bir az əvvəl hospitalda müalicə olunan tanış zabiti öldürüblər,

iki çadır əsgəri doğrayıblar... Başqa yerdə suyu zəhərləyiblər... Kiminsə yerdən götürdüyü qəşəng alışqan əlində partlayıb... Ölənələr bizim uşaqlardı... Bunu başa düşmək lazımdı... Siz yanmış adam görmüsünüzmü? Görməmişiniz... Üz yox, göz yox, bədən yox... Nəse sarı limfatik maye qabıqla örtülüb. Bu qabığın altından qışqırıq yox, nərliti eşidilir... Orda nifrətlə nəfəs alıb, nifrətlə yaşayırdıq. Bəs günah hissi? Orda yox, burda, hər şeyə kənardan baxanda hiss elədim. Orda hər şey mənə ədalətli görünürdü, burda tozun içində qolsuz, ayaqsız uzanmış balaca qız uşağını xatırlayanda dəhşətə gəldim... Elə bil sındırılmış kukla idi... Bizim bombardmandan sonra olmuşdu... Biz isə onların bizi sevməməsinə hələ təəccüblənirdik də. Onlar bizim hospitalda müalicə olundu... Qadına dərman verirsən, o isə başını qaldırıb sənə baxmır, üzünə gülümsəmir. Buna görə həтта inciyirdik. Orda inciyirdik, burda – yox. Burda artıq normal adamsan, bütün duyğuların özünə qayıdıb.

Mənim peşəm – xilas etməkdə, elə o da məni xilas elədi. Özümü təmizə çıxara bilərəm: biz orda lazımyıdıq. Hamısını xilas eləyə bilmədik, bacardığımızı xilas elədik – ən dəhşətli budur. Xilas eləyə bilərdim – lazımı dərman yox idi. Xilas eləyə bilərdim – gec gətirmişdilər (tibb bölüyündə kimlərdi? – yalnız sarımağı bacaran əsgərlər). Xilas eləyə bilərdim – kefli cərrahı oyatmaq mümkün olmadı. Xilas eləyə bilərdim... Biz həтта

dəfn kağızında həqiqəti yazı bilmirdik... Onlar minada partlamışdılar... Əksər vaxt onlardan yarım vedrə ət qalırdı... Biz isə yazırdıq: avtomobil qəzasında həlak olub, yarğandan uçub, yeməkdən zəhərlənib. Onların sayı mini ötəndə, həqiqəti ailələrinə yazmağa icazə verdilər. Meyitlərə öyrənmişdim. Ancaq onların bu qədər gənc, doğma olduğuyla heç vaxt barışa bilmədim...

Yaralı gətirdilər. Növbətçi mən idim. O, gözünü açıb mənə baxdı:

– Hə, bu da axırı. – Bunu deyib öldü.

Onu üç gün dağda axtarmışdılar. Tapıb gətirdilər. Sayıqlayırdı: “Həkim! Həkim!” Ağ xalası görüb, xilas olduğunu düşündü! Ancaq yara ağır idi. Mənim yaddaşımda öz qəbiristanlığım, öz portret qalereyam var. Qara çərçivədə. Döyüşdə ölənlərə nədənsə daha çox yazığımız gəlirdi, hospitalda ölənlərə az. Hər dəfən ölərkən qışqırırdılar... Elə qışqırırdılar! Mayorun reanimasiyada necə öldüyü yadımdadı. Hərbi müşavirdi. Arvadı yanına gəlmişdi. Arvadının gözünün qabağında öldü... Və arvadı dəhşətli səslə vəhşi kimi qışqırmağa başladı. Heç kim eşitməsin deyə qapı-pəncərəni bağlamaq istəyirdik... Çünki böyür-başda əsgərlər ölürdülər... Onları ağlayan yox idi... Onlar tək ölürdülər. Bu qadın bizim aramızda artıq idi.

– Ana! Ana!

– Burdayam, oğlum, – deyib onu aldadırsan.

Biz onların, anası, bacısı olmuşduq. Həmişə də bu inamı doğrultmaq istəyirdik. Yaralı əsgər gətirib getmirdilər:

– Qızlar, bizə heç nə lazım deyil. Olarmı bir az yanınızda oturaq?

Burda, evdə isə... onların öz anası, bacısı, arvadı var. Burda biz onlara lazım deyilik. Orda bizə etibar eləyirdilər, özləri haqqında heç kimə danışmadıqlarını danışdılar. Sən yoldaşından konfet oğurlayıb yeməsən. Burda bu, boş şeydi. Orda isə – dəhşətli dərəcədə ümitsizləşirsən. O şərait adamı tanıdır. Əgər qorxaqdisa, tezliklə qorxaqlığı üzə çıxırdı, xəbərçidisə, dərhal bəlli olurdu. Əgər arvadbazdisa, hamı arvadbaz olduğunu bilirdi. Burda kiminsə boynuna alacağına əmin deyiləm, ancaq orda çoxundan eşidirdim: öldürmək xoşa gələ bilər, öldürməkdən – ləzzət alırsan. Bu, güclü hissi. Tanış praporşik Sovetlər İttifaqına qayıdanda gizlətmədi: “Axı mən indi necə yaşayacağam, axı mən öldürmək istəyirəm!” Yəqin, bu da ehtirasdı: onlar bu haqda sakitcə danışdılar. Uşaqlar qışlağı necə yandırdıqlarını, hər şeyi dağıtdıqlarını vəcdlə danışdılar. Onlar axı dəli deyildilər. Nə qədər belələri qayıdıb... Adam öldürmək onlar üçün heç nədi... Bir zabit Qəndəhardan bizə qonaq gəlmişdi. Axşam getməliyi, ancaq boş otağa girib özünü güllələdi. Kefli olduğunu deyirdilər – bilmirəm. Çətindi, bir günü yaşamaq çətindi. Oğlan özünü postda güllələdi. Üç saat gün altında. Ev uşağıydı, dözmədi. Çoxları dəli olurdu. Əvvəl ümumi palatada, sonra ayrı qalırdılar. Onlar qaçmaq istəyirdilər, pəncərə barmaqlığından qorxurdular. Hamıyla birlikdə qalmaq onları yüngülləşdirirdi. Biri yadımdan çıxmır.

– Otur. Sənə dembel mahnısı oxuyacağam. – Oxuyub-oxuyub yatır. Ayılır: – Evə! Evə! Anamın yanına... Burda mənə istidi... Həmişə xahiş etmişəm, məni evə buraxsınlar.

Çoxları çəkirdi. Nəşə, mariyuana... Kim nə tapsa...

Deyirdilər ki, hər şeydən azad, güclü olursan. İlk növbədə, öz bədənindən azad olursan. Elə bil barmağının ucunda yeriyirsən, hər hüceyrəni, hər əzələni hiss eləyirsən. Uçmaq istəyirsən. Sanki uçursan! Qarşısızalmaz sevinc duyursan. Hamı xoşuna gəlir, boş şeylərə gülürsən. Yaxşı eşidirsən, yaxşı görürsən. Daha çox qoxu, daha çox səs ayırd edirsən. Bu vəziyyətdə öldürmək asandı – sən ağrı hiss eləmirsən. Rəhm yoxdu. Ölmək asandı – qorxu yoxa çıxır. Sanki əynində zirehli geyim var, sanki zirehlə örtülmüsən. Onlara qulaq asmağı bacarırdım... İki dəfə özüm də çəkmişəm... Əsəbim dözməyəndə, gücüm tükənəndə. Yoluxucu xəstəliklər şöbəsində işləyirdim. Otuz çarpayı var, ancaq üç yüz xəstə yatır. Yatalaq, qızdırma. Onlara mələfə, adyal verirdilər, onlar isə bircə trusikdə öz şinellərinin üstündə, quru yerdə yatırdılar. Başları keçəl qırxılıb, üstlərindən isə bit tökülür... Bu qədər biti təsəvvürümə də gətirməzdim... Yaxınlıqdakı qışlaqda isə əfqanlar bizim xəstəxana pijamasında və başlarında çalma əvəzinə bizim mələfə ilə gəzirdilər. Hə, bizim uşaqlar hər şeyi satırdılar. Mən onları ittiham eləmirəm... Yox... Onlar ayı üç rubla öldürdülər – bizim əsgər ayda səkkiz

çək alırdı. Üç rubl... Onlar qurdlanmış, iylənmiş balıq yeyirdilər... Hamımız sinqa olmuşduq, mənim qabaq dişlərim tökülmüşdü. Onlar adyal satıb nəşə, şirin bir şey, oyun-oyuncaq alırdılar... Orda zəngin dükanlar var idi, nə desən satılırdı. Bizdə... Sovetlər birliyində belə şeylər yoxdu, onlar belə şeylər görməmişdilər. Onlar silah, güllə satırdılar ki, sonra bu silah və güllə ilə onları vurub öldürsünlər. Həmin pula şokolad, piroq alırdılar... Bütün bunlardan sonra, öz ölkəmi başqa gözlə gördüm... Gözlərimin bəbəyi böyümüşdü... Bura qayıtmaq adamı qorxudurdu. Nəşə qəribə idi. Elə bil dərini soymuşdular. Hər gün ağlayırdım. Ordakılardan başqa heç kimi görmək istəmirdim. Gecəmi, gündüzümü onlarla keçirərdim. Başqalarıyla söhbət mənə maraqsız görünür. Yarım il belə keçdi. Ancaq indi özüm ət növbəsində söyüş söyürəm. “Ora” gedənə qədərki normal həyatını yaşamaq istəyirsən. Ancaq alınmır. Özümə, həyatıma biganə olmuşam. Həyat qurtarıb, bundan sonra heç nə olmayacaq. Kişilər daha çox əzab çəkirlər. Qadınlar yenə uşaqdansa yapışırlar, kişilərin isə əl atıb tutmağa bir yeri yoxdu. Qayıdırlar, sevirilər, uşaqları olur, ancaq Əfqanıstan yenə onlar üçün hər şeydi. Bunun niyə belə olduğunu özüm də anlamaq istəyirəm. Niyə bütün bunlar baş verdi? Niyə mənə bu qədər təsir eləyir? Orda hər şeyi içimə salmışdım, burda üzə çıxdı. Orda olanların hamısına gərək yazığımız gələ. Mən nisbətən böyüyəm, mənim otuz yaşım var idi, ancaq sındım. Onlar isə balacadılar, onlar

heç nə başa düşmürdülər. Onları evdən götürüb, əllərinə silah verdilər. Onlara deyirdilər, söz verirdilər: müqəddəs iş üçün gedirsiniz, Vətən sizi unutmayacaq. İndi gözlərini onlardan yayındırırlar, bu müharibəni unutmağa çalışırlar. Hamı! Ən birinci də bizi ora göndərənələr. Hətta biz özümüz görüşəndə get-gedə müharibədən az danışırıq. Bu müharibəni heç kim xoşlamır. İntəhası, Əfqanıstanın himni çalınanda indi də ağlayıram. Əfqan musiqisini sevirəm. Bu, narkotik kimi bir şeydi. Bu yaxınlarda avtobusda bir əsgərlə rastlaşdım. Onu müalicə etmişdik. Sağ əli kəsilmişdi. Onu yaxşı xatırlayırdım, o da leninqradlıydı.

– Seryoja, bəlkə sənə bir kömək lazımdı?

O isə hirsle çımxırdı:

– Get, başımdan ol!

Bilirəm, məni tapıb üzr istəyəcək. Bəs ondan kim üzr istəyəcək? Orda olanların hamısından, həyatlarını sındırdıqlarından. Hələ şikəstləri demirəm. Gərək öz xalqını bu qədər sevməyəsən ki, onu belə bir şeyə yollayasan. Mən indi müharibə nədi, uşaqların dava-dalaşına da nifrət eləyirəm. Mənə müharibənin qurtardığını deməyin. Yayda isti qum üzü qarşıyır, durğun sular parıldayır, qurumuş güllərin tünd qoxusu gəlir... Elə bil gicgahından vururlar... Həyatımız boyu bunlar bizdən əl çəkməyəcək...

Tibb bacısı

– Artıq müharibədən uzaqlaşmışam, olanları necə çatdırım... Hirsimdən

bədənim əsir... Niyə? Müharibəyə qədər nəqliyyat texnikumunu qurtarmışdım, ona görə batalyon komandirini gəzdirdim. Xidmətdən şikayətim yoxdu. Ancaq tez-tez sovet ordusunun Əfqanıstandakı məhdud kontingentindən danışmağa başlamışdılar, bir dəne də siyasi məşğələ bundan yan keçmirdi: ordumuz Vətənimizin sərhədlərini möhkəm qoruyur, dost xalqa kömək göstərir. Narahat olmağa başlamışdıq – bizi müharibəyə yollaya bilərdilər. İndi başa düşürəm ki, bizi qorxutmaq üçün aldatmağa qərar vermişdilər.

Hərbi hissə komandirinin yanına çağırılıb soruşdular:

– Uşaqlar, təzə maşında işləmək istəyirsiniz?

Təbii ki, bir ağızdan “hə” dedik. Sonra bildirdilər ki, ancaq əvvəlcə xam torpaqlara gedib, taxıl yığımına kömək eləməliyik. Hamı razılaşdı.

Təyyarədə təsadüfən eşitdik ki, Daşkəndə uçuruq. O saat şübhələndim: xam torpağamı uçuruq? Doğrudan da Daşkəndə endik. Cərgə ilə aerodromun yaxınlığındakı məfillə çəpərlənmiş yerə apardılar. Oturmuşuq. Komandirlər həyəcanlı halda gəzişib, öz aralarında pıçıldışırdılar. Nahar vaxtı çatanda, gözlədiyimiz yerə yeşiklə araq daşımağa başladılar.

– Sıra ilə iki cərgə düzlən!

Sıra ilə düzüb elan etdilər ki, bir neçə saat sonra arxamızca təyyarə gələcək – öz hərbi borcumuzu yerinə yetirmək üçün Əfqanıstan Respublikasına uçuruq. Dərhal həngəmə qopdu! Qorxu, təlaş adamları özündən çıxarmışdı. Kimsə haqsızlıqdan ağlayırdı,

kimsə bu iyrenc yalandan quruyub qalmışdı. Demə, arağı bunun üçün hazırlayıblarmış: yola gətirmək asan olsun. Keflənəndən sonra bəzi əsgərlər qaçmağa çalışdılar, zabitlərlə tutaşdılar. Ancaq əli avtomatlı əsgərlər düşərgəni mühasirəyə almışdılar, onlar hamını təyyarəyə sarı sıxışdırmağa başladılar. Bizi təyyarəyə yeşik kimi yüklədilər, onun boş, dəmir qarnına tulladılar. Biz Əfqanıstana belə gəldik... Çox keçmədi yaralı, ölü gördük, “kəşfiyyat”, “döyüş”, “əmaliyyat” sözlərini eşitdik. Mənə elə gəlir... İndi başa düşürəm ki, mən şok olmuşam... Yalnız bir neçə aydan sonra özümə gəlməyə, ətrafımda baş verənləri anlamağa başladım. Arvadım soruşanda ki, “Ərim Əfqanıstana necə gedib?”, ona cavab verirdilər: “Könüllü getmək istəyib”. Hamımızın anası, arvadı bu cür cavab alıb. Canım, qanım böyük işlər üçün lazım olsaydı, özüm deyərdim: “Məni könüllü yazın!” Ancaq məni iki dəfə aldatdılar: müharibəyə apardılar və müharibə haqqında həqiqəti demədilər – həqiqəti səkkiz il sonra bildim. Dostlarım məzarda yatırlar və bu şərəfsiz müharibəylə onları necə aldatdıqlarını bilmirlər. Hərdən onlara lap qibtə eləyirəm: onlar bunu heç vaxt bilməyəcəklər. Onları daha heç vaxt aldatmayacaqlar...

Sıravi, sürücü

– Vətən üçün çox darıxmışam... Ərim xeyli müddət Almaniyada, sonra Monqolustanda xidmət eləmişdi... İyirmi ilim çox sevdiyim vətəndən uzaqlarda keçmişdi. Və mən Baş Qərargaha

yazdım ki, ömrüm xaricdə keçib, daha dözə bilmirəm, xahiş eləyirəm evə qayıtmağıma kömək edəsiniz...

Biz artıq qatara minmişdik, mənimsə hələ də inanmağım gəlmirdi. Tez-tez ərimdən soruşurdum:

– Biz Sovetlər İttifaqına gedirik? Məni aldatmırsan?

Elə ilk stansiyada torpaqdan bir ovuc götürüb gülümsədim – doğmadı! İnanın, onu yedim, üzümə sürtdüm... Mənimdi... Bizimdi... Yura mənim böyük uşağımdı. Ana üçün bunu etiraf eləmək yaxşı deyil, ancaq onu dünyada hamıdan çox sevirdim. Ərimdən, ikinci oğlumdan da artıq, hamısını sevirdim, ancaq onu bir ayrı cür sevirdim. O, balaca idi, yatanda ayaqlarından tuturdum. Təsəvvür eləyə bilmirdim ki, necə kinoya gedib, oğlum kiməsə etibar eləyə bilərəm. Uçaylığında, bir neçə şüşə süd götürüb, kinoya gəldik. Onu yalnız kitablarla tərbiyə eləyirdim, onun qəhrəmanları Pavel Korçagin, Oleq Koşevoy, Zoya Kosmodemyanskaya idi. Birinci sınıfdə nağılları, uşaq şeirlərini yox, Nikolay Ostrovskinin “Polad necə bərkidi” romanından parçaları əzbər bilirdi.

Müəlliməsi heyran olmuşdu:

– Yura, sənın anan kimdi? Sən nə çox oxumusan.

– Mənim anam kitabxanada işləyir.

O, idealları bilirdi, amma həyatı bilmirdi. Mən də vətəndən bu qədər uzaqda yaşayıb, həyatın ideallardan ibarət olduğunu düşünürdüm.

Biz artıq doğma yerlərə qayıtmışdıq, Çernovtsıda yaşayırdıq. Yura hərbi məktəbdə oxuyurdu. Bir dəfə gecə

ikinin yarısında qapının zəngi çalındı. O idi, kandarda dayanmışdı.

– Sənsən, oğlum? Niyə belə gec? Niyə yağışda? Tamam islanmısan...

– Ana, gəlmişəm deyəm ki, yaşamaq mənim üçün çətindi. Sən öyrətdiklərinin heç biri yoxdu... Sən bunları hardan götürmüşsən? Bu hələ başlanğıcdı... Mən sonra necə yaşayacağam?

Bütün gecəni mətbəxdə oturuq. Mən nə haqda danışa bilərdim? Yene həmin şeylər: həyat gözəldi, insanlar yaxşıdı. Sakitcə mənə qulaq asırdı. Tezdən məktəbə getdi. Dəfələrlə təkid elədim:

– Yura, məktəbi at, mülki instituta get. Sənin yerin oradı. Axı sənin necə əzab çəkdiyini görürəm.

Öz seçimindən razı deyildi, çünki təsadüfən hərbiçisi olmuşdu. Ondan yaxşı tarixçi, alim çıxardı... O, kitablarla yaşayırdı. “Qədim Yunanıstan necə gözəl ölkədi”. Və Yunanıstan haqqında hər şeyi oxuyurdu. Sonra İtaliya haqqında: “Ana, Leonardo da Vinçi kosmosa uçuşlar haqqında düşünürmüş... Nə vaxtsa Cokondanın təbəssümünün sirrini tapacaqlar”. Onuncu sinifdə qış təttilində Moskvağa getdi. Orda istifadə olan polkovnik qardaşım yaşayır. Yura onunla söhbətləşir: “İstəyirəm universitetin fəlsəfə fakultəsinə daxil olam”. O, təqdir eləmir:

– Sən vicdanlı oğlansan, Yura. Bizim zəmanəmizdə filosof olmaq çətindi. Gərək özünü də, başqalarını da aldadasan. Həqiqəti desən, ya barmaqlıq arxasına, ya dəlixanaya düşəcəksən.

Yazda Yura qərara gəldi:

– Ana, məndən heç nə soruşma. Mən hərbiçisi olacağam.

Mən hərbi şəhərcikdə sink tabutlar görmüşdüm. Ancaq onda uşaqlar balaca idi; biri yeddide oxuyurdu, o biri lap balacaydı. Ümid eləyirdim ki, onlar böyüyənə qədər müharibə qurtarar. Məgər bu uzunluqda müharibə olar? “Ancaq müharibə məktəbdə oxuduğumuz illər qədər sürdü – on il”, – Yuranın yasında kimsə dedi.

Hərbi məktəbdə buraxılış gecəsi. Oğlum – zabitdi. Ancaq Yuranın harasa gedəcəyi ağılıma gəlmirdi. Həyatımı onsuz təsəvvür eləməyirdim.

– Səni hara yollaya bilərlər?

– Xahiş edəcəyəm Əfqanıstana göndərsinlər.

– Yura!!!

– Ana, sən mənə belə tərbiyə vermişsən, təzədən tərbiyə etməyə çalışma. Həyatda qarşılaşdığım nacinslər mənim xalqımı, vətənim təmsil etmirlər. Mən Əfqanıstana gedəcəyəm ki, həyatda yüksək idealların da olduğunu onlara sübut eləyim. “Jiquli”, ətlə dolu soyuducu hələ xoşbəxtlik deyil. Başqa şeylər də var... Sən belə öyrətmisən...

Əfqanıstana göndərilməsini təkcə o xahiş etmədi, çoxları raport yazdı. Hamısı – yaxşı ailədən: birinin atası – kolxoz sədri, o birisinininki – məktəb müəllimi, anası da tibb bacısı... Özlümə nə deyə bilərdim? Deyəydim ki, bunun vətənə dəxli yoxdu? Sübut eləmək istədiklərin isə düşünəcəkdilər ki, Əfqanıstana yalnız pal-paltar, çək, orden, mənəb arxasınca gedirlər. Onlar üçün Zoya Kosmodemyanskaya

ideal sayılmır, fanatikdi, çünki normal adam buna qadir deyil. Ağlımı itirmişdim: ağlayırdım, yalvarırdım. Özümə etiraf eləməyə qorxduqlarımı ona etiraf elədim... Ancaq bu haqda artıq danışırdılar... Orda-burda sakitcə pıçıladaşırdılar. Ondən xahiş elədim:

– Yura, həyat heç də səni öyrətdiyim kimi deyil. Əgər bilsəm ki, Əfqanıstan-dasan, meydana çıxacağam... Üstümə benzin töküb yandıracağam. Orda vətən uğrunda ölməyəcəksən, məlum deyil, nəyə görə öləcəksən... Məgər Vətən ən yaxşı oğullarını heç nədən ölümə göndərərmi?

O məni aldatdı ki, Monqolustana gedir. Ancaq bilirdim: o mənim oğlumdu, o, Əfqanıstana gedəcək. Həmin vaxt kiçik oğlum Gena da orduya getdi. Onun sarıdan ürəyim rahatdı, o başqa cür böyümüşdü. Yura ilə həmişə mübahisə eləyirdilər.

Yura:

– Gena, sən az oxuyursan. Dizinin üstündə kitab görməzsən, həmişə gitaradı.

Gena:

– Mən sənin kimi olmaq istəmirəm. Mən hamı kimi olmaq istəyirəm.

Onlar getdilər, mən onların uşaq otağına köçdüm. Hər şeyə marağım itmişdi, onların kitabları, əşyaları, məktublarıyla başımı qatırdım. Yura Monqolustandan yazırdı, ancaq özünü elə dolaşdırırdı ki, artıq onun harda olduğuna şübhəm yox idi. Gecəgündüz öz həyatımı ələk-vələk eləyirdim... Hər anı süzgəcdən keçirirdim... Bu ağrını sözlə ifadə etmək mümkün deyil...

Onu özüm ora yolladım. Özüm!

...Yad adamlar evə gəldilər; üzlərindən pis xəbər gətirdiklərini sezdim. Otağa keçdim. Sonuncu dəhşətli ümid qalır: Gena?! Onlar gözlərini qaçırırlar. Birini xilas etmək üçün, o biri oğlum qurban verməyə hazırım.

– Gena?!

Onlardan hansısa astadan dedi:

– Yox. Yura...

Daha bacarmıram... Daha bacarmıram... İki ildi ölürəm... Heç bir xəstəliyim yoxdu, ancaq ölürəm. Özümü meydanda yandırmadım, ərim partiya biletini aparıb onların üzünə çirpmədi. Biz yəqin artıq ölmüşük... Ancaq heç kim bunu bilmir...

Bunu heç özümüz də bilmirik...

Ana

40

2015

A.MƏSUD

MƏNSUR HƏLLAC

(İki hissəli faciəvi dram)

Mənsur Həllac – mömin sufi, şeyx

Həmid ibn Abbas – baş vəzir

Şəfiq ibn Müzəyyəm – vəzir

Həbib ibn Müsəlləm – vəzir

Minbaşi Əli ibn İsa – qoşun başçısı

Tayyib ibn Mürsəlat – əmir

Dərviş

Qonaq

İblis

Fərraş

Gizir

Qarı

Müridlər

Dustaqlar

Zindan keşikçiləri

Əsgərlər

Bağdad sakinləri

BİRİNCİ HİSSƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Sultan İbrahimin yanar çıraqlarla əhatələnmiş sarayı. Sultan, baş vəzir Həmid ibn Abbas, vəzirlər Şəfiq ibn Müzəyyəmə və Həbib ibn Müsəlləm daxil olurlar.

Sultan İbrahim. ...camaatı çaşdıran da budu. *(Keçib taxtına əyləşir.)* Amma o nəyə nail olmaq istəyir axı? Niyəti nədi?

Həmid ibn Abbas. Bu bir müəmmadır, şah sağ olsun. Onun niyyəti gizlidədi. Bir tərəfdən o, camaatı dinə, Məhəmməd əleyhissalamın... *(salavat çevirir)* Allahumməsalli əla Muhəmmədin və ali Muhəmməd, *(sultan və vəzirlər də salavat çevirirlər)* Quranına çağırır, o biri tərəfdən özünü

Allahın dostu elan edir, Ona olan sevgisindən dəm vurur.

Sultan İbrahim. Sevgi?.. Əstəğfürullah. Bəlkə biçərə ağlını itirib?

Həmid ibn Abbas. Bəziləri belə hesab edir, şah sağ olsun. Lakin mötəbər şeyxlər, Bağdadın baş məclisinin – Ali Çıraq Cərgəsinin üzvləri Mənsura, hər kəsə nəşib olmayan ali verginin – ilahi biliyin bəxş edildiyini israr edirlər.

Sultan İbrahim. İlahi bilik? O nə olan şeydi?

Həmid ibn Abbas. Kitablarda olmayan, heç harada yazılmayan, Allah-taalanın müstəsna rəhmiylə verilən sirli bilik. Şeyxlər belə deyir.

Sultan İbrahim *(qeyzlə).* Bu nə axmaq söhbətlərdir? Uca şeyxlilik rütbəsinə yaraşmayan lüzumsuz mülahizələr! *(Bəyanat verəntək, ucadan)* İlahi bilik tək bir uca və qüdrətli

Yaradana məxsusdu ki, yaranmışlara nəşib olmaz! *(Fikrə gedir, saraya gərgin sakitlik çökür. Bir qədərdən sonra Həmid ibn Abbasa) Sən özün nə düşünürsən bu barədə?*

Həmid ibn Abbas. Açığı... mən... *(söz axtarır.)*

Sultan İbrahim. Sən nə?

Həmid ibn Abbas *(ehtiyatla).* Düzünü desəm, mən özüm də bir qədər tərəddüd içindəyəm, şahım.

Sultan İbrahim *(duruxur).* Anlamadım...

Həmid ibn Abbas. Elm-zəkalarına, dərin biliklərinə hər zaman heyran olduğum uca şeyxlərin bu qərarı, düzü, məni çaşqınlığa salır. Onların dediyindən belə çıxır ki... *(sir açantək, astadan)* Mənsura insan qəlbinin gizlinlərini fəth edən sirli bilik verilib.

Külək uğultusunu, sovrulmanı andıran əcaib səslər.

Sultan İbrahim *(qaşlarını çatır).* Sirli bilik? *(Vəzirlərə baxır.)*

Həmid ibn Abbas *(ehtiyatla).* Mənsurun sözləri insanlara bir ayrı cür təsir edir, şahım. Mən özüm də dəfələrlə bunun şahidi olmuşam. Onun moizələrindən sonra şəhərin halı dəyişir. Bağdada qəribə bir sükut çökür...

Sultan İbrahim *(taxtına söykənir).* Hətta belə?..

Həmid ibn Abbas *(xof dolu ehtiyatla).* Bu adamın sözlərində, *(tərəddüdlə)* ya səsində... qəribə bir tilsim var. Onun moizələrindən sonra küçələr, dükan-bazar bomboş boşalır. Alış-veriş dayanır...

Şəfiq ibn Müzəyyəm. Bu, bir möcüzədi, şahım! Deyirlər onun moizələri insanın ayağını bu dünyadan üzür, onu ayrı, sehrli bir aləmə salır.

Həbib ibn Müsəlləm. Danışır ki, Mənsurun dediklərini ucqar kəndlərdə də eşidirlər!..

Sim qırılmasını andıran əcaib səs.

Sultan İbrahim *(qaşqabaqlı).* Bu nə sayıqlamalardı? *(Qeyzlə)* Nə dediyinin fərqinə varırsanmı, Həbib?

Həbib ibn Müsəlləm *(qorxu dolu gözlərlə).* Bunu haman kəndlərin camaatı danışır, şah sağ olsun.

Sultan İbrahim *(qəzəblə).* Yalan danışır!

Həbib ibn Müsəlləm. Onlar Mənsurun sözlərini olduğu kimi təkrar edirlər.

Sultan İbrahim. Nə deyirlər?

Həbib ibn Müsəlləm. Deyirlər... *(bir qədər susur, sonra çəkinə-çəkinə)* bu dünyanın bir sahibi, bir sultanı var... bu da, hamıdan uca və mərhəmətli olan Allahdı...

Sultan İbrahim. Allahu əkbər! *(Salavat çevirir)* Allahumməsalli əla Muhəmmədin və ali Muhəmməd. *(Əyanlar da salavat çevirirlər.)* Bunu dananmı var?

Həbib ibn Müsəlləm *(ehtiyatla ardını gətirir).* ...və ondan savayı, ayrı sultanlıq yoxdu.

Sultan İbrahim *(pərt olursa da, bürüzə vermir. Boğazını arıtlayır).* Çox əcəb. *(Vəzirlər ehtiyatla bir-birinə baxırlar.)*

Həmid ibn Abbas. Məsələ bununla bitmir, şah sağ olsun. Mənsur bu dünyanın ilahi eşqdən yarandığını, var olan hər bir şeyin o eşqdən qaynaqlandığını deyir. Onun bütün nəzəriyyələri və təlimləri həmin o eşqə dayaqlanır.

Sultan İbrahim. Bu nə küfrdü? Eşqin bura nə dəxli? Əcəba, əgər o, Quran əhlidirsə, İslamın cəmi müsəlman ümmətinə vacib bildiyi zəruri əməllərə riayət etməli, böyük Axirət və Allah qorxusunu canında bəsləməli. O isə, eşqdən danışır.

Şəfiq ibn Müzəyyəm. Onun sözləri insanlara bir ayrı cür təsir edir, şahım. O, beyinlər dumanlandıran, ağıl çaşdıran sözlər danışır. Sanki avam camaatı yolundan azdırmaq istəyir.

Sultan İbrahim. Bu sərəmənin son məqsədi nədi axı?

Həmid ibn Abbas. Onun məqsədi... *(bir anlıq susur, ehtiyatla Şəfiq ibn Müzəyyəmə baxır).* Onun məqsədi məlumdu, şah sağ olsun. Mötəbər taxt-taca, əzəmətli Abbasilər dövlətinin qüdrətinə kölgə salmaq! *(Sim titrəyişini andıran səs. Vəzirlər ehtiyatla birbirlərinə baxırlar.)*

Sultan İbrahim *(qaşlarını çatır).* Belə de...

Həmid ibn Abbas. Mənsurun təlim və moizələri bir mətləbə dayaqlanır: Bağdadın, eləcə də cəmi bəşər övladının tək və yeganə sultanı olan uca Allaha tapınmaq!

Sultan İbrahim *(qaşqabağını tökür, fikirli).* Hm-m. Sonra?

Şəfiq ibn Müzəyyəm. O, avam camaatı yolundan azdırır, qibleyi-ələm, «padşahınız da, sultanınız da odur» – deyir. «Xilasınız yalnız ondadır» – deyir.

Sultan İbrahim *(gizli pərtliklə).* İnsanları Allaha itaətə çağırmaqda əcaib nə var ki? Amma... (səsi enir) bu xilas məsələsini anlamadım. O, hansı xilasdən danışır?

Şəfiq ibn Müzəyyəm *(təzimlə).* Bunu izah etməkdə acizəm, şahım.

Həmid ibn Abbas. Mənsurun məramı budu: hansı yolla olur-olsun, qüdrətli Abbasilər hakimiyyətini gözədən salmaq, zati-alilərinizin nüfuzuna xələl yetirmək! Onun moizə və təlimləri dövlətçiliyə, zati-alilərinizə qarşı qaçılmaz təhlükəyə çevrilib, şahım. Bu adam dediklərini əyani şəkildə sübuta yetirməkdən ötrü min bir üsula əl atır, şəhərdə özbaşınalıqlar yaradır!

Sultan İbrahim *(dik atılır, qəzəblə).* Özbaşınalıqlar?

Həmid ibn Abbas. İş bu yerə çatıb ki, Mənsur Bağdadın baş bazarına daxil olub, piştaxtaları talan edir. Camaatın malını ona-buna paylayıb tacirlərə: “bunları sizmi yaratdınız ki, satırsız?” – deyir. Camaat da ona qoşulub quldurluq edir!

Sultan İbrahim *(sarsılmış halda).* Bu nə azğınlıqdı? *(Qəfildən hiddətlə)* Bəs siz hara baxırdız? Osman ibn Bəkr hara baxır?

Həmid ibn Abbas. Osman... Osman ibn Bəkr... (susur.)

Sultan İbrahim *(əsəbi).* Hə! Sözü'nün ardını gətir, Həmid!

Həmid ibn Abbas. Osman, Mənsur aşıqlərindənə, şahım.

Sultan İbrahim (*qəzəbdən boğula-boğula, astadan*). Belə de...

(Sarsılmış halda) Bu da mənim güvənib-arxalandığım Osman... (*əli ilə üzünü qapayır.*)

*Saraya ağır sükut çökür. Əcaib səslər.
Vəzirlər xoflu halda bir-birinə, sultana
baxırlar.*

Sultan İbrahim (*hüznə*). Bütün bunlar nə vaxt baş verib? (*Vəzirlər günahkar sükutla susurlar, qəfildən əsəbi*) Niyə mənim bu azğınlıqlardan xəbərim yoxdu?

Həmid ibn Abbas (*ehtiyatla*). Bu qərara gəlmişdik ki, özümüz ölçü götürək. Zati-alilərinizi narahat etməməkdən ötrü, yəni. Biz bütün üsullara əl atdıq, şah sağ olsun... (səsi enir) lakin cəhdlərimiz boşa çıxdı. Cəmi Bağdad, Mənsur aşıqidi.

Sultan İbrahim (*hiddətlə*). Cəmi Bağdad deyirsən? Bir küçə avarasına... cır-cındıra bürünmüş, pulsuz-parasız dilənçiyə aşıqidi?.. (*Həmid ibn Abbas günahkar sükutla susur.*)

Həbib ibn Müsəlləm. Bu bir bəladır, şahım! Görünməmiş bəla! Yadelli düşmən hücumundan amansız fəlakət! Bu adamın sözlərində zirehli qoşun gücü var!.. Elə ki o, Bağdadın baş meydanında peyda olur, insanların sanki nitqi quruyur!

Şəfiq ibn Müzəyyəm. Bağdadın nüfuzlu şeyxləri arasında Mənsuru Allahın elçisi, peyğəmbər hesab edənlər də var!

Sultan İbrahim (*duruxur*). Yox, bu daha lap ağ oldu! Bir məmləkətin ki, şeyxləri küçə avarasının birini peyğəmbər hesab edir... (*söz axtarır, qəfildən hiddətlə*) onların yeri dar ağacıdı! (*Vəzirlər döyükmüş halda bir-birinə baxırlar.*) Onların adlarını de!

Həmid ibn Abbas (*çəkinə-çəkinə*). Qanınızı qaraltmağın mənası nədi, şahım? Bəlkə...

Sultan İbrahim (*bağırır*). Adlarını de!!!

Həmid ibn Abbas (*ehtiyatla*). Sizin hörmət və ehtiram bəslədiyiniz... (*susur.*)

Sultan İbrahim. Hə!

Həmid ibn Abbas. Əbül Qasim əl-Cüneyd. (*Sim qırılmasını andıran titrəyiş səsi. Sultan dik atılır*) Əbu Bəkr əş-Şibli... Səhl bin Abdulla Tustari... Abbas Tusi... (*adlar sadalandıqca, sultanın halı dəyişir, əli ilə üzünü qapayır*) Osman Nuri Topbaş...

Sultan İbrahim (*heysiz halda*). Kifayətədi. (*Öz-özünə*) Bu nə bədbəxtlikdi sarıb məmləkəti?.. Kimə inanasan? Bu da mənim dərin bilikli, zəkalı üləmələrim. Qarnına bir loxma çörək tapmayan avara sərsəmin toruna düşüblər...

Həbib ibn Müsəlləm. Mənsurun toruna düşən, tək bir onlar deyil, şahım. Bu tor bütün məmləkəti cənginə alıb! İnsanları tanımaq olmur. Elə bil, haman o bir qarın çörəyə ehtiyacları olan qara camaat deyil!

Sultan İbrahim (*qanıqara*). Kimin kölgəsi altında yaşadıklarını unudublar, ona görə! Kimə minnətdar olmalı olduqları yadlarından çıxıb!

Şəfiq ibn Müzəyyəm. Mənsurun sözləri... *(qəfildən, ovsuna düşmüş kimi)* ...yoxsa, səsi... insanlara bir ayrı cür təsir edir. Ona, Allaha inananlar da, inanmayanlar da inanır! Deyirlər, onun moizələrini karlar da eşidir!..

Külək uğultusu. Külək saray pəncərələrinin laylarını taybatay açıb içəri dolur, pərdələri yerindən oynadır.

Sultan İbrahim *(vəzirlərə)*. Nə durub baxırsız?

Vəzirlər özlərini pəncərələrə atıb, layları bağlamağa çalışırlar.

Həmid ibn Abbas *(giriş qapısına sarı)*. Fərraş!!!

Fərraş, yanında xidmətçiləri, otağa daxil olurlar. Vəziyyəti görüb, əmri gözləmədən, pəncərələri bağlayırlar. Saraya sakitlik çökür.

Fərraş *(təzim edir)*. Qibleyi-aləm sağ olsun.

Sultan İbrahim *(fərraşa sərt)*. Gedin! *(Fərraş və xidmətçilər təzim edib çıxırlar.)* Davam elə, Şəfiq. Deyirsən, Mənsurun moizələrini karlar da eşidir. *(Acı gülüşlə)* Qəbiristanlıqda yatan ölülər necə, eşitmirlər? *(Gülürsə də, ona qoşulan olmur. Məkrlə)* Beləsinin biri də vardı. İsrail övladı Məryəmin oğlu İsa! Özünü Allahın oğlu elan eləmişdi! Saray ənənələrini dağıtmaq, insanlarda çaşqınlıq yaratmaq istəyirdi. Çarmıxa çəkiləndə isə, insan kimi göz yaşını axıtdı... *(uzaq*

məchulluqlara zillənir) Qan itirdikcə, solub-saraldı... *(Öz-özünə)* Bunların hansı mənəbə qulluq etdikləri bəllidi. *(Ucadan)* Bu nakəslər şahlıq iddiasına düşmüş xudbin dələduzlardır ki, hamısının axırı dar ağacının altında bitir! *(Səsi enir)* Mənim başbilən şeyxlərim sə, beləsinə Allahın elçisi elan edir. *(Qəfildən nə isə anlamış kimi başını qaldırır, Həmid ibn Abbasa)* Axı niyə, nə səbəbə?

Həmid ibn Abbas. Onlar dediklərinə sübut olaraq, Mənsurun moizələrində dünyasını Allah qorxusuyla dəyişmiş, İslamı qəbul etmiş minlərlə adamı misal gətirirlər, zati-aliləri.

Sultan İbrahim *(pərt olur)*. Heç nə anlamıram. Bu necə ola bilər? *(Qəfildən hiddətlə)* Yalandı! Hamısı ağ yalandı!

Həmid ibn Abbas *(ehtiyatla)*. Buna Davud əl-Səədin özü də şəhadət verir, qibleyi-aləm.

Sultan İbrahim *(heyrətlə)*. Davud?..

Həmid ibn Abbas. Vəziyyət son dərəcə ağırdır, şah sağ olsun. Mənsurun kütlə arasında böyük nüfuzu var.

Şəfiq ibn Müzəyyəm. Onun moizələrinə o biri şəhərlərdən də insan axını qatılır. Hindistanlılar onu "Əbül Qeys", Çin əhli "Əbül Moin" çağırır. Xorasanlılar ona "Əbül mehr", Bəsrə əhli "Mühəbbər" ləqəbi veriblər. İranlılar üçün o, "Əbu Abdallah"dır. Bağdad isə onu "Müstəlam" adlandırır.

Sultan İbrahim. Müstəlam? *(Qaşlarını çatıb fikrə gedir, hiddət dolu səslə astadan)* Burda bir İblis qurğusu

var. Abbasilər hakimiyyətinin süqutuna susayan İblisin qurğusu... (*qəfildən qəzəblə*) Bu adam kafirdi! Özünü qeyb aləminin elçisi kimi qələmə verən dələduz kafir! Bu... (*hiddət içində söz axtarır.*)

Həmid ibn Abbas. Bu üsyandır, şah sağ olsun! Mənsurun havaya atdığı hər sözündə bir üsyan toxumu cücərir. Odur ki, qərarınızı verin, şahım.

Sultan İbrahim (*ağır-ağır nəfəs dərir*). Dayan bir... mənə qaranlıq qalan məqamlar var. Bu mələna Bağdadın baş məscidində moizə oxumağa kim icazə verib? (Vəzirlər döyükmüş halda bir-birinə baxırlar.)

Həmid ibn Abbas. Möhtərəm Şeyxülislam həzrətlərinin özü Mənsurun baş məsciddə moizə oxumasını təqdirelayıq bilir, qibleyi-aləm. Siz özünüz də buna razılıq vermişiniz.

Sultan İbrahim (*ilan sanmış kimi dik atılır*). Mə-ən?..

Həmid ibn Abbas. Mənsur zati-alilərinizi sarı titrətmədən müalicə edən zamanlar.

Sultan İbrahim (*sarsılmış halda taxtına söykədir*). Lənətə gəlsin o müalicəni. Yaman baha başa gəldi.

Fərraş daxil olur.

Fərraş (*təzim edir*). Aləmlərin sultanına eşq olsun!

Sultan İbrahim (*əşəbi*). Nə axmaq-axmaq danışırısan, gədə! Minbaşı Əli ibn İsanı çağır gəlsin!

Fərraş. Minbaşı burdadı, sultan sağ olsun, divan üzvləri ilə birgə dəvətinizi gözləyir.

Sultan İbrahim. Divan üzvləri?.. Onlar nə istəyirlər?

Fərraş. Onlar bura sizin dəvətinizlə təşrif buyurublar, şah sağ olsun! Bu günə təyin etdiyiniz Divan məclisinin toplantısına.

Sultan İbrahim (*yadına düşür*). Hm-m. Gözləsinlər. Əli ibn İsa gəlsin.

Fərraş təzimlə geriye addımlayır və çıxır. Zirehli sərkərdə geyimində Minbaşı Əli ibn İsa daxil olur.

Minbaşı (*təzim edir*). Şah sağ olsun.

Sultan İbrahim. Qulağıma qəribə xəbərler çatır, Əli ibn İsa. Bu nə özbaşınalıqlardı bürüyüb vilayəti?

Minbaşı (*vəzirlərə baxır*). Sizə səhv məlumat verilib, qibleyi-aləm. Məmləkətdə əmin-amanlıq və sakitlik hökm sürür.

Sultan İbrahim (*minbaşını sınaycı nəzərlərlə süzür*). Yoxsa, yorulmuşan, Əli ibn İsa? (*Qəfildən əşəbi*) Əmin-amanlıq deyirsən? Günün günorta çağı şəhərin bazarları talan edilir, Bağdadın baş məscidi kafir oylağına çevrilib, dələduz avaranın biri özünü Allahın dostu elan eləyib avam camaatı yolundan azdırır, əmin-amanlıq dediyin budu?..

Minbaşı. Siz... (*ehtiyatla*) şeyx həzrətləri Mənsur Həllacı deyirsiniz bəlkə?

Sultan İbrahim (*gözləri bəbəlidir*). Şeyx həzrətləri?.. Yoxsa, sən də o kafirin aşıqlərindənənsən, Əli ibn İsa? (*Minbaşı dinmir.*) Səninləyəm, cavab ver!

Minbaşı. Mənsur... bir Allah şahiddi ki, Allaha olan eşqindən ağlını itirmək həddinə çatmış müqəddəs mömindir. İş-peşəsi Allahı, Onun gözəlliklərini vəsf etmək, insanları dinə, imana səsləməkdə...

Sultan İbrahim (*hiddətdən gözləri qıyılır*). Sən nə dediyinin fərqindəsənmi, Əli ibn İsa? Allaha şəriq qoşan dələduzun birini "müqəddəs mömin" adlandırırısan? (*Minbaşı başını aşağı salır*) Bu hətərən-pətərən danışmalarının hesabətini verəcəksən!

Minbaşı (*başını qaldırır, hüznə*). Mənsur ilahi çırağın cəzbəsinə düşmüş eşq pərvanəsidir ki, son istəyi özünü oda vurub yandırmaq idi. Bundan savayı, onun ayrı bir məqsədi yoxdu.

Sultan İbrahim. Bazarları talan etmək, küfr yayıb avam camaatı yoldan azdırmaq! Budumu, eşq pərvanəliyini?..

Minbaşı. Sizə yanlış məlumat verilib, şah sağ olsun. Əslində, hər şey ayrı cürdü. İzn verin, zati-alilərinizə izah edirəm.

Sultan İbrahim (*sərt*). Kəs səsinizi! İzahatına lüzum yoxdu daha! Sənin o eşq pərvanən zindana atılacaq!

Minbaşı (*həyəcanla*). Lütf edin, şahım! Mənsur günahsızdır! Ondan ötrü bu dünyanın özü bir məhbəsdirdi!

Sultan İbrahim (*qəzəbdən nəfəsi tənqiyə-tənqiyə*). Mənim hökmümə şəkk gətirirsən, Əli ibn İsa?..

Minbaşı (*başını günahkar təslimlə aşağı salır*). Hökmünüzə müntəzirəm, şah sağ olsun.

Sultan İbrahim (*minbaşını başdan-ayağa süzür. Acı iztehzayla*). Demək

sən də... mənim tədbirli, cəsur minbaşım, öz xəstə, xam xəyallarının əsirinə çevrilmiş dələduza uymusanmış... (*Saraya sükut çökür, hamı ehtiyatla bir-birinə baxır*) Get, sən ilə söhbət sonraya qalsın. (*Minbaşı təzim edir və çıxır.*)

Sultan İbrahim (*aramla taxtına söykənir, qanıqara*). Bu da mənim tədbirli minbaşım Əli ibn İsa.

Həmid ibn Abbas (*sultanın qulağına sarı əyilir, astadan*). Zati-alilərinizə bildirim ki, Mənsur tilsiminin toruna düşən, tək bir Əli ibn İsa deyil. Həllac ovsunu qarşısında, bu uca saray divarları da acizdir, şahım! (*Sultan xof dolu nəzərlərini vəzirlərin üzündə gəzdirir*) Əli ibn İsanı dəfələrlə Mənsurun moizələrində vəcd halında görənələr olub. (*Əcaib səslər. Musiqi.*)

Sultan İbrahim (*sarsılmış halda*). Hətta belə?..

Həmid ibn Abbas (*astadan*). Əli ibn İsa Abbasilər hakimiyyətinə qarşı hazırlanan gizli üsyan tərəfdarlarındandır.

Sultan İbrahim (*astadan*). Bərəkallah... Bu tor nə yaman dərin imiş!..

Fərraş daxil olur.

Fərraş (*təzim edir*). Divan üzvləri dəvətinizi gözləyirlər, qibleyi-ələm!

Sultan İbrahim (*Həmid ibn Abbasa astadan*). Əlinin atası Əmir Zeynal Abidin ibn Şəmsiyyə Abbasilər uğrunda Fərat döyüşlərində həlak olanlardandı. (*Köks ötürür.*) Gidi dünya... (*Ayılır. Fərraş*). Gəlsinlər. (*Həmid ibn Abbasa*) Söhbəti axşama saxlayaq.

Musiqi. Divan üzvləri bir-bir içəri daxil olurlar. Növbə ilə irəli keçib Sultanın hüzurunda təzim edir və yerlərini tuturlar. Həbib ibn Müsəlləm və Şəfiq ibn Müzəyyəm də Divan üzvləri sırasında yerlərini tuturlar. Həmid ibn Abbas sultanın yanında - taxtın sağ tərəfində dayanmağa davam edir.

Sultan İbrahim. Bismilləhir-rahmətir-rahim (*salavat çevirir.*) Allahumməsalli əla Muhəmmədin və ali Muhəmməd. (*Divan əhli və vəzirlər də salavat çevirirlər.*) Uca və Mərhəmətli Allahın adıyla! Divanın bugünkü məclisini açıq elan edirəm. (*Divan üzvləri arasında dayanmış əmir Tayyib ibn Mürsəlat*) Buyursun Əmir Tayyib ibn Mürsəlat, bizləri məmləkətin durumundan hali etsin, sonra o biri, qalan məsələlərə keçək.

Tayyib ibn Mürsəlat irəli çıxıb təzim edir.

Tayyib ibn Mürsəlat. Dünyalar xaqanı Sultan İbrahimə salam olsun! (*Susur, ehtiyatla*) Qorxum budu ki, könlünüzü açma biləcək xəbərlərlə gəlməmişəm, şah sağ olsun.

Sultan İbrahim (*taxtın qoltuqluğuna dirsəklənir*). Nə ilə gəlmisən, buyur, danış. (*Ağzının içində*) Bu sabah onsuz da xoş xəbərlərlə açılmadı.

Tayyib ibn Mürsəlat. Zati-alilərinizə xatırladım ki, hələ ötən dəfə mən bu məclisdə, Bağdada hakim kəsilmiş davamlı quraqlıq səbəbindən məmləkətin üzleşdiyi çətinliklər barədə müfəssəl məlumat vermişdim...

Sultan İbrahim (*qanıqara*). Vəziyyət indi nə yerdədi?

Tayyib ibn Mürsəlat (*çiyinlərini çəkər, günahkar səslə*). Vəziyyət bir az da ağırlaşmış, qibleyi-ələm. Su və ərzaq ehtiyatı tükənmək üzrədi. Bu ilin quraqlığı, yaranandan bəri məmləkətimizə üz verməmiş bədbəxtlik, görünməmiş belədi!

Sultan İbrahim (*fikirli halda*). Hm-m.

Tayyib ibn Mürsəlat. Zəmilər il uzununu bircə damla belə olsun, yağış üzünü görmədi. Əkin sahələri tam yararsız hala düşüb. Buğda ehtiyatı, demək olar ki, bitib. Məmləkət böyük aclıq təhlükəsindədi.

Sultan İbrahim (*qanıqara*). Bütün bunlardan ağaham, Tayyib. Sizləri bura toplamaqda məqsədim də budu. (*Divan üzvlərinə*) Buyurun, təkliflərinizi verin.

Divan üzvləri (*hürkmüş halda*). Təklif verməkdə acizik, şahım! Burda heç bir təklif kara gəlmir...

Tayyib ibn Mürsəlat (*təzim edir*). Şah sağ olsun, ərz edirəm ki, bura, sizin mübarək hüzurunuzla gəlməzdən əvvəl mən çox adamlarla görüşdüm. Bağdadın ən bilici münəccimləri və rəmmallarının, qüdrətli şeyxlərin - Ali Çıraq Cərgəsinin fikirlərini öyrəndim. Məqsədim bu idi ki, yaranan bu vəziyyətlə bağlı onlar da öz sözlərini desin.

Sultan İbrahim (*dikəlir, maraqla*). Belə.

Tayyib ibn Mürsəlat. Mən məmləkətin böyük təhlükə qarşısında olduğu barədə, şəhərin baş anbarlarında buğda və su ehtiyatının tükəndiyi haqda onlara ətraflı məlumat verdim, tədbir töküüb çıxış yolunu göstərməyi xahiş etdim.

Sultan İbrahim (*səbirsiz*). Onlar nə dedilər?

Tayyib ibn Mürsəlat. Onlar məndən vaxt istədilər, şahım.

Sultan İbrahim. Hm-m.

Tayyib ibn Mürsəlat. Mən bir müddət gözlədim... (*Başını aşağı salıb susur.*)

Sultan İbrahim. Niyə susdun, Tayyib ibn Mürsəlat? Ardını gətir! Yoxsa, onlar da səni əliboş yola saldılar?

Tayyib ibn Mürsəlat. Sizin rəhminiz və səxavətiniz qarşısında acizəm, şahım. Lakin burda belə məlum oldu ki... (*ehtiyatla*) məsələ bir ayrı cürdü. (*Susur.*)

Sultan İbrahim. Ayı cürdü? Anlamadım. (*Qəfildən əsəbi*) Sözü uzatma Tayyib, mətləbə keç! Şeyxlərin dediyini söylə!

Tayyib ibn Mürsəlat. Uca şeyxlərin dediyindən belə məlum oldu ki... (*səsi titrəyir*) burda insan əməli acizdi...

Sim qırılmasını andıran səs. Sultan və əyanları duruxmuş halda bir-birinə baxırlar.

Tayyib ibn Mürsəlat. Müdrik şeyxlər bu fəlakətin insan əməli ilə aradan qaldırılmasını mümkünə hesab etdilər, şahım. Onlara görə yağışların da, quraqlığın da sahibi olan uca Yaradanın hökmü olmadan, yaranmış vəziyyəti aradan qaldırmaq mümkün olmayacaq.

Sultan İbrahim (*qanıqara*). Belə-ə... Onların verdiyi məsləhət budu, demək.

Tayyib ibn Mürsəlat. Şeyxlər fəqir-füqəraya nəzir-niyaz paylamağı, dualar

edib, uca Allaha yalvarmağı məsləhət gördülər.

Sultan İbrahim. (*Möhürlü üzük taxılmış əli ilə taxtın dirsəkliyini tıqqıldada-tıqqıldada, fikirli*). Belə-ə. Demək, yalvarmalıyıq...

Təyyub ibn Mürsəlat (*ehtiyatla*) . Bir də onlar... (*qəfildən susur.*)

Sultan İbrahim (*fikirdən ayılır*). Onlar nə? (*Tayyib ibn Mürsəlat susur*). Danış, Tayyib! Dilini uddun, yoxsa?

Tayyib ibn Mürsəlat (*ehtiyatla*). Allahımız çox qüdrətli, şahım, dərd göndərəndə, dərmanını da göndərir. Şeyxlər bu məsələdə bizlərə kömək edə biləcək bir adamı məsləhət gördülər mənə. Duaları uca Yaradan tərəfindən eşidilən mömin müqəddəs bir kəsin bu işdə yardımçı ola biləcəyini dedilər. (*Sultan və vəzirlər bir-birinə baxırlar.*) Onlara görə o mömin müqəddəs Allahdan yağış göndərməsini xahiş edərsə...

Sultan İbrahim (*sözünü kəsir*). Dayan bir. (*Qəzəbdən boğula-boğula astadan*) Yoxsa, sən də haman o kafir Həllacı deyirsən?

Tayyib ibn Mürsəlat. (*Çaşqın halda*). Elədir ki, var, qibleyi-ələm sağ olsun.

Sim qırılmasını andıran səs. Sultanla Həmid ibn Abbas bir-birinə baxırlar.

Həbib ibn Müsəlləm (*astadan sultanın qulağına*). Baxın: "üsyən" dediyim budur!

Tayyib ibn Mürsəlat (*həyəcanlanır*). Zati-alilərinizin ucalığına və

qüdrətinə and olsun ki, bu adamı son məqamda Bağdadın ən nüfuzlu şeyxləri cəmləşən Ali Çırağ Cərgəsi məsləhət gördü. Yoxsa, mənim özbaşına belə bir qərar çıxarmağa cürətim çatmazdı.

Sultan İbrahim (*qəzəblə, astadan*). Bu da mənim tədbirli şeyxlərim.

Tayyib ibn Mürsəlat. Mənsurun uca Yaradan sarıdan eşidildiyini Əhvazda, Beyzdə, Susda da danışirlar, şahım!

Sultan İbrahim (*qəfildən qeyzlə*). Hərzə-hərzə danışib özünü biabır eləmə, Tayyib! Mənsur Allahın sevimlisi olsaydı, ona ən azından ağıl və kamal bəxş edərdi. Daha cır-cındıra büründürüb, şəhərləri ac-yalavac, ayağıyalın dolaşdırmazdı! (*Ağzının içində*) Lə iləhə illəllah... (*salavat çevirir.*)

Divan üzvləri Sultanın ardınca "lə iləhə illəllah!" deyib salavat çevirirlər.

Divan üzvü Şeyx əbu Tofiq (*bir addım irəli çıxıb təzim edir*). Zati-aliləri! İzninizlə, mən də söz deyim.

Sultan İbrahim (*əşəbi halda*). Sən buyur, Əbu Tofiq! Sən də, görək, kime möhtacıq!

Əbu Tofiq. Şah sağ olsun, (*sağ əlini şəhadət verən kimi sinəsinə qoyur*) şəhadət verirəm ki, Tayyib ibn Mürsəlatın sözlərində həqiqət var. (*Sultan və divan əhli duruxurlar*).

Sultan İbrahim. (*acı kinayə ilə*) Əhsən Əbu Tofiq! Bərəkallah!

Əbu Tofiq. Ricam budur ki, mənə sona qədər dinləyəsiniz, qibleyi-aləm.

Sultan İbrahim (*qanıqara*). Danış, Tofiq... qurtuluş və xilas yolunun səmtini indi də sən göstər bizlərə. (*Səsi enir.*) Bu məmləkət, deyəsən, həqiqətən, lənətə gəlib.

Əbu Tofiq (*təzim edir*). Əgər biz bu quraqlığa, onu yaradana... Allaha inanırıqsa, xilas yolu tapılacaq.

Sultan İbrahim (*əşəbi hövsələsizliklə üzünü turşudur*). Sözü uzatma, Əbu Tofiq! Mətləbə keç!

Əbu Tofiq. Mənsur, həqiqətən, seçilmiş müqəddəslərdəndi, şah sağ olsun. Onun möcüzələrindən bütün Yaxın Şərqdə - İranda, Hindistanda, Rumda, Çində danışirlar, şahım. Onun moizələrində on bir min adam müsəlmanlığı qəbul edib, minlərlə müsəlman...

Sultan İbrahim (*əşəbi halda Əbu Tofiqin sözünü kəsir*). Sözüünün canı nədi, əbu Tofiq? Deyirsən, indi bu hoq-qabaz üzünü Allaha tutub desə ki, yağış yağsın, yağış yağacaq, hə?

Divan üzvləri, vəzirlər gülüşürlər.

Əbu Tofiq. Həllac, qəlbi, niyyəti saf, uca mömində, şah sağ olsun. Ona Allah tərəfindən ilahi bilik verilib. Onu dəryalar dibində yatan nadir inciye bənzətmək olar.

Sultan İbrahim (*səsi enir, qəzəbdən nəfəsi tənqiyə-tənqiyə*). Bu da mənim başbilən əmirim! Dünyaya meydan oxuyan Abbasilər taxt-tacını gör bir, kime möhtac bilir! Ölkədə azğınlıqlar yaradan dinsiz-imansız, dələduzun

birinə! Sənə göstərilən etimadın əvəzidimi bu, Əbu Tofiq?

Əbu Tofiq günahkar halda başını aşağı salır. Saraya gərgin sükut çökür. Divan üzvləri oğrun-oğrun bir-birinə baxırlar. Sultan əlini çənəsinə vurub fikrə gedir. Külək uğultusu eşidilir. Əcaib səslər. İşiq dəyişir.

Sultan İbrahim (küləyin səsine fikirdən ayılır). Bu nə sədi belə? Bu nədi? Elə bil çıraqların işığı azaldı?..

Divan üzvləri, vəzirlər duruxmuş halda ətraflarına baxırlar. Möhtəşəm cırıltı səsi. Hamı duruxub sakitliyə diqqət kəsilir. Saray otağının qapıları taybatay açılır və içəri uzun əbali, üzübağlı Qonaq daxil olur. Sultan, vəzirlər və divan üzvləri heyrət içində donub qalırlar. Qonaq dinib-danışmadan, oturmağa yer axtarırmış kimi, otağı dörd dolana-dolana künc-bucağa göz gəzdirir.

Sultan İbrahim (ovsunlaşmış halda Qonağa). Sən... kimsən? (Səsi otaq boyu əks-səda verir.)

Qonaq (ayaq saxlayır). Mən?.. (Etinasız) Yoldan ötən yolçu.

Sultan İbrahim (təəccüblə). Yolçu?.. (Əsəbi) Bura nə cürətlə gəlmisən? Sənə nə lazımdı?

Qonaq (oturmağa yer axtarantək oyan-buyanına baxır). Özümə bu karvansarada oturmağa münasib yer axtarıram.

Sultan İbrahim (heyrtlə). Karvansara?.. (Qəzəblənir). Amma axı bura karvansara deyil, mənim sarayımdı! Nə cürətlə belə danışırısan?

Qonaq (halı dəyişmədən, ətrafdakılara). Burda kim mənə deyib bilər,

bu saray əvvəllər kimin olub? (Divan üzvləri, vəzirlər vahimə içində susurlar.)

Sultan İbrahim (ayağa qalxır, hiddətlə). Mənim atamın!

Qonaq (əhvalı dəyişmədən, Sultana). Bəs ona qədər?

Sultan İbrahim. Babam Sultan Cahangir ibn Osmanın!

Qonaq. Bir yerin ki, sakinlərinin biri gedib, o biriləri gələ, karvansara deyil, nədi?

Sim titrəyişini andıran səs.

Sultan İbrahim (heyrət içində). Sən... kimsən?.. (Səsi məkanı bürüyür, otağın sakitliyində əks-səda verir). Bura nə məqsədlə gəlmisən? (Qonaq dinmir. Qeyzlə) Mənə cavab ver!

Qonaq (sanki qeybdən gələn ilahi səslə). İbrahim!.. Nə qədər ki, ölməmişən oyan!..

Sultan İbrahim (dəhşət içində geriye səndələyir). Sən... kimsən?

İşiq dəyişir. Qəfil fırtınanı andıran qorxulu musiqi. Divan üzvləri və vəzirlər vahimə içində donub qalırlar.

Fərraş, ardınca yaraqlı əsgərlər daxil olurlar.

Sultan İbrahim (Qonağa işarə ilə, Fərraşa). Tutun onu!

Əsgərlər hücum edincə, Qonaq yox olur. Heyrət səsləri.

İşiq dəyişir. "Yox oldu", "qeybə çəkildi..." deyən səslər bir-birinə qarışır.

Sultan İbrahim (sarsılmış halda taxta çökür. Astadan). Gedin... (Saraya

sakitlik çökür. Əsəbi bağırtıyla) Hamınız gedin!!! (Səsi enir.) Məni tək buraxın...

Musiqi. Fərraş və əsgərlər, divan üzvləri növbə ilə təzim edə-edə otağı tərk edirlər. Sultan tək qalır. İşıq və musiqi dəyişir. Çıraqların xəfif titrəyişi otağın yarıqaranlığında əcaib kölgələr rəqsini andırır. Sultan ovsunlanmış kimi kölgələrin rəqsini müşahidə edir.

Sultan İbrahim (vahimə içində). Nədən belə titrəyirsiniz? Nədən qorxursunuz?..

Kölgələrin rəqsi getdikcə böyüyür tonqal alovunun dilimlərini andıran kölgələr sultanı dövrəyə alır. Sultan başını tutub səsi gəldikcə bağırır. Kölgələr yoxa çıxırlar. O, heysiz halda dizi üstə düşür. Möhtəşəm külək vıyılması. Pəncərə layları taybatay açılır. Saraya dolan güclü külək, pərdələri şahə qaldırır, çıraqları söndürür.

İKİNCİ ŞƏKİL

Uca minarəli məscidin həyəti. Həyət ikibir-üçbir dayanıb öz aralarında söhbət edən başışalmalı, uzun əbəli adamlarla doludur. Şeyxlər – Əbül Qasım əl-Cüneyd, Əbu Bəkr əş-Şibli də onların arasındadır.

Birinci adam (narazı halda). ...O həmişə belə eləyir. Ötən dəfə də camaatı gün enənə qədər gözlətdi. Harda ləngidiyini soruşanda da, düz-əməlli cavab vermir.

İkinci adam. Onun harada ləngidiyini bilmək, küləyin ha tərəfdən əsdiyini bilmək qədər mümkünsüz işdi. (Gözucu səmaya baxır) Çünki harada ləngidiyini o, özü də bilmir.

Birinci adam. Əstəğfərullah. Bəlkə demək istəyirsən o, nözənbillah, laməkandı?

Adamlar danışanlara diqqət kəsilirlər.

Üçüncü adam (hamı eşitsin deyə, bərkdən). İbadullah düz deyir! O, bunu qəsdən eləyir! Camaatı gözlətməkdən həzz alır! (Bir qədər də ucadan) Amma mən bilmək istəyirəm: onun, bu boyda camaatı, ağsaqqal hacıları bu qədər gözlətməkdə niyyəti nədi?

İzdihamdan səslər. Düz deyir! Mənsurun nəyi bizlərdən artıqdı ki, camaatı bu qədər gözlədir?

İkinci adam (adamlara, ucadan). Onun bizlərdən üstünlüyü, bizlərin ona ehtiyacı olmasdı. O isə, bu dünyada hamıdan və hər şeydən azaddı! (Həyətdə sakitlik çökür).

Dördüncü adam. Mənsur, bir xilasdı ki, rəhmli Allahımız onu bizlərə, bu məmləkətə bəxş edib. Bir Allah şahiddi ki, onun sözüne Bağdadın ən qüdrətli şeyxləri də möhtacdı.

Əbül Qasım əl-Cüneyd (Əbu Bəkr əş-Şibliyə astadan). Onun halı Kərbəlaya son ziyarətdən sonra tamam çönüb. Ziyarət boyu dilinə nə bir tikə çörək, nə su dəymədi. Gecələr sübh açılana qədər namaz qılmaqdan dəqiqədə bir huşunu itirirdi...

Əbu Bəkr Əş-Şibli. Onun niyyəti budu: cisminə qalib gəlmək!

İzdihamda çaxnaşma düşür. "Gəlir-gəlir!", "Mənsur gəlir!" deyən həyəcanlı səslər eşidilir. Musiqi.

*Məkana, ardınca bir neçə cavan mürid,
Mənsur Həllac daxil
olur. Adamlar aralanıb Mənsura yol verirlər.
Mənsur adamların arasından keçib, məscidə
yaxınlaşır, qapıya çatar-çatmaz ayaq
saxlayır.
Sim qırılmasını andıran səs.*

İzdihamdan asta səslər. O dayandı...

O niyə dayandı?

Elə bil nədənsə ehtiyat edir...

Elə bil məscidə girməyə ürək eləmir...

Müridlərdən biri (*Mənsura astadan*). Sənə noldu, şeyx?

Mənsur (*vahimə ilə göylərə, sonra məscidin qapısına baxır, öz-özünə danışmış kimi astadan*). Ondan uzaqlaşanda məni vahimə bürüyür... yaxınına gələndə isə... ölürəm...

Əbül Qasım əl-Cüneyd (*Əbu Bəkr əş-Şibliyə astadan*). Bismillah... o yenə özündə deyil...

Əbu Bəkr Əş-Şibli (*astadan*). Onun ayağı, hər gələn günlə bu dünyadan üzülür...

İzdihamdan səslər. Qəlblər sultanı Mənsura eşq olsun!..

Böyük xilaskara, öyüd və xilas gəmisinin başçısına eşq olsun!..

*Mənsur məscidə daxil olur və çox keçmir ki,
uca minarənin başında görünür. Sərxoş
baxışlarla yuxarıdan aşağı məscidin
həyətinə, ona diqqət kəsilən izdihamda baxır.
Məkana sakitlik çökür. "Bismilləh" deyən
asta səslər eşidilir.*

İzdihamdan səslər. Danış, Mənsur! Ey qəlblər sultanı!

Bir söz de, Mənsur! Oyat bu yatmış qəlbləri!

Sənin işığına yığışmışıq, ey şəm!
Dilə gəl, bu dünyanın qaranlıqları yarılınsın!

Mənsur (*nədənsə ehtiyat edəntək, astadan*). Bismillahir-rəhmanir-rahim... (*Meydana sakitlik çökür, "bismillahir-rəhmanir-rəhim" deyən asta səslər eşidilir*). Mərhəmətli və rəhmdil Allahın adıyla... Lə iləhə illəllah!..

*İzdihamdan "Lə iləhə illəllah" deyən asta
səslər eşidilir.*

Mənsur. Bu dünyada mənim Alahdan savayı, fərəhim yoxdu. Ona üz tutur, ona arxalanıram... (*Qəfildən, kürəyinə ox sancılmış kimi, üzü büzülür. Doluxsunmuş halda göylərə, astadan*) Məni rahat burax, nolar?.. Qopar özündən. Mən... (*aşağıdakı adamlara işarəylə*) onlardan biriyəm...

İzdihamdan səslər: O, nə deyir, eşidirsiz?

Ucadan danış, Mənsur!

Biz həqiqəti bilmək istəyirik!

Bu yer üzündə ədalət varmı?

Varsa, onu bizlərə göstər!..

Mənsur (*ayılır*). Ədalət? (*Həyətdə sakitlik çökür.*) Ədalət (*göylərə işarə ilə*) onun mövcudluğu...

Asta külək uğultusu eşidilir.

İzdihamdan asta səslər. O, Allahu deyir...

Ondan danışır...

Mənsur. ...Onun uzaqlığı, uzaq olmaq demək deyil, məsafədi... (*musiqi*) Qeybi, yoxluq deyil... pərdələnmədi...

Adamlardan biri. Ucadan danış Mənsur, biz səni eşitmirik! Allahı biz harda axtaraq? O, hardadı?..

Mənsur (*yuxudan oyanmış kimi*). Onu axtarmayın... O, hər yerdədi. (*Ucadan*) Ey Allahı axtaranlar! Qulaq asın, eşidin və aqah olun! (*Həyəətə sakitlik çökür*). Allahdan yuxarıda bir kimsə yoxdu ki, üstünə kölgə salsın. Allahdan aşağıda bir kimsə yoxdu ki, Onu çiyində saxlasın. Allahdan irəlidə bir kimsə yoxdu ki, Ona rast gələ bilsin. Allahdan arxada bir kimsə yoxdu, qaçıb Ona yetə bilsin. (*Heysiz təslimlə*) Nöqtə bölünməzdi... (*başı, gücü tükənmiş kimi aşağı enir.*)

İşıq dəyişir. Musiqi. Həyəət ilğımvari rənglərlə dolub-daşır. İnsanlar ovsunlanmış halda ətrafa diqqət kəsilirlər.

İzdihamdan səslər. Bu nədi belə? Elə bil nə isə dəyişdi... Burda nə baş verir?

Mənsur (*özüylə danışantək, məchul boşluqlara*). Mən səni hər yerdə axtardım... Küləklərin içində, buludların arasında, ağac budaqlarında... Səhraları, məbədləri dolaşdım... (*adamlara baxır*) Səni bütün üzlərdə axtardım... (*yazıqlaşır*) Sən... hardasan?..

İzdihamdan asta səslər: O nə deyir?

Göylərlə danışır...

Adamlardan biri. Mənsur, ucadan danış! Biz heç nə anlamırıq!..

Mənsur (*səsləri eşitmir, ağırdan qovrulantək, göylərə, astadan*). Zəiflət məni... Gücüm çatmır daha. Dözə bilmirəm. Məni gözədən sal. Qoy hamı

üz çevirsin məndən! Bezsirlər məndən! (*Səsi titrəyir*) Səndən savayı, bir kimsəyə borclu qalmayım... Ya da öldür!

İzdihamdan asta səslər. O nə deyir?

“Öldür” deyir...

O, Allahdan ölüm istəyir...

O, ölmək istəyir...

Yaşıl əmmaməli hacı (*irəli çıxır, adamlara*). Hələ dayanın bir, ona sualım var. (*Mənsura*) İndi sən mənim bir sualıma cavab ver, mirzə! Bu, necə olur ki, biz bura yığışanda hər şeyi başa düşürük. Amma elə ki, dağılışıb evlərimizə gedirik, baxırıq ki, heç nə başa düşməmişik. Haman dünyadı ki, dayanıb. Yenə haman ədalətsizlik, haman quldurluq, haman haqsızlıq...

Mənsur (*ayılır, adamlara*). Yatana toxunanda, o ayılır. Sizə ayılmırsız. Siz... ölüsüz... (*İzdiham uğultusu.*)

İzdihamdan həcəyanlı səslər. O nə dedi?

O, bizə “ölü” dedi!

Bizə “ölü” dedi!..

Yaşıl əmmaməli hacı. Ay camaat, eşitdiz o nə dedi? Qoy dediyinin izahatını versin! O bizə «ölü» dedi! Əgər biz ölüyüksə, onda o qəbiristanlıqda yatanlar kimdi?

İzdihamda çaxnaşma yaranır. Müridlər yaşıl əmmaməli hacının qollarından tutub həyətdən çıxarmaq istəyirlər.

Mənsur. Ona toxunmayın! (*Meydana sakitlik çökür.*) Qoy qulaq assın. Dinləyib aqah olsun. Xilas – eşitməkdə, anlayıb aqah olmaqdadı! Odu ki,

qulaq asın. Eşidin, anlayın və xilas olun. *(Başını aşağı salır, özü ilə danışmış kimi astadan)* Siz ey Allahı axtaranlar... *(Başını qaldırır, ucadan)* Siz ey Allahı axtaranlar! Onu kitablarda, şüurlarda, məntiqdə axtarmayın! *(Səsi enir)* O nə məntiqə, nə kitablara, nə şüurlara sığan deyil. Əgər kim desə ki, "mən onu dərk etdim", bilin ki, o kəs ondan xəbərsizdi. O, bütün biliklərin və kitabların o biri üzündədi! *(Sim titrəyişini andıran səs. Səsi enir)* Sizinsə lap yaxınınzdadı. Bunu anlasaydınız...

Sarı əmmaməli həci. Bunu vaxtı ilə İsa da demişdi, onu çarmıxa çəkdilər!

Mənsur *(sağ əlini şəhadət verirmiş kimi yuxarı qaldırır).* Siz ey Allaha inananlar! *(Səsi enir)* Allaha inanırsınızmı?.. *(İzdihama sakitlik çökür. «Allahumməsalli əla Muhəmmədin və ali Muhəmməd» deyən asta səslər eşidilir).* Eşidin və aqah olun... İsa Məhəmməddi... *(sim titrəyişini andıran səslər)* Məhəmməd Musadı... Musa İbrahimdi... İbrahim Adəmdi...

İşıq dəyişir. İnsanlar xof içində bir-birinə baxırlar.

İzdihamdan səslər. Bu nə danışır? Onun ağılı çaşb... O, dəlidi!..

Əbül Qasım əl-Cüneyd *(sarsılmış halda Əbu Bəkr əş-Şibliyə astadan).* O, vəhydədi.

Mənsur *(səslərə məhəl qoymadan, ucadan).* Siz ey iman gətirlənlər! Bilin!.. Bizdən əvvəlkilər biz idik!.. *(Meydana sakitlik çökür, səsi enir)* Sabah gələnlər

də, biz olacağıq... Peyğəmbərlər də beləcə. Adlar, ləqəblər başqa-başqadı... hamı bir adamdı. Gövdə birdi, budaqlar ayrı-ayrıdı.

Musiqi. Məkan ecazkar rənglərə bürünür.

İzdihamdan səslər. O nə deyir?

O hansı peyğəmbərləri deyir?

İsayla Musanın bura nə dəxli?

O, aqlını itirmiş divanədi!..

Mənsur *(səsləri eşitmir, şövqlə).* Şamın başına dolanan pərvanə, nə onun işığından, nə istisindən doymaz... Özünü oda vurub yoxa çıxarar. Pərvanənin geriye dönəcəyini, şam işığında nələr gördüyünü deyəcəyini gözləyənlər olar. O isə qayıtmaz. *(Üzü işıqlanır.)* O, şam işığına qərq olub... Özündən nə bir iz, nə nişanə qoyub...

İzdiham uğultusu.

Sarı əmmaməli həci. Görün bir, o nə deyir, ay camaat!

O, salləllahu aleyhi və səlləmi xaçpərəst İsaya tay tutur!

Adamlardan biri. Ona qulaq asmayın, ay camaat! O, bizi çaşdırmaq, yolumuzdan azdırmaq istəyir!

Mənsur *(səsləri eşitmir, adamlara).* Şam odunu özünüzdə, öz içinizdə axtarın! Onu kimsədən borc ala bilməyəcəksiz!..

Adamlardan biri. Bu adam aqlını çaşdırıb, ay camaat! Elə danışır, elə bil Allahın yanından gəlir! *(İrəliyə çıxıb Mənsura)* Sən Allahı görmüsən? Görmüsənsə, təsvir elə!

Adamlar. Hacı düz deyir! Təsvir elə!.. (*İzdiham uğultusu.*)

Mənsur (*zəif təbəssümlə*). Şüanı, qoxunu təsvir etmək mümkündürmü? O... (*naməlum məchulluğa zillənir*) bütün təsvirlərin, təxəyyülün o biri üzündədi...

Əbül Qasım (*Əbu Bəkr əş-Şibliyə astadan*). Ürəyimdə bir narahatlıq var. Onu burdan aparmaq lazımdı. (*İrəli çıxmaq istəyir, Əbu Bəkr saxlayır.*)

Əbu Bəkr. Ona toxunma. O özündə deyil. İndi o, havaya dağılmaq istəyən ətir kimidi.

Sarı əmmaməli hacı (*irəli çıxıb Mənsura*). Əgər Allah səni eşidirsə, dostundan xahiş elə, Bağdada yağış yağdırsın! Zəmilər quraqlıqdan od tutub yanır!

Yaşıl əmmaməli adam. Hacı düz deyir! Bağdad susuzluqdan yanır! Belə fərasətlişən, ona de, yağış yağdırsın!

İzdihamdan səslər. Məmləkəti bu bəladan xilas et, Mənsur!..

Dua et, qoy rəhmlı Allahımız bol yağış göndərsin!

Mənsur başını aşağı salıb susur. İzdihama sakitlik çökür.

Hava sovrulmasını andıran sirlı səslər.

İzdihamdan səslər. Baxın, o susur! O, niyə susdu?

Yaxşı yerdə yaxalandı!

Burda deyiblər: yalançını evinəcən qovarlar...

İzdihamdan səslər. Ey qəlblər sultanı! Sən bu cahil kəslərə qulaq asma!

Çırağını uca tut, Mənsur!

Mənsur (*sağ əlini şəhadət verirmiş kimi qaldırır, üzü ildırım çaxıntısının qığılcımını andıran ani işıqla nurlanır*). Ən əl-Həqq!!!

*“Ən əl-Həqq” kəlməsi məkanı bürüyür.
İnsanlar hürkü içində
geriyə çəkilirlər. Musiqi. Işıq dəyişir.*

İzdihamdan səslər. Baxın, o, yenə dedi!

O: “Mən Allaham” – dedi!

O, kafirdi!..

O, məcnundu!..

Ona qulaq asmayın, ay camaat!

İblis onun qəlbinə hakim kəsilib!

Müridlərlə adamlar arasında qarşıdurma yaranır. Azan səsi eşidilir. İnsanlar azan səsinə əl saxlayırlar.

Mənsur. Siz ey müsəlmanlar! Sizdən bir təvəqqem var. Mənə kömək edin... Yalvarıram sizə! (*Göylərə işarə ilə bağırir.*) Alın məni onun əlindən! (*Adamlar vahimə içində salavat çevirirlər.*) Ay camaat!! Allah mənim qanımlı sizlərə halal edib! (*Səsi enir.*) Niyə bunu anlamırsız?..

İzdihamdan həyəcan dolu “Allahumməsalli əla Muhəmmədin

və ali Muhəmməd” səsləri eşidilir.

Mənsur minarənin məhəccərinə qalxıb, qollarını yanlara açır.

Əbasının uzun ətəkli qolçaqları Mənsuru uçmağa qanad

götürən quşa bənzədir.

İzdihamdan heyrət səsləri. Ona baxın!

O, özünü atmaq istəyir!
Özünü atacaq!..

İşıq dəyişir. Əcaib səslər. Mənsurun minarənin məhəccərindən aşağı uçan silueti görünür. Mənsur əbasının “qanadlarında” həyəət - adamların arasına enir. Adamlar vahimə içində geriye çəkilirlər.

Mənsur (ağlar səslə adamlara). Öldürün məni, dostlar! Niyə dayanmısınız? Öldürün, mükafatınız veriləcək! (Ağrıdan qovrulmuş yaralıtək) Öldürün, mən də rahatlıq tapım... (qəfildən bəyanat vermiş kimi, əlini sinəsinə vura-vura bağırır) Mən istəyirəm bu lənətəgəlmiş qətlə yetirilsin!!!

İzdihamdan heyrət səsləri. Musiqi. İşıq dəyişir. Məscid həyəti göylərin dərinliyindən sızıb amla aşağı enən şüaya, dumanabənzər işıq selinə bürünür. Mənsurun vücudu başdan-ayağa işıq saçır.

Mənsur (ışıq selində ecazkar bərqələr vura-vura, qeybdən gələn ilahi sədayla). Ən əl-Həqq!!!

Heyrət səsləri. “Əstəğfürullah!” deyən həyəcanlı səslər eşidilir. İşıq dəyişir.

İzdihamdan səslər. Ay camaat, bu adam kafirdi!
Onun dediyi küfrdü!
Onu susdurun!
Daşqalaq edin onu!

İnsanlar yerdən daş götürüb Mənsura atırlar. Mənsurun üzü başının qanına bulanır. Şeyxlər və müridlər adamlara mane olmaq istəyirlər. Adamlar onları da daşlayırlar.

Mənsur (başının qanına bulaşmış əllərinə baxır. Adam səsləri içində tənhaləşmiş asta səslə). Şükürlər olsun...

İzdihamdan səslər. Öldürün mələnu!

Allahın adından danışan dələduz kafir!

Dinsiz-imansız kafirə ölüm!

Mənsur (bədəninə, qollarına dəyən daşlara məhəl qoymadan, özü ilə danışmış kimi, asta səslə göylərə). Səndən bir təvəqqem var... bağışla onları. Onlar anlamırlar. Əgər anlaydılar, səndən uzaqlaşmazdılar. Bağışla... Bütün günahları mənim ayağıma yaz...

Adamlardan biri. Ona qulaq asmayın, ay camaat! O, yalan danışır! Bizi haqq yolundan azdırır! Dələduz kafir! O, Allahlıq iddiasındadı, o “mən Allaham” deyir! Daşlayın onu! (Adamlar Mənsuru daşlayırlar.)

Mənsur (daşlayanlara). Sağ olun, dostlar! Siz necə də rəhmlisiniz? Öldürün məni! Axı məni öldürmək – mənə həyat verməkdi?! Axı mənim həyatım – ölüm, ölümüm – həyatdı!..

Əbu Bəkr əş-Şibli (özünü Mənsura sipər edir). Dayanın, ay camaat! Əl saxlayın! Siz neyləyirsiniz?

Adamlar (əl saxlayırlar). Dinsiz-imansız kafiri daşlayırıq!

Bədi daha onun küfrünü dinlədik!

O “mən Allaham” deyir, eşitmirsən bəlkə?

Əbu Bəkr. Siz anlamırsız! O “mən – Allaham” demir! Bunu o demir!

Adamlar Əbu Bəkrə kənara itələyib Mənsuru daşlamağa davam edirlər. Əbu Bəkrin səsi vəhşiləmiş insan səsləri içində itib-batır. Mənsuru dövrəyə alan müridlər də, daş zərbələrinə tuş gəlirlər.

Mənsur (*alınının qanı üzünə yayıla-yayıla məchul boşluqlara*). Günəşə, sonra çönüb özünə baxan kəs Günəş şüalarıyla dolduğunu anlayar və “mən – Günəşəm!..” deyər...

Əl Cüneyd (*ucadan*). Əl saxlayın, ay camaat! Eşidin məni! O, Allah eşqindən kor olmuş divanədi! Qıymayın ona! Yalvarıram sizə... (*Adamlar Əl-Cüneydə məhəl qoymurlar.*)

Adamlar. Kafirə qahmar çıxan, kafirdi! (*Əl-Cüneydi də daşlayırlar.*)

Mənsur (*səsləri eşitmir, göylərə*). Səninlə mən (*bədəninə baxır*) bu bədəndə məskunlaşmış iki aşiqik. Məni görən, səni görər... Səni görən, hər ikimizi...

Məkana Minbaşı Əli ibn İsa və əlinizəli əsgərlər daxil olurlar.

Minbaşını görcək, insanlar əl saxlayıb aralanırlar.

Minbaşı. Burda nə baş verir?

Meydana sakitlik çökür.

Adamlar (*Mənsura işarə ilə*). Bu, haman kafir Mənsur Həllacdı! İnsanları yolundan azdırıb küfr yayan Həllac!

O, özünü Allaha şəriq qoşur! “Mən Allaham” deyir...

Minbaşı. Daşları yerə atın!

Adamlar əllərindəki daşları yerə atırlar. Minbaşı Mənsura yaxınlaşır. Onunla üz bəüz dayanır. Musiqi.

Minbaşı (*Mənsura astadan*). Sənə verilən iztirablar inamin, ümidin, sevginin qələbəsidir, şeyx...

Aramlı göy gurultusu eşidilir. Adamlar başlarını qaldıraraq göyə baxırlar.

Minbaşı (*əsgərlərə*). Aparın. (*Əsgərlər Mənsurun qollarını qandallayıb aparırlar.*)

Adda-budda yağış damlalarının səsi eşidilir. İnsanlar əllərini göyə açır, yağış damlalarını ovuclarına yığırlar.

Kimse (*heyretlə*). Ay camaat, baxın, yağış yağır...

Adamlar. Yağış!.. Biz xilas olduq... Şükürlər olsun rəhmli Yaradana!

Musiqi. İşıq dəyişir. Göy gurultusu. Yağış yağır.

Qeybdən “ən əl-Həqq” kəlməsini andıran sirlə səs eşidilir.

İnsanlar heyret içində donub göylərə baxırlar.

**Birinci hissənin sonu
İKİNCİ HİSSƏ**

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Yarıqaranlıq saray otağı. Sultan İbrahim ipək üzvlü yorğan-döşəyin içində

yatıb. Yatağın yanındakı dolabçanın üstündə şam yanır. Hardansa, yuxarıdan – damdan ayaq səsləri eşidilir. Sultan səsə yuxudan ayılır, dikəlib yerinin içində oturur, tavandan eşidilən səslərə diqqət kəsilir.
Əcaib musiqi.

Sultan İbrahim (tavana, ucadan).
Ey, kimdi orda?..

Yuxarıdan asta gülüş səsləri eşidilir.

Yuxarıdan səslər. Sən tanıdıqların.
Sultan İbrahim (vahimə içində).
Siz... kimsiz? Orada neyləyirsiniz?

Yuxarıdan səslər. Biz... (asta pıqqıltı səsləri eşidilir) itkin düşmüş dəvəmizi axtarıyıq.

Əcaib səslər. Sultan yorğanı üstündən atıb, ayağa qalxır. Vahimədən böyümüş gözlərlə tavana zillənir.

Sultan İbrahim (çaşqın halda).
Dəvə?.. Günbəzdə də dəvə axtarırlar?

Yuxarıdan bir müddət səs-səmir gəlmir.

Sultan İbrahim. Ey mənim tanımadığım kəslər, mənə cavab verin! Günbəzdə necə dəvə axtarmaq olar?

Yuxarıdan səslər. Bəs Sultan libası geyib necə Allahı axtarmaq olar?..

Sim qırılmasını andıran səs. Sultan dəhşət içində geriye səndələyir. İşıq dəyişir. Sultan, boğulmuş kimi, otaq boyu vurnuxur. Möhtəşəm cırıltı səsi. Sultan vahimə içində qapıya sarı boylanır.

Fərraş əlində yanar şam içəri daxil olur.

Fərraş (təzim edir). Hüzurunuz-dayam, şahım.

Sultan İbrahim (xof içində ətrafına boylanır, Fərraş). Niyə gəldin?

Fərraş (yuxulu halda). Siz çağırdınız, şah sağ olsun, mən də gəldim.

Sultan İbrahim (gözləri bərəlidir).
Mə-ən???

Fərraş. Lazımınız deyiləmsə, mürəxxəs olum. (Geriye bir neçə addım atıb təzim edir.)

Sultan İbrahim. Yox-yox, dayan. (İpək arxalığını geyinir) Sən buralarda (tavana işarə ilə) səs eşitmədin?

Fərraş (tavana baxır, çaşqın). Xeyir, əlahəzrətləri.

Sultan İbrahim (qəfildən əsəbi).
Siz orda nə ilə məşğulsuz, başa düş bilmirəm? Günbəzdə adamlar gəzir, sizsə qəflət yuxusundasız!

Fərraş (heyretlə). Adamlar? (Təəccüblə tavana baxır, sakitliyə diqqət kəsilir. Damda sakitlikdir.) Olsun qulağınıza səs gəlib, sultanım. Ya, olsun, yuxu görmüsünüz.

Sultan İbrahim. Yuxu nədi, gədə? İndicə onlarla danışdım!

Fərraş (tavana zillənir, ehtiyatla). Çöldə güclü külək qalxıb, şahım. Olsun, onun səsindən narahat olmusuz. Bəzən mənimlə də belə olur. Qulağıma hayandansa əcaib səslər gəlir...

Sultan İbrahim. Axmaq-axmaq danışma burda! Səncə, mən külək səsiylə adam səsini ayıra bilmirəm? (Tavana işarə ilə) Qulaq as. (Hər ikisi sakitliyə diqqət kəsilir. Damda sakitlikdir.)

Fərraş. Vallah, Qurana and olsun ki, bir kəs cürət edib ora qalxa bilməz. Sarayın dörd bir yanı əlinizəli əsgərlərlə, çavuşlarla doludu, qibleyi-ələm. Buralardan, sizin izniniz olmadan, quş uça bilməz.

Çöldən küləyin canavar ulartısını andıran vahiməli vıyılıtısı eşidilir.

Sultan küləyin səsinə diqqət kəsilir.

Sultan İbrahim (yatağının kənarına əyləşir, öz-özünə). Yoxsa, dəli olu-ram?

Fərraş. Nə buyurdunuz, şahım?

Sultan İbrahim (Fərraşa sarı baxmadan, fikirli). Get.

Fərraş təzim edir, çiyini əlindəki şamdana dəyir, şam sıçrayıb

döşəməyə düşür, sultanın yatağına sarı diyirlənir, bir ucu döşəməyə düşmüş ipək örtük tüstüləməyə başlayır.

Sultan İbrahim (fikirdən ayılır, dəhşət içində). Sən neylədin?..

Fərraş. Ay aman!.. (Özünü yatağın üstünə atıb alovu söndürürsə də, otaq tüstüyə qər q olur, əcaib səslər.)

Sultan İbrahim (tüstüdən boğula-boğula, hiddətlə). İtil gözümədən, əbləh!

Fərraş yanğından qaralmış şamı ətəyinə büküb günahkar

təzimlə otağı tərkdir. Sultan yarıqaranlıq yataq otağında tək qalır.

Çöldən güclü küləyin səsi eşidilir. Sultan bir ucu yarı-qaralmış

örtüyü əlinə alıb baxır.

Musiqi. Otağa sirlilik çökür.

Dolabçanın üstündə yanan şamın zəif şöləsi

titrəyib, Sultanın vahimədən dəyişib tanınmaz hala düşmüş üzünü işıqlandırır. Əcaib səslər. Sultan geriye qanrılır və gözü üz bəzdəki güzgüyə düşən əksinə sataşır. Şamdanı əlinə alıb güzgüyə sarı gedir. Əksi ilə üz bəzdə dayanır.

Sultan İbrahim (şam işığında kölgələnən əksinə). Sən nə olub, İbrahim?

İşıq dəyişir. Sultanın güzgüyə düşən əksi ucuz-bucaqsız səhralıqla

əvəz olunur. Sultan vahimə içində geriye səndələyir. Külək uğultusu.

Çöldə əsən güclü külək pəncərə laylarını taybatay açıb içəri dolur, güzgüdə görünən səhralığın qumunu otağa doldurur. Əcaib səslər. İşıq dəyişir.

Sultan səhralıqda - üstlərinə ağ örtük çəkilməmiş insan cəsədlərinin önündə peyda olur.

Sultan İbrahim (heyrət içində donub qalır. Özüylə danışmış kimi astadan). Bu nə görecəkdi?.. (Ətrafına, qumun üzərinə sərilmiş ağ örtüklü cəsədlərə baxır.)

Üstünə ağ örtük çəkilməmiş cəsədlərin hansı birininə zarılıtısı eşidilir.

Sultan örtüyü qaldırır.

Sultan İbrahim. Sən kimsən?

Dərviş (nəfəsi kəsilə-kəsilə). Mən dərvişəm... (yanındakı üstüörtülü cəsədlərə işarə ilə) Gördüyün bu adamlar da dərvişlərdi.

Sultan İbrahim (çöməlib dərvişin başını qucağına alır). Burda nə baş verib?

Dərviş (ağır-ağır nəfəs dərir). Biz çətin bir yolun yolçularıyıq. Bu, elə bir

yoldu ki, onu ehtiyatla getmək gerek idi. Biz isə, ehtiyatı əldən verdik...

Sultan İbrahim. Mənə hər şeyi olduğu kimi danış.

*Dərviş bir anlıq, nəfəsi kəsilmiş kimi,
gözlərini yumub susur.*

Sultan İbrahim (*Dərvişi silkələyir*).
Danış, dərviş, susma!

Dərviş (*gözlərini açır, nəfəsini dərib heysiz səslə*). Ey yolçu, bil ki, Allahı nə qədər sevsən də, məsafəni gözləməlisən. Gerek ondan nə çox uzaqda, nə də həddən ziyadə yaxında olmayasan. Biz isə... (*kəsilməkdə olan nəfəsini dərib sözünə davam edir*) qaydanı pozduq. Vacib olan odu ki, (*göylərə işarə ilə*) onun hökmünə riayətdə sayıq olasan... (*nəfəsi kəsilir, gözləri bağlanır.*)

Sultan İbrahim (*Dərvişi silkələyir*).
Danış, dərviş, susma!

Dərviş (*gözlərini açır*) Ey mənim tanımadığım kəs... bil ki, mən və gördüyün bu adamlar Allaha, Ondən savayı, bir kimsəni sevməyəcəyimizə and içmişdik... (*Musiqi.*) Hər addımımızı Onun adıyla Ona sarı atacağımıza söz vermişdik. Amma sözümüzə əməl edə bilmədik. Belə oldu ki, ziyarətdən dönərkən yolda biz Allahın sevimlisi Xıdır İlyasla rastlaşdıq. Bundan şad olub, onu salamladıq... dedik “şükürlər olsun, əziyyətlərimiz hədə getmədi, səninlə görüşmək səadəti bizə nəşib oldu”. Vəssalam. Elə bunu demişdik... (*Aramlı göy gurultuları. Dərviş və Sultan vahimə içində göyə baxırlar.*)

Qeybdən səda. Siz, ey Mənə and verənlər! Verdiyiniz andı pozdunuz! Məni, Mənim yaratdıqlarımla unuttunuz!

Külək uğultusu güclənir, qumu havaya sovurub ətrafı toz dumanına qərq edir.

Dərviş (*səsi külək uğultusunun içində itə-itə*). İndi ey yolçu, gördüyün bu adamlar həmin o sədadan ölənlərdir. Odu ki, İbrahim, (*Sultan adını eşitcək heyretə gəlir*) bunu indi həll elə. Ona aparən yolla gedəcəksən, yoxsa, geriye – evinə qayıdacaqsan...

Dərviş sözünü bitirər-bitirməz, Sultanın qolları üstünə düşür. Sultan dərvişin gözlərini bağlayır, bədənini yerə endirib kəfəni üzünə çəkir.

Ayağa qalxıb xurcununu çiyinə aşırır, yola düzəlmək istəyir ki, şimşək çaxır.

Qeybdən səda. İbrahim! Nə qədər ki, ölməmişən, oyan!

Şimşək çaxıntıları. Sultan vahimə içində göylərə baxır. Musiqi.

Külək və tozanaq səngiyir. İşıq dəyişir. Məkan aydınlaşır.

Sultan İbrahimin yataq otağı ay işığına bənzər işığa qərq olur.

O, əlində şamdan, güzgünün qarşısında dayanıb.

Sultan İbrahim (*geriyə çevrilir*).
Anladım. Bu taxt-tac, bu saray... (*göylərə*) məni səndən ayıran dar qəfəmiş, demə...

Uzaqlardan azan səsi eşidilir. Sultan şamdanı aramla güzgünün

qarşısına qoyur, ipək arxalığını soyunub
yerə atır. Möhürlü üzüyü barmağından
çıxarıb arxalığın üstünə atır. Uzunətəkli,
ağ gecə köynəyində dizi üstə düşür.

Sultan İbrahim (göylərə). Sənə
aparan yolları mənə göstər!..

*Musiqi. Güzgü süd rəngli işıq selinə bürünür.
İşıq seli otağa dolub Sultanı dövrəyə alır,
yataq otağını bürüyüb, hər şeyi
görünməz edir.*

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

*Yarıqaranlıq zindan. Mənsur alçaq kötüyün
üstündə oturub yazır. Döşəmə yazılı
vərəqlərlə doludur.*

Mənsur (əl saxlayır, öz-özünü
danışmış kimi). Özünü necə
bildirdinsə, indi məndə səndən savayı
heç nə yoxdu... (qəfildən üzü dəyişir)
Axı niyə?.. Niyə bildirdin özünü mənə?
Niyə sevdirdin?.. Mən ki, səndən
xəbərsiz, rahat yaşayırdım?!

*Zindana enən pillələrdə əlilahlı zindan
keşikçiləri görünür. Keşikçilər
asta addımlarla aşağı düşürlər, əllərindəki
yanar çıraqları yuxarı qaldıraraq dəmir
barmaqlıqlı qapıdan içəri boylanırlar.*

Yaşlı keşikçi (astadan). O, burdadı.
Budu, bax.

Cavan keşikçi (həyəcanla, as-
tadan). Bismillah... Bu, möcüzədi, val-
lah. Bayaq, o, burda yox idi. Qapını
özüm açdım. Müqəddəs Quranımıza
and olsun ki, o, burda yox idi!

Yaşlı keşikçi (ehtiyatla yuxarı
boylanır, astadan). Yavaş danış,
(yuxarılara işarə ilə) eşidərlər!
(Yarıpıçılıyla) İkimizin də boynunu o
söz...

*Yaşlı keşikçi qayıq yerindən asılmış topa
açardan birini çıxarıb qapını açır. Keşikçilər
içəri daxil olurlar.*

Mənsur (keşikçilərə). Xoş gördük.
(Döşəmədəki yazılı vərəqlərə işarə ilə)
Aclığınız varsa, buyurun, qonaq olun.
(Keşikçilər bərəlməmiş gözlərlə döşəməyə
dağılmış vərəqlərə baxırlar.) Bu, elə
bir təamdı ki, onun dadına baxan kəs,
bu dünyanın dadını unudur, bütün
təamlardan və dadlardan azad olur!

Yaşlı keşikçi (Mənsura yaxınlaşır,
xof içində astadan). Bura bax, sən
gəl, başımızı xarab eləmə. Onda
düzünü de: bir az bundan qabaq
haradaydın!

*Mənsur keşikçinin nə dediyini anlamamış
kimi, dinməz-söyləməz oturub qalır.*

Yaşlı keşikçi (mümkün qədər as-
tadan). Cavab ver, Mənsur, ürəyimizi
partlatma. Biz bunu bilməliyik. Bu,
lənət şeytana, bizim vəzifə borcu-
muzdu! Bir az bundan əvvəl bu uşaq
burda olub. Səni tapmayıb. Qapı da
bağlı olub. Burda (zindanın pəncərəsiz
divarlarına işarə ilə) nəfəslik də yoxdu
ki, ağılımıza ayrı bir şey gələ. (Qəfildən
yazıq-yazıq) O bir Allahın xatirinə
düzünü de. Hardaydın?

Mənsur (*başını aşağı salıb yaza-yaza, başıyla yuxarılara işarəylə*). Orda.

Keşikçilər bir-birinə baxırlar.

Yaşlı keşikçi. Orda, yəni harda?

Mənsur (*yaza-yaza*). Onun yanında.

Yaşlı keşikçi (*duruxur, əsəbi*). Sən məni ələ salırsan? Atan yaşında adamı ələ salırsan? (*Mənsur dinmir, yazmağına davam edir. Səsi enir, yalvarışla*) Sən gəl, daşı tök ətəyindən, oğul. Bizə düzünü söylə, Mənsur. Bu yaşlı vaxtımda məni çətinliyə salma. Bir bölük ailənin çörəyinə bais olma. Aç bizə bu sirri.

Mənsur (*başını qaldırır, dağınıq halda*). Hansı sirri?

Yaşlı keşikçi (*astadan*). Bir az əvvəl harda olduğunun sirrini! Bu dəmir barmaqlıqların arasında quş da qanad çala bilməz.

Mənsur. Quş? (*Pəncərəsiz divarlara göz gəzdirir, fikirli*) Hə... haqlısan, qoca. Quşun belə dar qəfəsdə nə işi?..

Yaşlı keşikçi (*yalvarışla*). Sözü dəyişmə, şeyx, bizə rəhmin gəlsin. Mənə rəhmin gəlmir-gəlmir, (*yanındakı cavan keşikçiyə işarə ilə*) bu cavana yazığın gəlsin. Dünən səhər yoxlamaya mən düşmüşdüm. Dünən sən burdaydın, zindan yoxa çıxmışdı. Bu gün əksinə. Zindan yerində olub, sən olmamısan. Bu nə oyundu, gətirirsən başımıza?

Cavan keşikçi (*həyəcanla*). Bir Allah şahiddi ki, dünən səhər bu zindan burda yox idi! Sənsə burdaydın...

haman bu kötüyün üstə oturmuşdun. Bu səhər isə yoxa çıxan sən idin!

Mənsur (*keşikçilərə baxır, astadan*). Yaxına gəlin. (*Keşikçilər Mənsura yaxınlaşırlar, astadan*) Sirri açıram (*keşikçilər bir-birinə, sonra Mənsura baxırlar*). Bayaq, bir az bundan əvvəl mən... (*yuxarılara işarə ilə*) onun yanında idim... (*Sim titrəyişini andıran səs dalğası. Keşikçilər dik atılıb ətrafa göz gəzdirirlər.*)

Yaşlı keşikçi (*həyəcanla astadan*). Onun, yəni...

Mənsur (*yuxarı baxır, keşikçilər də bərəlməmiş gözlərlə tavana baxırlar*). Dünən isə, o mənim yanımda idi.

Yaşlı keşikçi (*həyəcanla cavan keşikçiyə*). Allahı deyir!..

Əcaib səslər. Işıq dəyişir. Keşikçilər havalanmış halda zindanı tərk edirlər. Yarıqaranlıq zindanın dərinliyindən – dəmir barmaqlıqla o biri qapının arxasından qonşu zindanda yatan dustaqlar görünür.

Qoca dustaq. Bunu biz də gördük. **Mənsur** (*başını yazının üstündən qaldırır*). Nə gördünüz?

Qoca dustaq. Biz sirri heç kəsə açan deyilik. Amma, izah elə. Bu necə olur?.. Bunu biz öz gözlərimizlə gördük.

Mənsur. Nə gördünüz?

Orta yaşlı dustaq. Bu səhər sən burda yox idin!

O biri dustaqlar. İzah elə, şeyx! Biz də xilas olmaq istəyirik! Xilas yolunu göstər! (*Dustaqlar səs-səsə verirlər.*)

Xilas et... xilas et...

Mənsur (*qələmi yerə qoyub dustaqlara sarı çönür*). Xilas?.. O, sizdədi. İçinizdəki bağlı qapıları açın.

Orta yaşlı dustaq. Sən hansı qapıları deyirsən? Biz onları tapa bilmirik!

Cavan dustaq. Bizdə heç nə alınmır, ustad! Bizə başa sal, bunu necə edək?

Qoca dustaq. Sən nə dedin, elədik, amma... haman zülmət qaranlıqdı ki, qaranlıqdı...

Mənsur (*bir qədər fikirləşir*). Yaxşı, siz deyən olsun. (*Qələmi kötüyün üstünə qoyub ayağa qalxır, qollarını yana açıb ağac şəkli alır.*) Bax, indi təsəvvür edin ki, mən xurma ağacıyam. (*Dustaqlar mat-məəttəl Mənsura, sonra bir-birlərinə baxırlar.*) Siz təsəvvür edin, təsəvvür edin...

Cavan dustaq (*bir müddət dinməzsöyləməz Mənsura baxdıqdan sonra*). Məndə alınmır.

Orta yaşlı dustaq (*Mənsura*). Bu başa gələn iş deyil, şeyx. Sən alim adamsan. Bir özün başa düş. Bunu necə təsəvvür etmək olar axı? Sən adamsan, xurma ağacı – xurma ağacı...

Orta yaşlı dustaq. Bizi qınama, şeyx. Heç nə görmürük.

Qoca dustaq. Sən gəl, bizi imtahana çəkmə. Biz bisavad kəndçi babalarıq...

Mənsur (*nə isə kəşf edəntək, məchul boşluqlara*). Baxın, mən adamam. Amma, təsəvvürün gücü məndən də, adamdan da, ağacdan da üstündü. O... sərhədsizdi... (*Səsi məkan boyu əks-səda verir.*)

İşıq dəyişir. Mənsur qollarını rəqsvari hərəkətlərlə tərpedə-tərpedə müxtəlif şəkillərə salır. Əcaib səslər. Dustaqlar dəmir barmaqlıqların arxasından matdim-matdim Mənsura tamaşa edirlər.

Mənsur (*səsi məkanı doldura-doldura, ovsunda*). ...Onun qarşısında hər şey acizdi... Bilik, savad, elm... Onun qarşısında bu dünya da acizdi...

Zindan divarları getdikcə şəffaflaşır. Musiqi. Mənsurun əbasının uzunətəkli qolçaqlarından döşəməyə xurmalar tökülür. Döşəmə xurmalarla dolur. Zindan divarları əriyib yoxa çıxır.

Cavan dustaq (*heyrətlə*). Ah!.. Bu nədi? (*Üzü işıqlanır*) Mən... görəəm! Xurma!

Qoca dustaq (*döşəməyə baxır*). Mən heç nə görmürəm.

Orta yaşlı dustaq (*cavan dustağa*). Sən nə görürsən?

Cavan dustaq (*həyəcanla*). Xurmalar!..

Orta yaşlı dustaq. Mən heç nə görmürəm!

Qoca dustaq. Mən də... görmürəm...

Cavan dustaq (*döşəmə boyu diğirlənən xurmalara işarə ilə qışqırır*). Odu, baxın!.. Bu qədər xurmanı görmürsüz?.. (*Əl atıb birini götürür, dişləyib iştahla yeməyə başlayır.*)

Mənsur (*səma rəqsini andıran hərəkətlərlə yerində fırlanır*). Lə-ə-ə... iləhə-ə-ə... illəlla-a-ah... (*səsi məkan boyu əks-səda verir.*)

Mənsur qollarını silkələdikcə, zindan döşəməsi narıncı xurmalarla dolur. Dustaqlar əllərini barmaqlıqların arasından uzadıb xurmalardan götürür, acgöz-acgöz yeyirlər. Musiqi.

Cavan dustaq (*xurma yeyə-yeyə heyərlə içini çəkir*). İbadullah!.. Zindan yoxa çıxdı!

Qoca dustaq (*ətrafına baxır, heyərlə*). Ay Allah, bu nə möcüzədi?

Orta yaşlı dustaq (*üzü işıqlanır*). Biz azadıq! (*Bağırır, səsi məkan boyu əks-səda verir*) Biz azadı-ı-ıq!!

*Dustaqlar «biz azadıq!» qışqırışa-qışqırışa bir-birini qucaqlayırlar.
Mənsurun səmavi rəqsi aramla səngiyir, qolları yanlarına düşür.
Musiqi kəsilir. Zindan divarları görünür.
Döşəmə, dustaqların əlləri boşdur. Onlar heyərlə boş əllərinə baxırlar.*

Yaşlı dustaq. Bismillah...

Dustaqlar. Bu nə idi?

Yuxu gördük, nədi?..

Orta yaşlı dustaq (*Mənsura işarə ilə astadan*). O, cadugərdir. Camaati da belə aldadır. Bizi də gözbağlayıcı ilə aldatdı.

Qoca dustaq (*Mənsura incik qəhərlə*). Sən bizi ələ saldın?

Mənsur heysiz halda kötüyün üstünə çökür.

Yaşlı dustaq (*ə səbi*). Xurmalar hanı?

Cavan dustaq. O, bizi aldatmır. Bu, bizim təsəvvürümüzdü. Anlamırsız? Bax, mən... elə bil doydum.

Orta yaşlı dustaq. O, sənə elə gəlir.

Qoca dustaq (*əlini mədəsinin üstünə qoyur*). Hə, elə bil mən də... toxam.

Cavan dustaq. Sizsə inandırdınız.

Mənsur (*başını heysiz halda divara söykəyir, astadan*). Adəm övladı, tək bir çörəklə doymaz... (*susur*) İsa Məsih deyib. Xilas dediyiniz budu.

Orta yaşlı dustaq. O, nə deyir? Anlamıram...

Cavan dustaq (*Mənsura diqqət kəsilib*). Qulaq as. O, sirr açır.

Mənsur. Hər birinizdə öz doğruluğunu gözləyən məsih var. O, sizdədi. Onu axtarın... (*gözlərini yumur.*)

Cavan dustaq. Bizi tərək eləmə, Mənsur. Sən olmayanda bu zindana ölüm qaranlığı çökür!

Yuxarıdan səslər eşidilir. Dustaqlar səslərə diqqət kəsirlər.

Mənsur yuxudan ayılır.

Orta yaşlı dustaq. Eşidirsiz? Bu nə səslərdir?

Cavan dustaq. Yuxarıda adamlar var!

Qoca dustaq (*səslərə diqqət kəsilir*). Hə... yuxarıda nə işə baş verir.

Cavan dustaq. Qulaq asın! Orada (*həyəcanla*) sanki döyüş gedir...

Qoca dustaq (*səslərə diqqət kəsilir, üzü işıqlanır*). Hə, olsun ki, bu, odu! Üsyan! Nəhayət, o, baş verdi! Zalım Abbasilər hakimiyyətinin sonu yetişdi!

Dustaqlar. Şükürlər olsun!

Səslər getdikcə yaxınlaşır. Çox keçmir ki, zindan pillələrində əlisilahlı dəstə görünür.

Qolları bağlı zindan keşikçiləri onların arasındadır.

Üsyançı (*Mənsuru görcək, yuxarı-lara ucadan*). Mənsur burdadı! (*Mənsura*) Şükürlər olsun uca Yaradana!

Yaşlı keşikçinin qollarını açırlar. Keşikçi topa açarlardan birini ayırıb zindanın qapısını açır. Adamlar içəri daxil olurlar. Qonşu zindanın da qapısını açıb dustaqları azad edirlər.

66

2015

Dustaqlar (*bir-birini qucaqlayırlar*). Allaha şükürlər olsun!

Üsyançı (*Mənsura yaxınlaşır*). Sən azadsan, şeyx!

Mənsur (*üsyançıya yarıyuxulu səslə*). Sənə nə lazımdı, cavan?

Üsyançı (*pərt*). Bütün Bağdad sənə məhbəsinə üsyana qalxıb, Mənsur! Qalanın ətrafı insan kütlələri ilə doludu! Səni gözləyirlər!

Uzaqlardan, Bağdadın baş meydanından "Həllac-Həllac!" qışqıran sədalar eşidilir.

Mənsur (*özünü dikəldir, hüznə*). Mən bu günə moizə təyin etməmişəm. (*Döşəməyə dağılmış vərəqləri bir-bir qaldıraraq səliqə ilə üst-üstə yığır.*)

Üsyançılar çəşqin halda bir-birinə baxırlar. Keşikçilər və dustaqlar heyrət içində susurlar.

O biri üsyançı. Bizi peşman eləmə, şeyx! Səni bu qaranlıq məhbəsdən

azad etməkdən ötrü çəkdiyimiz əziyyətləri yerə vurma! Qalx ayağa, bizimlə gedək! Sənin məhbəs həyatına son qoyuldu!

Üsyançılar. Bundan ötrü düz iki aydı yol gəlirik, şeyx!

Bizi yolda ləngiməyə qoymayan sənə olan sevgimizdi, Mənsur!

Mənsur (*vərəqləri ehmal-ehmal bir-birinin üstünə yığa-yığa*). Siz bilmirsiniz. Əgər bilsəydiniz... (*Tarazsızlığa düşmüş kimi susur. Üsyançılar, dustaqlar donub qalırlar*) Bu məhbəs mənə neyləyə bilər? Əgər mənim qəlbimdə olanın zərrəsi dağlara düşsə, onlar əriyər.

Yuxarıdan ayaq səsləri eşidilir. Hamı vahimə içində səslərə diqqət kəsilir.

Dustaqlar (*həyəcanla*). Tez ol, Mənsur! Vaxt azdır!

Mənsur (*vərəqləri dizinin üstünə qoyub bayaqkı kimi divara söykənir, gözlərini yumur, astadan*). Gedin. Mənə mane olmayın.

Dustaqlar (*ağlar səslə*). Sən neyləyirsən, Mənsur? Özünü düşünmürsən, bizi düşün!

Çox keçmir ki, zindan pillələrində əli nizəli, dəmir dəbilqəli saray əsgərləri və Gizir görünür. Əsgərlərlə üsyançılar arasında qarşılıqlı yaranır. Musiqi. Əsgərlər üsyançıların qollarını qandallayırlar. Zindan keşikçiləri Gizirin işarəsi ilə dustaqları dəmir barmaqlıqlı qapının arxasına salırlar. Onlar qapını kilidləyib Mənsura yaxınlaşırlar.

Gizir (*əsgərlərə*). Ona toxunmayın! (*Acı təbəssümlə*) Onun edam gününə

hələ çox var. Qoy məhbəs həyatının
tamını doyunca dadsın...

Əsgərlər üsyançıları aparırlar.

Üsyançılardan biri (*pillələri qalxa-
qalxa*). Sən neylədin, Mənsur?..

Dustaqlar (*ağlar səslərlə*). Səni
görüm lənətə gələsən, Mənsur!

*Mənsur gözünü açmadan susmağa
davam edir.*

BEŞİNCİ ŞƏKİL

FİNAL

*Qızmar günəşli səhra. Üz-gözünü tük
basmış, çal saçları çiyinlərinə dağılmış Sultan
İbrahim çiyində xurcun, əlində çomaq,
uzunətəkli dəriş libasında yol gedir. Musiqi.
Hardansa, uzaqlardan eşidilən*

*azan səsinə ayaq saxlayıb xurcununu
yerə endirir, içindən çıxardığı su tuluğunun
qapağını açıb ağzına aparır. Tuluq boşdur.
Başını qaldırıb Günəşə baxır.*

*Əcaib səslər. İşıq dəyişir. Sultan İbrahimin
qarşısında uzunətəkli qara geyimdə İblis peyda
olur.*

Sultan İbrahim (*heyrətdən geriye
səndələyir*). Sən... kimsən?

İblis (*əcaib gülüşlə gülür, səsi
məkanı bürüyür*). Gör bir sən neylədin,
İbrahim! Səni yolundan azdırdılar! Ləl-
cəvahirat dolu sarayından, şahlıqdan
imtina edib Allaha tapındın... Kəbəyə
üz tütüb, pay-piyada ziyarətə getdin.
Əvəzi noldu?.. O əziyyətlərinin
qarşılığını bu?.. Müqəddəs bildiyin
bu ziyarət yolunda içməyə bir qurtum
su da tapmırsan! (*Qəhqəhə çəkir.*)

Sultan İbrahim (*vahimədən
heysizləşmiş halda göylərə*). Məni
özünə dost bildin, oyatdın. İndi yoluma
niyə düşmən çıxardın?..

*Günəşin üzünü tutulur, məkana sirli qaranlıq
çökür. Sim qırılmasını andıran səs.*

Qeybdən səda. İbrahim! Cibindəki
gümüş pulları yerə at!

*Sultan yuxudan ayılmış kimi, əlini libasının
ciblərinə salır, oradan tapıb çıxardığı gümüş
pulları, əllərini yandırarmış kimi, tələsik
yerə atır. İblis yoxa çıxır. Məkan aydınlaşır.*

*Sultan qəhərlə göylərə baxır. Gözlərinin
yaşını silir. Xurcununu çiyinə aşırıb, yoluna
davam edir. Uzaqdan şeypur səsləri eşidilir.
Çox keçmir ki, Sultan İbrahim*

Bağdadın baş meydanında peyda olur.

*Meydanın mərkəzində qurulmuş dar
ağacının ətrafı insan kütlələri
ilə dolub-daşır. Bağdad şeyxləri Əbül Qasım
əl-Cüneyd və Əbu Bəkr əş-Şibli də
adamların arasındadırlar.*

*Meydanın baş kürsüsündə hündür dəstəkli
Abbasilər bayrağı dalğalanır. Sultanın
taxtında baş vəzir Həmid ibn Abbas,
onun yanında vəzirlər Həbib ibn Müsəlləm,
Şəfiq ibn Müzəyyəm
və əyanlar əyləşiblər.*

Sultan İbrahim (*izdihamə qarışmış
adamların arasında dayanır. Yaxınında
dayanan qarıya*). Burda nə baş verir?

Qarı (*Sultan İbrahimə baxırsa da,
onu tanımır*). Kasıbların sultanı
Mənsuru edam edəcəklər. (*Qəhərlə,
astadan*) Kimə neyləmişdi binəva?
Allahı sevmək nə zamandan günah
sayılıb? Bunu Allah götürər? (*Qəfildən
qəzəblə*) O Sultan İbrahimi görüm
lənətə gəlsin, necə ki, gəldi! (*Sultan
İbrahim adını eşitcək sarsılırsa da,
bürüzə vermir.*) Bu edamın baskarı

odu! Eybi yox. Heç eybi yox! Allahımız qüdrətli! Gün gələr, bu kürsüdə onun öz başı vurular! (*Sultan pərt halda qarıdan kənarlaşır.*)

Şeypur səsləri eşidilir.

İzdihamdan səslər: Gətirirlər-gətirirlər!

Mənsuru gətirirlər!
Həllacı gətirirlər!

İzdiham aralanır. Əsgərlərin müşayiəti ilə meydana qolları qandallı Mənsur Həllac daxil olur. Musiqi. Mənsur dar ağacına sarı əcaib hərəkətlərlə rəqs edə-edə gedir. İzdihamdan heyrət səsləri.

İzdihamdan heyrət dolu asta səslər: Ona baxın, rəqs edir...

Baxın, o, rəqs edir!
O, ağılını itirib!
Siz bir ona baxın!..

Əbu Bəkr əş-Şibli kədərle Əbül Qasım əl-Cüneydə baxır.

İzdihamdan səslər: O, cadugərdir!
O, İblisdi!
O, ölümlə rəqs edir!

İzdihamdan "kafirə ölüm!", "Allaha şərik qoşana ölüm!" şüarları eşidilir. Mənsuru edam kürsüsünün pillələri ilə yuxarı qaldırırlar, qışclarından vurub kötüyün yanında dizi üstə oturdurlar.

Adamlardan biri (irəli çıxır, rişxəndlə Mənsura). Ey Allahın dostu! Niyə oturmusan, dostunu köməyə çağır, gəlib xilas eləsin səni! (*Saxta gülüşlə gülürsə də, səsinə səs verən olmur.*)

Mənsur (kötüyə astadan). Xoş gördük, başı kəsik, üzü şumal, qoca kötük. (*Meydana sakitlik çökür.*) Sən ki, bilirsən, ölüm yoxdu...

İzdihamdan səslər. O, nə dedi?
O, kötüklə danışır...

Edam kürsüsünə, əlində qotazlı kağız bükülüsü tutmuş Carçı qalxır.

Carçı (bükülünü açıb ucadan oxuyur). Əbu Əbdallah əl-Hüseyn ibn Mənsur əl-Həllac! Uca Allahın adına şərik qoşmaqda, küfr yaymaqda, moizələri ilə Bağdad əhlinin etiqadına xələl yetirməkdə, şəhərdə özbaşınalıqlar yaratmaqda, qüdrətli Abbasilər hakimiyyətinin şərəf və ləyaqətini alçaldan çıxış və hərəkətlərdə təqsirləndirilir! Bədən əzaları kəsilməklə boynunun vurulması hökm olunur! İmza: Sultan ibn Səid əl-İbrahim! (*Bükülünü bürmələyib aşağı enir.*)

Sultan İbrahim əlləri ilə üzünü qapayır. İzdihamdan "ölüm!", "lənətəgəlmiş kafirə ölüm!" səsləri ucalır.

Həmid ibn Abbas və əyanları məmnun halda bir-birinə baxırlar.

Mənsur (səsləri eşitmir, üzü Günəş şüalarının titrəyişindən işıqlana-ışıqlana Günəşə). Ey şəm... de, bu xəff titrəyişin nədəndi?..

İzdiham heyrət içində susur. Həmid ibn Abbas kürsüdən aşağıya - Gizirə işarə verir.

Gizirin başının işarəsi ilə Mənsuru qamçılamağa başlayırlar. İzdihamdan adda-budda "ya rəbb!", "sən özün kömək ol!" deyən ağlar səslər eşidilir.

Müridlərdən biri (*adamların arasından Mənsura, qəhərlə*). Bizi tərketmə, şeyx! Müridlərini bu “dünya” adlı məhbəsdə tənha qoyma!

Mənsur (*ağrıdan sərxoş baxışlarla Müridə*). Yadındadı, məndən “sevgi nədi?” soruşmuşdun... (*Meydana sakitlik çökür. Adamlar Mənsura diqqət kəsilirlər*). Bu gördüyün odu! Sən onu sabah da, o biri gün də görəcəksən...

O biri mürid (*ucadan*). Dünya mərifətə can atır! Sənsə Allaha! Ona olan eşqin səni hamıdan ayırdı... (*Qəhərlə*) Müstəsna etdi!..

Gizirin işarəsi ilə qamçılar susur. Təbillər çalınır. Edam kürsüsünə üzübağlı cəllad qalxır. Cəllad Mənsurun qollarını kötüyün üstünə qoyub qandalını açır. Baltasını havaya qaldırır. İzdihamdan qışqırıq səsləri.

Cəllad baltanı kötüyün üstünə endirir. Mənsurun biləkdən vurulmuş qollarının qanı adamların üzünə sıçrayır. İnsanlar dəhşət içində geriye çəkilirlər. Şeyxlər üzlərini yana çevirir, müridlər başlarını tutub ağlayır. Mənsur kəsik qollarının qanını üzünə, boyun-boğazına yaxıb, al qana boyayır. İnsanlar bu mənzərədən dəhşətə gəlirlər. Heyrət səsləri.

Musiqi.

Mənsur (*şövqlə*). Baxın! Mənə baxın!.. Dar ağacında doğulana tamaşa edin!.. (*Gözü adamların arasında dayanan Əbu Bəkr əş-Şibliyə sataşır*). Əbu Bəkr əş-Şibli!

(*Əbu Bəkr əş-Şibli izdihamı yarıb irəli çıxır*) Novruz dediyin budu, bax! (*Ağrıdan nəfəsi kəsilə-kəsilə*) Qanımla dəstəmaz aldım...

Əbu Bəkr əş-Şibli (*ağlar səslə*). Sənin bu iztirabların inamın qələbəsidir, şeyx!

Mənsur (*heysizləşir, başını qaldırıb göylərə*). Bu ağrıdan qovrulmuş – mənimlə sənin arasında olan miskin varlıqdı! (*Səsi enir.*) Ona fikir vermə... (*başı sinəsinə düşür.*)

Cəllad növbəti həmləni endirməkdən ötrü baltanı havaya qaldırır. İzdihamdan bağırtı səsləri. Sultan İbrahim izdihamı yarıb irəli çıxır.

Cəlladın əli havadan asıla qalır.

Sultan İbrahim. Dayanın! Əl saxlayın!

Həmid ibn Abbas (*yanaşı oturan vəzir Həbib ibn Müsəlləmə*). Bu kimdi?..

Sultan İbrahim (*ağlar səslə adamlara*). Siz nə edirsiniz? Allah bu günahı bizə bağışlamayacaq! Siz məni öldürün! Qanıma sizə halal edirəm!..

Həmid ibn Abbas (*duruxmuş halda Həbib ibn Müsəlləmə, astadan*). Bu adamın səsi mənə tanış gəlir. (*Qəfildən Sultan İbrahimi tanıyır, ilan çalmış kimi, vəzirə astadan*) Onu həbs edin! (*Vəzir işarə vermək üçün əlini qaldıranda, onu saxlayır*) İndi yox.

İzdiham uğultusu.

Adamlardan biri. Mən onu tanıyıram! Bu dərviş Mənsur müridlərinəndi! Daşqalaq edin onu!

Adamlar yerdən daş götürüb Sultan İbrahime atırlar.

Sultan İbrahim (*üzü, başı yaralana-yaralana*). Hökmümü geri götürürəm! Ona dəyməyin! O, günahsızdı! (*Səsi izdiham uğultusunun içində itir, heysiz təslimlə yerə çökür*) Bizi bağışlamayacaqlar...

Həmid ibn Abbas (*Həbib ibn Müsəlləmə* astadan). Uzatmayın, hökmü icra edin!

Həbib ibn Müsəlləmin işarəsi ilə Cəlladın baltası aşağı enir.

Dizi üstə oturdulmuş Mənsurun ayaqları topuqlarından vurulur. İzdihamdan bağırtı səsləri. Əbu Bəkr əş-Şibli üzünü tutub kürsüdə kənarlaşır.

Mənsur (*ağrıdan bükülür, heysiz halda Əbül Qasım əl-Cüneydə*). Əbül Qasım!.. (*Meydana sakitlik çökür.*) Ağrının insanı ucaltmaq qüdrəti yoxdu, bil! (*Ağrıdan titrəyə-titrəyə göylərə*) Sevgilimə qəlbimin gözləri ilə nəzər saldım... O: "sən kimsən?" dedi... Mən: "sən!" dedim... (*başı sinəsinə asılır.*)

İzdihamdan səslər: Ay Allah, sən özün rəhm elə!

Lə iləhə illəllah!

Mənsur (*ağrıdan titrəyə-titrəyə uzaq boşluqlara*). Ey uca! (*Səsi enir*) Mənə cavab ver! (*Var qüvvəsini toplayırsa da, səsi zəifləyir*) Elə bir günah varmı ki, içində iman olmasın?.. (*Meydana sakitlik çökür. Səsi məkanı bürüyür, səsləri eşidilməz edir.*) Elə bir iman varmı ki, içində günah olmasın?..

Şimşək çaxıntıları.

Mənsur (*qəfildən ağrı hiss etməmiş kimi dikəlir, öz səsinə oxşamayan ilahi sədayla*). Ən əl-Həqq!!! (*Şimşək «ən əl-Həqq» kəlməsi ilə bir çaxır.*)

İzdihamdan heyrət səsləri. Musiqi.

Adamlar vahimə içində geri çəkilirlər. Həbib ibn Müsəlləmin işarəsi ilə cəlladın baltası havaya qalxır

və sonuncu dəfə kötüyün üstünə enir. Bağırtı səsləri.

Qeybdən səda: Ən əl-Həqq!!!

Şimşək çaxıntıları. Adamlar dəhşət içində göyə baxırlar. "Bismillah" deyən hürkü dolu səslər eşidilir. Həmid ibn Abbas və əyanları sıçrayıb ayağa qalxırlar, vahimədən böyümüş gözlərlə göylərə zillənirlər. Külək uğultusu. Külək "ən əl-Həqq!" sədasını məkan boyu əsdirir.

İnsanlar vahimə içində ətrafa boylanırlar.

Sultan İbrahim (*ağlar səslə*). Siz neylədiniz?.. (*İzdiham aralanır.*)

Sultan İbrahim heysiz addımlarla edam kürsüsünə yaxınlaşır,

Mənsurun qana bələnmiş cəsədinə baxır.

Meydana sakitlik çökür. Həmid ibn Abbas sarsılmış halda aramla taxtına çökür.

Sultan İbrahim (*hüznə adamlara*). Qarşınızda dayanan bu dilənçi-dərviş bir vaxtlar bu məmləkətin padşahı Sultan İbrahimdi!..

İzdihamdan heyrət səsləri.

İzdihamdan heyrət dolu səslər. Bu... odu! Sultanımız İbrahimdi!

Sultan...

Sultan İbrahim!

Sultan İbrahim (*əlini yuxarı qaldırır. Meydana sakitlik çökür*). İndi qarşınızda dayanan dilənçilər dilənçisi, yolçu İbrahim söz deyəcək. (*Asta külək uğultusu*) Əgər bu "ən əl-Həqq" kəlməsi ağacdən gəlsəydi, siz onun qarşısında diz çökərdiniz. "Bu ağac müqəddəsdə" deyib ona baş əyerdiniz. Mənsuru isə, ölümə məhkum etdiniz. (*Adamlar başlarını aşağı salırlar*) Amma bu

kəlməni dünyanın bütün seçilmişləri, müqəddəslər deyiblər. Bunu onlar yox, onların dili ilə danışan uca Allah deyib!

Həmid ibn Abbas (*kürsüdən hiddətlə*). Onu susdurun! Bu dələduz Mənsur küfrünün davamçısıdır! Onu həbs edin!

*Həmid ibn Abbasın hökmü icra olunmur.
Minbaşı və
əsgərlər sarsıntı içində Sultan İbrahimə
diqqət kəsiliblər.*

Sultan İbrahim (*Həmid ibn Abbas*). Üstündə arxayınlıqla oturduğun o taxta bel bağlama, Həmid! O, ölmüş ağacdır! (*Həmid ibn Abbas döyükmüş halda ətrafına baxır, kürsüdə dalğalanan bayrağa işarə ilə*) “Bir daha enməz” dediyin bu bayraq isə, şiddətli küləklər qalxanda, aşağı endirilər...

*Külək şiddətlənir. Meydanı tozanaq bürüyür.
İşıq dəyişir.*

Külək əsib, kürsünün məhəccərinə sancılmış bayrağı kökündən qoparır, meydan boyu uçurub ayaqlar altına salır.

İzdihamdan heyrət səsləri. Adamlar aralanıb yerə düşən bayrağa baxırlar. Göy gurultuları.

Şimşək çaxıntıları. İnsanlar vahimə içində göyə baxırlar. Yağış yağır. Cəllad baltasını atıb qaçır. Həmid ibn Abbas və əyanları, insanlar meydanı tərk edirlər. Yağış Mənsurun qana bələnmiş cəsədini yuyur... Musiqi.

Külək səngiyir. Məkan aydınlaşır. Meydanda Mənsurun cansız bədəni önündə diz çökmüş müridlərindən və şeyxlərdən savayı kimsə yoxdu.

Mürid (*ayağa qalxır, tamaşaçılara*). Baxın. Bu, Allaha olan eşqinə görə öldürülən Mənsur Həllacdır. Fırtınalı Hüseyin Mənsur Həllac dəryasında qeyb olmuş Həllac...

O biri mürid (*ayağa qalxır, tamaşaçılara*). Mənsur bizlərin, bu dünyanın günahlarını öz üzərinə götürən müqəddəsdir. Onun iztirabları inamin qələbəsidir.

O biri mürid (*ayağa qalxır, Mənsura işarə ilə tamaşaçılara*). Bu adamlar bütün insanlıq üçün böyük xilas və təsəllidir. Bu fani dünyanın naqisliyinə tutarlı iraddır. Onların varlığı müstəbidləri təhqir edər, ölümləri cəlladları heyrətə gətirir.

Şeyx Əbu Bəkr əş-Şibli (*tamaşaçılara*). O, insan qəlbinin ən gizli imkanlarını aşkara çıxarmağa nail oldu. Kamil sevginin insanı hansı dərəcələrə yüksəltdiyini, ilahi eşqin bəşər övladı üçün yeganə xilas və qurtuluş yolu olduğunu sübuta yetirdi.

Şeyx Əbül Qasım əl-Cüneyd Və o bunu, müqəddəslik pilləsində ucalmaqdan ötrü yox, bu eşqdə yaşamaq və onun uğrunda ölməkdən ötrü etdi...

Musiqi. Məkan əlişamlı insan kütlələri ilə dolur. İnsanlar Həllacın cəsədi önündə diz çökürlər.

Pərdə

OKTAVİO PAS

Məşhur Meksika şairi Oktavio Pas (1914-1998) gənc yaşlarından dünya ədəbiyyatının seçmələrinə, sürrealizmə böyük maraq göstərir. Bu maraq "Vəhşi Ay" (1933), "Kök atmış insan" (1937), "Tənhalıq labirinti" (1950) kitablarının ərsəyə gəlməsində əsaslı rol oynayır.

1962-ci ildə O.Pas Hindistana səfir göndərilir. Bu illər ərzində qədim hind mədəniyyətini öyrənməyə, "maskalanmış" Meksika folklorunu və hind mədəniyyətinin köklərini araşdırmağa müvəffəq olan şair, "Şərq küləyi" (1962-1968), "Meymun qrammatikası" (1974) kitablarını yazır.

Əsərlərindəki "intellektual düşüncələrə və yüksək humanist prinsiplərə" görə Oktavio Pas 1990-cı ildə Nobel mükafatına layiq görülür.

Oktavio Pas

İosif Brodski

POEZİYA ƏXLAQ MƏSƏLƏSİDİ

(müsahibə)

Məndən Oktavio Pasdan müsahibə almağımı istədilər. Pasın, Brodskiyə rəğbətini və onun heyranı olduğunu bildiyimdən, təklif etdim ki, üçlükdə görüşək; görüşümüz mümkün qədər formallıqdan uzaq olsun. Brodski də, Pas da bu təklifi bəyəndilər.

Söhbət əsnasında söz Ezra Paundan, poeziyadan və ümumiyyətlə, siyasətdən danışdı.

Conatan Aaron

Oktavio Pas: Söhbət poeziyadan gedirsə, poeziya ilk növbədə əxlaq məsələsidir.

İosif Brodski: Elədi. Bununla belə, həm də...

O.P. Yəni ictimai əxlaq, siyasi əxlaq məsələsidir. Paund Mussolini ilə dostluq edirdi, hərdən də səfeh şeirlər yazırdı,

düzdü? Ancaq Nerudayla Araqonun vəziyyəti daha çətin idi. Paund sözü birbaşa deyirdi və nə vaxt dayanmağın məqamını bilirdi. Nerudayla Araqon dialektikaya inanırdılar, paundsayağı yazdıqları şeirlərini üzə çıxarmırdılar. Şeirlər də ki, bərhad idi.

İ.B. Gəlin, başqa bir adamı xatırlayaq. Məsələn, Marsialı. Yadınızdadı, Roma şairi...

O.P. Məgər o, şairdi? Bizim poeziya haqqında təsəvvürlərimiz dəyişib...

İ.B. Oktavio, mənəcə, o, gözəl şairdi.

O.P. Yaxşı natiq, gözəl satirikdi.

İ.B. Yaxşı epiqramçı idi. Epiqramlarında da yaxşı poeziya az deyildi. Misal çəkə bilərəm. Razılaşaq ki, o, babat şairdi. Eyni zamanda, imperatorlarla, onların, necə deyirlər, əyanlarıyla da yola gedirdi. İnanılmaz dərəcədə yaltaq və köləxislətli bir adam idi... Bununla belə, şair olaraq qaldı. Təbii ki, bütperəstliklə xristianlıq dövrünün fərqi çoxdu. Biz "əxlaq" deyəndə başqa bir şey nəzərdə tuturuq, indi isə bu anlayış öz mənasını dəyişib... Mənəcə, bu kimi məsələlərə Romada elə də ciddi yanaşılmayıb.

C.A. Siyasət başqa idi.

İ.B. Başqa idi.

O.P. Bağışlayın, razı deyiləm... Baxın, əvvəla, onlarda siyasi poeziya mövcud idi. Belə ki, Marsial başdan-ayağa korrupsiyanın baş alıb getdiyi bir dövrdə yazırdı. Bundan savayı, sizizm – korrupsiyalaşmış, pozğun cəmiyyətə bir cavabdı. Bürokratik cəmiyyətdə sizizm – cavablardan yalnız

biri idi. Cavab çoxdu, onlardan biri də sinik olmaqdı. Bodler poeziyanın əxlaqsızlıq olduğunu deyəndə, o, poeziyanın, on doqquzuncu əsrin riyakar, ikiüzlü əxlaqından, xristian əxlaqından fərqli olan, daha yüksək bir əxlaqı nəzərdə tuturdu, başa düşürsünüz?

İ.B. Hər halda (təkcə ona görə yox ki, məni zəmanə korlayıb), necə deyərlər, axmaq, əclaf saydığımız şair haqda fikir söyləməyin ən yaxşı yolu, onun yaratdıqlarını, bütün şeirlərini, çıxışları varsa, çıxışlarını dərc etməkdir.

O.P. Çox gözəl ideyadı. Onda kütlə özü qərar verə bilər.

İ.B. Kütlə, elita yox.

C.A. Axı şair və kütlə bir-birinə zidd anlayışdır? Demək istəyirəm ki, bizim əsrdə poeziyanın auditoriyası yoxdu.

İ.B. Conatan, şairin auditoriyası var.

O.P. Oxucu kütləsi yad şəxsi həyatların, seksual macəraların, şair məktublarının əsarətindədir. Məgər bu, kədərli deyil?

İ.B. Gəlin kağıza köçürülənlərlə – sağlam düşüncənin, sağlam yaradıcılığın nəticələri ilə kifayətlənək. O məsələyə qalanda ki, deyirsiniz bu ölkədə oxucu auditoriyası yoxdu, bu, belə deyil. Az da olsa var. Olsun ki, ümumi əhəlinin beş faizi qədər, amma var.

C.A. Əgər bəxtiniz gətirərsə...

İ.B. Elədi.

O.P. Amma bu da kifayətədi.

İ.B. Kifayətədi.

O.P. Bilirsiniz, ispan şairi Xuan Roman Ximenes bir gözəl ithaf yazmışdı. O, yenəcə yazmağa başlayanda simvolist idi və "Azlıq" adlı səfeh bir ithaf uydurmuşdu, son dərəcə yararsız bir

şey... Sonralar poeziyanın nə olduğunu anladı, tamamilə dəyişdi və "Möhtəşəm azlıq" yazdı. Bax bu, çox yaxşıdı. Elitaya yox, oxumağı, yazmağı öyrənən, poeziyanı sevən bir qisim insana. Və bu, insanlardı – alimlər zümresinə, yaxud universitet dairələrinə aid olanlar deyil. Bu, sadəcə, insanlardı – xoşbəxt insanlar. Və bu şeirlər həm də aşağı təbəqə üçün, bütün cəmiyyət, bütün insanlar üçündür.

İ.B. Raziyam, amma demək istəyirəm ki, burada – ştatlarda bu auditoriya məhduddu, əsasən, kolleclərdə və universitetlərdədi.

O.P. Lap yaxşı, universitetlərdə gənclər çoxdu. Poeziya iki halda diri və canlıdı – hər şeyə maraq göstərən gənclər və həyatı anlayıb xatirələrlə yaşayan qocalar olan yerdə. Poeziya həmin bu iki məqama yönəlir – düşünən beyinə və ehtiraslara, ürəyə. Bir də ki, şair oxumaq üçün vaxt lazımdır.

İ.B. Bizim cəmiyyətdə avaralar boldur.

O.P. Onlar bilmirlər nəylə məşğul olsunlar və şeir oxuyurlar.

İ.B. Bundan başqa, universitet orta əsrlərin, İntibah dövrünün sarayı rolunu oynayır.

O.P. Müasir universitet öz-özlüyündə həm saray, həm monastır.

İ.B. Şair və kütlə məsələsinə qayıdaq. Şairin başlıca səhvi, onun xalqla danışmağın vacib olduğunu düşünməsidir. Əslində isə o, xalqın dilindən danışmalıdır.

O.P. Məncə, şair özü üçün danışmalıdı, öz tərzindən danışanda o, başqaları üçün danışır. O, kürsü rolunu oynamağa çalışanda isə məhv olur.

Mənə elə gəlir ki, dövrümüzdə zəif poeziyanın yaranmasının əsas səbəbi də, həmin bu saxtalıqlardır. Bizim dövrün ictimai poeziyası pisdır. Uitmen özü haqda danışanda, bu, sadəcə, tənha bir adamın səsi idi...

İ.B. Vyetnam müharibəsi haqda yaxşı şeir oxuduğunuz olubmu?

O.P. Yox.

İ.B. Belə bir şey xatırlamıram. Yadıma gəlmir.

O.P. Yeri gəlmişkən, Jid¹ kifayət qədər dəqiq deyib: pis əsər də xoş niyyətlə yaranır.

İ.B. Bu, cəhənnəmə aparan yolun xoş niyyətlə döşənməsi kimi bir şeydi.

O.P. Mən belə deyərdim ki, Vyetnam müharibəsinə qarşı olmaq bizim borcumuzdu. Müharibəyə qarşı yazmaq bizim borcumuzdu. Amma bu, ayrı bir şeydi. Əgər müharibədə olmamınsa, orada iştirak etməmişənsə, bu haqda yaxşı şeir yazmaq olmaz. Müharibədən o adam yaxşı şeir yazsa bilər ki, orada iştirak edib, özü də tamaşaçı kimi yox... Neruda İspaniyadakı vətəndaş müharibəsindən bir neçə yaxşı şeir yazıb. Hələ onda o, korlanmamışdı... Bir də, əlbəttə ki, Valexo...

İ.B. Mənə elə gəlir, poeziyadakı siyasət və müharibə problemi sevgidə olduğu kimidi. Yaxşı sevgi şeirləri yalnız nost coitusdan (seksdən) sonra alınır.

O.P. Yaxud da ona qədər...

İ.B. Ya əvvəl, ya da sonra, amma o məqamda yox.

O.P. Bir də: siyasi poeziya ideoloji olmamalıdır. Vyetnam haqda şeirlər ideolojişdirilib. Amma baxın İspaniya vətəndaş müharibəsinə, yaxşı şeirlər yaranıb, çünki insanlar onu yaşamışdılar.

Bu, həm də Avropada ola biləcək müharibə ilə bağlıydı. Amma Vyetnam müharibəsiylə bağlı məsələ başqa cürdü.

İ.B. Bilirsiniz, ən yaxşı siyasi şair Kavafis idi... İnsan şüuru müxtəlif səviyyələrdə işləyir. O, həm yağ-çörək, həm siyasət səviyyəsində işləyə bilər, həm fəlsəfə, həm din, həm psixologiya və transendental... səviyyədə. Şeir nəzəri cəhətdən bütün pillələri əks etdirməli və hər pillə hər kəsə onu da nümayiş etdirməli ki, aşağı pillə də var, yuxarı pillə də. Vyetnam müharibəsi haqda Amerika siyasi poeziyasına gəlincə, onlarda bu, alınmadı. Çünki müharibənin ardınca çox erkən yazıldı.

O.P. Özü də hədsiz publisistik çalardadır. Bilirsiniz, şair nəyin yaxşı, nəyin pis olduğunu deyə bilməz. Bu, manixeylik olardı. Şair, yəni böyük şair, həmişə başqa bir mövqedə olur.

İ.B. Elədi ki, var. Və bu, çox vacibdi. Dəqiqləşdirək – poeziya antimanixey hadisədir.

O.P. Bilirsiniz, Dantedə ən təəccüblü olan odur ki, "Cəhənnəm"i oxuyanda, çoxlarına acıyırısan. Dantenin özü acıyan kimi...

İ.B. Amma mənim üçün "İlahi komediya"da ən üstün – "Məhşər"di. Roma şairi Stati ilə bağlı gözəl səhnəni xatırlayırsınız? Bundan təsirli heç nə oxumamışam. Vergili və Dante ona yaxınlaşır və deyirlər: "Sən kimsən?" O isə cavabında təxminən belə deyir: "Mən romalı şair Statiyəm. Mənə Romada Vergili ilə bir dövrdə yaşamaq xoşbəxtliyi nəşib olub". Dante özündən asılı olmadan gülümsəyir. Stati isə deyir: "Niyə mənə gülürsən?" Vergili Danteye

¹ Andre Jid (1869-1951) – Fransız yazıçısı

işarə edir ki, onun haqqında heç nə danışmasın. Amma istər-istəməz, Dante onun adını açıqlayır. Bu zaman Stati Vergilinin ayaqlarına yıxılıb, onun səndəllərini öpməyə başlayır. “Nə edirsən? – Vergili soruşur. – Axı, hər ikimiz kölgəyik”. Və Stati cavab verir: “Əgər burda, ölümlər dünyasında sənəin kölgəni canlı bildimsə, təsəvvür et ki, dirilər dünyasında səni necə sevirmişlər...”

O.P. Onda Paund və Eliot bu mənada haqlıdırlar. Dante böyük nümunədir.

İ.B. Mənim Ovidi və Dante, özgə də bir neçə nəfər xoşuma gəlir. Amma qədim dövrdən mən onları seçədim.

O.P. Siz Ovidini sevirsiniz? Onun “Metamorfozlar”ını?

İ.B. “Metamorfozlar”ı və “Fastlar”ı.

O.P. Deməli, yunan şairləri sizin xoşunuza gəlmir?

İ.B. Bəziləri xoşuma gəlir, amma o qədər də yox.

O.P. Yunan antologiyası misilsizdi. Saffo mənim üçün müəmmadı. Amma Propersi və Katulla önəm verirəm, bir də heç kimin xatırlamadığı, son dərəcə gözəl bir şairə. Xalqın sevdiyi şair Lukanı deyirəm. O, bizdə on yeddinci əsrin gözəl tərcüməsi sayəsində tanınır.

İ.B. Raziyam, hamısı doğrudu, yüz faiz qəbul edirəm. Amma Ovidinin əhatə dairəsi, miqyası, sanbalı kimsə ilə müqayisəyə gəlməz. Düzdü, onu ancaq rus dilində oxumuşam. O, sizi, rahat şəkildə sadə ideyalarla təmin edir. Məsələ bundadır, amma onu sevməyimin səbəbi tək bu deyil. Sürrealizm dediyimiz, bizim nailiyyətimiz deyil. Sürrealistlərin hələ antik dövrlərdə

sələfləri vardı. Təklif edərdim ki, yunan mifologiyasını sürrealizmin antik forması adlandıraraq.

O.P. Nə danışırınsınız? Doğrudanmı belə hesab edirsiniz?

İ.B. Bəli, belə hesab edirəm.

O.P. Amma mənim üçün sürrealizm tamam başqa bir şeydi. O mənada ki, sürrealizm qərb sivilizasiyasına, tamam başqa – qeyri-antik hisslər gətirdi. Romantizm öz qapılarını qeyri-qərb düşüncəsi və adətlərinə açdı, sonralar bunu sürrealizm təkrarladı...

İ.B. Yox, bunun, sadəcə Şərq və Qərb münasibətlərinə aid məsələ olduğunu düşünürəm.

O.P. Bu, ona görədir ki, siz russunuz, mən isə meksikalı. Əslində, biz başqa-başqa yolun yolçularıyıq. Biz Qərbin yetirməsi deyilik.

İ.B. Bəli, əlbəttə.

O.P. Siz Şimaldan olan barbarsınız...

İ.B. Bağışlayın, artıq mən bundan imtina etmişəm!

O.P. ...və bu, sizin çox gözəl poeziyanızda özünü büruzə verir. Buna baxmayaraq, bizi iki səbəb doğmaladıdır. Hər şeydən öncə, biz meksikalılar İspaniya balalarıyıq. İspanlar isə, bir növ rus olublar. İkincisi, biz Kolumba qədər mövcud idik. Biz – hinduyuq.

C.A. Görün Qərb başınıza nə oyun açıb!

İ.B. Bəli. Oktavionu bu kresloda oturdub!

O.P. Bəli! Mən burada insanları qurban yerinə kəsməmək naminə oturmuşam!

Budaq

Yuxarıda, lap hündürdə,
budağın əlində
tarıma çəkilmiş sim kimi
uzanan səsin telində
titrəyişli bir avaz...
əsə-əsə cikkildəyir quşcuğaz.

Qanadlı oxun titrəyişi
budağı parçaladı –
bir gözəl melodiya sayaq
səsləndi bu titrəyiş.

Ruhum
bu sirlə səhnənin girovunda...
Yalnız o,
şam ağacının
qatranlı yonqarı kimi
Qızıl viyaltının
od-alovunda

Boş yerə
başımı qaldırıb nəzər salıram...
məttəl qalırım...
...nə tərpənir, nə dinir
Qurumuş budağın üstündə
Yalnız
Lal-kar bir sükut səslənir.

Külək

Yarpaqlar bir ağızdan
oxumağa başlayır
Canlanır bu avazdan
hər tərəfin əhvalı xoşdur.
Almalar da bu nəğməyə qoşulur
Dövrə vurur burda şiltaqcasına.
Dənizdən əsən meh –
canlı qızılgül.
Buludlar hərəkətdə
bir-birini qucmağa başlayır.
Qəfildən sökülüb –
dağılır üfüqlər,

onların ardınca
qaçmağa başlayır.

Üfüq yoxa çıxır
– dəniz küləyini
qarsıyır odlu lalələr
Göylərin əksi
suları bəzəyir
Ləpədüyündə şahə qalxan
köpüklü dalğa
çılpaq, gözəl bir qıza bənzəyir.

Anladıqca, anladıqca
kövrəlirəm, yuxalırım mən...
İşıq kimi, köpük kimi
cansız bədən kimi
yox oluram mən.
Dünya
– yalnız bir küləkmiş
sən demə,
yalnız bir havaymış
uçuş zamanı...

Küçə

Nəhayətsiz küçədə
səs-səmir də yoxdu
Qaranlıqda
nəyəsə ilişib yığılıram.
Ayağa qalxıb gedirəm qarasına
Ayağım altında çır-çırpı, xəzəl
Lal-kar daşlar.
Arxadan ayaq səsləri eşidirəm bu an
daşları, xəzəlləri ayaqlayır
Görürəm məni haqlayır
Dayanıram, dayanır o da.
Yeriyirəm, heç dala qalmır
Boylanır ətrafa
Bir ins-cins gözə dəymir

Məndən başqa kimsə yox
Kor-koranə hərlənib-fırlanıram.
Dalanlar yenidən küçəyə çıxarır məni
Xəlvəti
kiminsə ardınca düşürəm
O, nəyəsə ilişib yığılır.
Sonra ayağa qalxıb
üzümə zillənir,
gözünü döyür
Və öz-özünə
– “heç kəs yoxdur” deyir.

Daş

Həyatımı gördüm gecə yuxuda
Baş alıb gedirdim bilməm harasa.
Görürdüm yollar da düşür düyünə...
Getdikcə gedirdim, gedirdim elə
Heyrətə gəlirdim hər gördüyümə.

Ayıldım yuxudan ala-yarımçıq
Gördüm ki, mən daşa
zəncirlənmişəm.
Çalışıram, vuruşuram, amma ki,
Qurtula bilmirəm mən bu buxovdan.

Daşa zəncirlənmişəm
Dikəlib dura bilmirəm.
Çarəsiz qalmışam təkbaşına
Bilirəm, bilirəm yuxularım
Zəncirlənmişəm qəbir daşına

İki bədən

İki bədən görüşüncə
bəzən gecə vaxtı
ocean dalğası kimi olurlar

İki bədən görüşüncə
gecələr bir-birinə sarmaşmış
rişələr kimi olurlar.

Ancaq bəzən iki bədən
İki soyuq daşdı...
Və bütün gecə
– boz səhralıqdı...

Bəzən iki bədən
İki soyuq bıçaqdı.
Və bütün gecə
bu bıçaqların parıltısıdı.

Və bəzən iki bədən
öz-özündə (qaranlığın gözündə)
İki düşən ulduzdu
Bomboş göy üzündə.

Yaşıl mürəkkəblə yazıram

Yaşıl mürəkkəblə bağlar, çəmənler,
meşələr, yarpaqlar yaradacam ki,
gül-çiçək qoxusun
arasında hərflər oxusun.
Söz – ağaclar,
ulduz cümlələr yaradacam.
Qoy mənim sözlərim
tökülsün ağ bədəninə,
Qar basmış çöllərə
yarpaq yağışı kimi,
Və vərəqlər
sözlərin yaşıllığına
Sarmaşığa bələnən
ev kimi bürünür
yamyaşıl görünür.

Qoy sözlər tökülsün əllərinə,
boynuna, sinənə, qarnına
küləksiz havanın dənizinə bənzər
alnına,

şabalıdı saçlarına
ot saplağın dişləyən dişlərinə.

Ağac baharda tər yarpağa
bürünəntək,
Mürəkkəbinin yaşılıyla bəzənmişən
Həmişəyaşıl ağactək
həmişə yaşıl qal!
Yaşıl ulduzlarla bəzənən göylərə
gözlərinin ulduzuyla nəzər sal.

İyun

... iyun süzürdü...
... xatirələr axır, ürək sıxırdı,
... dodaq büzürdü...

Büllür çay axdı üstümə qəfil,
Hər şey nurla dolu at yalmanıtək
Dalğa hərəkətsiz,
Ağır buludlar tənbel...

Unudulmuşlar uzaqda üzür
– gözlərin içir onları,
ürkək qəlbin gözləyir,
dodaqlar pozulmuş cizgilərini öpür,
kölgəni duymağa çalışır əlim,
yanır, alışır əlim...

Ey əbədiyyət!
Onlar bir-birinə elə sıx hörülüb,
elə bil bolluqdan tam doyub, –
yoxluq cismanidi.

Bu dolu, nigaran qəlbim
əbədiyyətdə tənhalıq içində sıxılır
– dünən və sabah,
illər və dəqiqələr,
daha nələr, nələr...

TOMAS VULF

Tomas Vulf az yaşayıb. Cəmi otuz səkkiz il (1900-1938). Amma öz qısa ömrünü heç də küləyə verməyib. Dünya ədəbiyyatını “Evinə göz yetir, mələk” (1929) “Zaman və çay haqqında” (1935), “Ölümdən səhərlərə qədər” (1935), “Dünyanın hörümçək toru” (1939), “Evə dönüş yoxdu” (1940) və bu kimi bir sıra əsərlərlə zənginləşdirib. Amerika ədəbi mühitində “itirilmiş nəsl”in ən parlaq nümayəndələrindən sayılan Tomas Vulf bədii əsərlərindəki kimi, məktublarında da həmişə çılğın, səmimi olub, həqiqətin yanında yer alıb. İstər məktubu anasına yazmış olsun, istərsə də dostlarına – toxunduğu məsələlərə həmişə yetkin bir yazıçı təxəyyülü ilə yanaşması diqqət çəkir. İnsan qəlbinin – bu sirli kainatın onu necə düşündürdüyü, məktublarından da aydın görünür. Haçansa Uilyam Ceymsin dediyi: “Təsadüfən bir kitabxanaya qaçıb girmiş itin, ya pişiyin orada saxlanan kitabların məzmununu barədə bildiyi nə qədərsə, insanların da kainat haqda anlayışı ondan artıq deyil” kimi fikirlə barışmayan yazıçı deyirdi ki, nəsə etməyin mümkünsüzlüyünə heç bir məntiqi dəlil onu inandıra bilməz. O, fəlsəfinin mahiyyətə həmişə axtarışda olduğunu qeyd edir, bununla belə, üstünlüyü insan qəlbinin bitib-tükənmək bilməyən hiss və duyğularına verirdi. Bir sözlə, Tomas Vulfun məktubları öz dövrünə ayna tutur desək, yanılmırıq...

TOMAS VULFUN MƏKTUBLARI

Xores Uilyamsa¹
Xemmond-strit, 67.
Kembric, Massaçusets
(fevral (?) 1922-ci il.)

Hörmətli cənab Uilyams!

Dərs ilinin ilk yarısında çox işlədim və mənə elə gəlir, nəyəsə nail oldum, əslində bu uğurum hər şeydən öncə iç dünyama aid idi, kənardan gözə çarpmırdı. Bununla bağlı üç-dörd il əvvəl Virciniya ştatındakı Lenqli aerodromunda baş vermiş hadisə yadıma düşür. Uçan aparatlar enə bilsin deyə, zəncilərdən ibarət bir neçə briqada ağacları, kolları kəsib sahəni təmizləyirdi. Çıxarılan kötüklərin yerində çuxur qalır, yaxınlıqdakı nohurdan isə sular axıb dərhal onları doldururdu. Zəncilərin öhdəsinə həm də bu çuxurları torpaqla doldurmaq düşürdü. Bu, olduqca üzücü bir iş idi. Briqadalarından biri bütün günü çuxurlara torpaq töküüb hamarlayırdı, qaş qaralanda isə məlum olurdu ki, çəkilən zəhmət mənasız imiş. Çünki tökülən torpağı sular, şəkər tozu kimi əridib çuxurların dibinə çökdürürdü. Beynimi cürbəcür

biliklərlə doldurmaq cəhdim həmin briqadanın işinə çox oxşayır, fərq isə, olsa-olsa, bircə bundadı ki, mən daha çox ümitsizəm.

Mənim Henri Adamsla ümumi bir oxşarlığım var. Evdə olanda özümü narahat hiss eləyirəm, başqa yerdə yaşamağı isə ağılıma da gətirmirəm. Quanta patimus pro amore virtutis!² İstedadım çatsa, özümü bütünlüklə dramaturgiyaya həsr etməyi fikirləşirəm. Buna görə indi evə qayıda bilmirəm. Elə bir yerdə yaşamalıyam ki, orada pyes oxuya bilim, dram əsərlərinə baxıb öyrənə bilim. Əgər sənətkar olmaq istəyirəmsə, mənə, bu, mütləq vacibdi. Çeypel-Hilldə dramaturq kimi yox, filosof kimi yaşamaq olar. Seçdiyim bu fəaliyyət növünün xüsusiyyəti həm də mənim yaşam tərziyi müəyyənləşdirir.

Fəlsəfə əvvəlki kimi mənə dinclik vermir. Bunünlərdə ulduzların kainatda

¹ Henri Xores Uilyams – Amerika filosofu, professor

² Yaxşılara sevgimiz ucbatından çox şeylərə dözürlük – lat.

necə sərbəst dolaşdıqları haqda oxumuşam. Oxumuşam ki, uzaq bir ulduzun şüası saniyədə 186 mil sürətlə yol gələrək bizim planetə yalnız 40 min ildən sonra çatır. Adamın lap başı gicəllənir! Fəlsəfə aydın şəkildə insanı kainatın özəyi, onun baş qəhrəmanı etmək məqsədi güdür və olsun ki, bununla razılaşmaq gerekdi. Digər bir yanaşma ağılsızlığa aparır. Bununla yanaşı, kim cəsarət edib təsdiqləyər ki, həyat yalnız bu formada – gördüyümüz, yaşadığımız kimi mövcuddu? Kim deyə bilər ki, insan yalnız sınaq üçün seçilmiş bir cisim, bir varlıqdı?

İstərdim, insan tərəqqisinin “səngiməyən alovları” bütün tariximiz boyunca şölə saçsın, amma burada məni şübhələr bürüyür. Etiraf edirəm, Qədim Yunan fəlsəfi ideyalarının xristianlıqda davam etməsini görməkdə çətinlik çəkirəm. Xristianların mərhəmət doktrinasında isə qədim yəhudilərin əvəz ödəmək ideyasını yaxşı ayırd edə bilmirəm. Fəlsəfə, din, incəsənət əbədi inkişaf halında olur, yoxsa, müəyyən mərhələyə çatandan sonra məhv olur? Nəyə görə Yunanıstan Perikldən, Sokratdan, Platondan sonra daha güclü və mükəmməl ola bilmədi? Nəyə görə, bizlərdən bir çoxu xristianlıqda başlanğıcın canlı olmasına fikir vermir, onu, iki min il əvvəl olub-qurtarmış, o vaxtdan bəri doğru-dürüst izah edilməyən uzaq bir tarix kimi qəbul edir?

Və nəhayət, ədəbiyyat: o, sakitlik dönəmi bitəndən sonra, inkişaf vaxtı, xüsusi bir sıçrayış olmadan belə dünyaya Şekspiri bəxş etdi. Bəs nəyə görə ardınca gələnlərdən heç biri onu üstələyə bilmədi? Nəyə görə Yelizaveta dövrü dramından sonra tənəzzül dövrü – Reformasiya teatrı gəldi? Yəni bu irəliləyişdi? Əgər elə hesab edirsinizsə, bəs onda niyə bu qədər ziddiyyətlidir?

Demək olar, biz hamımız ömrümüzü yanlış məqsədlərə xərcləyirik – qüvvə və enerjimiz havayı yerə gedir! Dəfələrlə elə bilmişik ki, daha az qalıb, bir qədər də keçəcək, bəşəriyyət Mütləq deyilənə nail olmağı bacaracaq, Varlığın sonuncu sirrini açmağa biləcək, amma hər dəfə insanlar ya geri çəkilir, ya da qüvvələrini başqa şeylərə sərf edir, heç nəyə nail olmurlar. Şəxsən mən, mister Uilyams, səmimiyyətlə inanıram ki, əgər bizim yaxşılarımız, müdrik və ləyaqətliyərimiz hansısa konkret bir sahəyə diqqət yetirsəydilər, birgə çalışıb yanlışlıqları və səhvləri rədd edə, nəyə nail ola bilərdilər. Əlbəttə, ola bilər ki, bu, bir sərəmənin arzularıdır. Amma “mən”imin şıltaqlığını unudub bu birliyin ümumi, aydın məqsədli hökmünə özümü tabe edə bilsəydim, xoşbəxt olardım. Öncə biz dinlə anlamağa çalışdıq, sonra isə incəsənətə, fəlsəfəyə, elmə üz tutardıq. İtiqozlü, ayıq-sayıq Arqus kimi onları küncə qısnayar, divara söykəyərdik, amma onda da Tanrının olub-

olmamasını dərk edə bilməzdik, daha doğrusu, dünyada möcüzə olduğunu biryolluq yəqin etsəydim, bir də heç nə soruşmazdım, ömrümün sonunacan yeyib, içib, yatardım.

Deyəsən, Uilyam Ceyms deyib ki, təsadüfən bir kitabxanaya qaçıb girmiş itin, ya pişiyin orada saxlanan kitabların məzmunu barədə bildiyi nə qədərse, insanların da kainat haqda anlayışı ondan artıq deyil. Bununla belə, bu cür avamlığın təbii hal olduğuna və nəse etməyin mümkünsüzlüyünə, heç bir məntiqi dəlil məni inandıra bilməz. Doğrudanmı, belə cahillik xeyir gətirir? Axı bizə təlqin edirlər ki, bilik xilas edir, mənəvi cəhətdən təkmilləşməyə imkan yaradır. Bəs ən ali məramın və mövcudluğumuzun mənasının aydın dərk olunması bizə necə zərər vura bilər? Doğrudanmı, bunu anlamağa cəhd etmək istehza doğurur? Doğrudanmı, hansısa gözəgörünməz bir əl bizi daim məsələnin mahiyyətindən uzaqlaşdırır? Məncə, belə bir nəzəriyyə, sadəcə fəlakətlidir.

Mənə elə gəlir fəlsəfə, təbiətinə görə həmişə axtarışdadı. O, həmişə hərəkətdədi. Fəlsəfi sistem yaratmaqla öz varlığının tapmacasını biryolluq həll etdiyinə əmin olan bir insan göstərin və onun öz əsərinin köləsinə necə çevrildiyini deyim. Bu doktrinanın iddiasında məna varmı: elə şeylər mövcuddur ki, idrakımıza əlçatmazdı, bizə faktları müşahidə etmək, sərhədi

keçməmək, istinad gərək olanda yalnız onlara əsaslanmaq qalır. Çoxumuz bütün ömrümüz boyu labirintlərdə azıb, qəfildən haray salırıq: "Tapdım!" – sonra təntənəli şəkildə dünyaya bəyan edirik ki, bu məqama yetişmək üçün yaxşı kitablar oxumalı, özünə gözəl hisslər təlqin etməli, uçub gedən illərin nəbzini tutub zövq almalısan. Onlar isə özlərini əziyyətə salmadan bütün bunları məktəbdə keçdiklərini deyə bilərlər.

Sivil cəmiyyətimizdə adına "mədəniyyət" deyilən şeyə daimi dəstək verilməsi məni qıcıqlandırır və dəhşətə gətirir, guya onun sayəsində ilahi məqama yetişmək imkanı qazanırıq, bu isə bizdə "gözəllik hissi" oyadır. Həmin bu "mədəniyyət" in yekun nəticəsi bizə gözəlliyi dəyərləndirmək qabiliyyəti verməkdən ibarətdisə, mən onsuz da əla keçinə bilərəm. Bizə təkə gözəllikləri fərqləndirməyi mənimsəmək yox, həm də eybəcərlikləri öyrənmək lazımdı, belə ki, mister Uilyams, əhatəsində olduğumuz həyat çirkinliklərlə doludur və biz buna göz yummamalıyıq. Tər qoxusu verən çirkinli, eybəcər kütlənin içində qorxa-qorxa yüyürən dahi bir rəssamın fırçasının gücünü tanıdan mədəniyyətin mənası ola bilərmi? Sapfonun şeirlərinə heyran olmaqla yanaşı, həm də, bənnayla professora fərq qoymadan: "Tez olun, tərpinin görək, yatmırsınız?" – deyə az qala it kimi tutan bir konduktorun kobud

səsindən dəhşətə gələn mədəniyyət lazımdır mı bizə?

Bütün çətinliklər bundan irəli gəlir. İncəsənətin, yaradıcılığın gözəlliyindən daimi zövq almaqla ilahi mahiyyətlərə qapılmaq çətin deyil, amma biz, eybəcər görünənlərdə də (uzaqbaşı, ilk baxışda) gözəllik axtarmalı oluruq. Uitmenin fiziki əməyə həsr olunmuş ümumbəşəri qardaşlıq haqda yazdığı xeyirxahlıq, yüksək ləyaqət təlqin edən şeirlərini oxuyuram, şairin ardınca mən də istəyirəm peşə adamlarının çiyinə sevgiyə əlimi qoyam və onları “Kamerado” (Uolt Uitmenin “Əlvida” poemasının personajı – *tərc.*) adlandırım. Küçəyə çıxıram, hazıram bütün bəşəriyyəti bağrıma basam, bu zaman ya bir konduktorun, ya da bir satıcının kobud hay-həşiri məni ilkin arzumu unutmağa vadar edir, ancaq birçə istəyim olur: vurub o heyvərinin çənəsini sındırmaq! Al gəldi, bu da sənə bəşəri qardaşlıq!

Kitabınızda irəliləyiş olduğuna ümid edirəm. Mənə bir nüsxəsini göndərəcəyinizə də əminəm. Bir də ümidvaram ki, həmişə qıtlıq hiss etdiyiniz qiymətli vaxtınızı kitab üzərində işləməyə cəmləmək üçün məşğələlərin cədvəli sizə şərait yaradacaq, axşamlar tələbələr evinizin ətrafına yığılmayacaqlar. Xahiş edirəm, belə bir imkanınız olanda, mənə yazın.

¹ yazıçının anası

Culiya E. Vulfa¹

“Albert” oteli,

**11-ci Yuniversiti bağı küçəsi,
Nyu-York, 12 mart, 1924.**

Sentyabrda olub-qalan bütün pulumu yığıb İngiltərəyə gedəcəyəm.

Əziz ana, indicə məktubunu oxuyub bitirdim. Harda olduğundan xəbərsiz idim, bilmirdim sənə yazanda Eşviləmi, ya iki gün əvvəl Henri dayıdan məktub aldığım Mayamiyəmi yazım. O, səndən nigarandı, çünki axırıncı dəfə mən sənə məktub yazanda, Mayamidə xəstələnmişdin. Amma Eşvildə qış tezliklə qurtaracaq. İnanıram ki, bir-iki həftəyə əsl yaz gələcək. Bu il o gecikməməli idi. Bizdə havalar indi pisdə – qar, nəmişlik, ümumiyyətlə, qəribə də olsa, qış mülayimdi. Apreldə artıq əsl yaz gəlməli idi.

Mən dərs deməyə başlamışam. Üç qrupda, təxminən, 110 tələbəm var – bu isə gözlədiyimdən də, razılaşdığımızdan da çoxdur. Onların hər biri həftədə bir dəfə yoxlayıb qiymətləndirəcəyim işləri mənə təhvil verirlər. Bu, mənim işimin ən cansıxıcı sahəsidir. Sınıf məşğələlərini məmnuniyyətlə aparıram. Məlum olduğu kimi, insanların çoxu, özlərini dinləməyə üstünlük verirlər, mənim tələbələrimə gəlincə isə, deyəsən, onlar belə bir cavan

müəllimin bu qədər çox bilməsinə təəcüb edirlər. Həmişə dəqiq olmasam da, bəlağətliyəm, bu işə istənilən effekti verir. Hər qrupda səkkiz-on qız tələbəm var, amma onlarla lazımi məsafə saxlayıram. Özünü “ləyaqətli aparmağa” gəldikdə isə, həqiqətən bilmirəm, gerek olan təəssüratı yarada bilərəmmi? Yəni, kim ki, 23 yaşında özünü “ləyaqətli aparmaq” fikrinə düşürsə, çox vaxt səfeh kimi görünür. Hər halda, məşğələlərimdə hər şey qaydasındadı, tələbələrimin mənə münasibəti yaxşıdı, bunu özləri də etiraf edirlər. Məsələn, şənbə günü onlardan biri dedi ki, hamı istəyir mənim dərs dediyim qrupa düşsün, təbii ki, bu məlumatı cum grano salis¹ kimi qəbul etdim. Nəzərə al ki, həmkarlarımdan bəziləri burada iyirmi ildir tədris edirlər, çoxları dörd-beş ildi işləyir, yəni belə götürəndə mən onların arasında “südəmərəm”. Bundan başqa, cənab Allah (və ya şeytan) mənə müəllim xarakteri bəxş etməyib. Təbiətimə görə şair və rəssamam, sadəcə, məni bu işə amansız şərait vadar edib. Elə düşünmə ki, həyatımdan narazılıq edirəm. Əksinə, heç nəyə peşman deyiləm. Həyatın mənim üçün yeni olan elə tərəfləri ilə yaxından tanış olmuşam ki, gec-tez faydasını görəcəyəm.

Xatirinə gəlicə, səkkiz ayda mənə 1800 dollar məvacib verilməsi şərti ilə

tədris etməyə razılıq vermişdim. Bu pulu alacağam, amma bir il müddətində ödəyəcəklər – ayda 150 dollar. Bir sözlə, sentyabrda tədrisimin müddəti bitir, amma ondan sonra hələ mənə beş ay pul ödəniləcək. Hər şeydən öncə, bu, onu bildirir ki, indi ciddi qənaət rejiminə keçməliyəm. Özün bilirsən ki, qənaət məsələsi mənim üçün bekara şeydi. Mən heç də bədxərc və israfçı deyiləm. Sadəcə, pulun mənimçün heç vaxt dəyəri olmayıb və düşünürəm ki, olmayacaq da. Pulum varmı, yoxmu? – fərq etməz, bircə şeydə mənə sevinc gətirir ki, haçansa onlara güclü ehtiyacım olduğunu unutmağa kömək edir; pul, gözəl şeylər: canıma, ruhuma sevinc bəxş edən əşyalar – tablolar, kitablar, cürbəcür toxunma əl işləri, eləcə də mədəmin “nazını çəkmək” üçün yaxşı yeməklər və şərablar almağıma yardımçı olur.

Bunların niyə belə olduğunu bilmirəm. Bircə onu bilərəm ki, boyu təxminən altı fut yarım olan, Tom Vulf adlı qərribə bir adam yaşayır, ona görə qərribə deyirəm ki, o, şanlı presviterianlara² bənzəmir. [...] Bir sözlə, normal bir meşşana oxşamır və iyirmi üç il bundan öncə, əhalisinin işi-peşəsi daşınmaz əmlak satıb-almaqla keçən kiçik bir şəhərdə doğulub, həm də əmin olub ki, yer üzündə bu şəhər

¹ istehza ilə

² presviterian – protestant məzhəblərindən birinin tərəfdarları

qədər gözəl, xeyirxah, yüksək mənəvi dəyərləri olan bir yer yoxdur və insan kimi yaşamaq ancaq burada mümkündür. Təbii ki, bu şəhərdə nə bir yazıçı, nə rəssam yaşayırdı, İbsenin kimliyindən xəbərləri yox idi, Şelli və Kets adları, demək olar, heç kimə heç nə demirdi, Şekspir barədə isə bircə şey məlum idi ki, bu adamı məktəblərdə tədris edirdilər. Oranın sakinləri bütün zamanlarda insan ruhunun, ağıl və qəlbinin yaratdığı əbədi gözəlliyə nifrət edirdilər, insanı donuzdan ayıran nə varsa, lənətləyirdilər. İnsan dühasının yaratdıqlarının qarşısında ehtiram göstərənlərə isə, “sərsəri” damğası vurur, belələrini incəsənətə meyil etdiyinə görə bəzən “mənəviyyatsız” adlandırırdılar. Çünki bu kütbeyinlər sürüsü, incəsənət deyəndə, çılpaq qadın tablosu təsəvvür edirdi.

Bu adamları günahlandırmıram. Lənətləmirəm də. Doğma yerləri çox sevirəm. Əyalətbazlıq, meşşançılıq, burjuvaçılıq kimi halları ölkəmizin hər yerində görmək olar, onlardan qaçmaq mümkün deyil, bədbəxtlik başqa şeydədi: əgər ümumi kütlədən seçilmək istəyirsənsə, çalışacaqlar ki, səni çarmıxa çəksinlər.

Doğrudan başa düşürsən ki, mənə gözləyən uğur və ya uğursuzluq Eşvildən olan, adına “dost” deyilən kəsləri tamamilə maraqlandırmır? Onlara nəyisə bir-birindən fərqləndirmək

qabiliyyəti yaddır. Başqa sözlə, əgər uğur qazanmağı bacararsansa, yeni, dərin mənəli, gözəl bir kitab və ya bir pyes yazarsansa, onlar bunu qətiyyənlə dəyərləndirə bilməz, cansıxıcı hesab edər, üstünlüyü “qonaq otağı, yataq otağı və vanna otağı”ndan bəhs edilənlərə, yaxud da Edqar Qestin, doktor Frenk Kreynin şeirlərinə verərlər.

Əgər uğursuzluğa düşər olsam, onlar bunu parlaq zəfərə bənzədərlər – belə ki, iyrenc, zəif, səfehliklərlə dolu, istedadıma kölgə salan bir pyes mənə sanballı gəlir gətirə bilər! Axı Eşvil əhli üçün yalnız bunun önemi ola bilər. Özü də, mən arabir yazıram, bununla belə, nəşə yazıb üzə çıxara bilməmişəm. Görünür, mən buraya dərs deməyə gəldiyimə görə professor Beyker məndən inciyib. Neyləmək olar, axı bu il çörək daşdan çıxır.

Meyblə de ki, onun üçün burada istənilən vaxt yaxşı bir yaşayış yeri tapa bilərəm. Mən olan oteldə qalmaq üçün yer, vanna otağı ilə birgə iki yarım-üç dollaradı. Bu cür münasib, səliqəli və sakit otel nömrələrini qoyub, Nyu-Yorkda bahalı otellərə pul ödəmək, əlbəttə, səfehlikdi. Bir də ona çatdır ki, mən iki-üç dənə qəşəng italyan restoranı tanıyıram, orada ucuz qiymətə nahar verirlər, kokteyl – əlli, bir pinta¹ çaxır isə yetmiş beş sentədir.

Özünü qoru və havalər isinə qədər soba yandıрмаğı unutma. Sənin

¹ pinta – İngiltərədə və ABŞ-da 0,56 litrə bərabər ölçü vahidi

Mayamidəki işlərinə uğurlar diləyirəm. Anacan, ancaq bir şeyi yadında saxla: həyat çox amansız və faciəlidir. Biz Uca Yaradanın nəzərində heç nəyik: milyardlarla insanı buvaxtacan torpaqlarda çürüməyə göndərən soyuq və rəhmsiz əl, istənilən vaxt bizim də həyatımızı alıb apara bilər. Faktın üzünə dik bax və gerçək olana gözünü yumma. Sən beş ildən sonra işlərinə “fasilə verib dincələ biləcəyəm” deyəndə, yəni müəyyən qədər firavanlıq əldə edəndən sonra öz zəhmətinin bəhrəsini dadmaq istəyəndə, əsas onu nəzərə al ki, bu müddət ərzində həyata sevinmək hissini itirməyəsen. Nəzərə al ki, “beş il dözmək” zərurəti pis bəhanədir: bu müddət ərzində axırımız çata bilər. Yadında saxla ki, gec-tez biz onsuz da “fasilə” verəcəyik, onda isə artıq fərq etməyəcək, nəyimiz varsa, eyni olacaq – altı fut uzununda və iki fut enində. Sənə yalvarıram, heç olmasa, indi bir az da özünçün yaşa, gec-tez növbəmiz çatacaq, üzümüzü divara çevirəcəyik, işıq sönəcək və əbədi qaranlığa qərq olacağıq.

Səbirsizliklə cavab gözləyirəm. Salamlarımı çatdırıram, xoşbəxtlik və sağlamlıq diləyirəm.

Oğlun Tom

A.S. Frer-Rivzə¹
Paris, 23 iyun 1930-cu il.

Əziz Frer!

Bu gün səhər məktubunuzu aldım. Həqiqətən də məktublarınız məni sevindirir, onlar mənim üçün önəmlidir. Onlara görə, ümumiyyətlə, qalan hər şey üçün Sizə minnətdarlığımı bildirməyə söz tapmıram. Olsun ki, mən yaşlı adamlar kimi sentimentallıq edirəm, amma görünür, hələ də yer üzündə yaxşı adamların olduğuna inanıram (həmçinin pislərin də).

Frer, elə həyəcanlıyam ki, yerimdə dayana bilmirəm, amma bir az dəhşətli gəlir mənə – birdən bu gördüklərimin hamısı bir yuxu olar deyə, sevincimi gizlətməyə çalışıram. İndi gün ərzində beş-altı saat işləyirəm, Paris isə məni hansısa bir Sok-Sentrdən artıq maraqlandırmır. Günortaya qədər yatıram, sonra gəzintiyə çıxıram, iştahımı açmaq üçün aperitiv² içirəm, səhər naharımı yeyib kitab mağazasına girirəm, kitab alıb çay içə-içə oxuyuram, sonra geri qayıdıb saat dörd-dən-beşdən axşam ona qədər işləməyə başlayıram. Sonra kəmərin altını bərkitmək və havamı dəyişmək üçün çıxıram, evə gecə saat on ikidə-birdə qayıdıram, yenidən səhər üç-dördə qədər işləyirəm. Allah şahiddir, Frer, mən danışmalı deyiləm, amma bu

¹ İngiltərədəki “Hayneman” nəşriyyatının redaktoru

² **aperitiv** – yeməkdən qabaq qəbul edilən yüngül aikoqollu iştahaçan içki

dəfə, mənəcə, nəşə əsl istədiyim alınır. Bu, çox böyük bir kitab olacaq, ümid edirəm ki, onu düşündüyüm şəkildə yazacağam. Görüşən kimi onun haqqında müfəssəl danışacağam: Siz və Perkins yeganə adamlarsınız ki, bu əsər haqda danışmaq istəyirəm, amma söz verirəm, Sizdən bütün əlyazmaları oxumağı tələb etməyəcəyəm, həmçinin, onu ucadan oxumayacağam.

Təxminən iki həftəyə yaxındır, demək olar, heç bir tanışığa rast gəlməmişəm, yaşayış olmayan bir adaya düşmüş insan kimi yalnız yaşayıram, belə götürəndə, bu, heç də pis deyil, diqqəti tamamilə işə yönəltmək olar.

Mənim üçün xaricilər içində ən xarici olanı fransızlardı: dəfələrlə belə bir hiss keçirmişəm ki, onlar özgə planetdən gəlirlər. Nə ingilislər, nə almanlar, nə avstriyalılar heç vaxt mənə belə bir hiss oymayıblar. Parisi tərək etməyi çox arzulayıram və ümid edirəm ki, gələn həftəyə qədər buradan gedəcəyəm. İngiltərəyə getməyə qərar versəm, bir göz qırpımında orada ola bilərəm, əgər Londonda deyil, dənizdəsinizsə, Sizə baş çəkərəm.

Bugünlərdə Smitin kitab mağazasında Arlenə rast gəldim. Diqqətimi, Tauxnitsin yenicə nəşr etdiyi kitablardan biri cəlb etdi və dərhal onu aldım. İndi "Hərb və Sülh"ü oxuyuram, min beş yüz səhifəlik, sadə nəşr edilmiş, amma

olduqca gözəl bir kitabdır! Yeri gəlmişkən, bu əsərin avtobioqrafik tərəfləri çoxdur. Ümumiyyətlə, mənə elə gəlir, bütün yaxşı yazıçılar çox şeyi öz şəxsi həyat təcrübələrindən götürürlər, əksər pis yazıçılar da həmçinin, amma bu dərəcədə yox: onlar özlərindən belletristika uydururlar. Bir sözlə, tam əminəm ki, yaxşı ədəbiyyat həmişə müəyyən qədər avtobioqrafik olur, əsərin normal ərsəyə gəlməsi üçün isə, sadəcə, həyat təcrübəsi ilə təxəyyülü düzgün uzlaşdırmaq lazımdır, "Uliss" in bircə səhifəsindəki uydurmalar və fantaziyalar Oppenqeymin bütün romanlarından çoxdur. Mənimlə razı deyilsiniz?

Gerçəkliyi, insanın mövcudluq şərtlərini ittiham etmək olar – bununla ən dəyərli insanlar məşğul olur, amma yazıçı heç vaxt öz personajlarına nifrət etməməlidir. Consu və ya Qrinini alçaq təsvir etməyi qarşıya yeganə məqsəd kimi qoymaq olmaz. Mənəcə, haqq-hesab çəkməyə, "hayıf çıxmağa" cəhd etmək bizim müasir nəsrimizin keyfiyyətini çox aşağı salır, əsl sənətkar həmişə bunlardan ucadadır, Prustun və Coysun yaradıcılığı buna misal ola bilər (baxmayaraq ki, Coys köhnə incikliklərin hayıfını almağa çox vaxt ərinmir).

İsti bir yandan, bir tərəfdən də, deyəsən, fəlsəfəyə çox vardım. Əvvəlcə, abırı və vicdanı yaddan çıxarıb

Sizə uzun bir məktub yazdım, yeni kitabımın bütün təfərrüatları haqda söhbət açmağa başladım, amma sonra alicənablıq duyğusu hər şeyə üstün gəldi və hamısını cırası oldum (kitabı yox, məktubu!). Bizim görüşümüzəcən dənizə gedəsi olsanız, cansağlığıyla çimin və özünüzü günə verin, amma su pəriləriylə nəzakətli olun, onların kiçik quyruqlarını, pulcuqlarını və başqa yerlərini çimdikləmək lazım deyil.

Həmişə Londonu xatırlayıram – necə də gözəl, təmtəraqlı şəhərdir, əla pivələri, restoranlarında dadlı bifştekləri var və özümü yamanlayıram ki, nəyə görə mən əvvəlki kimi buralarda gərənlirəm. Əziz Frer, təbii ki, mən hər şeyi yubatmaq və sonraya saxlamaq bacarığıma görə dünya çempionuyam, amma gec-tez onsuz da gələcəyəm. Hələlik mənə elə gəlir ki, acı bir məlhəm kimi olmasına baxmayaraq, tənhalıq və tərki-dünyalıqdan ruhum qidalanır – bu dediklərim qoca yanki-prutanın tipik düşüncə tərzidir deyilmi?

Allah sizi qorusun. İmkanınız olduqda, məktub yazmağınızı xahiş edirəm.

Maksuel Perkinse
(Veranda-Pleys, 401 (Bruklin))
Şənbə, 29 avqust, 1931.

İki il əvvəl məndə əminlik və ümid yaranmışdı: beş-altı kitabla bağlı düşüncələr və planlar qurmuşdum. Materiallar elə indi də məndədi, amma inamım tükənib. Özümə və gücümə olan şübhələrim mənə üstələyir. Yox, bu, məyusluq deyil. Qətiyyə. Amma nəyə görə belə bir durumda olduğumu başa düşə bilmirəm. Görünür, məsələnin bir səbəbi də ondadı ki, hamının gözü önündə işləməyi bacarmıram. Özümə cəlb etdiyim diqqətə görə rahatlığımı və ümidimi itirmişəm. Ola bilsin, uğurlarım mənə zərər vurub... Yoxsa mən həyat çətinlikləri qarşısında asanca geri çəkilirəm? Olsun ki, belədir, amma hər halda, tüğyan edən şübhələrin içində oxuduğum köhnə kitabları dəfələrlə xatırlamışam. Məsələn, "İttiham" kitabını... orda kimin kimi ittiham etdiyini xatırlayıram. "Dorian Qreyin portreti" – bu əsərin qəhrəmanları özlərində dəhşətli mənəvi tənəzzül əlamətlərini aşkarlayanda, artıq kifayət qədər gec olur. Bu ədəbi fantomları isə, ciddi qəbul etməyəcəyik. Belə şeylər baş verə bilər, amma çətin ki, mənə aidiyyəti olsun. Sanıram ki, paklığımı qoruya bilmişəm, bir yazıçı və insan kimi əla formadayam. Həyatın qarşıma çıxartdığı problemlərin öhdəsindən

gəlməkdə özümü aciz sanmıram: eybi yox, qoy naşılıqla olsun, büdrəyə-büdrəyə, qan-tər içində olsun, gücümü, vaxtımı itirsəm də – bu problemlərlə döyüşə girecəyəm. Sadəcə olaraq, indi həyatıma, Sizə də dediyim şübhələr hakimdi.

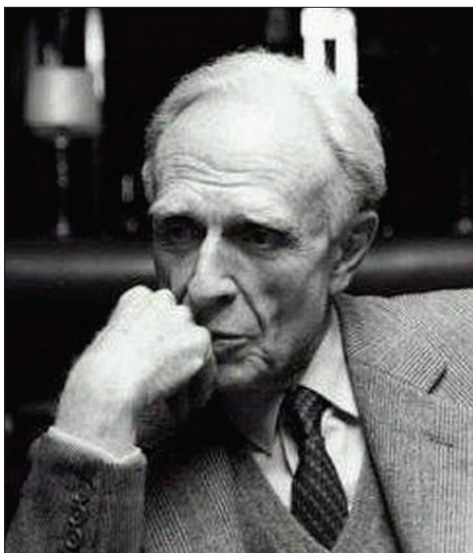
Qələm adamlarından tamamilə uzaq durmaq istəyirəm və buna nail olacağam. Onların kokteyllə əyləncə gecələrində dedikləri tərif və təhqirlər, çıxardıqları hökmlər mənə gülməli gəlir. Bir həftədən sonra unudulan qəzet resenziyaçılarının hay-küyü də, onların pərəstişkarları da gülməli idi. Əgər bütün bu məsələlərə ciddi yanaşsaq, haqlı cəza qaçılmazdı! Sizə düzünü deyim, bütün bu hay-küylər, onların bütün bu tərifləri və tənqidləri bir qəpiyə dəyməz. İndi “iyirminci illər nəslı” deyilən dövrün yazıçılarının o vaxt bu məsələdə necə yanıldıqları yadımdadır. Onlar necə də axmaqcasına və bayağılıqla haqlarında deyilən, başlarına yağdırılan təriflərə, komplimentlərə uyurdular, özlərini Tanrıya tay qoyur, sərxoşluq içində, təkəbbürlə vaxt keçirirdilər. Sonra isə bu adamları tərifləyib göyə qaldıranlar onların dalından dəyib, əvəzində başqalarına – aralarında mənim də adım çəkilən “yeni yazıçı nəslinə” mədhlər yağdırmağa başladılar. Sizi inandırım ki, heç bir ədəbi qrupa daxil deyiləm, heç kimlə şöhrət, istedad yarışına girməmişəm və döyüşkən xoruz kimi meydana buraxıl-

mağıma heç vaxt imkan vermərəm. Bütün həmkarlarımdan dahi, ağıllı olduğumu dünyaya sübut etmək üçün heç kim məni dəridən-qabıqdan çıxmağa məcbur edə bilməz. Mənim yeganə rəqibim özüməm. Öz-özümə apardıığım mübarizəyə dözə bilməyəcəmsə, sadəcə olaraq, yazmağın daşını atacağam.

Sözlər, sözlər... Sürtük sözlər, eyni qəlibdən olan fikirlər, səviyyəsiz, bayağı ibarələr zəhləmi tökür. Mən öz sözlərimdən yorulmuşam, məktubda da dediklərim bunu göstərir. Doğrudanmı, hər birimizin içində bir çürüklük var? Doğrudanmı, məhz buna görə ölkəmiz qısırlığa, bayağılığa yuvarlanıb? Həqiqi mənada nə fikirləşdiyimi Sizə məlumat vermək istərkən, ədalətdən, mərhəmətdən, sevgidən söhbət açanda, doğrudanmı, mən də hər şeyin üstünə çirkab atan, azğın Smitə, və ya Brauna çevrilirəm? Ola bilməz. Axı mən içimdə bir insan ömrünün sağlam bünövrəsi olduğunu hiss edirəm. Ətrafımda gördüklərimdən yorulmuşam, mənasız sifətlər adamı haldan-təbdən çıxarır, artıq bizi hissiyatsız insana çevirən, qurudub-qocaldıb məhv edən hər şeyin – betonun, poladın boğucu qoxusu belə bezdirir. Dəfələrlə gözəlliyin, sevincin, ruh yüksəkliyinin, coşğunun həyatımızda mövcudluğunu, real olduğunu, sadəcə, bunları zamanında qavramadığımızı, bu barədə fikirlərimizi ifadə

etmək üçün lazım olan üslub və söz tapa bilmədiyimizi təkrar-təkrar deyəndə, Siz əsl həqiqəti söylədiyimi hiss etmirsinizmi? Doğrudanmı, bu, Sizdən ötrü bir boşboğazlıq deməkdir? Doğrudanmı, düşünürsünüz ki, mən, sadəcə Uitmen motivlərini təkrarlayıram? Bildiklərim, şübhəsiz, dəqiqdi; həyatımızdakı əsas olmayan bütün bayağılıqlar qəti əminəm ki, çürük qoz kimi çat verir, amma bilmirəm, mən haçansa, hiss etdiklərimi ifadə edə biləcəyəmmi? Bu süstlüyün və fəaliyyətsizliyin əlindən qurtula biləcəyəmmi? İlahi, bu sadaladıqlarımdan necə də bezmişəm: həqiqəti bilsəm də – onu çatdırmağı bacarmıram. Həqiqət mənim içimdədi, hətta onu hansı sözlərlə ifadə etməyi də bilirəm, amma süstlük və fəaliyyətsizlik də canımda yuva salıb, özümə baxıb məyusluqla susuram: bunları ağılım dərk etməsi kifayət deyil axı, yazdığın hər cümləyə nəfəs verməyi bacarmalısan. Bacarmalısan ki, sözlərin ürək kimi döyünə, qarmağa düşmüş balıq kimi çirpına, çabalaya...

ADOLFO KASARES

Adolfo Kasares (1914-1999) ispanidilli ədəbiyyatın tanınmış nasirlərindən biridir. Tədqiqatçuların bir çoxu onu Argentina ədəbiyyatında elmi fantastikanın banisi hesab edir. "Qaçış planı", "Qəhrəmanların yuxusu", Borxeslə birgə qələmə aldığı "Nümunəvi qətl", "Cənnət və cəhənnəm kitabı" bir çox dünya dillərinə tərcümə olunub. Əsərləri əsasında filmlər çəkilib. Yazıçı ispanidilli müəlliflər üçün təsis olunmuş "Servantes" (1990) mükafatına layiq görülüb.

QƏBRİ NECƏ QAZMALI

Hekayə

Raul Arevalo pəncərələri ört-
dü, jalüzləri bir-bir aşağı
salıb sürgüylə bərkitdi, giriş
qapısını bərk-bərk bağladı, cəftəsini
vurdu, açarı burub, iri dəmir rəzəni
çəkdi. Piştaxtaya dirsəklənmiş arvadı
yavaşcadan dedi:

– Əcəb sakitlikdir! Dənizin səsi də
eşidilmir.

– Bura həmişə açıq olur, Xuliya, –
əri xatırlatdı, – gələn olsa, qapını bağlı
görüb şübhələnəcək.

– Gecə yarıdan keçib, – Xuliya
onun üzünə qabardı, – ağılın olsun!
Elə danışırsan, elə bil müştəri sarıdan
korluğumuz yoxdur. Elə isə, niyə bor-
cumuz xirdəyə çıxıb? İşığı söndür.

Əri işığı söndürdü; zal toranlığa
qərğ oldu, yalnız piştaxtanın üstündəki
lampa yanırdı.

– Özün bilərsən, – Arevalo dama-
dama süfrəylə örtülmüş stolun
yanındakı kətillə əyləşdi, – amma mən
başə düşmürəm, bəyəm başqa çıxış
yolu yoxdur?

İkisi də cavan, yaraşıqlı idi, adamın
ağılına da gəlməzdi ki, buranın sahibi
onlardır. Saçını qısa vurdurmuş sarışın
Xuliya yaxınlaşıb, əllərini stola dayadı
və yuxarıdan-aşağı ərinin gözünün
içinə baxa-baxa sakit, amma qətiyyətli
səslə dedi:

– Elədir, başqa çıxış yolu yoxdur.

– Nə deyim, – Arevalo narazılıqla
başını buladı, – gəlirəmiz az olsa da,
pis yaşamırdıq...

– Sakit! – Xuliya onun sözünü kəsdi.
Əlini qaldırdı və pilləkənə sarı çevrilib
diqqət kəsildi. – Hələ gəzir. Bu, nə
gec yatır, deyəsən heç yatmaq fikri
yoxdur.

– Bilirsən, – Arevalo sözünə davam
etdi, – özüm özümdən soruşuram: bu
günahı üstümüzə götürsək, xoşbəxt
yaşaya biləcəyikmi?

Onlar iki il əvvəl Nekoçeada, dəniz
kənarındakı mehmanxanada tanış
olmuşdular. Qız öz ata-anasıyla
dincəlməyə gəlmişdi, o isə tək idi. Elə
oradaca evlənməyə qərar verdilər.
Artıq Buenos-Ayresə, onları boğaza
yığmış köhnə işə qayıtmayacaqdılar.
Uzaq bir yerdə, dəniz kənarında,
qayalıqların üstündə kafe açmaq
istəyirdilər. Heç nə alınmadı, hətta
evlənə də bilmədilər, çünki pulları yox
idi. Bir dəfə avtobusla, qayalıq sahildən

keçib-gedərkən, qırmızı kərpicdən tikilmiş, damı şiferlə örtülmüş tənha bir ev gördülər. Zeytun və şam ağaclarıyla əhatələnən ev düz yarığın kənarında, yolun üstündə tikilmişdi. Kolluğun arasında bir lövhə gözə dəyirdi: “Kafe üçün ideal yer. Satılır”. Sanki yuxu görürdülər, birdən-birə onlara elə gəldi ki, artıq bütün iztirablar arxada qalıb. Axşam-tərəfi mehmanxananın həyətidəki skamyada oturub dincələrkən, bir xeyirxah cənabla tanış oldular. Söz sözü çəkdi, öz arzularını həmin kişiye danışdılar. Məlum oldu ki, bu cənabın bir tanışısı var, əgər onu şərik götürsələr, gənclərə borc pul verə bilər. Sözü qısa, evləndilər, kafe də açdılar. Açılışdan qabaq kafenin üstündəki lövhəni dəyişdirdilər – indi kafe “Fənər” yox, “Röya” adlanırdı.

Kimsə deyə bilər ki, kafenin adının dəyişdirilməsi yaxşı əlamət deyil. Ola bilsin, bu sözlərdə bir həqiqət var – cavan ər-arvadın arzularının mücəssəməsi olan bu xəlvət yerin çox füsunkar mənzərəsi vardı, di gəl, müştərilər buraya ayaq basmırdı. Nəhayət, Arevalo ilə Xuliya başa düşdülər ki, vergiləri ödəmək və borcdan xilas olmaq üçün kifayət qədər pul toplaya bilməyəcəklər. Borc faizləri də bir yandan, günbəgün artıb çoxalmaqdaydı. Onlar cavanlara xas çılğınlıqla yeni planlar qurur, öz “Röya”larını itirmək istəmirdilər. Yenidən Buenos-Ayresə qayıdıb, kontorda ömür çürütmək onlar üçün cəhənnəm əzabından bəttər idi. Hər şey çox yaxşı başlamışdı və indi, birdən-birə işlər korlandıqı üçün onlara elə gəlirdi ki,

bəxtləri yatıb, tale onlardan üz çevirib. Getdikcə daha da kasıblayırdılar, buna baxmayaraq, bir-birinə daha çox bağlanır, bu evdə yaşadıkları üçün özlərini xoşbəxt hiss edirdilər. Odur ki, ən böyük qorxuları bu evi itirmək idi. İndi hardansa gəlib çıxmış bu naməlum, yaşlı qadın cildini dəyişmiş mələk, çamadanında bütün dərmlərə dərman, bütün yaralara məlhəm gəzdirən təbib kimi gəlirdi onlara. Bu dəqiqələrdə qadın ikinci mərtəbədə, isti suyla dolu, buğlanan vannaya girməyə hazırlaşdı.

Bir qədər əvvəl onlar boş zalda, çoxdandır qonaq-qara üzü görməyən stollardan birinin arxasında oturub, hesab kitabını yoxlayırdılar. Yənə də həmişəki söhbətin üzərinə qayıtdılar.

– Bu kağızları çək-çevir eləməyin mənası yoxdur, onsuz da pul tapa bilməyəcəyik, – cana doymuş Arevalo dedi, – özümüz də bugün-sabah ödəniş etməliyik.

– Biz geri çəkilə bilmərik, – Xuliya cavab verdi.

– Mən geriye çəkilib-çəkilməməkdən danışmıram, sadəcə, demək istəyirəm ki, bu işlərin axırı yoxdur, boş-boş danışmaqla möcüzə yaratmaq olmaz. Əlimizdən nə gəlir? Neyləyək, yənə də Nekoçea və Miramara reklam məktubları göndərək? Son dəfə göndərdiyimiz məktublar bizə ucuz başa gəlmədi. Bəs nəticəsi nə oldu? Vur-tut bir neçə xanım təşrif buyurub, adama bir fincan çay içdilər, pulumuzdan da kəsdilər.

– Təklifin nədir? Məğlub olduğ-

muzu boynumuza alıb, əli ətəyindən uzun Buenos-Ayresə qayıdaq?

– Biz hər yerdə xoşbəxt ola bilərik.

Xuliya qayıtdı ki, boş sözlərdən ürəyi bulanır, Buenos-Ayresdə onlar yalnız şənbə və bazar günləri görüşə biləcəklər, bu halda necə xoşbəxt olmaq olar, üstəlik, kontorda onu başdan çıxarmaq istəyən qadınlar da tapılacaq.

– Əvvəl-axır qadınlardan biri səni yoldan çıxaracaq, – Xuliya axırda bəyan etdi.

– Nədir, mənə inanmırsan?

– İnanmağına inanıram, sadəcə, demək istəyirəm ki, günlərini bir yerdə keçirən kişiylə qadın gec-tez yatağa uzanırlar.

Arevalo hirsle əlindəki dəftəri örtüb dedi:

– Mən qayıtmaq istəmirəm; burada qalıb yaşamaqdan gözəl nə ola bilər? Ancaq bax, elə bu dəqiqə göydən bir mələk enib, bizə bir çamadan pul götürməse...

– Bu nədir, deyəsən gələn var... – Xuliya onun sözünü kəsdi.

Zalda İki paralel işıq zolağı göründü. Sonra avtomobil səsi gəldi və ardınca qapının önündə bir xanım peyda oldu; dəyirmi şlyapasının altından çal saçları görünürdü, plaşı yüngülcə yana sallanırdı, sağ əlində bir çamadan tutmuşdu. Qadın onları süzüb, köhnə tanışlar kimi gülümsündü.

– Boş otağınız var? – o soruşdu, – mənə bir gecəliyə otaq verə bilərsiniz? Yemək istəmirəm, mənə yalnız gecələ-

mək üçün otaq lazımdır, bir də, mümkünə, isti vanna...

Bir ağızdan “əlbəttə” cavabı səslənəndən sonra qadın sevincək onlara təşəkkürlər yağdırıb, başına gələnləri uzun-uzadı nağıl etməyə başladı. O, kübar cəmiyyətdə dolaşan varlı xanımlara xas olan xüsusi ədayla danışırdı.

– Bilmirəm hansı qəsəbəydi, oradan keçəndə yolu azdım, sağa dönmək əvəzinə sola getdim. Buraya gəlib çıxdım. Bura Miramar tərəfidir, elədir? Amma mənə Nekoçea mehmanxanasında gözləyirlər. Bilirsiniz, peşman deyiləm. İkiniz də cavansınız, gözəlsiniz, hə, gözəlsiniz, mənə belə demək olar, qoca arvadam. Yaxşı adamlara oxşayırsınız. Ürəyim sakit olsun deyə, sizə bir sirr açmaq istəyirəm: çox qorxmuşam, axı qaranlıqdır, özüm də azmışam, çamadanımda xeyli pul var, indiki vaxtda adamı heç nəyin üstündə vurub öldürürlər. Sabah günorta Nekoçeada olmalıyam, necə bilirsiniz, özümü çatdırı biləcəyəm? Saat üçdə hərrac keçiriləcək. Hərraca bir ev çıxarılıb, onu almaq istəyirəm. O evi gören kimi almaq fikrinə düşdüm. Dəniz kənarında, qayıqların üstündə tikilib, pəncərəsi dənizə açılır, ömrüm boyu arzulamışam ki, belə bir evim olsun.

– Mən senyoranı otağına ötürüm, – Xuliya dedi, – sən də qazan as.

Bir neçə dəqiqədən sonra yenidən zalda görüşdülər.

– Kaş o evi ala biləydi. Binəva qadın. Zövqlərimiz necə də üst-üstə düşür... – Arevalo dedi.

– Xəbərin olsun, ürəyimi yumşalda bilməyəcəksən, – Xuliya qəhqəhə çəkib güldü. – Bu gözəl fürsəti fövtə verə bilmərik.

– Hansı fürsətdən danışırısan? – Arevalo özünü elə göstərdi ki, guya onun nə dediyini başa düşmür.

– Əliçamadanlı mələkdən, – Xuliya dedi.

Kirimişcə bir-birini süzməyə başladılar, sanki birdən-birə yadlaşmışdılar. Yuxarıdan döşəmənin cırıltısı eşidilirdi: qadın otaqda gəzişirdi.

– Özü dedi ki, Nekoçeyaya gedirmiş, yolu azıb, – Xuliya sözünə davam etdi. – Buraya təsadüfən gəlib çıxıb. Onun burada olduğunu yalnız sən və mən bilirik.

– Onu da bilirik ki, çamadanında xeyli pul var, – Arevalo onun sözünü havada tutdu. – Bunu özü dedi, hər halda, yalan demir, bizə niyə yalan satsın ki?

– Yavaş-yavaş ağıllanırsan, – Xuliya öz-özünə danışmış kimi mızıldandı.

– Doğrudanmı, onu öldürməyimi istəyirsən?

– Səni ilk dəfə toyuq kəsməyə göndərəndə də belə demişdin. O vaxtdan bu yana neçə toyuq kəsmisən?

– Yeni bıçağı götürüb, qarını qanına qəltan eləyim?..

– Toyuq qanı və ya qarının qanı, səninçün nə fərqi? Ancaq narahat olma: qan tökülməyəcək. O yatanda, dəyənəklə...

– Onu dəyənəklə vurum? Yox, bacarmaram.

– Necə yeni bacarmaram? Adanı dəyənəklə vurmaq nə çətin işdir? Elə

bil, stola vurursan... Sənə deyirəm, ya qarı, ya da biz. Ya qarı özünə ev alacaq...

– Yaxşı, yaxşı, səni tanıya bilmirəm. Səndə bu qəddarlıq hardandır?..

Yersiz gülümsəyən Xuliya bəyan etdi:

– Qadın öz evini-ocağını qoruma-lıdır.

– Bu gün yırtıcı kimisən, lap canavara oxşayırsan.

– Ailəmi qorumaq üçün, yeri gəlsə, canavar da olaram. Dost-tanışlarının arasında neçə xoşbəxt ailə var? Şəxsən mən belə ailə tanımıram. Hər şey həyat şərtlərindən asılıdır. Buenos-Ayres kimi şəhərlərdə insanlar rahat ola bilmir, ətrafda o qədər şirnikləndirici şeylər var ki... Odur ki, pul olmayanda özlərini oda-közə vurmali olurlar. Burada isə, Raul, biz belə şeylərdən uzağıq, ona görə ki, bir yerdəyik və darıxmırıq. Sənə öz planımı izah edim?

Yoldan maşın keçdi. Yuxarıdan addım səsləri eşidildi.

– Yox, – Arevalo dedi, – bunları təsəvvürümə gətirmək istəmirəm, yoxsa ona yazığım gəlməyə başlayacaq və... heç nə eləyə bilməyəcəyəm. Yaxşısı budur, sən əmr elə, mən də yerinə yetirim.

– Yaxşı. Hər yeri bağla – qapını, pəncərələri, jalüzləri.

Raul Arevalo pəncərələri örtüdü, jalüzləri bir-bir aşağı salıb sürgüylə bərkitdi, giriş qapısını bərk-bərk bağladı, cəftəsini vurdu, açarı burub, iri dəmir rəzeni çəkdi. Onlar birdən-birə zala çökmüş sükutdan, təsadüfi müştəri-

lərdən danışdılar, başqa yollarının olub-olmadığını, bu günahı üstlərinə götürdükdən sonra xoşbəxt olub-olmayacaqlarını götür-qoy etdilər.

– Dırmıq hanı? – Xuliya soruşdu.

– Zirzəmidə, alətlərin yanında.

– Gedək zirzəmiyə. Qoy senyora rahatca yuxuya getsin, sən isə hələlik dırmığa sap düzəlt, ancaq qısa olsun.

Arevalo işgüzar xarratsayağı sap düzəltməyə girişdi. Bir qədər sonra əl saxlayıb soruşdu:

– Bu, nəyə lazımdır axı?

– Əgər təsəvvürünə gətirmək istəmirsənsə, heç nə soruşma. İndi isə sapın ucuna perpendikulyar bir taxta mıxla, elə et ki, taxta dırmığın dəmir ucluğundan enli olsun.

Arevalo işləyir, Xuliya isə arabir ocağa odun parçaları atırdı.

– Yəqin senyora artıq çimib qurtarıb, – Arevalo dedi.

– Eybi yoxdur, xəsislik eləmə. Artıq varlıyıq. Qoy isti suyumuz olsun, – əlində toppuza oxşayan girdin tutmuş Xuliya cavab verdi və bir qədər susub, əlavə etdi: – Bir dəqiqə gözlə, otağıma dəyib qayıdıram. Bax ha, heç yana qaçıb-eləmə.

Arevalo işinə davam etdi. Bir azdan arvadı qayıdıb gəldi, əlində bir cüt əlcək və spirt şüşəsi vardı.

– Niyə özünə heç vaxt əlcək almırsan? – o, şüşəni odun parçasının yanına qoyub, cavab gözləmədən sözlünə davam etdi: – Əlcək həmişə lazım olur. Dırmıq hazırdır? Gedək yuxarı, dırmığı götür. Az qala unutmuş-

dum, mən də bu odun parçasını götürüm.

Xuliya toppuza oxşayan girdini götürdü və onlar zala qayıtdılar. Dırmığı qapının yanında divara dayadılar. Xuliya piştaxtanın arxasına keçib sini, qədər və qrafin götürdü, qrafini suyla doldurdu.

– Hər ehtimala qarşı, mən irəlidə gedəcəyəm, adamlar bu yaşda ya uşaq kimi bərk, ya da quş kimi sayıq yatırlar. Arxamca gəl, bunu da götür.

– Xuliya stolun üstündəki girdini göstərdi.

Xuliya Arevalonun tərəddüd etdiyini görünəcə, girdini götürüb onun əlinə verdi.

– Bunu mənim xətrimə eləyirsən, məgər mən buna dəymirəm? – gülə-gülə Arevalonun yanağından öpdü.

– Bəlkə nəsə içək, – Arevalo təklif etdi.

– Mən ayıq olmalıyam, sənin cəsəretli olmağın üçünsə mən varam, narahat olma.

– Gəl bu işi tez qurtaraq, – Arevalo yalvarışlı səslə dedi.

– Hara tələsirik? – Xuliya cavab verdi.

Pilləkənlə yuxarı qalxmağa başladılar.

– Sənin ayaqların altında pillələr cırıldamır, – Arevalo dedi. – Mənsə ayı kimi yeriyirəm. Mən niyə belə yöndəmsizəm?

– Səs salma, – Xuliya ona irad tutdu, – onu oyada bilirik.

– Yolda yenə maşın var. Bu gün buradan nə çox maşın keçir...

– Həmişəkindən çox deyil.
– Burda dayanmasalar yaxşıdır. Deyəsən, biri dayandı.

– Yox, keçib-getdi, – Xuliya onu sakitləşdirdi.

– Bəs bu səs haradan gəlir? – Arevalo soruşdu.

– Navalçadan, sakit ol.

Xuliya yuxarıdakı dəhlizin işığını yandırdı. Qadının otağına yaxınlaşdılar. Xuliya ehmalca qapının dəstəyini basdı. Arevalo arvadının boynunun ardına zillənmişdi, başqa heç yana baxa bilmirdi. Sonra birdən-birə başını yana əyib, içəriyə baxdı. Buradan yalnız otağın boş hissəsi görünürdü, hər şey həmişəki kimi idi; kreton parçadan tikilmiş pəncərə pərdələri, çarpayının ayaq tərəfi, provans üslubunda düzəldilmiş kreslo. Xuliya yumşaq, ancaq qətiyyətli hərəkətlə qapını açdı. Qəfildən bütün səslər kəsildi. Otağı sarmış sükutda nəşə qeyri-adi bir şey vardı: saat çıqqıldayırdı, ancaq adama elə gəlirdi, yataqdakı qarı nəfəs almır. Bəlkə qarı onların gələcəyini bilirmiş, indi nəfəsini çəkib gözləyir? Çarpayıda arxasını onlara çevirib yatan qarı nədənsə çox böyük görünürdü, elə bil, qaya parçasıdır; toranlıqda onun başı və balış güclə sezilirdi. Qəfildən xorultu səsi eşidildi. Xuliya Arevalonun ürəyinin yumşalacağından qorxub, dişlərini qıcadı və onun əlini sıxdı:

– Başla!

Raul divarla çarpayının arasına keçib, girdini yuxarı qaldırdı, sonra var gücüylə aşağı endirdi. Qadıncan inilti boğuc bir səs çıxdı; bu, daha çox

ürəkparçalayan, yanıqlı inək böyürtüsünə bənzəyirdi. Arevalo bir də vurdu.

– Bəsdir, – Xuliya dedi, – qoy baxım, görün ölüb, ya yox?

Xuliya stolüstü lampanı yandırdı. Sonra diziüstə çöküb, qulağını qarının sinəsinə dayadı.

– Afərin, – o, nəhayət, ayağa qalxdı. Əllərini ərinin çiyinə qoydu, onun üzünə zillənib özünə sarı çəkdi və üzündən öpdü. Onun bu hərəkəti Arevaloda ikrah doğursa da, özünü saxladı və heç nə demədi.

– Raulito, – Xuliya nəvazişlə pıçıldadı. O, girdini Arevalonun əlindən alıb, əlcəkli əlini ona sürtdü, – hamardır. Baxmaq lazımdır, görək yarada talaşa qalıbmı?

Xuliya girdini stolun üstünə qoyub, meyitin yanına döndü. Öz-özünə ucadan danışmış kimi əlavə etdi: – Onsuz da, yara yuyulacaq.

O, stulun üstünə qoyulmuş tuman-köynəyə və asılıqandakı paltara işarəylə:

– Onların hamısını bura ver, – dedi. Ölüni geyindirərkən Arevalonun üzünə baxmadan pıçıldadı: – Baxmağa ürək eləmirsənsə, baxma.

Xuliya paltarın ciblərini axtarıb, açarları tapdı. Sonra əllərini meyitin qoltuğunun altına saldı və onu çəkib yataqdan düşürməyə başladı. Arevalo arvadına kömək etmək üçün irəli addım atdı.

– Mən özüm, – Xuliya onu dayandırdı, – ona toxunma. Sən əlcəksizsən. Barmaq izləri haqqında nağıllara o

qədər də inanmıram, ancaq hər halda, ehtiyatlı olmaq lazımdır.

– Çox güclüsən, – Arevalo dedi.

– Nə ağırmış! – Xuliya hıçqıldı.

Əsəbləri tarıma çəkilməmişdi. Xuliya Arevalonu kömək eləməyə qoymurdu, odur ki, təkbaşına meyiti pilləkəndən endirərkən sağa-sola yırğalanır, gücənir, hərəkətləri pantomimani xatırladırdı. Belinə aldığı meyitin dabanları pillələrə dəyib, taqqıltı salırdı.

– Elə bil, təbil çalınır, – Arevalo dedi.

– Hə, sirkdə qorxulu çıxışlardan öncə çalınan təbili xatırladır, – Xuliya nəfəsini dərmək və gülmək üçün sürəhiyə söykəndi.

– Nə gözəl görünürsən! – Arevalo heyranlıqla dedi.

– Bir az ciddi ol, – Xuliya sərt səsle cavab verdi. – Ah, bizə mane olmasalar yaxşıdır...

Səslər yenidən eşidilməyə başladı, külək navalçada uğultu qoparmışdı.

Meyiti pilləkənin ayağında döşəməyə uzadıb, geriye qayıtdılar. Xuliya açarları bir-bir yoxladıqdan sonra, nəhayət, çamadanı açdı. İki əlini də çamadanı salıb, oradan ağzınacan dolu iki konvert çıxardı. Zərfləri Arevaloya verdi, özü isə qadının şlyapasını, çamadanı və girdini götürdü.

– Pulları harasa gizlətmək lazımdır, – o dedi, – hələlik onlara toxunmaq olmaz.

Zala endilər. Xuliya oynaq hərəkətlə şlyapanı meyitin başına qoydu. Sonra girdini götürüb tələsik zirzəmiyə endi, üstünə spirt töküüb, ocağa atdı.

– Qapını aç, gör çöldə nə var, nə yox? – Zala qayıdan Xuliya ərinə dedi.

Arevalo qapını açıb çölə boylandı.

– Sakitlikdir, heç kəs yoxdur, – pıçılıyla bildirdi.

Əl-ələ tutub evdən çıxdılar. Sərin, ayılı bir gecəydi, sahilə çırpılan dalğaların səsi eşidilirdi. Xuliya köhnə dəbli böyük “Pakkard”ın qapısını açıb, əlindəki çamadanı maşına qoydu.

– Gedək onu gətirək, – Xuliya birdən-birə səsini qaldırdı, – mənə kömək elə. Yorulmuşam, cəsədi təkbaşına götürə bilməyəcəyəm. Cəhənnəm olsun barmaq izləri-filan.

İşıq söndürdülər, meyiti evdən çıxarıb, maşına qoydular. Xuliya motoru işə saldı. Maşının işığını yandırmadan “Röya”dan iki yüz metr aralıdakı yarğana tərəf sürdülər. Xuliya maşını düz yarğanın kənarında saxladı. Qapını açıb ərinə əmr etdi:

– Çıx.

Arevalo uçuruma yuvarlanmamaq üçün ehtiyatla maşından düşdü.

Xuliya da maşından düşüb meyiti sükanın arxasına itələdi. Maşın yüngülcə qaranlıq uçuruma doğru sürüşüb dayandı.

– Ehtiyatlı ol! – Arevalo qışqırdı.

Xuliya maşının qapısını çırpdı... Sonra uçurumun kənarına gəlib dabanını yerə vurdu və qopub düşən torpaq parçasının ardınca aşağıya zilləndi. Aşağıda kömür kimi qara, köpüklü dalğalar durmadan sahilə çırpılırdı.

– Su hələ qabarır, – Xuliya dedi. – Gəl itələyək, canımız qurtarsın!

Hazırlaşdılar.

– Mən “haydı!” deyəndə bütün gücümüzlə itələyək... haydı! – Xuliya komanda verdi.

“Pakkard” ağır-ağır qabağa əyildi – elə bil, köməksiz, aciz bir canlı yığılırdı... Cavan ər-arvad bərk-bərk qucaqlaşmış, yarığın kənarında otluğa yığıldılar. Xuliya zarıyıb ağılamağa başladı – adama elə gəlirdi ki, onu bu dünyada heç nə ovundura bilməz. Amma Arevalo onu öpdükcə göz yaşları içində gülümsəyirdi. Nəhayət, ayağa qalxıb, aşağıya zilləndilər.

– Ordadır, – Arevalo dedi.

– Dənizə batsaydı, yaxşı olardı, ancaq batmasa da, qorxusu yoxdur.

Geriyə qayıdanda dırmıqlayıb maşının izlərini sildilər. Onlar bütün dəlilləri yox edib, evi qaydaya saldılar. Artıq səhər açılırdı.

– Gedək görək, nə qədər pulumuz var, – Arevalo dedi.

Zərfləri çıxarıb, pulları saymağa başladılar.

– İki yüz yeddi min peso, – Xuliya bəyan etdi.

Fikirləşdilər ki, beh vermək üçün özüylə iki yüz mindən çox pul götürən qadın, yəqin ki, evi almağa iki milyon verməyə də hazırmış; son vaxtlar pul ucuzlaşmışdı; bu, onların xeyrinədir; bu pul evin haqqını və kreditlərin faizini ödəməyə yetər.

Xuliyanın kefi kökəldi:

– Xoşbəxtlikdən isti suyumuz da var, gedək birlikdə çimək, sonra çörək yeyərik.

Bir neçə gün keçdi, onlar sanki iynə üstündə oturmuşdular. Xuliya hey

deyirdi ki, soyuqqanlı olmaq lazımdır, hər keçən gün onlara əlavə xal qazandırır. Bilmirdilər, maşın dənizə batıb, yoxsa dalğalar onu vurub sahilə çıxarıb.

– İstəyirsən, gedib baxım? – Xuliya təklif etdi.

– Ağılına da gətirmə, – Arevalo cavab verdi, – bir o çatmır ki, bizi orada görüb şübhələnsinlər...

Arevalo hər gün səbirsizliklə günorta avtobusunu gözləyirdi; təzə qəzetləri bu avtobus gətirirdi. İlk vaxtlar nə qəzetlərdə, nə də radioda qadının yoxa çıxması haqqında məlumata rast gəlmirdilər. Hərdən onlara elə gəlirdi ki, bu epizodu yuxuda görüblər.

Gecələrin birində Arevalo arvadından soruşdu:

– Necə bilirsən, mən dua eləyə bilərəm? İstəyirəm dua edəm, yalvaram ki, maşın dənizdə it-bat olsun, dalğalar onu sahilə çıxarmasın. Onda rahat olardıq. Heç kimin ağılına da gəlməz ki, bu lənətə gəlmiş qarının ölümündə əlimiz var.

– Ağciyər olma, – Xuliya cavab verdi, – ən pis halda bizi sorğu-suala çəkəcəklər. Bir saat polis məntəqəsində suallara cavab vermək, ömürboyu xoşbəxt olmağın yanında nədir ki! Yeni buna da gücümüz çatmayacaq? Əleyhimizə heç bir dəlil yoxdur. Biçərə qadının müsibətini bizim boynumuza qoya bilməzlər.

– O axşam biz gec yatdıq, – Arevalo mızıldandı, – bunu inkar eləyə bilmərik. Evin işığı yanırdı, bunu yoldan keçən istənilən adam görə bilərdi.

– Düzdür, gec yatdıq, ancaq maşının uçuruma düşdüyünü eşitmədik.

– Biz heç nə eşitmədik. Bəs nəylə məşğul idik?

– Radioya qulaq asırdıq.

– Bəs soruşmayacaqlar ki, hansı verilşə qulaq asırdınız?

– Radioda söhbət eləyirdilər.

– Nə barədə? Düzünü desək, cinayətin motivlərini burada axtarmağa başlayacaqlar. Özün fikirləş, müflis olmuş ər-arvad... elə bu vaxt onların yanına bir çamadan pulla bir qarı gəlir... Gəl, hələlik borclarımızı qaytarmayaq, – Arevalo fikirli-fikirli dedi.

– Hə də, – Xuliya istehzayla onun fikrini davam etdirdi, – “Röya”dan əlimizi üzək, özümüz də dilənçi kökündə Buenos-Ayresə qayıdaq. Ölsəm də, buna razı olmaram. İstəyirsənsə, kreditora bir peso da ödəməyə, ancaq mən onun yanına gedəcəyəm. Onu birtəhər yola gətirərəm. Deyərəm ki, bizə bir az vaxt versin, işlərimizi yoluna qoyaq, onu inandıraram ki, narahat olmasın, pulunu son pesoyacan ödəyəcəyik. Onu inandıracağıma əminəm, axı yalan danışmalı olmayacağam; biz onun pulunu ödəyəcəyik.

Günlərin bir günü radio, ardınca da qəzetlər qarının itkin düşməsi ilə bağlı məlumatlar verməyə başladı.

– “Komissar Qaribetoyla söhbətdən sonra, – Arevalo qəzətlərdən birini götürüb oxumağa başladı, – müxbirimizdə belə təəssürat yaranıb ki, polis əlində cinayət ehtimalını

təsdiqləyən müəyyən məlumatlar var”. Eşidirsən? Artıq cinayətdən dəm vururlar.

– Bu, bədbəxt hadisədir, – Xuliya dedi, – yavaş-yavaş özləri də bu qənaətə gələcəklər. Hələlik polislər senyoranın sağ-salamat olduğunu istisna etmir, fikirləşirlər ki, yəqin özüyçün gəzib-dolaşır. Ona görə də pul haqqında heç nə demirlər – qorxurlar ki, pula görə vurub öldürərlər.

Günəşli may günü idi. Pəncərənin qabağında oturub özlərini günə verirdilər.

– “Müəyyən məlumatlar” nə deməkdir? – Arevalo soruşdu.

– Pul, – Xuliya heç fikirləşmədən dedi, – yalnız pul. Senyoranın çamadanında külli miqdarda pul olduğunu kimsə onlara deyib.

Qəfildən Arevalonu, elə bil, ildırım vurdu:

– Bir ora bax!

Maşını uçuruma yuvarlatdıqları yerdə xeyli adam toplaşmışdı.

– Maşını tapıblar.

– Gedək baxaq, – Xuliya təklif etdi, – oraya gedib maraqlanmasaq, şübhə doğura bilərik.

– Mən getmirəm, – Arevalo cavab verdi.

Kafedə müştəri çox idi deyə, vaxt tapıb, adamların toplaşdığı yerə gedə bilmədilər. Arevalo dil-boğaza qoymur, hamını söhbətə çəkməyə çalışırdı; müştərilərdən baş vermiş hadisə barədə soruşur, deyirdi ki, bəzi yerlərdə yollar düz uçurumun kənarından keçir, sürücülərin ehtiyatsızlığından şikayətlə-

nirdi. Bir qədər həyəcanlı görünən Xuliya ona heyranlıqla baxırdı.

Yolboyu maşınlar düzölmüşdü. Arevaloyla Xuliya bu maşın və insan tünlüyünün içində qəribə, uzunboyun bir canlı və ya möcüzəvi, nəhəng həşərat gördülər. Bu, qaldırıcı kran idi. Kimsə dedi ki, kran səhərəcən burda qalacaq, çünki artıq şər qarışır. Başqa birisi xəbər verdi:

– Müstəmləkə dövründən qalan “Pakkard”ın içində iki meyit aşkarlanıb.

– Yəqin, yuvadakı göyərçinlər sayağı, başları öpüşməyə qarışıb, birdən “Pakkard” kəlləmayallaq gedib, heç xəbərləri də olmayıb.

– Üzr istəyirəm, – cır səslı müştəri söhbətə qarışdı, – maşının markası “Pakkard” yox, “Kadillak”dır.

Şlyapasını gözünün üstünə basmış, göy plaş geymiş çalsaçlı cənabla bir polis zabiti “Röya”ya gəldilər. Cənab şlyapasını əlinə alıb, Xuliyanı dostyana salamladı:

– İşlər necədir?

– Elə bilirlər kefe əməlli-başlı gəlir gətirir, – Xuliya cavab verdi, – ancaq təəssüf ki, belə deyil. Həmişə bugünkü kimi müştərimiz olsaydı, nə vardı...

– Amma siz şikayət etmirsiniz, elədir?

– Yox, şikayət etmirəm.

Plaşlı cənab üzünü polis zabitinə tutdu:

– İdarədə can cürütmək əvəzinə belə bir kafe, ya da bar işlətsəydik, biz də şikayətlənməzdik. Səbirli ol, Matorras.

Birazdan plaşlı cənab Xuliyadan soruşdu:

– Hadisə baş verən gecə heç nə eşitməmişiniz?

– Bu, nə vaxt baş verib ki? – Xuliya suala sualla cavab verdi.

– Yəqin ki, cümədən şənbəyə keçən gecə, – formada olan polis dedi.

– Cümədən şənbəyə keçən gecə? – Arevalo özünü elə göstərdi ki, guya xatırlamağa çalışır, – mən heç nə eşitməmişəm. Yadıma gəlmir.

– Mənim də yadımda deyil, – Xuliya dedi.

Plaşlı cənab, üzr istəyirmiş kimi, yumşaq səslə dedi:

– Yəqin ki, bir neçə gündən sonra sizi narahat etməli olacağıq... İfadənizi almaq üçün sizi Miramar komissarlığına çağıracağıq.

– Bəs müştərilərə kim qulluq eləyəcək? Bizim əvəzimizə polis göndərəcəksiniz? – Xuliya soruşdu.

Cənab gülümsündü.

– Yox, buna ehtiyac yoxdur, – o dedi, – onsuz da, maaşları azdır, bu işi də onlara yükləməyək.

O gecə gözlərinə yuxu getmədi. Yataqda uzanıb, polislərin gəlişindən danışdılar, istintaq zamanı necə ifadə verəcəklərini götür-qoy elədilər. Gecədən xeyli keçmiş Arevalo fırtınadan, qasırgandan söz saldı, dedi ki, tufan artıq səngiyib, yəqin ki, dalğalar maşını çəkib, dənizin dibinə salmış olar. Ancaq hələ sözünü bitirməmiş başa düşdü ki, tufanı yuxusunda görüb. Gülüşdülər.

Ertəsi gün kran, maşını meyitlə birgə yarğandan çıxardı. Özünə içki sifariş edən müştərilərdən biri dedi:

– Maşını buraya gətirəcəklər.

Gözlədilər, gözlədilər, ancaq sonra məlum oldu ki, meyiti Miramara aparıblar.

– İndi elə aparatlar çıxıb... – Arevalo dedi, – ekspertiza bir göz qırpımında göstərəcək ki, qarının başı maşının dəmirinə dəyməyib.

– Sən buna inanırsan? – Xuliya etinasız cavab verdi, – sən dediyin ekspertiza balaca bir otaqda aparılır. Ekspert o otağı spirt lampasıyla qızdırır. Qoy dəniz suyunda tanınmaz hala düşən meyiti müayinə etsinlər, görək nə tapacaqlar.

Son günlər müştərilər kafeyə ayaq açmışdı. Maşın tapılan gün burada olanlar, öz dost-tanışıyla, bəziləri isə ailələri ilə birgə gəlirdilər.

– Görürsən, mən haqlıydım, – Xuliya deyirdi, – “Röya” gözəl yerdir. Vaxtilə buraya heç kim gəlmirdi, məgər bu, insafdandır? Artıq bizi tanıyırlar, müştərimiz də artıb. Deyəsən, yavaş-yavaş bəxtimiz açılır.

Müstəntiqdən çağırış vərəqi gəldi.

– Heç yerə gedən deyiləm, ardımca əsgər göndərsələr də, getməyəcəyəm, – Arevalo hiddətlənib, özündən çıxdı. Ancaq təyin olunmuş vaxtda ikisi də müstəntiqin otağının qarşısındaydı. Əvvəlcə Xuliya içəri girdi. Növbə Arevaloya çatanda xeyli həyəcanlandı... “Röya”ya gələndə göy plaş geymiş çalsaçlı cənab stolun arxasında oturub onu gözləyirdi. İndi o, plaşsız idi, üzü gülürdü. Nədənsə, gözləri yaşardıği üçün Arevalo tez-tez yaylığını gözlərinə aparmalı olurdu. Söhbətin sonunda

tamamilə sakitləşdi, toxdadı, elə bil dostlarıyla kafədə oturmuşdu. Hətta öz-özünə fikirləşdi ki (bunu sonralar boynuna almasa da), müstəntiq çox nəzakətli adamdır. Nəhayət, çalsaçlı cənab dedi:

– Çox sağ olun. Gedə bilərsiniz. Bəxtiniz gətirib... – bir qədər fasilə verib, az qala heqarətlə əlavə etdi: – bəxtiniz gətirib ki, belə arvadınız var.

“Röya”ya qayıtdılar. Xuliya yemək bişirməyə, Arevalo süfrəni düzəltməyə başladı.

– Murdar məxluqlar, əclaf! – Arevalo durmadan təkrarlayırdı. – Onların cənginə düşmə, düşdünse, işin bitdi. Arxalarında dövlət maşını dayanıb, istənilən adamı məhv etməyə qadırdırlar. Onların təhqirlərinə dözsən, ümid edirsən ki, bəlkə əllərindən qurtuldum, bir udum təmiz hava ala bildim. Amma Allah eləməsin, ayağın büdrədisə, heç kəsdən mədəd umma – başlayırlar işgəncə verməyə, şil-küt etməyincə əl çəkmirlər. Axırda ağzına gələni danışmağa başlayırsan və ömrünü zində başa vurursan. Düz sözümdür, bilsəydim ki, mənə toxunmayacaqlar, o plaşdakı polisi vurub cəhənnəmə vasil eləyərdim.

– Lap gözünü qan örtmüş pələngə oxşayırsan, – Xuliya gülə-gülə dedi, – hirsələnmə, hər şey arxada qaldı.

– Hələlik arxada qalıb. Kim bilir, bizi hələ nə qədər sorğu-suala çəkəcəklər. Allah bəterindən saxlasın.

– Boş yerə narahat olursan, hər şey sən düşündüyündən də tez unudulub gedəcək.

– Kaş hər şey sən deyən kimi olaydı. Bəzən fikirləşirəm: düz buyurublar ki, hər şeyin bir bədəli var.

– Boş-boş danışma. Fikir eləmə, hər şey yoluna düşəcək, – Xuliya onu sakitləşdirdi.

Onları bir daha istintaqa çağırdılar, yenə də plaşlı cənab onları sorğusual etdi. Artıq qorxub-çəkinmirdilər, sanki ağır yükdən qurtulmuşdular. Qətlin üstündən bir neçə ay keçmişdi. Arevalonun inanmağı gəlmirdi, ancaq deyəsən, Xuliya haqlıydı: cinayət, doğrudan da, unudulmuşdu. Onlar ağıllı tərpenib, hər dəfə kreditordan bir az da möhlət istəyirdilər. Nəhayət, borclarını ödəyib qurtardılar. Yazda özlərinə köhnə bir “Pirs-errou” aldılar. Baxmayaraq ki, “Pirs-errou” çox benzini işlədirdi, – ona görə ucuz almışdılar, – cavanlar maşında gəzməyə aludə olmuşdular, hər gün ərzaq almaq üçün, ya da başqa bir bəhanəylə Miramara gedirdilər. Yay boyu səhər saat doqquzda evdən çıxır, saat onda qayıdırdılar. Ancaq apreldə müştərilər az olduğu üçün nahardan sonra da gəzintiyə çıxırdılar. Dənizkənarı yollarda maşın qovmaqdan həzz alırdılar.

Bir dəfə axşamçağı evə qayıdanda həmin adamı gördülər.

Sevgililərin başı bir-birinə qarışmışdı, dəniz haqqında, füsunkar sahil mənzərələri barədə danışdılar, qəfildən gözləri arxadan gələn maşına sataşdı. Sükan arxasında arıq-quru bir adam əyləşmişdi. Nəsə qaraniyyətli adama oxşayırdı. Onları qarabaqara izləyən maşının sürücüsünü Arevalo arxa

güzgüdə görürdü. Onun soyuqqanlı, təmkinli və sakit üz ifadəsi Arevalonu cin atına mindirdi; “Opel”in qabaq bəmperi, az qala onların “Pirs-errou”sunun arxasına toxunurdu. Əvvəlcə Arevalo fikirləşdi ki, bu, yəqin maşın sürməyi bacarmayan nəşilərdən biridir; belələri nə illah eləsələr də, maşın sürməyi öyrənə bilmirlər. Arevalo yüngülcə tormozlayıb, – “Opel”in arxadan onlara çırpılacağından qorxurdu – maşının sürətini yavaşıttdı, əlini çölə çıxarıb, arxaya işarəylə, onu qabağa buraxmaq istədi. Ancaq deyəsən, onun ötüb keçmək fikri yox idi; o da yavaşladı və maşının arxasından çəkilmədi. Onda Arevalo ondan yaxa qurtarmaq üçün sürəti artırdı. “Pirs-errou” gərginlikdən titrəyə-titrəyə saatda yüz kilometr sürətlə irəliləməyə başladı. Ancaq heç nə alınmadı; təqibçi onlardan əl çəkmək istəmirdi.

– Bu gicbəsərə nə lazımdır? – Arevalo hiddətləndi, – niyə arxamızca düşüb? Bəlkə saxlayım, onun aşının suyunu-duzunu verim?

– Hm, – Xuliya etiraz etdi, – gəl, özümüzü cəncələ salmayaq, yenidən polisə düşə bilirik.

Arevalo o qədər arxayınlaşmışdı ki, artıq qarını yadına düşmürdü... Şosədə maşınlar çoxalan kimi, Arevalo “Pirs-errou”nu məharətlə onların arasına sürdü və beləcə, anlaşılmaz təqibçidən aralandılar. “Röya”ya kefikök qayıtdılar: Xuliya ərini tərifləməkdən doymurdu – maşın köhnə olsa da, Arevalo pis sürücü deyildi.

Gecə yataqda yolda baş vermiş əhvalatı xatırladılar; Arevalo soruşdu: “Görəsən, o adam kim idi, onlardan nə istəyirdi?”

– Ola bilsin, bizə elə gəlib, bəlkə də, heç bizi təqib etmirdi, – Xuliya dedi.

– Yox, – Arevalo razılaşmadı, – o ya polistir, ya da yaramazın biridir. Ən pisi isə...

– Yenə başlayacaqsan ki, hər şeyin bədəlini ödəmək lazımdır? – Xuliya onun sözünü kəsdi, – doğrudanmı, elə fikirləşirsən ki, bu, fələyin oyunudur, tutduğumuz işə görə bizə göz verib, işıq verməyən şeytandır?

Arevalo laqeydcəsinə gözünü məchul bir nöqtəyə zilləyib, cavab vermədi.

– Bir bilsən, səni necə yaxşı tanıyıram, – Xuliya gülümsədi.

Arevalo bir müddət susandan sonra yalvarışlı səslə dedi:

– Burdan getməliyik, Xuliya, başa düşürsən? Burda qalsaq, yaxanı ələ verəcəyik, – o, arvadını dilə tutmağa çalışırdı, – bu gün bu adam, sabah bir başqası. Başa düşürsən? Həmişə kimsə arxamızca düşəcək, kimsə bizi izləyəcək. Başımızı itirib, öz istəyimizlə təslim olanacan belə davam edəcək. Gəl qaçaq. Nə qədər ki, duyuq düşməyiblər, başımızı götürüb gedək burdan.

– Danışırısan da, – Xuliya arxasını çevirib lampanı söndürdü və dərhal yuxuya getdi.

Ertəsi gün nahardan sonra yenə gəzintiyyə çıxdılar, ancaq həmin adama

rast gəlmədilər. Adam bir gün sonra peyda oldu. Evə qayıtmaq üçün maşını döndərən Arevalo onu arxa güzgüdə gördü. O, bu dəfə də pedalı axıracan sıxıb, aradan çıxmaq istədi. Amma arxa güzgüyə baxanda məyusluq onu bürüdü; çəlimsiz kişinin “Opel”i “Pirs-errou»nun biraddımlığındaydı. Onda Arevalo maşını saxlayıb pəncərədən əlini yellədi:

– Keçin, keçin!

Kişi onların maşınıni ötüb-keçməyə məcbur oldu. Burada yol düz uçurumun kənarından keçirdi. Maşın onları ötəndə cavan ər-arvad onu gözəndən keçirməyə macal tapdılar. Bağa qınından gözlük taxmış, dazbaş, nazıkbıqlı, qulaqları dik bir kişiydi. “Pirs-errou”nun işığında onun daz başını, qulaqlarını aydın görmək olurdu.

– Onun başını da girdinlə vurub əzmək istəmərsən ki? – Xuliya gülgülə soruşdu.

– Güzgüdə onun gözlərini görürsən? – Arevalo çəpəki baxışla arvadını süzdü, – bizi izləyir, əmin ola bilərsən.

Yenidən qovhaqov başladı – bu dəfə təqib edən tərəf onlar idi. Sürəti artırdıqca kişinin maşını da sürətlənirdi.

– O, nə istəyir axı? – Arevalo qəzəbini boğmağa çalışırdı.

– Gəl dayanaq, – Xuliya təklif etdi, – qoy çıxıb getsin.

– Niyə, nə üçün dayanaq? – Arevalo bərkdən səsləndi.

– Qoy çıxıb getsin, yaxamız qurtarsın ondan.

– Ondən qurtula bilməyəcəyik.

– Maşını saxla.

Arevalo maşını saxladı. Onlardan bir neçə metr irəlində “Opel” də dayandı.

– Onu vurub, şil-küt eləyəcəyəm!
– Arevalo hirsindən boğula-boğula qışqırdı.

– Maşından çıxma, – Xuliya yalvardı.

Arevalo maşından düşüb, “Opel”ə sarı götürüldü. Ancaq ona çathaçatda maşın yerindən tərpendi və tezliklə döngədə gözəndi.

– Bir az gözləyək, qoy lap uzaqlaşsın, – Xuliya dedi.

– O, çox uzaqlaşmayacaq, – Arevalo maşına əyləşdi.

– Elə isə, gəl əks tərəfə gedək.

– Yəni dabana tüpürüb qaçaq? Yox, qaçmayacağıq!

– Xahiş edirəm, on dəqiqə gözləyək, sonra gedərik, – Xuliyanın üzündən pərtlik yağırdı.

Arevalo saatına baxdı. Sakitcə oturmuşdular. Heç beş dəqiqə keçmədən Arevalo dedi:

– Bədir, niyə başa düşmürsən, o, döngədə dayanıb, bizi gözləyir.

Arevalo haqlıydı: döngəyə burulan kimi, orada dayanmış maşını gördülər. Hirsindən cilov gəmirən Arevalo pedalı axıracan sıxdı.

– Neynirsən, aqlını itirmisən? – Xuliya pıçıltıyla dedi.

Arvadının qorxuya düşdüyünü gören Arevalo hiddətlənib, sürəti daha da artırdı. “Opel”in sahibi nə qədər cəld tərpensə də, qaçıb uzaqlaşma bilməyəcəkdi – o, hələ yerində dayanmışdı, “Pirs-errou” isə artıq saatda yüz kilometr sürətlə şütüyürdü.

Bir neçə ay bundan qabaq qarını maşınla birgə uçuruma atdıqları yerdə “Opeli” haqladılar. Arevalo “Opel”i soldan ötmək əvəzinə, sağ tərəfdən keçmək istədi. Kişi isə maşını sola, uçurumun lap kənarına çəkdi. Arevalo onun maşını az qala vurub yoldan çıxaracaqdı. Əvvəlcə adama elə gəlirdi ki, bu tərs, inadkar sürücülər hələ çox çarpışacaqlar. Ancaq birdən “Opel”in sürücüsü qorxdı, maşını daha da sola çəkib, Arevalonu irəli buraxdı... “Opel” cavanların gözü önündə uçurumun boşluğuna yuvarlandı.

– Dayanma, sür! – Xuliya qışqırdı, – bizi burada görməməlidirlər.

– Bəs onun öldü-qaldısını yoxlamaq? Səhər tezdən gəlib, qapımızın önünü kədirsə necə?

– Sən onun işini bitirdin, – Xuliya cavab verdi, – özünü saxlaya bilmədin. Artıq bu barədə düşünməyə dəyməz. Heç nədən qorxma. Qapımıza gəlsə, sonrasını fikirləşərik. Amma zirək tərpendin ha!

– Yaxşı, daha bu barədə fikirləşməyəcəyəm, – Arevalo dedi.

Pula görə öldürdüklerinə, mərhumun onlara ürək qızdırdığına, polisə çağırıldıqlarına, yoxsa ilk dəfə belə bir işə qol qoyduqlarına görəmi, birinci cinayət onlara çox pis təsir etmişdi, hələ də özlərinə gələ bilməmişdilər. İndi yenidən adam öldürükdən sonra o cinayət unuduldu. Çünki bu dəfə səbəbsiz yerə onlara sataşmışdılar, o mənfur, qarayaxa adam onların həyatını cəhənnəmə çevirmək istəmişdi... Odur ki, ikinci qətdən sonra şad-xürrəm,

qayğısız yaşamağa başladılar. Ancaq bu, uzun çəkmədi. Bazar ertəsi nahardan sonra kafədə bir gonbul adam peyda oldu. Bu adam hədsiz dərəcədə kök idi, onun yöndəmsiz bədənini acımuş xəmiri xatırladırdı – yeridikcə yırğalanır, oturanda xəmir kimi hər tərəfə yayılırdı. Baxışları sönük və ifadəsiz, dərisi solğun idi, ətli buxağına baxanda adama elə gəlirdi ki, iki çənəsi var. Oturduğu stul, stol, qarşısındakı araç stəkanı onun nəhəng cüssəsi ilə müqayisədə oyun-oyuncaq kimi görünürdü.

– Onu haradasa görmüşəm, – Arevalo dedi, – amma bilmirəm harda.

– Əvvəllər onu görmüş olsaydın, yadında qalardı. Beləsinə unutmaq mümkün deyil, – Xuliya cavab verdi.

– Bayaقدan oturub, getmək istəmir.

– Getmir getməsin, tək pulunu versin, istərsə, bütün günü otursun.

– Görürsən? – Arevalo soruşdu.

– Nəyi? – Xuliya zala boylandı.

– Biri də gəldi.

– Hə, bu, bir az fərqli adama oxşayır, – Xuliya güldü.

– Başa düşürəm, burada gülməli nə var? – Arevalo dedi, – artıq səbrim tükənib. Bu, polisdəndirsə, bəri başdan xəbərimiz olsa yaxşıdır. O, hər gün gəlib gözünü üzümündən çəkmədən, saatlarla burada oturacaqsə, aydın məsələdir, əsəblərimiz dözməyəcək. Əvvəl-axır onun tələsinə düşəcəyik. Artıq gecəni səhərə qədər yatmayıb, bu tipin hərəkətlərini götür-qoy etməkdən cana doymuşam. Sənə demişdim

axı: bizə göz verib, işıq verməyəcəklər – həmişə kimse gəlib, günümüzü göy əskiyə bükəcək...

– Bəlkə də bizimlə işi yoxdur, adi adamdır, öz dərd-səri var... – Xuliya dedi, – mənəcə, əl-ayağa düşmək lazım deyil, qoy nə istəyir eləsin. Biz də öz oyunumuzu oynayaq. – Hər gün buraya gəlmək istəyirsə, gəlsin, pulunu verib otursun, vəssalam...

– Razıyam, – Arevalo cavabında dedi, – ancaq onu bil ki, bu oyunda səbirli olan udacaq, mənimsə səbrim qalmayıb.

Axşam oldu, gonbul isə hələ də yerindəydi. Ər-arvad elə piştaxtanın üstündəcə şam elədilər.

– Senyor, şam eləmək istəmirsiniz? – yemək çeynəyən Xuliya soruşdu.

– Yox, sağ olun, – gonbul cavab verdi.

– Yenə qaxılıb oturub, – Arevalo gözünü gonbuldan çəkmədən yavaş səsle dedi.

– İstəyirsən, onunla danışıq, – Xuliya təklif etdi, – bəlkə nəşə öyrənə bildim...

– Sən danışıq bilərsən, – Arevalo istehzayla dedi, – ancaq o, sənənlə danışmayacaq, bütün suallarına “hə, hə”, “yox, yox” cavabı verib, səni başından eləyəcək.

Ancaq gonbul söhbətdən yayınmadı. O, quraqlıqdan, insanlardan və zövqsüzlükdən şikayətlənməyə başladı.

– İnsanların zövqü korlanıb, məgər sizin kafenin yerini bilmirlər? Bura sahil kənarındakı ən gözəl yerdir, – o dedi.

– Elə isə, – piştaxtanın arxasında oturub söhbətə qulaq asan Arevalo dilləndi, – kafemiz xoşunuza gəlsə, deməli, dostumuzsunuz. Buyurun, qonağımız olun.

– İsrar edirsinizsə, mən bir stəkan da arağ içərdim, – gonbul dedi. Sonra bir stəkan da içməyə razı oldu. O, hər şeydə güzəştə gedirdi. Onlarla siçan-pişik oyunu oynayırdı. Birdən sanki arağ onun dilini açdı:

– Çox gözəl yerdir, söz yox, ancaq heyif ki, belə hadisələr baş verir, – dedi.

Arevalo Xuliyanın üzünə baxıb, təəccüblə çiyinlərini çəkdi:

– Nə baş verir ki? – Xuliya özünü o yerə qoymadı.

– Sizin kafeni nəzərdə tutmuram, – gonbul üzrxahlıq elədi, – bu yaxınlıqda, uçurumun kənarında baş vermiş hadisəni deyirəm. İşə bax, eyni yerdə bir-birinin ardınca iki maşın uçuruma düşür. Biz bundan təsadüfən xəbər tutduq.

– Nədən xəbər tutdunuz? – Xuliya soruşdu, – “biz”, yəni kim?

– Biz! – gonbul cavab verdi, – bilirsiniz, uçurumdan yarığa düşən “Opel”in sahibinə bir neçə il əvvəl bədbəxtlik üz vermişdi. Soyadı Trexodur. Onun cavan qızı burada dənizdə çiməndə boğulub ölmüşdü. Biçarə qızın meyitini də tapmadılar. O, dul idi, qızını da itirəndən sonra tək qaldı və köçüb dənizə yaxın bir yerdə yaşamağa başladı. Artıq özündə deyildi, yəqin ona elə gəlirdi ki, burada qızının yanındadır. Ola bilsin, onu görmüsünüz,

alçaqboylu, sısqqa bir kişiydi, saçı tökülmüşdü, səliqəli nazik biğ qoyurdu, gözlük taxırdı. Çox sakit, başaşağı adam idi, heç kəslə işi yox idi, qonşusu doktor Labordyedən savayı heç kimlə görüşmürdü. Doktor Labordye nə zamansa onu müalicə etmişdi, o vaxtdan bu yana hər axşam şam yeməyindən sonra gedib onu yoluxurdu. Kofe içir, söhbətləşir, şahmat oynayırdılar. Onlar hər axşam görüşürdülər. Cavansınız, xoşbəxt adamlarsınız, deyə bilərsiniz ki, bu, nə həyatdır? Bəzən başqalarının verdişləri bizə gülməli görünür, ancaq nəzərə alın ki, bu verdişlər insanların birtəhər yaşamağına kömək eləyir. Bir axşam, lap bu yaxınlarda senyor Trexo şahmatı çox pis oynamağa başladı.

Gonbul susub, fasilə verdi, sanki nəşə çox vacib bir şey demişdi. Sonra soruşdu:

– Bilirsiniz niyə?

– Nə bilim, deyin, bilək, – Xuliya sərt səsle cavab verdi.

– Ona görə ki, senyor Trexo maşınla buradan keçəndə öz qızını görmüşdü. Ola bilsin, qızının meyitini görmədiyini üçün ona elə gəlirmiş ki, o, sağdır... Odur ki, dəniz kənarında gördüyü qızı öz övladı zənn etmişdi. Hər halda, iddia edirdi ki, guya qızını görüb. Doğrudur, buna özü də sonacan inanmırdı, amma yenə bu fikirlə yatıbdururdu. O bilirdi ki, yaxşısı budur, qıza yaxınlaşmasın, onunla söhbət etməsin. Yazıq senyor Trexo bu illüziyanın dağılıb-getməsinə istəmirdi. O axşam dostu Labordye onu xeyli danlayıb. Doktor deyib ki, Trexo kimi

ağıllı, mədəni adamın müqəddəs hisslərlə uşaq kimi oynamasına göz yuma bilməz: bu, çox təhlükəlidir. Trexo etiraf edib ki, dostu haqlıdır – o, bilə-bilə bu oyuna aludə olub, ancaq sonra hansısa başqa, daha qüdrətli qüvvələr, bəlkə də taleyin özü işə qarışıb. Qəribə bir hadisəylə üzləşdiyini deyib: onun öz övladı zənn etdiyi qızın oturduğu köhnə maşın – yeri gəlmişkən, avtomobili cavan oğlan idarə eləyirmiş – ondan uzaqlaşmağa çalışıb. Senyor Trexo belə deyib: “Gənclər özlərini çox qəribə aparırdılar. Məni görəni kimi qaçıb aradan çıxmaq istədilər. Mənə elə gəldi ki, o, doğrudan da, mənim qızımdır, nəyə görə üz-üzə gəlmək, görüşmək istəmir. Elə bil birdən-birə boşluğa düşdüm, dünyam alt-üst oldu. Elə hey öz-özümə təkrarlayırdım: “Ola bilməz, ola bilməz”. Senyor Trexo yaxşı iş tutmadığını bilə-bilə onları təqib etməyə başlayıb. Ancaq onlara çata bilməyib.

Gonbul gözünü qırpmadan onların üzünə zillənmişdi. O, bir qədər fasilə verib, sözüne davam etdi:

– Doktor Lebardye ona tapşırırdı ki, tanımadığı adamları narahat etməsin. “Ümid edirəm ki, – o deyib, – növbəti dəfə o cavanlara rast gələndə, arxalarınca düşüb, onları dəng etməyəcəksən”.

– Doktor pis məsləhət verməyib, – Xuliya dedi, – gerek tanımadığın adamların zəhləsini tökməyəsen. Bəs bunları niyə danışırsınız?

– Haqlı sualdır, – gonbul sözüne davam etdi, – bu sual lap yerinə düşdü.

Axı biz insanların fikrini oxuya bilmirik, ona görə kiminlə danışdığımızın da fərqində deyilik. Özümüzü isə şəffaf sayırıq: amma bu, belə deyil. Yaxınlarımız yalnız zahiri əlamətlərə baxıb mühakimə yürüdürlər; onlar ölmüş heyvanların daxili orqanlarını öyrənən, quşların uçuşunu izləyən qədim kahinlərə oxşayırlar. Bu sistem çox da etibarlı deyil və çoxlu səhvlərə gətirib çıxarır. Məsələn, senyor Trexonun təxmininə görə, cavanlar qaçıb ondan uzaqlaşmağa çalışıblar – guya qızı niyəse onunla görüşmək istəməyib. Nəyə görəse özlərini müqəssir sayan cavanlar isə senyor Trexonun təhlükəli adam olduğun zənn edərək, dabanlarına tüpürüb qaçmaq istəyiblər. Fikrimcə, şosedə əməlli-başlı qaçdı-qovdu oyunu başlayıb və bütün bunlar senyor Trexonun həlak olmasıyla nəticələnib. Bir neçə ay bundan qabaq eyni yerdə, oxşar vəziyyətdə bir senyora da ölmüşdü. Labordye öz dostunun tarixçəsini danışandan sonra mən bu bədbəxt hadisələri, belə deyək, faktları tutuşdurub, müəyyən qənaətlər hasil etmişəm. Senyor, sizi bir dəfə istintaq şöbəsində görmüşəm – onda sizi ifadə verməyə çağırmışdıq. Siz onda da həyəcanlıydınız və yəqin ki, məni xatırlamırsınız. Mən sizinlə açıq danışmağa çalışıram.

O, saatına baxdı və əllərini stolun üstünə qoydu.

– İndi getməliyəm, ancaq vaxtım çoxdur, sabah yenə gələcəyəm... – gonbul qarşısındakı stəkanı və fincanı

göstərib soruşdu: – Borcum nə qədərdir?

O, hesabı ödəyib, stolun arxasından qalxdı və dodaqcucu vidalaşaraq çıxışa yönəldi. Arevalo öz-özünə danışmış kimi mızıldandı:

– Gördün?

– Onun heç bir sübutu yoxdur, – Xuliya dedi, – sübutu olsaydı, vaxtının azlığına-çoxluğuna baxmayıb, bizi dərhal həbs edərdi.

– Tələsmə, o da olacaq, – Arevalo yorğun səslə cavab verdi, – gənbul izə düşüb: qarının ölümündən əvvəl və sonrakı maddi vəziyyətimizi araşdırsa, hər şey üzə çıxacaq.

– Bu, sübut deyil.

– Sübuta ehtiyac yoxdur. Bizim günaha batmış varlığımız elə sübutdur. Xuliya, niyə faktları görmək istəmirsən? Bizi küncə sıxıblar.

– Gəl, qaçıb gedək, – Xuliya təşvişlə düşdü.

– Gecdir. Uzağa qaça bilməyəcəyik...

– Bizi bir-birimizdən ayıra bilməzlər.

– Ayıracaqlar, Xuliya, bizi ayırı-ayrı kameralara salacaqlar. Yalnız bir çıxış yolu var: inithar etməliyik.

– İntihar etmək?

– Özün deyirdin ki, uduzmağı bacarmaq lazımdır. Bu dəhşətdən, yorğunluqdan birgə qurtula bilərik.

– Sabah danışarıq. Sənə dincəlmək lazımdır.

– İkimizə də dincəlmək lazımdır.

– Gedək.

– Sən get, mən bir azdan gələrəm.

Raul Arevalo pəncərələri örtüdü, jalüzləri bir-bir aşağı salıb sürgüylə bərkıtdi, giriş qapısını bərk-bərk bağladı, çəftəsini vurdu, açarı burub, iri dəmir rəzəni çəkdi.

KOLUMBİYA ŞAİRLƏRİ

*Kolumbiya poeziyasına, tərəddüd etmədən
üzü Tanrıya sarı pıçiltılar poeziyası da
demək olar.*

*“Xoşbəxtdir o kəs ki, əzablarından da
uca kahinlərə sığınır!” – deyən romantik
şair Rafael Pombo ekzistensialist suallarla
dolu möhtəşəm bir poeziyanın yaratıcısı
sayılır. Eləcə də Kolumbiya poeziyasına
müasirlik gətirmiş Xose Asunsion Silva,
ispan dilində abidə hesab olunan gözəl bir
poema yaratmışdır. “Lirik serenada”
poemasında xəyali və yaşanmış hadisələr,
ölüm, ölümsüzlük arzusu, musiqi, rənglər
bir arada təsvir olunaraq oxucunun
yaddaşında uzunmüddətli iz buraxır, Puben
Dario tərəfindən əsası qoyulmuş moder-
nizmin poetik sistemini gücləndirir.*

*Poeziya insanları, xalqları bir-birinə
bağlayır, zaman və məkan hüduqlarını aş-
araq, bu möcuzənin bir daha gerçəkləşməsinə
imkan yaradır.*

112

2015

RAFAEL POMBO (1833-1912). Şair, dramaturq, tərcüməçi v jurnalist. "Alabzk" (1867) v "Yetkin uşaqlar  mənəvi hekayələr" (1869) kitablarının müəllifidir. Şeirləri ilk dəfə 1916-c ildə Antonio Qomez Restreponun rəhbərliyi ilə toplu şəklində buraxılmışdır. "Aguilar de Madrid" nəşriyyatı işə 1957-ci ildə Rombonun "Bütün şeirləri" kitabını dərc etmişdir.

Gecə vaxtı

*Qocalıq gecənin syyahıdır.
Şatobrian.*

Daha ürəyimi təşvişə salmır
Ötən gnlrimin sirli kabusu.
Məni inkar edir bu Vətən, bu el –
İlham prilrim – mr yavrusu.

Mənə sarı ymir iklrini
Meyvə baęlarının budaqları da.
Uzaq sevinclrin səs-ky qalıb,–
ks-səda verir qulaqlarımda.

Allah belə edib. Qaranlıq kb.
Xoşbxtdi o kəs ki, zablarından
Uca kahinlərə sıęna bilər.

Qocalıqd gecənin səyyahı olan
Yolu baęlanarsa bu yer znd
Ynldr səmaya baxışlarını

**FRANSİSKA XOSEFA DE
KASTİLYO İ GEVARA (1671-1742).**

On səkkiz yaşında Santa Klara monastırına daxil olmuş və orada rahibəlik etmişdir. Keşişin göstərişi ilə öz təcrübələrini “İlahi hisslər” kitabında nəslrlə, qafiyəsiz şeirlər şəklində qələmə almış, daha sonra “Həyat” adlı avtobioqrafik kitab yazmışdır.

Məhəbbət 45

*(Bəndənin ürəyində və Bağ
iztirablarında
(İsanın düşdüğü Zeytun bağı)
ilahi sevginin vəcdə gəlməsi)*

I

Sevgilimin
zərif nitqi –
bal və süd axır
gülüşlər və zanbaqlar arasından.

Onun şipşirin sözləri
şeh qədər qısa.
Və onunla çiçəklənilir
solmuş ürək.

Elə yumşaq eşidilir
onun incə fısıltısı,
Ürək də şübhəyə düşür
bəlkə öz səsi deyər.

Elə güclü inandırır
yandırılmış alov –
mum kimi əridir
dağları, qayaları.

Elə güclü, xoşdu səsi

ölüləri dirildir,
yatmışları oyadır
Onun ilahi nəfəsi.

Elə şirin, elə yumşaq
səsi gəlir qulaqlara
Sümüklərin sızıltısı
qəfil çatır oynaqlara.

II

Qatranlı dağdan
salacağam yolumu.
Kabarqatək
asta-asta addımlarla.

İlahi! Mənim sevdiyim
enib zeytun bağına.
Qatrantək maye axır
açılan qucağına.

Sevdiyim, ətir saçır
mənim dərdiyim salxım,
enqabi üzümlüyü
olacaq sevgi payım.

Gecənin bu sıxlığı
ona tutqun rəng verir
Baxsan buz damcıları
onu da şehləndirir.

Sevdiyimi, İlahi,
kim qorxuda bildi ki?
Nəfəs getdi, gəlmədi
bu yarıcan öldü ki?

Yasəməntək qırmızı
incə dodaqlarından,
Acı qatran tökülür
solğun yanaqlarından.

Aqilo get, Austro gəl,
üfür mənim bağıma.
Gizli ətriniz gəlsin
Ləklərimin baxtına.

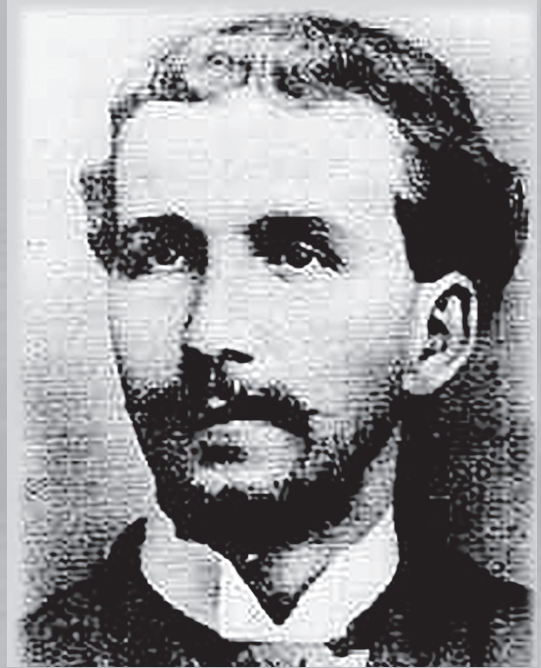
Yaxşı əs, sevimli yel,
Sevimli yel, yaxşı əs.
Qızılgüllər, zanbaqlar,
Gələcək təzə nəfəs...

Onun gur işıqları–
Od-alovdan dirəyi.
tükənəcək nəfəsi
yaralanmış ürəyin.

114

2015

Xose Asunsiön Silva. Şeirlər

XOSE ASUNSION SİLVA (1865-1896). Şair, nasir və tərcüməçi. 1892-ci ildə məşhur “III lirik serenada” və ya “Bir gecə” poemasını yazmışdır. 1895-ci ildə “L’Amerique” gəmisinin qəzaya uğraması nəticəsində yaratdıqlarının böyük hissəsini itirmişdir. Boqota “Şeirlər kitabı”nı bərpa etmiş və “Masaüstü” romanını yenidən yazmışdır. 1896-cı ilin 23 may gecəsi ürəyinə güllə vuraraq intihar etmişdir.

Lirik serenada

I

Gecə.
Pıçıltı, ətirlə dolu musiqili bir gecə,
Sehrli işıldaquşların
nəmli toy çadırına
ışığı saldığı gecə,
Yavaşca mənə qısılib,
səssiz və solğun
Gələcəyindən xəbər verən
acı hissələrin
Ən gizli, ən dərin xatirələrin
Düzənlikboyu gül-çiçəkli yolda sən
Gəzirdin.
Və dolan ay
bəyaz işığını səpirdi sonsuz
səmələrə
Və sənəin kölgən
Zərif və uzun
Və mənəim kölgəm
Cığırın kədərli qumları üzərində
Əks olunan ay işığında birləşirdilər.

Və bir olurdular.
Və bir olurdular.

Bir uzun kölgəyə dönürdülər,
Bir uzun kölgəyə dönürdülər,
Bir uzun kölgəyə dönürdülər...
Bu yalnız gecədə
Sonsuz acılarla dolu ölümün
Və səndən zaman, məzar
məsafəsiylə ayrı düşmür ürək
Səsimizin yetmədiyini sonsuz
qaranlığa doğru
Səssiz və yalnız addımlayırdı
Həmin cığırda
Üşüdüm: yanaqlarının və əllərinin
Qar bəyazı kəfəninə
qalmış soyuğu idi,

Qəbrinin soyuğu idi
Ölümünün soyuğu idi

Və mənəim kölgəm,
Ayın yerdə əks olunan işığında,
Yalqız gedirdi,
Yalqız gedirdi...
Tənha çöldə yalnız gedirdi
Sənəin zərif, uzun kölgən,
Sərin son yaz axşamı
Pıçıltı, ətir və musiqi dolu o axşam
Mənəim kölgəm yaxınlaşdı, onunla
bərabər yeridi.
Mənəim kölgəm yaxınlaşdı, onunla
bərabər yeridi.
Mənəim kölgəm yaxınlaşdı, onunla
bərabər yeridi.
Ah, qovuşmuş kölgələr!
Ah, qəblərin kölgələriylə
birləşən bədən kölgələri!
Ah, kədər və göz yaşlarıyla dolu
Gecələrdə axtarılan kölgələr.

MEİRA DELMAR (1922-2009).

Poetik yaradıcılığı “Unutmanın başlanğıcı” (1942), “Sevgi məkanı” (1944), “Yuxunun gerçəkliyi” (1946), “Gizli ada” (1951), “Yenidən qarşılaşma” (1981), “Yaddaşlı ud” (1995), “Kimsə keçir” (1998), “Dünənə səyahət” (2003) kitablarından ibarətdir. 1995-ci ildə Antiokia Universiteti onu Milli poeziya mükafatı ilə təltif etmişdir.

Qədim Kök

Bu sevgi bu günün sevgisi deyil
Aşiq olmaq hissi
Bizdən başlamır
bu sevgi heç nəyi gözləmir.
Bu dumanlı gecənin sakinlərinə

Dönür sərgərdan ömür.
Qızıl yelə dönür
Yerlə sürünən
Buğda dənələri arasından
Bizə baxan yetim sevgi.
Soyuqdan və alovdan,
Qardan və günəşdən.
Bir qəribə sevgi,
Hiyləgər gülüşlərlə
Ömür-günümüzə qənim kəsildi,
Həmin vaxt sən və mən, –
İki huşsuz
Səhərin mavi axınında
Tamaşa edirdik buludlara,
Və bir də qızılgüllərə.
Yox, bu günə aid deyil
Uzaqlardan gəlir,
əslərin səssizliyindən,
damarlarımızda axan
alovlu qanımızdan,
canımızdan gəlir bu sevgi –
İşıq labirintində azmış bu hönkürtü.
Bir-birimizi sevməyə
məhkum olmuşuq...

UINSTON HYU ODEN

Amerika şairi Uinston Hyu Oden (1907-1973) dini-fəlsəfi mövzularda şeirlər yazmaqla intellektual lirika janrına müraciət edən nadir söz ustalarındandır. "Həyəcan dönəmi" əsəri poeziya üzrə Pulitzer mükafatına (1948) layiq görülüb, "Axilles qalxanı" toplusuna görə isə Amerikanın Milli ədəbiyyat medalı ilə (1967) təltif olunub.

“MƏN”İ OLMAYAN ADAM

Frans Kafkaya ithaf olunur

Həyatın ləzzətləri onun yox, bizim, daha uca bir həyata yüksəlmək qorxusu həzzidir. Həyatın əzabları da onun yox, qorxudan özümüzün özümüə aşladığımız iztirablardır.

Frans Kafka

Kafka tənqidçinin çox az şey deyə biləcəyi bir ədəbi janrın – pritçanın böyük, bəlkə də ən görkəmli nümayəndəsidir. Romanın oxucusu və ya tamaşanın seyrçisi (hərçənd roman da, tamaşa da pritça strukturuna malik ola bilər) ona əvvəlcədən məlum olan, reallıqla çox da uyuşmayan, qondarma əhvalatlar və qəhrəmanlarla rastlaşır. Məsələn, mən “Maqbet”də baş vermiş faciədə öz şəxsi iradəsiylə iştirak edən tarixi personajlar görəəm. Belədə özümü Maqbetlə müqayisə edər və fikirləşərdim ki, görəsən, onun yerində olsam, özümü necə aparardım. Amma mən, olsa-olsa, öz zamanına və məkanına qandallanmış passiv bir tamaşaçıyam. Həqiqi pritçanı bu cür oxumağı bacarmaram. Hərçənd qəhrəman xüsusi isim daşıya bilər (tutalım, “Heç kim”,

yaxud “K.”) və müəyyən olunmuş tarixi-coğrafi şəraitdə bu təfsilatlar pritçanın mənası üçün əhəmiyyətsiz olacaq. Qəhrəmanı anlamaq üçün mən obyektivlikdən imtina etməliyəm və özümü onunla eyniləşdirməliyəm. Əslində pritçanın mənası hər bir oxucu üçün fərqli olacaq. Bunun üçün də tənqidçi heç vaxt onu başqalarına “izah edər” bilmir. Tənqidçilər bədii həqiqət barəsində yazarkən, öz dərin bilikləri, tarix, dil və insan təbiəti haqqındakı məlumatları sayəsində diqqəti romanda, yaxud pyesdə başqalarının heç vaxt “görə bilməyəcəyi” yerlərə yönəldə bilərlər. Lakin tənqidçi pritçanı izah

etməyə çalışsa, onda ancaq öz avtoportretini yazmış olacaq, pritçanın ona necə təsir etdiyini yazmağa başlayacaq, başqalarına necə təsir etdiyindən xəbəri olmayacaq.

Real həyatda biz bəzən elə insanlarla qarşılaşırıq ki, düşünürük: "Bu adam, elə bil Şekspirin, yaxud Dikkensin səhifələrindən düşüb", ancaq heç vaxt, heç kim həyatda Kafkanın qəhrəmanlarıyla rastlaşmayıb. Digər tərəfdən, insan elə fərdi təcrübəyə malik ola bilər ki, onu "kafkavari" adlandırır, lakin "şekspirvari", yaxud "dikkensvari" fərdi təcrübə olmur. Mühərribə illərində bir dəfə mən Pentaqonda uzun və yorucu bir gün keçirdim. Tapşırığımı yerinə yetirib uzun dəhlizin sonuna doğru addımlayırdım, yeganə arzum tezliklə evə dönmək idi. Turniketə çatanda yaxınlıqda dayanmış ciddi görkəmli keşikçi soruşdu: "Hara gedirsiniz?" Dedim: "Bayıra çıxmaq istəyirəm". O, cavab verdi: "Siz elə indi də bayırdasınız". Bir anlıq özümü Jozef K.-nın yerində hiss etdim.

Söhbət adi romançı və ya dramaturqdan gedirsə, onun yaradıcılığını anlamaq üçün şəxsi həyatıyla tanışlıq, xarakteri barədə məlumatlar bizə heç nə verməyəcək. Pritça müəllifinə gəlincə (məsələn, Kafka), burada bioqrafik məlumatlar bizim üçün əvəzsiz köməkçi olur. Bu məlumatlar bizi yanlış oxulardan qoruyur. ("Düzgün" oxular həmişə az olur.)

Kafkanın bioqrafiyasının yeni nəşrində Maks Brod çex yazıçısı Bo-

jena Nemtsovanın (1820-1862) "Nənə" romanından danışır. Hadisələr Rizengebirqdə, kənddə, bir qəsrin ətrafında baş verir. Kənd adamları çexcə, qəsr sakinləri almanca danışırlar. Hersoginya – qalanın sahibəsi, xeyirxah və xoşxasiyyətdir, o, tez-tez səyahətə çıxır. Həmin vaxtlarda dikbaş nöqərlərin, özündənrazı məmurların alçaq davranışları ucbatından, onunla yerli əhali arasında uçurum yaranmağa başlayır. Hersoginya anlama bilmir ki, onun idarəçiliyində olan yerlərdə nə baş verir. Nəhayət, romanın qəhrəmanı saysız-hesabsız maneələrin öhdəsindən gəlib hersoginya ilə görüşür və ona bütün həqiqətləri deyir, beləcə, roman həppi-endlə (xoşbəxt sonluqla) bitir.

Buradan aydın görünür ki, Nemtsovanın romanındakı qəsrin əyanları şəri təcəssüm etdirirlər. Odur ki, qəsrin sakinlərini İlahi Düşüncənin vasitəçisi adlandırmış tənqidçilər açıq-aydın səhv edirlər. Eyni zamanda doğru yanaşmalar da var. Məsələn, Erik Hellerinki kimi:

"Kafkanın Qəsri yaxşı möhkəmləndirilmiş qarnizona bənzəyir. Burada həyəcanlı insanlara qarşı mübarizə aparən qnostisizm demonları yaşayır. Tənqidçilərin bu qəsri "göylər və ilahi xoşbəxtlik qanunu"nun monastırı kimi necə gördüklərini və bununla bağlı hansısa müqəddəs ideya haqqında söhbət açmalarını anlamıram. Qəsrin əyanları xeyirə qarşı tamamilə laqeyd, qısqası – əxlaqsızdırlar. Onların nə fərmanlarında, nə də hərəkətlərində

sevginin, mərhəmətin, rəhmin və böyüklüyün izi yoxdur. Laqeydliyin və qərəzin "buz zirehinə qandallanıblar". Onlar qorxu və nifrətdən başqa heç nəyə meyil etmirlər."

Maks Brod Kafkanın yaradıcılığından çox, həyatına aid olan şeyləri ilk dəfə gün işığına çıxartdı. Mən o şeyləri nəzərdə tuturam ki, guya Kafkanın övladı olub və 1921-ci ildə yeddi yaşında vəfat edib. Bunu araşdırmaq mümkün deyil. Çünki onun anası 1944-cü ildə almanlar tərəfindən həbs edilib və bir daha ondan xəbər çıxmayıb.

Həyatının son 6 ilində yazılmış, qənaətimcə, Kafkanın ən yaxşı əsərləri olan "Məhkəmə" və "Qəsr" romanları "Böyük Çin səddi"nə daxil oldu. Bu kitablarda təsvir edilən dünya, onun ilk əsərlərindəki kimi nikbin deyil, lakin burda müəllifin səsi, elə bil bir az daha yumşaqdır. Bu əsərlərdə artıq "İslah koloniyası" hekayəsində olduğu kimi ölümcül qəm və ümitsizlik yoxdur, onlar, sadəcə dözülməzdirlər. Həyat əvvəlki kimi çətin və cansıxıcı olaraq qalır. Qəhrəmanlar isə indi həyata böyük yumorla yanaşırlar.

Tipik Kafka hekayəsi haqqında onu demək olar ki, burada qəhrəman axtarıqlarının düsturu tərs üzünə çevrilmişdir. Kitabda qəhrəman hardasa, nəşə axtarır. Onun axtarışının hədəfi istər şahzadə, istər həyat cövheri və sair olsun – qabaqcadan məlumdur. O hədəfə çatmaq asan deyil. Qəhrəman, adətən özünü o hədəfə gedən yolda, onu gözləyən təhlükələr qarşısın-

da təsəvvür etmir. Amma başqa personajlar var ki, onlara bu və ya digər şeylər məlumdur. Onlar qəhrəmanı xəbərdar edirlər, qoruyurlar. Bundan başqa, bu hədəf hamı üçün arzuolunandır. Ona hamı can atır, lakin yalnız o kəs çata bilər ki, bu, həmin adamın alın yazısı olsun. Sehirli nağıllarda üç qardaş nəyinsə axtarışı üçün yola düşür. Onlardan ikisi məğlub olur, kiçik qardaş isə mülayimliyi, səmimiliyi və mehribanlıığı sayəsində qalib gəlir. Amma hər üçü gələcəklərinə tamamilə əmin idilər.

Kafkanın hekayələrində hədəflər, qəhrəmanın özünə də əlçatmaz görünür: çünki yarışası heç kimi yoxdur. Qəhrəmanın yolda qarşılaşdığı, ona əngəl törədən, yaxud yardım edən insanlar əksər halda laqeyddirlər. Onlar qəhrəmanın hansı yolu tutub getməsi barədə ən kiçik təsəvvürə belə malik deyillər. Məşhur aforizmdə deyildiyi kimi "hədəf var, amma yollar yoxdur; bizim yol adlandırdığımız isə, adi qərarlılıqdı". Uğura zərrə qədər arxayın olmayan Kafka qəhrəmanları, lap başdan əmindirlər ki, onlar məğlubiyyətə, ağlasığmaz, nəticəsiz səylərə məhkum ediliblər. Bunun sübutu hədəfə nail olmaq cəhdidir – lakin qəhrəman bunu seçilmiş olduğu üçün etmir, ona görə edir ki, bu istəyi xüsusi bir lənətlə yörgülüb.

Ən başlıca günah – səbirsizlikdir. Buna görə cənnətdən qovulmuşuq, səbirsizliyimiz mane olur ki, ora qayıdaq. (Kafka)

Nəzəri olaraq xoşbəxtliyə çatmaq imkanı mövcuddur: bu, özündə məhv-

edilməz başlanğıca inam hissindən ibarətdir və sən onu dərk etməyə çalışırsan. Axtarışın ilkin variantlarında qəhrəman nə etməli olduğunu bilir, yalnız bir şeydən narahatdı: onun üçün nəzərdə tutulanı yerinə yetirə biləcəmi? Odissey Sirenanın oxumağına qulaq asmamağın gərəkliliyini, Müqəddəs Qraalın cəngavəri bakir qalmalı olduğunu, xəfiyyə yalanı gerçəkdən ayırmağın zəruriliyini bilir. Amma K başqa vəziyyətdə olur: o, nə etmək lazım gəldiyini bilmir. Onu heç kim tovlamır. Buna görə də o, xeyirlə şərin arasında seçim etmək məcburiyyətində deyil. Amma eyni zamanda demək olmaz ki, qayğısızdır. O əmindir ki, hərəkətləri qeyri-adi dərəcədə əhəmiyyətlidir. Amma onların hansı hərəkətlər olmasını təsəvvürünə gətirə bilmir. Əgər o, yanlış seçim edəcəksə, buna görə təkzər zərər çəkməyəcək, həm də məsuliyyət daşıyacaq. Aldığı təlimat və məsləhətlər ona mənasız görünürsə, bunları şəhər niyyətin, yaxud günahın şəhadəti hesab edə bilməz. Bunlar çox güman ki, onun şəxsi günahlarının sübutudur.

Ənənəvi Axtarışda olan qəhrəmanda, Odisseydəki kimi açıq, ya da sehrli nağıl qəhrəmanında olduğu kimi gizli stimül var. Birinci halda səyahətin uğurla tamamlanması onun şöhrətini artırır, ikincidə isə bizə göstərir ki, əsl qəhrəman və qalibdir. Ənənəvi mənada qəhrəman olmaq sənə verilən qabiliyyətlərin sayəsində “Mən” demək haqqını qazanmaqdır. Amma K-nın lap başdan öz “mən”i var və yeganə

günahı ondan ibarətdir ki, hərəkətlərindən, fərdi qabiliyyətlərindən asılı olmayaraq mövcuddur.

Əgər “Məhkəmə”də günahsız olsaydı, o, K olmaz, “Alisa möcüzələr ölkəsində”ki meşə favni kimi adsız bir personaja çevrilərdi. “Qəsr”də isə K yerölçən sözü olmağa çalışan hərfdir, bütün fanilər kimi öz “mən”ini əldə etmək arzusundadır. Amma ona məhz bunun icazəsi verilmir.

Ənənəvi Axtarışın dünyası təhlükəli, amma açıq ola bilər – qəhrəman istənilən istiqamətə yola düşməkdə sərbəstdir. Amma Kafkanın dünyası hermetik, bağlı dünyadır. Bu dünya mənəvi, hissi xüsusiyyətlərdən məhrum edilib, tamamilə maddi və fizikidir. Burada predmetlər, simalar qeyri-müəyyən görünə bilər, amma oxucu boğucu çevrəni hiss edir. Heç bir təxəyyül dünyasında bu cür ağırlıq hiss edə bilməzsən. Atdığı bir cə addım qəhrəmandan bütün gücünü alır. O, özünü dustaq kimi hiss edir və qaçmağa çalışır. Lakin, bəlkə də o, elə məhbus olmaq üçün yaradılıb və azadlıq onu hər an əzə bilər.

Məsələn, “Yuva” pritçasının heka-yəçi-qəhrəmanı yırtıcı porsuğa bənzəyən, növü bəlli olmayan bir heyvandır. O, dişisi olmadan, öz oxşarıyla qarşılaşmaqdan qaçaraq, tənha yaşayır. Bundan başqa, həmişə ayrı heyvanların təqibindən və hücumundan qorxur, elə hey təkrar edir: “Düşmənlərimi saya salmamaq”. Biz o düşmənlərin necəliyini bilmirik və bir dəfə də olsun, heç biriylə rastlaşmırıq. Onun

həyatının bütün anlamı yuvasıdır. Yuvanı təzə-təzə qazmağa başlayanda, bu, onun üçün məşğuliyyət, ehtimal ki, əyləncə idi. Lakin yuva böyüməyə və yaxşılaşmağa başladıqca, onu dərin bir sual düşündürür: "Görəsən, tamamilə əlçatmaz bir yuva düzəltmək olarmı?" Bu əzab – sonsuzdur, çünki o heç vaxt əmin ola bilməz ki, qorumaq üçün yadımdan çıxan nəşə qalıb, ya yox? Yolunda bütün həyatını qoyduğu bu yuva çox dəyərli bir şeyə çevrilir və onu eynilə özü kimi qorunmalıdır.

"Sevimli planlarımdan biri, baş meydanı öz ətrafımdan ayırmaq idi! Bu o demək idi ki, divarlarının hündürlüyü və qalınlığı boyuma uyğun olardı, yan-yörəsini divar hündürlüyündə boş saxlayardım, orada mağara kimi bir yer düzəldərdim. Bu mağaranı əbəs yerə yaşamaq üçün ən gözəl yer hesab eləmərdim! Burada istədiyim kimi uzanıb qalar, yuxarı-aşağı sürünər, ağnayar, torpağı həmişə ayağımın altında hiss edər və bütün bu oyunları meydanın özündə deyil, kənarında çıxarardım. Baş meydana girməzdim, gözlərim bir az dincələrdi, onu görmək sevincini sonraya saxlayardım, ancaq əldən də verməzdim, necə deyərlər, caynaqlarımın arasına alıb saxlayardım, halbuki adi qapısı həmişə açıq olduğu üçün bu mümkün deyildi."¹

O, çaşıb qalır: bəlkə, yuvanı qorumaq üçün gizli girişin yanındakı kolların arasında gizlənmək və olanları müşahidə etmək yaxşıdır? O düşünür: "görən

yuvanı gizli-gizli pasmaqdan ötrü müttəfiqlərdən yardım istəyimmi?" Amma sonra bu fikirdən daşınır.

"Yaxşı, tutaq ki bunu havayı eləyir, bəs, heç olmasa, yuvaya baxmaq istəməyəcəkmi? Elə bunun özü, yəni kimisə öz xoşuma yuvaya buraxmaq, mənim üçün son dərəcə ağır olardı. Axı bu yuvanı qonaq üçün deyil, özümə tikmişəm və mənə elə gəlir, onu da içəri buraxmaram. Lap mənim üçün yuvaya qayıtmağa şərait yaratsa da, buraxmaram! Əslində onu içəri buraxmaq olmazdı, çünki buraxası olsam, tək buraxmalı idim – bu da ağılasığan şey deyildi. Ya da ikimiz də bir yerdə düşməli idik, onda da mənə eləmək istədiyi yaxşılıq, yəni bayıra göz qoymaq alınmırdı. Ümumiyyətlə, kiməsə etibar etmək olarmı? Yaxşı, tutaq ki, kiminsə gözünün içinə baxıb etibar edirəm, bəs onu görməyəndə, aramızda üstü mamırlı çim olanda etibar etmək olarmı? Kiməsə nəzarət edəndə və ya edə biləndə, ona etibar etmək nisbətən asan olur, hətta kiməsə uzaqdan nəzarət etmək də mümkündür, ancaq özün yuvanın içində, yəni başqa bir dünyada ola-ola bayırda kiməsə hər şeyi etibar etmək, mənə elə gəlir ki, mümkün olan iş deyil".

Bir dəfə o, zəif fit səsinə oyanır. Anlaya bilmir ki, bu fit səsi kimə məxsusdur və hansı tərəfdən gəlir. Bəlkə də bu səs, sadəcə bir küləyindir, amma hansısa düşmənin də ola bilər. Bundan sonra o isterik həyəcan

¹ Kafkanın "Yuva" hekayəsindən sitat.

məngənəsində sıxılır. Bu qəribə heyvan (əgər o heyvandırsa) öz mövcudluğu haqqında bilirmi? Əgər bilirsə, onda əsasən nəyi bilir? Hekayə buna cavab vermədən yarımçıq qalır. Edvin Myuir fərz edir ki, hekayə görünməyən düşmənin ortalığa çıxması və buna görə qəhrəmanın ona təslim olması ilə bitməlidir. Mən şübhələnirəm. Oxucu hekayəçinin subyektiv qorxusunun hansı obyektiv əsası olduğunu heç vaxt bilmir. Hekayənin mahiyyəti isə, görünür, məhz bundan ibarətdir.

Biz Kafkanın yaradıcılığına nə qədər heyran oluruqsa, bir o qədər də onun ölümqabağı vəsiyyəti barədə düşünməliyik. Əvvəlcə, onun bu xahişindəki inanılmaz intellektual təkəbbürü sezmək olar. Sanki o özünə deyir: layiqli olmaq üçün yazdığım hər şey son dərəcə mükəmməl olmalıdır. Amma nə qədər gözəl olsa da, dünyada heç nə tamamilə kamil deyil. Buna görə də yazdıqlarımın hamısını, mənə layiq olmadıqları üçün yandırmam lazımdır. "Ancaq hamı – doktor Brod və Kafkanın digər dostları onun haqqında adi insan kimi danışır, bununla da Kafka barədə mənim bu yozumumu təkzib edirlər".

Aşkarca görünür ki, Kafka özünü ənənəvi sənətçi hesab etmirdi. Yəni o, fərdi mövcudluğunu tamamilə ikinci plana atan, yaradıcılığını qəti buna qatmayan, özünü müəyyən fəaliyyətə həsr etmiş varlıq kimi dərk edirdi. Hamıdan artıq Kafkanın tam haqqı vardı ki, barəsində o, "həqiqətə təşne

idi"¹ ifadəsi işlədilsin. Çox güman ki, o, yaradıcılığı Allaha çatmağın forması hesab edirdi. Özü bir dəfə demişdi: "Yazıçılıq – duanın bir növüdür" və kimdə yaradıcılıq ruhdan, ürəkdən gəlir, arzu etməz ki, ona qulaq assınlar.

Amma mövzusu nədən bəhs edirsə etsin, Kafkanın bu mətnlərin dərc olunmağını istəməməsi, – öz əsərlərini oxucunun adı oxusundan qorumaq arzusudur. Onun kimdəsə qərəz və nifrət yaratması həmin oxucunun xeyrinə ola bilər. Lakin kim heyran olursa, ona Kafkanın kitabları zərərli və təhlükəlidir.

Fikirləşirəm ki, Kafkanı özünüzü yaxşı hiss edəndə, hər cür təlaşdan qaçdığınız və buna görə, bütün daxili iztirabları atmağa hazır olduğunuz normal ruhi vəziyyətdə oxumaq lazımdır. Kim ki, "sındırılıb" – onu Kafkadan uzaq saxlamaq lazımdır. Çünki Kafka qəhrəmanlarının əbədi məşğul olduqları özünütəhlil və özünütəkmilləşdirmənin ehtiraslı yanğısı olmayan kəslər çox tez özünəvurğunluğa yuvarlana bilərlər. Bu da onları öz günah və zəifliklərindən zövq almağa gətirib çıxarar.

Əzab və bədbəxtlik problemlərinin ciddi narahat etdiyi kəslər maddi dünyada şərin təntənəli qələbə çaldığına inanan qədim qnostik-manixey təsəvvürünə laqeydliklə yanaşa bilməz. Kafkanın ideyalarından bəziləri bu iddiaya təhlükəli dərəcədə yaxındır.

"Ancaq ruhi dünya mövcuddur – bizim maddi dünya adlandırdığımız,

¹ "Dağ möizəsi"ndən İsa Məsihin sözləri.

şərin mənəvi dünyadakı eybəcər əksindən başqa bir şey deyil.

Maddi dünya xəyali deyil. Ancaq ümumi qəbul edilmiş təsəvvürə görə, bizdə maddi dünya barədə belə bir fikir formalaşır: o, mənəvi dünyada şərin başlanğıcını əks etdirir".

Kafkanın bütün həyatı və yaradıcılığı onun daxilən qnostik olmadığına sübutdur. Çünki yalnız həqiqi qnostiklər müəyyən xüsusiyyətlərinə görə fərqlənirlər. O, özünü ruhani elitasına aid edir, dünyaya bağlayan hər şeyə və insanın üzərinə düşən borca nifrət edirdi. Tez-tez özünə seksual həyatda anarxizm əxlaqsızlığını rəva görür, düşünür ki, bədən özü özünün yiyəsidir və ona əxlaq mövqeyindən yanaşmaq olmaz.

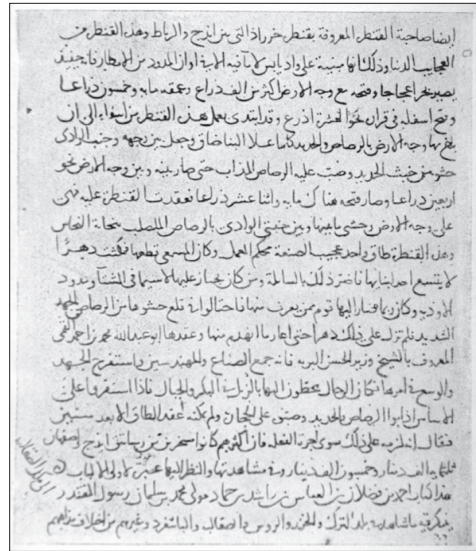
Bioqraf Maks Brodun şahidliyinə görə, nə Kafka, nə də onun qəhrəmanlarından hansısa biri intellektual snobizmdən əziyyət çəkmirlər, həmçinin hesab etmirlər ki, yüksək reallıq hardasa bizim dünyamızdan kənardadır. Onların iki dünya arasında müəyyən etdikləri fərq heç də müxtəlif aləmlərin olduğuna dəlalat etmir; sadəcə sübut edir ki, bizim reallıq haqqında ənənəvi təsəvvürlərimiz səhvdir.

Kafka əlyazmalarının yandırılmasını vəsiyyət edərkən, gələcəkdə onun istedadı qarşısında vəcdə gələcək pərəstişkarlarını yaxşıca təsəvvür edə bilirdi.

İBN FƏDLAN

125

2015

Hazırladı: Əhməd Oğuz

Drəb mənbələri qədim türklər haqqında

Türklərin tarixi, yeri-yurdu, adət-ənənələri, dünyagörüşü və dini inancları barədə antik müəlliflərdən tutmuş orta əsr səyyahlarına, ondan sonrakı dövrlərdə tanınmış türkoloq alimlərə qədər çox yazılmış, çox deyilmişdir.

Əski tariximiz, əslində Orxon-Yenisey kitabələrində və bu tipli daş

yazılarda, "Kitabi-Dədə Qorqud", "Manas", "Koroğlu" kimi, "Maday Kara" və onlarca digər monumental ədəbi abidələrimizdə, xalça və miniatür sənətimizdə öz ilkin rəng və görünüşündə əbədiləşmiş, min illərin o başından bu günümüzə qədər gəlib çatmışdır.

Qəribədir ki, öz tariximizə həmişə kənar, yad gözlə baxanda böyük-

lüyümüzü, kimliyimizi, hardan gəlib hara getdiyimizi daha aydın görürük. Elə bil min illər boyu yaratdıqlarımızı, tarix səhnəsinə qoyduqlarımızı kiminsə incələyib həm bizə, həm də dünyaya çatdırmasını gözləyirik. Daim dəyişən, yeniləşən dünyanın ölçü-mizanları çərçivəsində tarixi yazmaq da, yaratmaq dərəcəsinə önəm daşıyıb. Vaxt olub ki, qələm şeytan əlində olub, düşmən əlinə keçib...

Amma bir həqiqət də var ki, kənar bir müşahidə, yad bir baxış güzgü kimidi – xalq, millət bu güzgüdə özünü necə görür, yaxud o güzgü necə göstərir – bu da az əhəmiyyət daşımır. Bundan başqa, yaşı min illərlə ölçülən qədim tariximizdə elə ağ ləkələr var ki, yerini ancaq qonşu xalqların, ya da bilavasitə bizimlə təmasda olan əcnəbi xalqların salnamələrindəki məlumatlarla doldurmaq olar, təbii ki, burada da subyektivlikdən imkan daxilində uzaqlaşmaqla...

Türk dünyası, o cümlədən, Azərbaycan haqqında ən dəyərli bilgilərin böyük bir qismi orta əsr ərəb coğrafiyaçıları, tarixçiləri, salnaməçiləri və səyyahlarına məxsusdur.

Müxtəlif türk boyları barədə əhəmiyyətli məlumatlarla zəngin ərəb mənbələrindən biri də X əsr müəllifi İbn Fədlanın səyahətnaməsidir.

İbn Fədlan səyahətnaməsi türk boyları – oğuzlar, Edil (Volqa) bulqarları, xəzərlər, başqırdlarla yanaşı, həm də ruslar və digər xalqlar haqqında qiymətli məlumatlarla zəngindir.

Hicri 308 (miladi 920-21)-ci ildə

islamiyyəti yeni qəbul etmiş olan Edil (Volqa) bulqarlarının hökmdarı İltəbər Almuş, Abbasi xəlifəsi Müqtədir-billaha Abdullah bin Baştu əl-Xəzəri adında bir elçi göndərir.

Abdullah bin Baştu əl-Xəzərinin Bulqar hökmdarından xəlifəyə təqdim etdiyi məktubda məscid tikmək üçün vəsait, bir də dini elm və şəriət dərsləri demək üçün müəllimlər göndərilməsi xahiş olunurdu. Xəlifə Müqtədir-billah Bulqar hökmdarının bu xahişini rəğbətlə qarşılayır və dərhal Edil (Volqa) boyuna böyük tərkibdə bir heyət göndərilməsi barədə əmr verir.

Bulqar ölkəsinə gedən elçilik heyətində xəlifə və vəzirin adından göndərilən məktubu oxumaq, şəriət müəllimlərinə rəhbərlik etmək üçün xilafətin divan katibi Əhməd bin Fədlan (ərəb tələffüzünə uyğun olaraq bu ad bəzən “Fəzlan” kimi də yazılır – Ə.O.) da vardı. Bağdadda soylu bir tayfadan olan Fədlan bu səfərdə başlıca rol oynamış, keçdikləri yerdə gördüyünü, başına gələnləri qeyd etmiş, Bağdada döndükdən sonra həmin qeydlər əsasında “Əl-Rihlə” (Səyahətnamə) adlı qiymətli bir əsər qələmə almışdır.

Əsərdə müxtəlif türk boyları, o cümlədən, oğuzlar, peçeneklər, başqırdlar, bulqarlar haqqında, onların yeri-yurdu, məişəti, dini dünyagörüşləri barədə maraqlı məlumatlar var. Bu məlumatlarla yanaşı müəllif gəzdiyi coğrafiyanın o dövrkü durumu, təbii şəraiti, iqlimi, əhalinin məşğuliyyəti, idarəçilik və başqa məsələlər barədə də diqqətçəkən informasiyalar verir.

Türk boylarının inancları, ölü dəfn etmə adətləri, xaqan – qara camaat münasibətləri barədə öz gözüylə gördüklərindən başqa, yerli əhalidən eşitdikləri də maraq doğurur. Ancaq onu da qeyd etmək lazımdır ki, bəzi qeydlərində müəllif ya mübaliğəyə varır, ya da görüb-eşitdiklərini mənsub olduğu cəmiyyətin dini-ideoloji maraqları yönündən şərh və təqdim etməyə çalışır.

Xəlifə elçilik heyətinin Bulqar hökmdarı İltəbər Almuş xaqanla görüşü həm təfəsilatı, həm də türk saray heyətinin bəzi detallarını üzə çıxarması baxımından olduqca maraqlıdır. 1100 il qədər bir zaman uzaqlığında qalan bir xaqanı, onun gündəlik həyatını, sağını-solunu sanki öz gözümüzlə görürcəsinə aydın təsəvvür edə bilirik.

Bütün türk boylarının bu gün sahib olduqları inanclara, mədəni və mənəvi dəyərlərə hansı yollardan keçərək qovuşduğu bu səyahətnamədən daha aydın görünür.

Tarixin ən qədim dövrlərindən üzü bu yana bütün səyahətnamələr, tanınan, tanınmayan səyyahların səfər təəssüratları, yol qeydləri həmişə maraq doğurub. Hər səyahətnamədə bir dövrün, bir zamanın ab-havası, gün-güzəranı, bir də təbiəti və təbii gözəllikləriylə binə saldıığımız, keçib gəldiyimiz yerlər-yurdlar təsvir olunub...

İbn Fədlan səyahətnaməsi də bu sıradandı. Aradan bu qədər zaman keçdiyinə baxmayaraq, səyahətnaməni oxuyunca yenə Ural ətəklərinin qarıçovğunu, soyuğu-şaxtası vurur adamı,

beş min nəfərlik qafiləni bir əmriylə saxlayan bir oğuz kişinin, hayqırtısı göydə uçan ördəyi bir ox atışıyla yerə salan sübaşının (qoşun başının) atdığı oxun vıyılması gəlir qulağımıza, İbn Fədlanı heyrətə salan qütb şəfəqi kimi bir ürperti gəzir içimizdə və keçmişə dalırıq...

Əhməd Oğuz

P.S. *Təqdim etdiyimiz parçalar türk alimi Ramazan Şeşənin İbn Fədlan "Səyahətnamə" (İstanbul, 1995) kitabı əsasında hazırlanıb.*

SƏYAHƏTNAMƏ

Müqəddimə

Bu kitab Muəmməd bin Süleymanın yaxın adamı və Xəlifə əl-Müqtədirin Bulqar (Sakalibə)¹ hökmdarına elçi göndərdiyi Əhməd bin Fədlan bin əl-Abbas bin Rəşid bin Həmmədin əsəridir. Müəllif bu əsərdə türk, xəzər, rus, bulqar (səkalibə), başqurt və başqa tayfaların ölkələrində gördüyü dini ayrılıqlardan, hökmdarlarına dair xəbərlərdən və yaşayışları haqqındakı müşahidələrdən bəhs edir.

Əhməd bin Fədlan belə deyir:

Bulqar hökmdarı İltəbər Almuş bin Şilki² xəlifə Əmir əl-Mömin əl-Müqtədərə bir məktub yazıb ondan islam dinini, şəriət qayda-qanunlarını öyrədə bilən, ölkəsində, məmləkətinin hər yerində adına xütbə oxunması üçün minbər və məscid tikməyi bacaran bir heyət göndərməsini xahiş etmişdi. İltəbər məktubunda düşmən hökmdarlardan qorunmaq üçün xəlifənin bu məmləkətdə bir qala inşa etdirməsini də istəyirdi. Xəlifə Bulqar hökmdarının bu istəklərini qəbul etdi.

Məsələnin həllində vasitəçi Nəzir əl-Hərami³ idi. Mənim vəzifəm isə hökmdara xəlifənin məktubunu oxumaq, göndərilən hədiyyələri çatdırmaq, fakih (şəriət hökmlərini öyrədən xocalar) və müəllimlərə nəzarət etmək idi. Qalanın tikintisində xərclənəcək pul, fakih və müəllimlərə ödənəcək maaş İbn əl-Furatın⁴ Xarəzmdəki Artahuşmisen təsərrüfatlarından yığılan gəlirdən alınmaqla hökmdara təslim edilməli idi.

Bulqar (Sakalibə) hökmdarı tərəfindən xəlifə əl-Müqtədərə göndərilən elçi Abdullah bin Baştu əl-Xəzəri idi⁵. Xəlifənin qarşı tərəfə göndərdiyi, heyətin içində Tegin əl-Türki⁶, Baris əl-Saklabi⁷, Nəzir əl-Həraminin mevlası və vəkili Sevsen əl-Rassi də vardı.

¹ İbn Fədlan bulqarları "sakalibə" (islavlar-slavyanlar) adlandırır. Sonra isə hökmdarlarından "Bulqar hökmdarı" deyə bəhs edir. Ümumiyyətlə, orta əsrlərdə islam müəllifləri, sadəcə bulqarları deyil, bütün Avropa qövmlərini, germanları və slavyanları sakalibə kimi qəbul edirdilər.

² Almuş və Şilki adları bu gün çuvaşlarda işlənməkdədir. "İltəbər"ın başqa tələffüz forması olan Yıltıvar (Bıltıvar) bezi türk boylarında hökmdar və ya şahzadə anlamındadır.

³ Nəzir əl-Hərami xəlifə Müqtədirin sarayında nüfuzlu bir şəxs idi. Məndə onun səfir olduğu anlaşılır. Belə çıxır ki, o, iki tərəf arasında vasitəçidir. Nümayəndə heyətinin seçilməsində başlıca rol oynamış, lakin özü Bulqariyaya getməmiş, bu vəzifəni vəkili Sevsen əl-Rassiyə həvalə etmişdi.

⁴ İbn əl-Furat xəlifə Müqtədər zamanında 296-312 (908-924) illər arasında 3 dəfə vəzirlik məqamına yüksəlmiş bir şəxsdir. 312 hicri tarixində Müqtədirin əmriylə öldürülmüşdür.

⁵ Abdullah bin Baştu əl-Xəzəri, bəlkə də Xəzər müsəlmanlarını təmsil edən siyasi mühacir idi. Bulqar hökmdarı tərəfindən elçiliyə onun göndərilməsi bulqarların xəzərlərə qarşı dost olmayan münasibətini göstərməyə xidmət edirdi.

⁶ Tegin əl-Türkinin Müqtədirin yaxın adamlarından olan Tegin əl-Hassa adlı tarixi şəxsiyyət olduğu güman edilir.

⁷ Baris əl-Saklabi öncə Samanilərdən Əhməd bin İsmayılın hacibi olmuş, sonra Bağdada qaçaraq xəlifənin qulluğuna girmişdir. "Saklabi" təxəllüsü və adının Baris (Boris) olması bu şəxsin Bulqar mənşəli olduğunu göstərir.

İran və Xorasan

11 səfər 309-cu il, (miladi 21 iyun 921) cümə axşamı Bağdaddan yola düşdük...

(Müəllif bu bölmədə qısaca olaraq hərəkət etdikləri, qaldıqları yer-yurd adlarını qeyd edir. Bir müddətdən sonra Orta Asiyada Ceyhun və Seyhun çayları arasındakı “Mavəraün-nəhr” (iki çay arası) kimi bilinən məşhur vadiyə çatdıqlarını yazır – Ə.O.)

...Ceyhun çayını keçərək [...] Bəykənd¹ hərəkət etdik. Bəykənddən çıxıb Buxaraya girdik. Xorasan hökmdarının katibi (vəziri) əl-Ceyhaninin yanına getdik. Ceyhani Xorasanda “əl-Şeyx əl-Amid” deyə tanınır. Dərhal bizə bir ev ayrılmasını əmr etdi. Ehtiyaclarımızı ödəyəcək, bütün işlərimizə əncam çəkəcək xüsusi bir adam ayırdı. Bu şəkildə günlərcə orda qaldıq.

Sonra Samani hökmdarı Nəsr bin Əhməd² hüzuruna girmək üçün vəzir bizə icazə aldı.

Yanına gedib onu görəndə mat qaldıq: qarşımızda biğ yeri yenice tərləyən bir uşaq gördük. [...]

Buxarada 28 gün gözlədik. [...]

(Müəllif “Xarəzm” adıyla ölkəni yox, Xarəzmin paytaxtı, bugünkü adı Şahabbas olan Kat şəhərini nəzərdə tutur – Ə.O.)

Abdullah Baştu və digər bir neçə adam mənə xəbərdarlıq elədilər ki,

qışın düşməsinə bir şey qalmayıb. Odur ki, Buxaradan geriye – Ceyhun çayına doğru yola düşdük. Xarəzmə getmək üçün bir gəmi kirayələdik. Gəmini kirayələdiyimiz yerdən Xarəzmə qədər olan məsafə 200 fərsəhdən (1 fərsəh 3 milə yaxındır) artıqdır. Şaxtanın şiddətindən ancaq günün müəyyən vaxtlarında yol gedə bilirdik. Nəhayət, Xarəzmə çatdıq. Oranın valisi (əmiri) Xarəzmşah Məhəmməd İrakin yanına getdik. Bizə iltifat göstərüb qəbul elədi və bir evdə qonaq etdi.

Üç gün sonra bizi hüzuruna çağırdı. Türk ölkələrinə getmək məramımızı bilib, bu mövzuda bizimlə məsləhət-məşvərət elədi. Axırda: “Bu iş bir az qəlizdi, sizə icazə verə bilmərəm. Həder yerə qanınızı axıtmağınız üçün sizi buraxmağım doğru olmaz”, – dedi. Təginə işarə edərək davam elədi: “Mən bilərəm bu iş o uşağın (qulamın) uydurduğu bir hiylədir. Çünki o bizim yanımızda dəmirçiydi. Kafir ölkələrində dəmir alveri eləməyi öyrəndi. Nəziri aldadan, onu Əmir əl-Möminin (xəlifə) ilə danışmağa və Bulqar (Sakalibə) hökmdarının məktubunu Xəlifəyə çatdırmağa sövq edən odur”. Xorasan əmirini nəzərdə tutaraq dedi: “Böyük əmirin³ Türk ölkəsində xəlifə adına xütbə oxutmağa, dinin yayılması işiylə məşğul olmağa daha çox haqqı çatır. Üstəlik, sizinlə haqqında bəhs etdiyiniz məmləkət arasında minlərcə kafir

¹ Bəykənd – Buxara ilə Ceyhun arasında, indi xarabalıqları qalan bir şəhərdir.

² Nəsr bin Əhməd İsmayıl – 914-943-cü illərdə Samani hökmdarı olub.

³ “Böyük əmir” deyərəkən o zaman xəlifənin Xorasan hakimi olan Samani hökmdarını nəzərdə tutulurdu.

qəbiləsi var. Bu məsələdə xəlifəni aldadıblar. Mənim sizə doğru-düzgün məsləhətim belədir: Böyük əmirə (Samani hökmdarına) bir namə yolla- maq lazımdır ki, məsələni məktub vasitəsiylə Sultana (xəlifəyə) bildirsin. Siz də cavab gəlincəyə qədər burda gözləyərsiniz”.

Bu sözlərdən sonra biz əmirin hüsurundan ayrıldıq. Həmə'n gün təkrar yanına getdik. Daima ona qarşı nəzakətli davranıb razı salmağa çalışır, “Bu xəlifənin əmri, bu da məktubu, məsələ ilə bağlı təkrar müraciət etməyə lüzum yoxdu”, – deyərək onu dilə tuturduq. Nəhayət, səfərimizə davam etməyə icazə verdi. [...]

Xarəzmlilər dil və təbiət baxımından ən ibtidai kimsələrdir. Danışmaları sığırçın quşlarının səsinə çox bənzəyir. Orda, şəhərə bir günlük məsafədə Ardeku adında bir kənd var. Əhalisi “kerdililər” deyilən bir tayfadır. Danışmaları qurbağa vağıltısına oxşayır. Hər namazdan sonra Əmir əl-Möminin Əbü Talibə lənət edərlər.

Cürcaniyyədə günlərcə qaldıq. Ceyhun çayı başdan-başa dondu. Buzun qalınlığı on yeddi qarışdı. Atlar, qatırlar, eşşəklər buzun üstündən yoldan keçdikləri kimi keçirdilər. Buz təbəqəsi olduğu kimi qalır, yerindən bir damcı da oynamırdı. Bu şəkildə buz üç ay qaldı. Cəhənnəm soyuğundan üzümüzə bir qapı açıldığını zənn etdiyimiz bir ölkə gördük. Orda qar yağmağa başlayınca, mütləq bir yel qalxıb fırtına qopar. Yerli əhalidən biri bir yoldaşına iltifatda bulunub yaxşılıq

eləmək istəyəndə: “Bizə gəl, söhbət eləyək. Çünki bizdə yaxşı od-ocaq var” – deyir.[...]

Burada dilənçilər evlərin qapılarında gözləməz. Elə birbaşa içəri girərək, qızınmaq üçün ocağın qırağında bir az oturur. Sonra “Pekend!”, yəni “çörək” – deyər.[...]

Cürcaniyyədən çıxmağımız xeyli uzandı. Rəcəbin bir qismi ilə şaban, ramazan və şəvval aylarını (dekabr-fevral) orada keçirdik. Şiddətli şaxtalar hökm sürdüyü üçün burda daha çox qalmağımız lazım gəlmişdi. Orda eşitdiyimə görə, iki adam 12 dəvə ilə meşədən odun gətirməyə gedib, ancaq çaxmaqdaşı və qov götürməyi unudublar, gecəni odsuz-ocaqsız keçiriblər. Özləri də, dəvələri də gecənin şaxtasında donub ölmüşdülər.

Orda soyuğun şiddətindən çarşılardan və caddələrin bomboş olduğunu gördüm.[...] Hamamdan çıxıb evə gəldim. Evə girəndə soyuqdan saqqalımın donduğunu görür, buzunu ocağın qırağında əridirdim. Qaldığım ev – ev içində ev idi. Onun içində də keçə ilə örtülü bir türk çadırı vardı. Mən bu çadırın içində kürklərə və əbalara bürünüb yatsam da, çox vaxt soyuqdan yanağım yastığa yapışırdı.

Orada küpləri, partlayıb dağılmasın deyə qoyun dərisinə büküb saxlasalar da, bunun bir faydası olmurdu. Soyuğun şiddətindən yerdə böyük yarıqlar açıldığını, qocaman bir ağacın ikiyə ayrıldığını gördüm.

Türk ellərinə giriş

Hicri 309-cu il şəvval ayının ortalarında – 16 fevral 922-ci ildə havalər isinməyə başladı. Ceyhun çayının buzları əridi. Səfərə çıxmaq üçün yol tədarükünə başladığımız. Satın türk dəvələri aldığımız. Türk diyarına bir neçə çay üzərindən keçmək məcburiyyətində olduğumuz üçün dəvə dərisindən tuluqlar düzəlttik. Üç aya yetəcək qədər çörək, darı və duzlu ət qaxacı tədarük edib yola düşdük.

Yerli əhalidən tanıdığımız gedəcəyimiz yerin çox soyuq olduğunu deyib, əlavə geyim-kecim götürməyimizi məsləhət gördülər. Məsələn şışirdib vəziyyətin qorxunc olduğunu bildirdilər. Sonra gerçəyi görəndə anladığımız ki, reallıq deyilənlərdən qat-qat betər imiş. Hər birimiz əynimizə bir xirqə, üstündən bir qaftan, onun üstündən bir kürk, ondan sonra da yapınçı geymişdik, yapınçının üstündə də bir başlıq vardı. Başlıqdan, sadəcə gözlərimiz görünür-

dü. Bundan başqa, alt paltarları olaraq yalın bir şalvar, üstündən astarlı şalvar, ayağımıza adi bir çəkmə, üstündən məst, onun da üstündən ayrı bir məst geymişdik. Üst-üstə o qədər geyinmişdik ki, içimizdən biri dəvəyə minəndə paltarın çoxluğundan tərpənə bilmirdi.

Bağdaddan bizimlə bərabər bura qədər gəlmiş müəllim və müəyyən işlər görmək tapşırığı almış digər adamlar bu ölkəyə girməkdən qorxdular və Cürcaniyyədə qaldılar. Mən, elçi, elçinin bacanağı, məsul şəxs kimi iki tegin, bir də Baris yolumuza davam etdik.[...]

...Bir bələdçi kirayələyib, 2 zülqədər 309 (4 mart 922)-cu il, bazar ertəsi günü Cürcaniyyədən çıxdığımız. Zamcan¹ adlanan bir karvansaraya yetişdik.

...On gün çöl boyu yol getdik. Çox əziyyət və zəhmət çəkdik. Şiddətli soyuqlar olduğunu və ardı-arası kəsilmədən qar yağdığını gördük. Xarəzm soyuğu bunun yanında yay kimi idi. [...]

Bir gün lap şiddətli şaxtaya düşdük. Bu arada Tegin mənimlə bərabər gəlir, yanındakı bir türk onunla türkçə danışdı. Birdən Tegin güldü. Və mənə dedi: “Bu türk:

Rəbbimiz bizdən nə istəyir, bizi soyuqdan öldürəcəkmikə? Kaş nə istədiyini bilib yerinə yetirsəydik, – deyir”. Mən də Teginə: “Allah sizdən ona “Lə iləhə illəllah!” deməsini istəyir”,

Zamcan – Bu karvansara Xəzər dənizi ilə Aral gölü arasında Ust-Yurt düzənliyindəki yoxuşda yerləşirdi. Bura “Türk qapısı” kimi tanınırdı.

– dedim. Türk buna güldü: “Bilsək deyərdik”, – dedi.

[...] On beş gün yol getdikdən sonra daşlı-çınqıllı, bulaqlar qaynaşan, dərələrində bol sular olan böyük bir dağın ətəyinə çatdıq.

Oğuzlar

Bu dağı aşandan sonra “oğuzlar” kimi tanınan bir türk qəbiləsinin yaşadığı yerə gəldik. Onlar keçə çadırlarda oturan, qonar-köçər tərəkəmələridi. Köçerilərdə adət olduğu kimi, tez-tez yer dəyişdirdiklərindən hər addımda onlara aid çadırlar görünürdü. Güzəranları çox ağır idi. [...] Heç bir şeyə ibadət etməzlər. Əksinə, böyüklərinə rəbb deyirlər. Onlardan biri ağasına bir şey danışır: “Ey rəbbim, bu işə nə məsləhət görürsən?” – deyər soruşur. Aralarındakı işləri məşvəretilə həll edirlər. Bununla bərabər, bir şeydə ittifaq yaradıb onu həll etməyə qərar verdikləri zaman, içərilərindən ən aşağı, ən dəyərsiz olan birisi çıxıb bu ittifaqı poza bilər. [...] Onlardan biri zülmə uğrayanda,

ya da sevmədiyi bir işə tuş gələndə başını göyə qaldırıb “Bir tanrı!” – deyər. Bu türkcə “bir Allah” deməkdir.

Türklər açıq-saçıqdır. Amma zina nə olduğunu bilməzlər. Belə bir günah işləyəni tutarlarsa, onu iki parçaya bölərlər. Belə ki, iki ağacın başını əyib həmin adamı ayaqlarından onlara bağlayar, bağı kəsəndə ağac budaqları güclü şəkildə ayrılıb o adamı iki parçaya bölər.

Oğuzlardan biri mənə: “Quran oxu!” – dedi. Oxuyunca xoşu gəldi. Tərcüməçiyyə dönərək: “Ona deyir bəsdir, sussun!” – dedi. Bir gün həmin adam tərcüməçi vasitəsilə: “Bu ərəbdən soruş – Rəbbinizin arvadı varmı?” – dedi. Mən isə onun bu sözünü böyük bir günah qəbul edərək tövbə etdim. O da mənim kimi tövbə etdi və “əstağfirullah”, – dedi. [...]

Evlənmə adətləri

Birinin qızına, bacısına, ya da himayəsi altında olan bir qadına elçi düşülsə, müəyyən ölçüdə Xarəzm qumaşı başlıq verməlidir. Başlıq qızın valideyninə verəndən sonra qızı alıb evinə (çadırına) aparar. Çox vaxt başlıq dəvə, heyvan və ya başqa bir şey də ola bilər. Razılaşdığı başlıqı ödəmədən heç kim bir qadınla evlənmə bilməz.[...]

İslam ölkəsindən bir müsəlman gələndə qonaq olacağı türk dostuna bir paltar, xanımına bir baş örtüsü, bir az istiot, darı, kişmiş və ceviz hədiyyə etməsə, onların yurdundan keçə bilməz. Müsəlman bu şəkildə türk dostunun yanına gələncə, türk onun üçün

qübbəli bir çadır qurar, imkanı çatarsa, ona bir qoyun verir.

...Bir türkün yurdundan tanımadığı bir kimsə keçib ona: “Mən sənın qonağınam. Dəvələrindən, heyvanlarından, pul-paradan bu qədərə ehtiyacım var”, – desə, türk istədiyini ona verir. Əgər tacir bu səfəri əsnasında ölərsə, karvanı geri dönəndə, türk karvan əhlindən qonağının harda olduğunu soruşar. “Öldü” cavabını alarsa, qafilənin yüklərini endirər. Tacirlərin içindən ağıllı, ağsaqqal hesab etdiyi birini çağırıb yükləri onun qarşısında açar. Bir zərrə qədər artığı olmadan borc verdiyi pulu da, dəvə və heyvanları da götürər. [...]

Əgər türk, müsəlman qonağını geri qayıdan karvanda görməsə, harda olduğunu soruşar, [...] getdiyi yeri biləndə onu tapana qədər, verdiklərini və hədiyyə etdiklərini geri alana qədər axtarar.

Bu da türklərin adətlərindəndir:

[...] Türklərin hökmdarları və rəisləri arasında ilk gördüyümüz Küçük Yınal (Yınal əl-Sağır) idi. Bir az əvvəl müsəlman olmuş, lakin tayfası: “Müsəlman olsan, bizə başçılıq edə bilməzsən”, – deyincə müsəlmanlığı buraxmışdı. Onun yurduna gəlib çatan-da (məramımızı bilib): “Sizin o tərəfə keçməyinizə izin verə bilmərəm. Çünki biz heç bir zaman belə bir şey eşitmədik, olacağını da təsəvvürümüze gətirə bilmərik”, – dedi. Ona bir az dil-ağız eləyib, on dirhəm dəyərində bir Cürcan qaftanı, bir parça toxuma

qumaş, bir neçə ədəd çörək, bir ovuc kişmiş, yüz dənə ceviz verib yumşalda bildik. Bunları verəndə bizə baş əydi.

Bu, türklərin adətidir. Bir adam digərinə yaxşılıq eləyirsə, yaxşılıq görə adam onu edənə səcdə qılar. Yınal bu hədiyyələrimizi qəbul edəndə: “Evlərim (çadırlarım) uzaqda olmasa, mən də sizə qoyun verir, bəxşislər ərmağan edərdim”, – dedi. Biz yolu-muza davam etdik.

Ertəsi gün yolda əyni-başı cırcındır, qəlbi xain bir türkə rast gəldik. Göyden leysan tökülürdü. Həmin adam: “Dayanın!” – deyə bağırdı. Üç minə qədər heyvan, beş minə qədər də insanın cəm olduğu o boyda qafilə dayandı.

– Heç biriniz keçə bilməzsınız! – dedi.

– Biz Kuzerkinin¹ dostlarıyıq, – dedik.

O, gülməyə başladı:

– Kuzerkin kimdi? – dedi, – işiyim onun saqqalına! Sonra Xarəzm dilinlə “Pakend!” – deyə çörək tələb etdi. Ona bir neçə lavaş verdim. Onları aldı:

– Haydı, gedin. Sizə yazığım gəldi, – dedi.

İbn Fədlan belə deyir:

Oğuzlardan biri xəstələnərsə, cariyələri və kölələri ona qulluq edər. Bunlardan başqa ev adamlarından heç kim ona yaxınlaşa bilməz. Aralıda ona ayrıca bir çadır qurarlar. Ölənə, ya da sağalana qədər o həmə çadırdə qalar.

¹ Kuzerkin – İbn Fədlanın öz izahına görə yabğunun vəkili deməkdir. Bu sözün “Kadırxan” və ya “Kül-erkin” sözünün bir variantı olduğu ehtimal olunur.

Bir adamları öləndə onun üçün ev kimi böyük bir çuxur qazarlar. Bundan sonra cəsədini gətirib paltarını geydirər, qurşağını bağlayıb, yayını, oxunu qurşandırarlar. Əlinə içi nəbiz (şərab, bəlkə də qımız? – Ə.O.) dolu, ağacdan oyulmuş bir qədəh verib qarşısına yenə ağacdan oyulmuş, içi nəbiz dolu bir qab qoyarlar. Daha sonra ölünü çuxurda oturdub üzərini tavanla örtərlər. Məzarının üzərində çamırdan qübbə kimi bir təcik düzəldərlər. Bundan sonra ölünün heyvanlarını gətirib miqdarına görə birdən yüzə, bəzən də iki yüzə qədərini qurban adına kəsib ətinə yeyərlər. Heyvanların başını, ayaqlarını, dərisini, quyruğunu (müəllif burda, güman ki, atı nəzərdə tutur – Ə.O.) bir tərəfə ayırıb, kəsilmiş ağaclara keçirərək məzar ətrafında dövrələmə basdırarlar. Onların inancına görə bunlar “ölünün cənnətə gedərkən minəcəyi heyvanlardır”. Əgər ölən kişi sağlığında vurub-tutan, qəhrəman adam olubsa, öldürdüyü düşmənlərin sayı qəder ağacdan heykəlciklər yonub qəbrinin üzərinə sancılar. “Bunlar onun qulluqçularıdır, cənnətdə ona qulluq edəcəklər”, – deyərlər.

Bəzən heyvanları qurban verməyi bir-iki gün gecikdirərlər. Bu halda başbilən ağsaqqallardan biri (şaman) onları təşviq edər ki, vaxtı ötürməsinlər. [...]

İbn Fədlan belə deyir:

Türklər saqqallarını qırxıb biğ saxlayarlar. Bəzən onların arasında saqqalı qırxılı, ancaq çənəsində təkəm-seyrək

tük olan, kürəyinə dəri atmış bir ixtiyara da rast gəliрсən.

Oğuz türklərinin hökmdarına Yabğu deyilir. Bu söz hökmdar ünvanıdır. Qəbilənin başına keçən hər kəs bu adı alır. Onun vəkilinə isə “Kuzerkin” deyirlər. Eyni zamanda, bir ağanın yandaşı da “Kuzerkin” adını daşıyır.

Onlardan ayrıldıqdan sonra ordu subaşının yanına getdik. Ona əl-Katağan oğlu Etrak (Alpdoğan oğlu Ərtoğrul) deyirlər. Etrak bizim üçün türk çadırları qurdurdu. O çadırlarda qonaq qaldıq. Onun böyük bir ailəsi, çoxlu sayda qulluqçu və xidmətçiləri, evləri vardı. Yemək və minmək üçün heyvanlar gətirdi. Ailəsindən və yaxın adamlarından ibarət böyük bir dəstəni başımıza yığıb şülən verdi, nə qəder qoyun kəsdirdi.

Ona paltar, kişmiş, ceviz, istiot, darı kimi hədiyyələr verdik. Xatununu gördüm. [...] Bu qadın bir az ət, süd, bir də Etraka (Ərtoğrula) verdiyimiz hədiyyələrdən götürüb çadırlarından çıxaraq çölə getdi. Bir çuxur qazıb həmin şeyləri bu çuxura basdırdı. Nəsə söylədi. Tərcüməçidən nə dediyini soruşdum. Tərcüməçi dedi: “Qadın söyləyir ki, bu, Etrakın atası əl-Katağana ərəblərin gətirdiyi hədiyyədir”.

Qaranlıq qarışanda tərcüməçimi də götürüb Etrakın hüzuruna getdim. Qübbəli çadırında oturmuşdu. Üstümdə Nəzir əl-Haraminin ona yazdığı məktub vardı. Nəzir bu məktubunda onu müsəlmanlığa dəvət və təşviq edirdi. Bundan başqa, ona içində museyyibi sikkələri də olan əlli qızıl pul, üç misqal müşk, aşılənib işlənmiş dərilər, özünə

xirqə tikdirmək üçün biçilmiş Mərv qumaşları, dəri və göndən tikilmiş bir cüt ayaqqabı, rəsmi mərasimlər üçün bir dəst paltar, beş dəst ipək geyim göndərmişdi. Bu hədiyyələrin hamısını ona təqdim etdik. Xanımına da bir baş örtüsü, bir də üzük hədiyyə elədik.

Bundan sonra məktubu ona oxudum. Tərcüməçiyə: “Siz geri dönənə qədər bir şey deyə bilməyəcəyəm. Nə qərara gələcəyimi Sultana (Xəlifəyə) yazaram”, – dedi.

[...]Türklər Etrakin ən mahir at minicisi, süvari olduğunu söyləyirlər. Bir gün atının belində bizimlə yanaşı gedirdi. Birdən başımız üstündən bir ördəyin keçdiyini gördük. Etrak dərhal yayını çəkdi, atını o səmtə sürdü, bir anda ördəyi oxla vurub yerə saldı.

Bir neçə gün keçdikdən sonra adam göndərib rütbəcə özündən kiçik komandanları çağırırdı. Onlardan birinin adı Tarxan, digərininki Yınal idi. Bir də bunların qardaşı oğlu İlquz gəlmişdi. Onların ən ağıllısı və qabaqcılı Tarxan idi. [...]

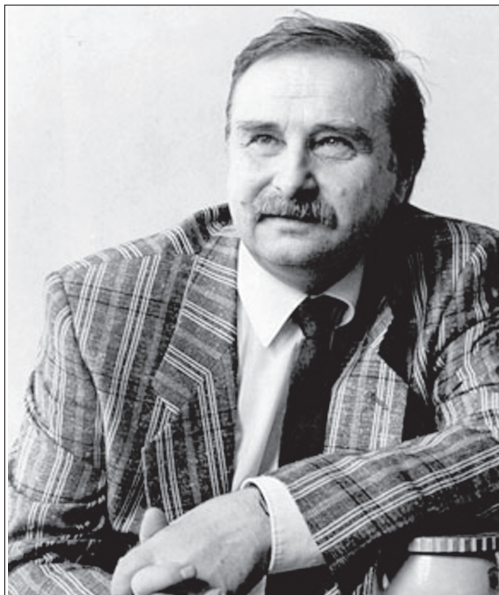
Peçeneqlər

(Peçeneqlərin əsl yurdları haqqında indiyədək dəqiq məlumat yoxdur. Orta əsr müəlliflərinin, o cümlədən, İbn Fədlanın qeyd etdiyinə görə Yayın (Ural) çayının quzeyində yaşamışlar. Digər ərəb səyyahı Əbu Düləf isə onların bir az da uzaqda – Çinə tərəf bir ərəzidə yaşadığını yazır. Peçeneqlərin böyük bir qismi IX əsrdə xəzərlərin və oğuzların təzyiqi altında Volqanın qərbinə keçmişlər. Onlar 889-cu ildə macarları məskunlaşdıqları ərəzidən

qərbə tərəf köçməyə məcbur edərək Dunaya qədər uzanan güney Rusiya çöllərinə yayıldılar. İslam coğrafiyaçıları daha çox qərbdə yerləşən peçeneqlərdən bəhs edirlər. Onlar X əsrin sonunda Dunayı keçərək Balkanlara yayıldılar, Bizansın başına bir bəla oldular. Nəhayət, XII əsrin əvvəllərində Aleksios tərəfindən darmadağın edildilər, qalanları Bizans İmperatorluğunda qulluğa götürüldülər. İbn Fədlan və Əbu Düləf isə Şərqdəki peçeneqlərin uzun saqqallı və biğli olduqlarını yazır.)

Bundan sonra peçeneqlərin ölkəsinə gəlib çatdıq. Onlar dənizə bənzər, axarı olmayan bir suyun (böyük bir gölün) kənarında məskunlaşmışlar, dərilərinin rəngi çox əsmərdi. Hamısı saqqalını tərəş edər. Oğuzların əksinə, çox yoxsul əhalidi. Halbuki oğuzlarda on min baş heyvana, yüz min baş qoyuna sahib olan adamlar gördüm. Qoyunlar qarın içində dırnaqlarıyla eşələyib ot gəzirdi, onu tapmayanda qar yeyirdi. Ancaq buna baxmayaraq çox kök idilər...

Peçeneqlərin yanında bir gün qaldıqdan sonra yolumuza davam edib Yayık (Ural) çayına çatdıq. O, indiyə qədər gördüyümüz ən böyük, suyu ən bol olan, ən iti axan çaydı. Bu çaydan keçərkən bir tuluğun tərsinə çevrildiyini, içindəkilərin çayda batdığını, çox insanın tələf olduğunu, bəzi dəvələrin və heyvanların boğulduğunu gördüm. Nəhayət, min bir əziyyətlə çayı keçdik. Günlərcə yol gedib Cağan, İrgiz..., Samara... çaylarını keçəndən sonra Türklərin Başqırt ölkəsinə çatdıq.

MİLORAD PAVIÇ

Görkəmli serb yazıçısı Milorad Paviç (1929-2009) çağdaş dünya ədəbiyyatının unikal simalarından, bir romanla adını korifeylər sırasına yazdırmış nadir sənəkarlardandır.

Yaradıcılığa 1967-ci ildə çapdan çıxmış poetik toplu ilə sıradan bir şair kimi başlayan Paviçin 1984-cü ildə yazdığı "Xəzər sözlüyü" romanı bütün dünyada ədəbi hadisə kimi dəyərləndirildi, Avropa, ABŞ və Braziliyadan olan ekspertlər tərəfindən müəllifin Nobel mükafatına namizədliyi irəli sürüldü, mütəxəssislər 100 000 sözdən ibarət bu kitabı çağdaş dünyanın, öz vaxtını qabaqlamış ən yaxşı romanı elan etdilər.

Cənubi Amerikada "Müasir dövrün ən mühüm yazıçısı" titulu layiq görülən, fransız və ispan ədəbiyyat araşdırmaçılarının "XXI əsrin ilk kitabının müəllifi", Avstriya tədqiqatçılarının isə "Avropa modernizminin qərargah rəisi" adlandırdıqları Paviçin çoxşaxəli yaradıcılığının daha dərin qatları "Konstantinopolda sonuncu məhəbbət" (1994), "Balıq dərisindən şlyapa" (1996), "Şüşə ilbiz" (1998) romanlarında daha aydın açılır.

Yazıçının 1991-ci ildə qələmə aldığı "Küləyin astar üzü" romanını oxuculara təqdim edirik.

KÜLƏYİN ASTAR ÜZÜ

Gero və Leandr haqqında
ROMAN

Leandr

O, nəyinsə yarısıydı. Güclü, gözəl, qabiliyyətli nəyinsə yarısı. Bəlkə, yarısı olduğu həmin şey onun özündən də güclü, böyük və gözəl idi. Beləliklə, kişi əzəmətli və dərkolunmaz nəyinsə sehrli yarısıydı. Qadın isə mükəmməl bir tam idi. Kiçik və qeyri-müəyyən, nisbətən zəif, yaxud harmonik bir tam olmasa da, hər halda, tam idi.

1

– Gələcəyin bir böyük üstünlüyü var: o, reallıqda heç vaxt sənin təsəvvür elədiyin kimi olmur, – atası Leandra deyirdi.

O zamanlar Leandr hələ tam yetkinləşməmişdi. Elə bir savadı da yoxdu, amma qəşəng idi. Onu heç kim “Leandr” deyə çağırmazdı. Anası onun saçını eynən holland krujevası kimi hörürdü ki, yolda daramaq lazım gəlməsin. Yola salanda atası ardınca baxıb demişdi:

– Qu boynu kimi gözəl, uzun boynu var; Allah qılınca tuş gətirməsin.

Leandr bu sözləri qulağında ömürlük sırğa elədi.

Çixoriçlər nəsində zaman-zaman hamı ya inşaatçı olurdu, ya dəmirçi,

ya da arıçı. Təkcə Leandrın atası istisna idi. Bu nəsil vaxtilə Hersoqovinadan köçüb gəlmişdi, Belqradın yaxınlığında, Dunay sahilində məskunlaşmışdı. Onların doğma diyarındakı kilsədə nəgmə dərslərini əlifbadan əvvəl öyrədirlər. Oralarda çaylar iki müxtəlif dənizə tökülür. Yağış damın bir ucundan süzülüb qərbə – Neretvaya, ordan da Adriatik dənizinə axır, o biri ucundan isə Drina vasitəsilə Savaya, Savadan Dunaya, Dunaydan Qara dənizə. Təkcə Leandrın atası tikib-qurmaqda dedə-babalarına çəkməmişdi, heç bu barədə eşitmək də istəmirdi.

– Vyanada, ya Budimdə təzəlikcə tikilmiş binaların arasına düşəndə özümü unuduram. Yalnız Dunay sahilinə çıxarkən dərk edirəm ki, kiməm və

hardayam. Fevralın şaxtasında buranın durnabalığı əcəb tilova gəlir.

Amma Çixoriçlərin xəbəri olmurdu ki, ataları öz vaxtını harda keçirir, nə işlə məşğul olur, ailəni necə dolandırır. Onlara təkə bunu deyərdi ki, bir suyun, bir də ölümün hesabına yaşayır, çünki yaşamaq məhz ölümün sayəsində mümkündür. Doğrudan da, Leandrın atası evə gec, özü də təpədən-dırnağa islanmış halda gələrdi – gah Dunaydan, gah Savadan. Hardan gəldiyini müəyyən eləmək çətin deyildi, çünki hər çayın özünəməxsus qoxusu var. Həmişə də gecəyarısı, canı hələ tam qurumamış düz on dəfə asqırdı, lap elə bil sayırdı.

Uşaqlıqda adına Radaç və Milko deyilən Leandr çox kiçik yaşlarından babası və əmiləri kimi tikinti işini öyrənirdi ki, ailə sənətini davam etdirsin. O, çox yaxşı dülgər və daşyonandı, xüsusən də, mərmər işini yaxşı bacarırdı. Bundan başqa, arı pətəklərini rəsmlərlə bəzəməkdə və arı topasını tutmaqda anadangəlmə istedadı vardı. Onda, hələ Hersoqovinada yaşadıkları vaxt yayın cırhacırında iyirmi güllə məsafəsində olan çaya getmək lazım gələndə, ora həmişə Leandrı göndərər-dilər və çaydan balıq tutmağı, içalatını çıxarıb təmizləməyi, xarab olmasın deyə gicitkana büküb evə gətirməyi yalnız o bacarırdı. Sonralar belə səfərlərin birində Leandr despot Curc Brankoviçin xatirəsinə hörmət əlaməti olaraq, Dunay suyu ilə yağrulmuş və Smederevskdəki Müqəddəs Məryəm Ana məbəbində halallığı verilmiş

çörəyin Avala necə gətirildiyini gördü və bunu ömürlük yadında saxladı. Dunaydan Avala qədər bütün yolboyu atlılar çörəyi əldən-ələ elə sürətlə ötürüdürlər ki, çörək despotların süfrəsinə isti-isti, soyumamış halda gəlib çatırdı; masada oturanlar onu kəsib öz aralarında bölüşdürür, Jrnov duzuna batırıb yeyirdilər.

– Biz hamımız bənnayıq, – Çixoriç baba, adətən axşam yeməyi vaxtı Leandra deyirdi, – amma işləmək üçün bizə qeyri-adi mərmər verilir: saatlar, günlər, illər; yuxu və şərab isə, sadəcə hörgü məhluludur. Biz hamımız zamanın bənnalarıyıq, kölgələrin dalınca sürünürük, suyu xəlbirlə götürürük: hər kəs saatlardan öz yuvasını qurur, hər kəs zamandan pətək hörüb öz balını yığır. Cibdə mis pullarla qızıl dukatlar, çəməndə ağ qoyunlarla qara qoyunlar bir-birinə necə qarışırsa, bizim də əlimizdə qurub-yaratmaq üçün ağ və qara mərmərlər var. Vay o kəsin halına ki, cibində mis pulun çoxluğundan qızıl dukatlar görünməz olsun. Vay o kəsin halına ki, gecənin arxasındakı gündüzü görə bilmir. Belələri pis havada, həm də pis tikmək məcburiyyətindədir...

Bunu dinlədikcə Leandr sabahı yox, o biri günü düşünür və təəccüblə fikir verirdi ki, özü üç qaşığı paxla yeyənəcən atası qaşığı cəmi bircə dəfə ağzına aparır. Ailədə hər kəsin payına əvvəlcədən müəyyənləşdirilmiş həcmdə yemək düşərdi, heç kim də bu qaydanı pozmazdı. Elə Leandr da başqaları qədər yeyirdi, sadəcə o

birilərdən daha tez yeyirdi. Yavaş-yavaş onu da müşahidə etməyə başladı ki, bəzi canlılar tez yeyirlər, bəziləri ağır-ağır; bəzi heyvanlar çevik hərəkət edir, bəziləri ləng. Beləcə, onu əhatə edən dünyada iki müxtəlif həyat ritmini fərqləndirməyə başladı; nəbzdə qanın, eləcə də bitkilərdə şirənin iki cür dövran etdiyini öyrəndi. Hamı üçün eyni qədər çəkən gecələrin və gündüzlərin çərçivəyə salınmış iki cür varlıq olduğunu başa düşdü – kimisinə zaman azlıq edir, kimisinə gen-bol bəs edirdi. Öz iradəsinin əleyhinə olaraq nəbzi fərqli-fərqli vuran insanlar, heyvanlar və bitkilər arasında bir uyğunsuzluq olduğunu hiss etdi. O, quşların səsinə dinləyir, onların arasında öz ifa ahəngi olanını seçirdi.

Bir səhər su içən atasının qurtumlarını saya-saya öz növbəsini gözləyərkən başa düşdü ki, ata evini tərk etmək zamanı yetişib. Birdən-birə dərk elədi ki, atası həm ona, həm də qardaşlarına o qədər sevgi və bacarıq verib ki, bu, Leandrı ömrünün sonunacan qızdırmağa da, qidalandırmaya da yetər. Özü də bu sevginin sonradan qazanılması mümkün deyil, çünki Leandr (yəni bu sevginin əmtəə və istehlakçısı) hətta həyatda, canlı varlıqlar arasında olmayacağı vaxtda belə bu sevginin onu öz ağışına alacağı artıq indidən bəlliydi – beləliklə, atasının sevgisi onu hədəf nöqtəsindən ayıran məsafəni mənasız şəkildə geridə qoyub küləklə sovrulacaqdı.

Leandrın evi tərk etməsi belə oldu. Onun yaxsı simbal çalması vardı,

ifasını bəyənən tamaşaçılar alətin içinə mis pul atırdılar. O zamanlar Sava körpüsündə dörd nəfər yükdaşıyan yaşayırdı, alverlə məşğul olan bu fəhlələr həm də simbalçı kimi tanınırdılar. İş belə gətirdi ki, onlardan biri yolda xəstələndi, kvartet dördüncü alətsiz qaldı. Elə həmin səhər ata Çixoriç qərara gəlmişdi ki, oğluna yazı-pozu öyrətsin və yunan əlifbasının birinici hərfini (yeri gəlmişkən, “Teotokos” (Məryəm Ana) sözü də məhz bu hərflə başlayır) – θ – təzəcə ona göstərmişdi ki, bu vaxt qapı döyüldü. Leandr ömründə ilk dəfə lələyi əlinə alacaqdı, intəhası, buna imkan tapmamış yükdaşıyınların ən qocası içəri girdi. O, divardan asılmış simbalı çıxartdı, əlində tutub ağırlığını yoxladı. Görünür, içi mis pulla dolu alətin çəkisi yaxşı zəmanət oldu. Yükdaşıyan Leandrın atasını dilə tutmağa başladı ki, Konstantinopola səfər müddəti üçün oğlunu dördüncü ifaçının yerinə onlara versin. Leandr özü heç düşünmədən razılığını verdi, beləcə, yazı-pozu işi heç birinci hərfi yazmadan bitdi. Bu arada Leandrın atasının yanına gələn qoca yükdaşıyan özü də xəstələndi və kvarteti saxlamaq üçün Leandrın Hersoqovina civarından olan dostu Diomidi Subbotanı da dəstəyə götürmək lazım gəldi.

Yükdaşıyanlar köhnə Konstantinopol yoluyla çar şəhəri Sakolnikidən keçməklə Belqraddan yola düşdülər. Hellepontu¹ gördülər, Sestdən və Abidosdan² keçdilər, iki il sonra geri qayıtdılar; kvartetdəki digər iki yaşlı

işçidən biri də çox qəribə şəkildə yolda canını tapşırırdı. O, ehtiyacını ödəmək üçün dəvəyə yerə yatmasını əmr etmişdi, intəhası, işini bitirməyə macal tapmamış dəvə böyrü üstə yerə sərələniş altında qalan qocanı o dünyalıq eləmişdi. Növbəti il, Konstantinopola yeni səfər ərəfəsində musiqiçilər onu əvəz edəcək başqa birisini tapdılar, amma karvanın yola düşəcəyi gün yaşlı yükdaşıyanlardan dördüncüsü gəlib çıxmadı. Gənclər, aralarında qocalardan heç birinin qalmadığını görüncə baxışib anlaşıdılar və alətləri bir tərəfə tullayıb bu dəfə səfərə musiqiçi kimi yox, tacir kimi yollandılar.

İki fərqli dünya – Şərqlə Qərb, Avropa ilə Asiya – arasında təhlükəli səfər də, gəlirli ticarət də (o vaxtlar türklər bütün gücüylə Vyanaya tərəf hərəkət edirdilər) ümidləri doğrultdu, amma Leandr yolda başa düşdü ki, içi bütün ömrünə bəs edəcək musiqiylə – eləcə də ata sevgisiylə – dolub-daşır və bu sevgiyə əlavə olunan istənilən şeylər, sadəcə onun qırağından süzülüb axacaq, torpağa qarışacaq. Ancaq başı ticarətə elə qarışdı ki, sonralar bir daha simbal çalmağa qayıtmadı. Aləti nəinki əlinə aldı, ətraf aləmdə bir-birinin ardınca bada verdiyi günlərdə musiqi dinləməyə heç ehtiyac da duymadı. O öz yeni peşəsinə ürəkdən bağlanmışdı, səyahəti də, ağır yerləşli dəvələri də xoşlayırdı. Bu ağır yerişin arxasında,

əslində uzun-uzun məsafələri uda bilmək məharəti gizlənirdi, Leandr da bu heyvanların sürət və dözümünü bəyənib hətta onları yamsılamağa çalışdı, öz təbii nəbzini də, daxili tarazlığını da, sürətini də, zamanını da onların yumşaq, incə, asta hərəkətinə uyğunlaşdırmağa başladı. Sürəti ərincəkliklə süsləmək – məqsəd bax bu idi. Bunun müdafiə üçün ən yaxşı üsul olduğunu bilə-bilə o, şamın nə qədər yandığını həmişə gizlədir və bu müddətdə küləyin arxa üzündən nə gördükləri barədə susurdu. Çünki belə bir sürətin insanların şübhə ilə yanaşdığı təhlükəli silaha bənzədiyini yaxşı başa düşürdü. Beləcə, dəvələri müşahidə edə-edə, onları illərlə yamsılaya-yamsılaya öz qeyri-adi qüvvə və bacarığını məharətlə ört-basdır etməyi öyrəndi, onları qüsür kimi gizlətməyə başladı və bu onu uğursuzluqdan, bədbəxtlikdən qorudu.

Ağır zamanlar idi, yollarda üst-başı qan içində olan adamlara rast gəlmək nadir hadisə deyildi. Leandr təqib həvəskarı və baş kəsmək ustası olan xəncər-qılınclı, çevik, bacarıqlı, cəsur türklər haqqında tacirlərdən qorxulu əhvalatlar eşitmişdi. Onlar karvan yollarını nəzarətdə saxlayır, tacirlərlə qəddarcasına haqq-hesab çəkirdilər. Ona danışmışdılar ki, baş kəsmək həvəskarı onanizm üçün yararlı əlini həmişə arxasında saxlayır və onu qiymətli bir şey kimi qoruyub, yormamağa çalışır, həmin əllə heç bir

¹ **Hellespont** – Çanaqqala boğazının qədim yunan dilində adı

² **Abidos**– Balkan yarımadasında şəhər adı. Gero və Leandrın əfsanəvi məhəbbəti ilə şöhrət qazanıb.

iş görmür; başı boyundan üzən qılıncı isə o biri əlində tutur. Və Leandr can almağın şeytana deyil, yalnız Allaha məxsus olduğunu bilə-bilə yenə də qorxur, əliqılıncı türkü təsəvvürünə gətirəndəcə gözləri bərəlirdi.

Bir kahinin dedikləri Leandrın içindəki qorxunu daha da artırdı. Bu adam çat-çat olmuş su çənində yaşayır, ayaqlarını corablarını çıxarmadan yuyurdu, tənhalığı da gün altındakı kəsmik kimi tezəcə xarab olub gedirdi. Onun haqqında Leandra bunları demişdilər:

– Qabağına bir dənə mis pul atsan, saç-saqqalını tərəş edər, ikisini atsan, üzünü qırxa-qırxa bütün taleyini söyləyər. Amma yadında saxla ki, kahinliyi dəlləkliyindən daha yaxşıdır.

Leandr çənin ağzındakı daşın üstündə oturub ona iki mis verdi. Kahin güləndə belə məlum oldu ki, onda qocalan təkəcə elə gülüşüdür. Leandra ağzını açmasını əmr etdi, sonra da qəfildən onun ağzına tüpürüb, ağzını özü də qapadı. Leandr bu peyğəmbərin cavabını tüpürcəklə verəndə, bu dəfə o, Leandrın hər iki yanağına tüpürüb, tüpürcəyi onun sifətinə yaydı və tərəşə başladı.

– Necə bilirsən, türklər sabah həmlə eləyərlər, yoxsa birisi gün? – Leandr zarafatla soruşdu.

– Bilmirəm, xəbərim yoxdur, – kahinin səsi iri daş parçasıtək havadan asılı qaldı.

– Onda sənin haran peyğəmbər oldu?

– İki cür peyğəmbər olur – bahalı və ucuz. Amma elə bilmə ki, onların

hansısa yaxşıdır, hansısa pis. Məsələ bunda deyil. Onların bəziləri üzdə olan sirlərlə məşğul olur, bəziləri dərinədə olanlarla – fərq bundadı. Məsələn, mən ucuz kahinəm, çünki sabahın, yaxud bir il sonranın sirri mənə əyan deyil, onu lap səndən də pis bilirəm. Mən çox uzaq gələcəyi – iki-üç yüz il irəlini görürəm. O vaxt canavarın adına nə deyəcəklərini, yaxud hansı səltənətin məhv olacağını sənə xəbər verə bilərəm. Amma iki yüz il, üç yüz il sonra nə olacağı kimi maraqlandırır? Heç kimi, heç mənim özümü də. Amma başqa kahinlər də var – məsələn, Dubrovnikdə daha qiymətliyə yaşayır. Onlar sabah, ya bir il sonra nələr olacağını xəbər verirlər. Bu isə keçəl başa şlyapa lazım olduğu kimi hamıya gərəkdir. Belələrindən peyğəmbərliyinin qiymətini soruşurlar, pulunu əsirgəmədən ödəyirlər. Elə düşünmək lazım deyil ki, bu cür iki peyğəmbərin dediyi üst-üstə düşmür, bir-biriylə bağlı deyil, yaxud bir-birinə ziddir. Mahiyyətəcə bu öncəgörmə eynidir, onu həm çöl, həm də astar üzü olan küləklə müqayisə etmək olar, özü də küləyin astar üzü – yağışın içindən əsib keçərkən quru qalır. Beləcə, kahinlərdən biri küləyi iç tərəfdən, astar üzdən görür, digəri isə çöldən, bayır tərəfdən. Amma heç biri onun hər iki üzünü görə bilmir. Odur ki, mənzərəni tam təsəvvür etmək, öz küləyinin çöl və astar üzünü tikmək üçün, ən azından iki görücünün yanına getmək lazım gəlir.

İndi isə məndən öyrənə biləcəklərinin hamısını sənə deyəcəyəm. İnsan

gəmi kompasına bənzəyir: öz oxu ətrafında fırlanıb dünyanın dörd bir tərəfini görür. Aşağıda və yuxarıda baş verənlər gizli qalır; oralar əlçatmazdır. Amma bilmək istədiyinin ən maraqlısı da elə budur: aşağıda sevgidir, yuxarıda ölüm.

Sevgilərin növü müxtəlifdir. Sevgi var, çəngəllə yeyilir, sevgi də var, istridyə kimi əllə. Bəzisini gərək istridyə kimi bıçaqla böləsən ki, səni boğmasın, bəzisi elə suludur ki, qaşığız otuşa bilməzsən. Hələ Adəmin yediyi almaya bənzəyəni də var.

Ölümə gəlincə, o, yeganə şeydir ki, göy qübbəsinin altındakı bizim həyat ağacımız boyunca ilan kimi aşağı-yuxarı sürünür. Ölüm hələ sən doğulmazdan qabaq doğuşunu yüz illər boyu gözləyə bilər, ya da uzaq gələcəkdən durub dalınca gələr, qəfildən qarşına çıxar. Tanımadığın və heç zaman üzünü görməyəcəyin birisi ov itini ovun üstünə qısdırdan kimi, öz ölümünü sənin üzərinə qısqırda, yaxud heç ağına da gətirməyəcəyin qədər yaxın məsafədən dalınca göndərə bilər...

Bunları qoyaq bir qırağa. Sənin çox gözəl boynun var. Belə boyun qadın barmaqlarını da özünə cəlb edə bilər, əsgər qılıncını da. Mənsə çəkməli əsgər görürəm, o, üzünü qızılı qotazlı qılınca qırır. Sənin boynunu da o qılınca üzəcək. Çünki sənin kəsilmiş başını aydınca görürəm. Xaç çəkən müqəddəs Yəhyanın siniyə qoyulmuş başı kimi. Səbəb də qadındır... Amma qorxma, bu tezliklə olmayacaq. O

günəcən xeyli zaman keçəcək, çox sular axıb durulacaq. Sənsə, ay mənim qu quşum, hələlik boynunu qadınlardan da qoru, qılıncdan da. Özün də yuyun...

Beləcə, tərəş da bitmişdi, peyğəmbərlik də. Leandr evə yollanmışdı; yol-boyu bu ilin ilk qarı yağırdı, arxadan da kahinin gur səsi qulağında cingildəyirdi.

“Belə səslə qarı xalça kimi yumşaltmaq olar”, – Leandr düşünmüşdü və həm bayırın qəfil soyuğundan, həm də içinin dəhşətindən üşənmişdi.

Gələcəyi haqda deyilənlər Leandrı mat qoymuşdu. Əli qılıncı adamlar rastlaşmaq qorxusu ona həmişəkindən daha inandırıcı gəlirdi. Sinəsində ürəyi çırpınırdı, yuxuları isə qorxudan yoluxucu olmağa başlamışdı. Əgər yuxuda üzünə gülümsədiyi qarğa onun dişini dimdikləyirdisə, ertəsi gün əli toxunan hər kəs həmin gecə yuxuda dişini qarğanın dimdiklədiyini görərdi.

Amma hər şeydən çox əli qılıncı adamdan qorxa-qorxa yaşadığı o günlərdə Leandr elə birisinə rast gəlmədi. Əvəzində bir qızla rastlaşdı. Yoldaşlarıyla birgə Oxrid gölünün sahilində qışın keçməsinə gözləyərkən Leandra elə gəlirdi ki, qorxu məsələsində həddini aşmış və gizli imkanlarını daha da inkişaf etdirmək əvəzinə təbii həyat ritmini itirməyə başlayıb; özü də bütün bunlar simbal sədalarını eşitdiyi axşamdan başlayıb. Birdən hiss elədi ki, bu musiqi sədalarını dinləməyə girişib, ona əvvəlki kimi biganə qala bilmir. Bu ona geriye addım atmaq kimi göründü. Alətdə

çalan kişi deyildi, Leandrın tanımadığı bir qadıncı; tanısaydı, əlindən qaçılmazdı. Qulaq asarkən daha bir-iki şeyin də fərqiyyə vardı. Musiqinin o yerində ki, barmaqları çarpazlamaq lazım gəlirdi, simbalın səsi kəsilir, bir neçə andan sonra təzədən davam edirdi; sanki bu saniyələr ona nəfəsini dərmək üçün lazımmiş. Leandr məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşdü və ertəsi gün aletdə çalan qızı görəndə ona birinci sözü bu oldu:

– Sənin necə çaldığını eşitdim. Sol əlində bir barmağın çatışmır, adsız barmağın. Amma çalmağı barmağın itirməzdən qabaq öyrənmisən. Düz tapdım?

– Doğrudur, – qız təsdiqlədi. – Üç il qabaq xəbərim olmadan mənə simli metal simbal veriblər. O vaxtdan elə-belə çalırım, yadımdan çıxmasın deyər. Səni də dinləməyə məcbur eləyən yoxdur...

Leandr dərhal düşündü ki, bəlkə onun həyat hekayəsi bu zavallı qıza öz bədbəxtliyini unutmaqda kömək edər. İzah eləməyə çalışdı ki, həyatı sürətlə, geriyyə baxmadan yaşamaq lazımdır. Və gecələr gölün sahili boyunca gəzdikləri vaxt qıza onun qeyri-adi və gizli qalan özəlliklərini başa salmağa, açmağa çalışırdı. Tezliklə aydın oldu ki, Despina (qızın adı beləydi) yaxşı şagirdidir, cod simli simbalın gətirdiyi bədbəxtlik isə tez bir zamanda unuduldu. Qız aletlə biryol-luq vidalaşdı, həmin günlərdə elə Leandr da qazandığı pullara, ağızınacan dukatla dolu ciblərinə əlvida deyib, işi

başından aşan tacirlərdən uzaqlaşdı, həmçinin içini doldurmuş xofdan qurtuldu. Despina yavaş-yavaş onun yemək ritmini mənimsədi, yerişini, danışığını uğurla yamsılamağa başladı, gözlərini eynən Leandrın kimi ağlasığmaz çevikliklə oynatmağı öyrəndi. Hətta bəzən qıza elə gəlirdi ki, iki günü bir gündə yaşayır. Amma bu dərsələr zamanı onlar sahil boyunca gəzişə-gəzişə və ortağ sürətlərini ortağ sirləri kimi hamıdan gizlədə-gizlədə tədricən yaxınlaşırdılar. Hər dənd qızın üzüyünün parıltısı birbaşə onun gözüne düşür, Leandr da qıza baxa-baxa düşünürdü ki, görəsən, döşlərinin giləsi əvəzinə onun sinəsində, yüngül əxlaqlı günahkar qadın freskalarındakı kimi, qıvrılmış donuz quyruğu yoxdur ki.

O vaxtəcan Leandr qadınlar haqqında az şey bilirdi, əslinə baxsan, elə özü haqqında da. Bildiyi o idi ki, çaxırla da qadınla davrandığın kimi fərqli davranmalısən: yayda bir cür, qışda bir cür. Onu da bilirdi ki, tünd çaxırı yayda süzülər, yüngül çaxırı – qışda. Ailədaxili söhbətlərdən qadınlar haqqında Leandra bəlli olan təkçə buydu. Amma nişan üzüyü taxılan adsız barmağı yerində olmayan qız onu özünə çəkirdi. Həmin günlərdə fabula rasa, yəni öz “mənasız hadisəsi” hardasa Leandrın yolunu gözləyir və yalvarırdı ki, tez gəlib çıxsın, tez baş tutsun.

Oxrid gölünün ortasından onu ikiyyə bölən Drim çayı keçir. Bir axşamüstü Despina ilə Leandr balıqçı qayığına tor qoyub çayla üzə-üzə gölün o tayına

keçdilər. O gecə ikilaylı suların üzərində yırgalanan tor çəkilmiş qayıqda onlar ilk dəfə yan-yanə uzandılar. Amma olacaqları bir neçə saat qabaqdan görən Leandrın bütün gözləntiləri gerçəkləşməyə başlayarkən, o, qızdan daha çevik idi, odur ki, bir-birinə heç toxuna da bilmədilər. Leandrın ritmi qızındakından tamamilə fərqli idi. Beləcə, Leandr həyatında ilk dəfə onu başqalarından üstün tutan məziyyətlərinin içində gizlənmiş fələklə kəlləkəlləyə gəldi. Onlar heç sonralar da bir-birilə harmoniya yarada bilmədilər və Leandr sanki öz toxumunu altlarından axıb keçən gölə və çaya töküb, qadının yuvacığını deyil, onun altındakı toru doldururdu.

Axırınıcı gecə Despina müqəddəs Naum monastırından bir cüt şam aldı, birini Leandra verib, o birini öz boğçasına qoydu. Onlar adətləri üzrə göldən keçib, çayla üzüaşağı üzəndə Leandr daha bir dəfə cəhd elədi. Axırınıcı dəfə. Yənə heç bir şey alınmayanda və o, heç qıza toxunmadan toxumunu püskürəndə Despina şamı ona verdi ki, Leandr silahlanıb onu qadın edə bilsin. Sonra sübhə yaxın kürəkləri əlinə alıb qayığı serb despotlarının tikdiyi Müqəddəs Zaxumsk monastırının qarşısındakı qumsal sahilə doğru çəkdi. Ora ancaq su yoluyla getmək mümkün idi. Qız boğçasından şam çıxartdı və yandırıb Leandra uzatdı, sonra onu öpüb monastırda qoydu, özü isə avarları işə salıb Drim çayı ilə üzüaşağı üzdü.

Bir daha qovuşa bilməyəcəklərini dərk etdiklərindən onlar çılğın iztirablar

içində ömürlük ayrıldılar. Leandr əlində şam monastıra daxil olanda sübh ibadəti başa çatmaq üzrəydi. Kilsəyə girməzdən qabaq Leandr fikir verib gördü ki, bu gün monastırda ikonanın dəfn mərasimi keçirilib. Peləqoniya ikonası çox qədim idi, onu qəbrə qoyub üstünə şərab tökənəcən Leandr ona baxmağa imkan tapdı. İkonanın üzərində körpəsini əmizdirən Müqəddəs Ana və böyründə dayanmış əlibaltalı kişi təsvir edilmişdi – bu, xaç suyuna salan Yəhya idi. Səndəl az qala uşağın ayağından düşəcəkdə, ananın böyründəki kişi də qayıqından tutub onu uşağın dabanına keçirməyə çalışır; uşaq qəfil toxunuşu hiss eləyib anasının döşünü dişləyir, ana isə nə baş verdiyini anlayıb, uşağın səndəlini rahlayan kişiye baxır.

Beləcə, dairə qapanırdı. İnsanı, onun əlini, körpənin dabanını, qadının döşünü və həmin adama zillənmiş baxışlarını birləşdirən qırılmaz xətt. İkonanın üstünü torpaqlamazdan bir neçə an öncə diqqətini cəlb edən bu xətt Leandra öyrəndiyi yeganə hərfi (θ hərfini) xatırlatdı və düşündü ki, demək, hər necə olsa, birləşmə mümkündür!

Bundan sonra o, rahib olmaq üçün monastıra qədəm basdı.

Amma Leandra bununçün dərhal icazə verilmədi. Əvvəla, ona görə ki, hələ saqqalı uzanmamışdı. Elə ki, əslən hardan olduğunu bildirib, ailəsinin nə qərb, nə də şərq xristianlığına aid olmadığını, yalnız “dədə-baba inancına”, yəni boqomillərin, yaxud pataren-

lərin məzhəbinə riayət etdiyini söylədi, onda günahlarını etiraf edib rahib olmaq və qardaşlığa qəbul edilmək üçün bir neçə il gözləməli oldu. Bütün bu müddətdə kitablarla dolu taxta zəng qülləsində yaşamalı oldu. Kilsə zənginin bürmə kəndiri üstündə yatırdı; gecələr külək əsib çanı yelləndə kəndir altından qaçıb onu yuxudan oyadır və küləkdə coşan gölün xırda çay daşlarını monastır qapılarına necə çırpdığı eşidilirdi. Amma qorxu hissi artıq Leandrı tərk eləmişdi. Despina ilə aralarında baş verən hadisədən sonra əliqılıncılı adamlar da, gecə kabusları da ona adi uşaq oyunu kimi görünürdü.

– O, həmişə acdı, elə bil atası bunu acqarına düzəldib, – Leandrın barəsində rahiblər belə deyirdilər.

Leandr özü isə monastırdan bir az aralıda, külək tutan tərəfdə ikona qəbiristanlığı düzəldib, dörd tərəfinə gül-çiçək əkmışdi, daş hasar çəkib, balaca əl qapıları qoymuşdu. Axşamlar yazı-pozuyla məşğul olan rahiblər üçün qələm yonduğu müddətdə pəncərəsində çıraq yanar, bu vaxt Leandr, həmçinin rahiblərə giləmeyvə ilə barıt qarışığından mürəkkəb hazırlayırdı. Sonra çırağı tüpürcəklə söndürüb yerinə uzanar, xəyalında monastıra nə vaxt qəbul olunacağını, qüllədə divar boyunca rəflərə düzülmüş kitabları nə vaxt oxuyacağını, yazı-pozunu nə vaxt öyrənəcəyini düşünərdi. Axırda yuxuya gedər, özü də elə bərk və elə tez yatardı ki, gecə yarısı artıq yuxusunu almış olardı.

1689-cu ildə onu rahibliyə qəbul etdilər. Dini ayinin sonunda iqumen

ona “Övladım, bu gündən sənin adın İrineydir”, – deyəndə, Leandr kilsə zənglərinin çalındığını eşitdi. Zəngin səsi ilk olaraq gölün arxasındakı Müqəddəs Naum kilsəsindən eşidildi, sonra Oxridin şimal tərəfindəki kilsələrdən – əvvəlcə Müqəddəs Sofiyadan, sonra Perivleptdən və Müqəddəs Klimentdən. Bunun ardınca sıra ilə gölün ətrafındakı bütün kilsələrin zəngləri səsləndi və bu səslər ilk eşidildiyi yerə – Müqəddəs Naum kilsəsinə gəlib çatanacan davam elədi. Bu vaxt Leandrın yol yorğunluq olan və üst-başı toz-torpağa bulaşmış dostu Diomidi Subbota özünü başılovlu içəri atdı, Skopyenin yandırıldığını, avstriyalı baş komandan general Pikolomininin Prizrendə öldüyünü xəbər verdi. Dedi ki, bəs xristian ordusunu taun bürüyüb, türklərin cəza dəstələri isə rastlarına çıxan hər şeyi amansızlıqla məhv edir, kəndlərə, monastırlara od vurub yandırır, hamısını yer üzündən siləsilə həm Vardara vadisi boyunca, həm də Sofiya tərəfdən şimala doğru hərəkət edirlər; özünün və şəriklərinin bütün malı-pulu bada gedib, quru canını götürüb kömək üçün Leandra pənah gətirib.

– Onlar hər şeyin, hər şeyin axırına çıxırlar, – Diomidi barmaqlarını qıra-qıra dil-boğaza qoymadan təkrarlayır, əllərini çarpazlayıb, kilsə zənglərini eşitməmək üçün ovuclarıyla qulaqlarını qapayırdı. Leandr Diomidi ilə söhbət etdiyi müddətdə digər rahiblər zinet eşyalarını çuvallara doldurur, rəzələri yerinə keçirib qapıları arxadan bağlayır,

tərsanədən qayıqları, salları sürüb monastıra gətirirdilər. Gölün o biri sahilində, ev-eşiyindən olmuş camaatın mal-qaranı qabağına qatıb şimala tərəf necə qaçdıqları aşkarca görünür, çığırtilar aydın eşidilirdi. Tezliklə gölün üstündən tüstü və üfunət dolu uzun, ağır bir yel əsdi və Leandr anladı ki, kəndlilər özləri ilə apara bilmədikləri hər şeyi yandırırılar...

Beləcə, İriney Zaxumski monastırda rahib kimi bircə gün də yaşamadı, yazı dərsləri isə işlər növbəti dəfə düzəlin-cəyə qədər təxirə salındı. Öz keşiş cübbəsinə bir neçə balıqçı qarmağı ilişirdi, dukatlarını qoltuq cibinə soxdu, ikonaların basdırıldığı qəbiristana baş əydi, Pelaqoniyanın qəbri qarşısında isə saçından bir tutam kəsib xaça doladı; uşaq vaxtı dul qadınların ərlərinin məzarı üstündə belə elədiklərini görmüşdü. Sonra Diomidiyə iki qızıl sikkə verdi, tapşırırdı ki, onları yaylığa büküb saqqalının arasında gizlətsin. Sonra yola düzəldilər.

Qaçacaqın ilk iki günündə Leandr fikir verib gördü ki, qaçqınlar arasında iki çür insan tipi var. Bəziləri gecəgündüz demədən, yatıb yuxusunu almadan, nəfəs dərmədən tələsir, Leandrla Diomidini elə hey ötüb-keçir və uzaqlarda gözdən itirdilər; sanki iki gecə və iki tonqal arasından boy verən hər şeyi biçib-tökmək ümüdüdəydilər. Sonradan onları gördülər: yeriməyə taqəti olmayan bu adamlar yollarda yorğun-arğın halda tökülüşüb qalmışdılar. İki funt şəraba bir funt mum təklif edirdilər.

İkincilər çox sakit gedirdilər, amma ayaqlarının dincini almaqçün dayananda əməlli-başlı təşvişə düşürdülər. Onlar döyüş meydanındakı yeniliklər barədə soruşur, bu tonqaldan o tonqala, bir qaçqın düşərgəsindən o birinə adlayır, korların oxuduğu nəğmələrə qulaq asırdılar. Bunların hərəkətləri ləng idi, asta idi. Amma sayca xeyli az olan və özünü eynən Leandr kimi aparan başqaları da vardı – onlar birinciləri də, ikinciləri də ötüb-keçirdilər. Diomidini də özü kimi davranmağa məcbur etmək Leandrdan böyük səy tələb edirdi. Bizans adəti üzrə, onlar günü iki hissəyə bölürdülər. Eləcə də gecəni. Gecəyarısı dincəlməyə başlayır və istirahətin müddətini elə hesablayırdılar ki, həm çox sürətlə gedib, geri çəkilərkən rastına çıxanı soyub-talayan Avstriya ordusuna çatmasınlar, həm də ondan çox geri qalmasınlar, əks təqdirdə ləngiyib, onlarla dabanbasdı gələn sultan qoşununun tatarlardan ibarət avanqardının əlinə keçə bilərdilər. Leandr da, onun yoldaşlarını da geridə qalanların xofu basmışdı və bu özgə xofu öz qorxularını üstələmişdi. Bütün bunlar azmış kimi, hələ ardından da taun və aclıq, aclığın arxasından isə –hər şeyi yandıran, uçurub-dağıdan, viran qoyan, talayan və qəret etdiklərini bir-birinə ötürən türklər gəlirdi. Bu dəhşətli hərc-mərcliyin içərisində Leandr və Diomidi Subbota hərdən qaçqınlarla dolu yolun kənarında hərəkətsiz durmuş bir adam görürdülər: ovcunu torpaqla doldurub, torpağa toxum basdıran bu adam əhd etmişdi

ki, toxum cücərib çiçəkləyənəcən gözləyəcək.

– Onlar hər şeyi məhv edəcək, hər şeyi məhv edəcək! Bunlar olmasa da, o birilər məhv edəcək! – Diomidi bir ayağının üstündə durub ovcu ilə o biri ayağının altını ovuşdura-ovuşdura, qızdırı-qızdırı təkrar edirdi.

Nəhayət, bir axşam Leandr onun ah-vayına son qoydu.

– Diomidi, indi qulaq as, gör sənə nə deyirəm. Tərk etməyə məcbur qaldığımız hər şeyi yandırmaq ağılsızlıqdır. Heç düşmən də bunu bizim kimi məhv edə, bu cür uçurubdağıda bilməzdi. Düşməndə o qədər güc yoxdu ki, şaxta balığın əlindən suyu aldığı kimi, torpaqdan hər şeyi alsın. Əksinə, biz arxamızda nə qədər çox şey saxlasaq, düşmən də həmin yerlərdə bir o qədər çox ləngiyəcək, vaxtı onları darmadağın etməyə gedəcək və deməli, ümidimiz olacaq ki, bizdən də, bizdən sonra da nələrsə qalacaq. Buna görə yanğınlara, dağıntılara lüzum yoxdur. Əksinə, qurmaq, tikmək lazımdır; özü də indi lazımdır. Axı biz bənnayıq, inşaatçıyıq. Amma iş üçün bizə qeyri-adi mərmər – saatlar, günlər və illər verilir. Yuxu və çaxır isə – sadəcə palçıqdır. Vay o kəsin halına ki, cibində mis pulun çoxluğundan qızıl dukatlar görünməz olsun. Vay o kəsin halına ki, gecənin arxasındakı gündüzü görə bilmir!..

Bütün bunları deyərək Leandr öz sözlərinə, içindən gələn, hələ Diomidiyə çatmadan qabaq boğazından keçərək qulaqlarını dələn səsinə özü də

təəccübləndi. Amma onu ən çox təəccübləndirən, görünür, içində xeyli zamandan bəri yatan gözlənilməz (bunun varlığına şübhəsi yox idi) qərarı oldu. Sanki həmişə qaranlıqda addımlamış və gecənin zülmətində gözüne dəyməyən körpünün üzərindən necə keçdiyini görməmişdi. Aydın olan yalnız bircə şey idi – o, artıq qarşı sahildədir. Öz qərarını çox sadə şəkildə formalaşdırdı, eyni sadəliklə də onu yol yoldaşına çatdırdı:

– Bu mərməri quruculuq işimizdə istifadə etməyin vaxtı gəldi, Diomidi, əcdadlarımızın sənətindən yapışmağın zamanı yetişdi. O cür də eləyərək. Bu gündən başlayırıq tikib-qurmağa. Qaçırıq, qaça-qaça da tikirik. Özün bil, istəyirsən qoşul mənə, istəmirsən, onda sənə yaxşı yol – saqqalında gizlətdiyin o iki qızıl da yolda köməyin olsun. İndən belə mən istirahət üçün dayanacağım hər üçüncü yerdə tikməyə başlayacağam. Nə tikməyin fərqi yoxdu. Nəyi bacarsam, onu da tikəcəyəm.

Diomidi eşitdiyi təklifdən yerində quruyub qalmışdı. Sonra dostuna belə bir vaxtda səhv etməməsi üçün and verməyə başladı, çünki heç vaxt yanılmayanlar belə başlarıyla cavab verməli olurdular.

– Qılıncını qınından çıxarıb, üzümə səninki kimi boyun axtaranlar o saat başının üstünü alarlar. İndi bütün yollar belələriylə doludur. Nə qədər gec deyil, qaçıb aradan çıxacaq.

Amma Leandr artıq kişilərdən qorxmurdu. İndi onun qorxduğu qadınlar

idi. Leandrın bu qəribə özünənamı anlaşılan deyildi, amma saqqalında gizlədiyi qızılların ağırlığı – olan-qalan var-dövləti buydu – Diomidini sındırdı. Birgə səfərləri boyunca o, Leandrın iki imperiya, üç etiqad və neçə-neçə dillər arasında (fərqli küləklər əssə də) özünü suda balıq kimi hiss etməsini xatırladı və istəyinin əksinə gedib razılaşdı.

Ertəsi səhər bugünəcən adı Leandr olan İriney Zaxumski dəyərini təmiz qızılla ödəyib bir dəvə aldı, Diomidiyə on dukat verib dəvəyə mindirdi, onu buralardan üç günlük məsafədə yerləşən İbara çayı vadisinə kirəmit hazırlamaq və gələcək binanın bünövrəsini qoymaq üçün yola saldı. Özünü isə həmişəki kimi piyada onun dalınca yollandı.

Üçüncü gün Leandr ayaqüstdəcə yuxuya getdi. Yuxusunda dalğalı dəniz, üfüqdə işaran məşəl gördü. Məşələ çatmaq üçün üzmək lazım idi. Səksəkə içində yuxudan oyanan Leandra elə gəldi ki, dalğalar elə öz ayaqları imiş, çünki bayaqdan yuxuda yeriyirdi. Əliqılıncı adam düz qarşısında durmuşdu.

Yolunu kəsib duran bu yekəpər adam at belindəydi; atın dırnaqları qadınların istifadə elədiyi qırmızı kampeş boyasıyla rənglənmişdi. Başbağlı deyildi, təpəsində isə hörük əvəzinə səliqə ilə daranmış və ikiyə ayrılmış kürən bığlar uzanmışdı. Qaçqınlar ona yaxınlaşarkən – Leandr qarışıq nədənsə hamısı sehrlənmiş kimi atlıya tərəf hərəkət edirdi – qılıncı

adam öz boynunun ardına qəfildən bərk bir zərbə vurdu. Bəbəyindən çıxıb düşən süni büllur gözü ikinci əliylə havadaca tutub, qılıncı başının üstündə oynatdı və sağa-sola amansız zərbələr endirməyə başladı, yerində donub-qalan və onun hərəkətlərini izləyən kütlənin üzərinə cumdu. Leandra yaxınlaşanda əvvəl quruyub qaldı, sonra qılıncın ucunu onun tərdən islanmış qıvrım saqqalına dayadı, yaralamasın deyə ehmalca çənəsini yuxarı qaldırdı, həm də bunu elə qətiyyətlə elədi ki, Leandrın peysəri yerə zilləndi. Əvvəl ona elə gəldi ki, qılıncı adam əskiyə büküb saqqalının arasında gizlətdiyi qızılları axtarır, amma dərhal aydın oldu ki, onun diqqəti Leandrın boynundadır. Qılıncını aşağı endirib dedi:

– Ölməkdən qorxma, ölmək, sadəcə kiminsə oğlu olmağın minnətindən qurtulmaqdır. Bunun mənası budu, başqa bir şey yoxdur. Amma səni doqramayacağam. Sənin boynun elə bil İsayya üçün yaradılıb. Mən də onu İsayyaya ərməğan edirəm. Qoy sevin-sin. Əlindən qaça bilməzsən, hara qaçsan, onsuz da gəlib tapacaq. Bəlkə də artıq səni axtarır. Get onun yanına, öz ayağınla get!

Qılıncı adam bunu deyə-deyə, öz qanlı qənimətini çuvala doldurub şən ovqatla atını çapıb getdi.

Hər şey beləcə bitəndən sonra Leandr hamıyla birlikdə yola düzəldi. Elə yorulmuşdu ki, ayaq üstə yatırdı və bir azdan qorxunc İsayya adının qulağında hansı səbəbdən səsləndiyi

artıq yadına da düşmürdü; bilmirdi ki, əliqılınclı adam yuxusuna girib, ya onu gerçəkdən görüb.

Təyin edilmiş gün Leandr şərtləşdikləri yerə düz vaxtında gəlib yetişdi və gördü ki, Diomidi ona dönük çıxmayıb. Qradasdakı Jiçe monastırından azca aralı yerləşən mineral su mənbəyinin yaxınlığında Subbota uyğun bir yer tapmışdı, kirəmit bişirmiş, razılaşıqları kimi təməl atılmışdı və bir ləyən isti güvəç, bir topa daş indi Leandrın yolunu gözləyirdi. Diomidi dəhrə qarışıq bütün bu şeyləri evlərini tərk edib qaçan kəndlilərdən su qiymətinə almışdı – kəndlilər öz əlləri ilə yandırdıqları, atıb getdikləri əşyalara pul verən dəvə üstündəki bu qəribə adama təəccüblə baxmışdılar.

Dostlar birlikdə şam edib yatdılar, səhər tezdən isə Leandr ona daha bir neçə ducat verib növbəti görüş yerini müəyyən etdi. Subbotanın andamanından, yalvarışlarından heç bir nəticə hasil olmadı. Onlar gözüyaşlı ayrıldılar. Dəvəsinə oturan Diomidi şimala tərəf yola düşdü, Leandr isə türklərdən və taundan üç günlük məsafədə – döyüşən iki imperiyanın, iki cəbhənin ortasındakı yiyəsiz torpaqda, heç birinə mənsub olmadığı iki etiqadın arasında, o il vaxtından əvvəl yağan qanlı qarın altında qaldı.

Burda, çölün ortasında öz keşiş çübbəsini əynindən çıxarıb, qanla suvarıldığından neçə ildə məhsul verməyən torpağın üstünə atdı və Müqəddəs Ana məbədinin nəzdindəki balaca kilsəni tikməyə başladı. Leandr

kərpicləri və saatları sayırdı – həyatı bunlardan asılı idi. İbara dərəsi boyunca qaçqın seli öz axınına davam edir, ətrafda isə serb monastırları – Milişeva, Ravanisa, Deçani – od tutub yanırdı. Çübbəsiylə birlikdə Leandr dəvədən əxz elədiyi zahiri rahatlığını da, hərəkətlərindəki astağəlliyi də bir qırağa atdı, ətraf mühitə münasibətdə hər cür öhdəlikdən azad şəkildə öz gücünə tam sərbəstlik verdi, içindəki ildırım sürətli çəvik vaxtı çölə buraxdı. Oxridin o qorxulu gecəsindən sonra insan olduğunu və digərlərindən üstünlüyünü yenidən hiss etdi. Alətləri götürüb işə girişdi, daşları yara-yara hələ uşaqkən Bosniyada başdaşı yonan babasının ağır, ləng hərəkətlərini göz önünə gətirib, divarları xəyalından keçirdiyi sürətlə ucaltmağa başladı. İndi təzədən bəna olmuşdu: üz-gözündən süzülən duzlu tər toz-torpağa qarışıb ağzına dolurdu, yaş saçlarının ucu qulağına girirdi, baş-beyni qaynayırdı, qolunun qüvvətindən və ağı kimi qaynar tüpürçəyindən daş-kirəmit çatlayıb sınırdı, gücünün artıqlığından ifraz elədiyi kişi toxumu aşağı süzülərkən ayaqlarını yandırır, paltarını içəridən çürüdüb dağıdırdı.

Günortaüstü işi saxladı, bir az sıyıq yeyib çayın qırağında uzandı. Balıqçı qarmaqlarını uzun saçlarının hörüyünə ilişdirib, başını suyun yanındakı daşın üstünə qoydu, saçlarını isə suya buraxdı. Bu cür ac və yorğuncasına yatır, həm də balıq tuturdu; düşünürdü ki, yuxusuna üzüb gələn balıq onu oyadar. Sonra qalxıb gecəyarıyacan

işləyir, yenidən uzanır və yapalacaq (hələ heç kəsin görmədiyi və səsinə eşidənini harada öləcəyini söyləyən həmin o quş) onu yuxudan oyadana kimi yatırdı.

Üçüncü gün Müqəddəs məbədin nəzdindəki balaca kilsə kirəmitlə örtüldü, İriney Zaxumski yenidən cübbəsini geydi, kilsəyə xaç çevirib xeyir-dua verdi, dərhal da onu yaddan çıxarıb quzeyə doğru qaçışına davam elədi. Üç gün qaçdı, üç gün də növbəti tikinti üçün dincəldi. Diomidi Subbotanı Svilaynisa yaxınlığındakı Morava sahilində, təyin edilmiş yerdə tapdı. Yenə təməl atılmışdı, bişirilmiş güvəc də hazır idi, dağ kimi qalaqlanmış tikinti materialları da, həmçinin – intəhası, bu dəfə gəbərmiş dəvənin yanında. Dəvəni bişirib yedilər, sonra at aldılar, ayrılmazdan öncə yenə qucaqlaşdılar. Bu vaxt Leandr dəhşətli xəbəri çatdırmazdan qabaq öz yoldaşına bir xeyli baxdı. Nəhayət, sözə başladı:

– Sən daha qaçqınlara qoşulub şimala tərəf getməyəcəksən, indi gündoğana üz tutacaqsan, təməlini atıb tikinti üçün materiallar toplayacağın növbəti duracaq isə türklərin ön dəstələrinə əvvəlkindən yaxın yerdə olacaq. Qorxursansa, məndən ayrılı bilərsən, əgər qalırırsa, onda gərək dediklərimi edəsən. Amma bunun niyəsini soruşma məndən, izahata vaxtımız yoxdur.

Onda Diomidi Subbota ilk dəfə düşüdüklərini açıq söylədi:

– Bilirəm, sifarişi pulu verən edir. Necə deyərlər, ağa deyir sür dərəyə, sür dərəyə. Amma sən pis yoldasan.

Bir xalq başqa xalqın qəsdinə durub, biz isə bu od-alovun içində, heç kimin tikməyə əli qalxmadığı bir vaxtda bənalığa başlamışıq. Dünyanı tutmaq olar, amma bu müharibədə hələ ki, qalib yoxdur. Bizim kimi kiçik xalqlar kimə mənsubluğundan asılı olmayaraq, başı üzərindəki hökmdar əsasını idarə etməyi bacarmalıdır. Müdriklik də elə bundadır. Dinc həyatdakı vətənpərvərlik müharibədəkindən daha vacibdir, sənə ətrafda hər şey od-alova bürünməyincə, elə öz gözündən də qanlı yaş gəlməyincə axırıncı günədək bundan xəbərsiz idin, öz nifrətinlə, öz sevginlə neyləyəcəyini bilmirdin...

– Bax, görürsən, pəncərənin o üzündə ağac boy atır, – Leandrın cavabı belə oldu. – O, böyümək üçün sülhün, barışığın olacağı günü gözləmir. Tikinti üçün yeri də, fəslə də, havanın günəşli, yoxsa yağışlı olacağını da bəna yox, binanın sahibi seçir. Bizim işimiz tikməkdir. Bəyem sənə kimse sülh və xoşbəxtlik boyun olub, yoxsa vəd edib ki, quyruğu eşşəyin dalınca sürünən kimi, ömrün boyu uğuruna yalnız xeyir çıxacaq?

Diomidi məyus olub ümitsizliyə qapıldı, sonrakı sorğu-sualı da, andaman və yalvarışları da nəticəsiz qaldı. Axırda Leandrın bütün şərtlərini qəbul etməli oldu və bir daha görüşüb-görüşməyəcəklərini bilmədən üçüncü dəfə ayrıldılar.

Leandr heç kəsin olmayan yiyəsiz torpaqda, sahilə tək-tənha dayanan və küləyin çılpaq qoyduğu skeleti xatırladan qayanın üstündə qaldı. O,

Müqəddəs Ananın şərəfinə daha bir kilsə tikdi və Diomidinin ona saxladığı balığın canından şaxtanın bütün suyu çıxaraçağını gözləməyə başladı. Həmişəki kimi yenə günortaüstü və gecəyarısı yatırdı; ən çox qorxduğu vaxtın hesabını itirmək, zamanın kələfini dolaşdırmaq idi. Yaxınlığında onu yuxudan oyadacaq yapalaq olmadığından, ümidi günortanın günəşinə qalmışdı. Amma bir dəfə onu oyadan günəş olmadı, boğazında kiminsə barmaqlarını hiss elədi; cəfəri tamlı çaxır qoxuyan yad nəfəs onu yuxudan ayıldıb gözlərini açmağa məcbur elədi. Tikdiyi binanın yaxınlığında qırmızı dırnaqlı yəhərli at dayanmışdı, atın böyründə isə bir qancıq qarın üstündə uzanmışdı. Yad səs qancığı adıyla çağırırdı: onun adı Piçka idi. Hər halda, yad səs onu belə çağırırdı və qancıq dərhal Leandra yaxınlaşdı. Leandr başı üzərinə əyilmiş qancığı gördü. Elə qancıqdan da cəfərili şərab iyi gəlirdi, sanki o da sərxoş idi və sabun köpüyütək, iri ağ başını ona sarı əymişdi. Leandr yanında sallağı oturanın İsayya olduğunu dərhal başa düşdü.

– Sənin barəndə çoxdan eşitmişəm, – qılınclı adam sözə başladı, – səni niyə axtardığımı və niyə səni seçdiyimi indi biləcəksən. Mən heç də əyləncə, ya mənfəət üçün insanların başını boynundan ayıran kəllə ovçusu deyiləm. Mən nə türklərin tərəfində vuruşuram, nə almanların. Yox, mənim öz məqsədim var. Kəsilmiş başla neylədiklərini, yəqin ki, bilirsən. İnsanı

həyatla bu tərzdə vidalaşmağa məcbur edərək kəsik başı kisəyə atıb yola düzəlişsən, qarşına çıxan ilk karvansarada onu çıxardıb masanın üstünə qoyursan, gözəl görünməsi üçün saçını qəşəngcə darayır, sonra da içməyə başlayırsan. Üç gün içə-içə gözləyirsən. Səbirlə, inadla gözləyirsən. Üçüncü gün masanın üstündəki kəllə çıxırmağa başlayır. Ölü olduğunu anlaması üçün ona üç gün lazım gəlir. Bəzilərinə daha çox. Amma bu hər kəlləyə və hər qılınca qismət olan şey deyil. Mənim kimi çevik olmalı, qılınca yaxşı gələn boyun seçə bilməlisən; lap səninki kimi. Sənin boynun xalis bununçün yaranıb. Yəqin, bunu sənə artıq deyiblər. Əminəm ki, əliqılınclı atlılar böyür-başında dolanırlar. Qəribədir, necə olub indiyəcən sağ qalmısan?! Lap möcüzədir! Mənim, sadəcə bəxtim gətirib. Amma qorxma, mən qəssab deyiləm, əlim də yüngüldü, uçan quşu havada tuturam, arını ikiyə bölürəm. Belə olmasaydım, başımda tük yox, ot bitərdi. Yaxşı, nəsə bir söz de ki, sonra səni səsindən tanıya bilim.

O anda Leandrın qorxudan səsi batmışdı və bu onun həyatını xilas etmiş oldu. Barmaqlarının hərəkətiylə İsayyaya danışa bilmədiyini qandırmağa çalışdı. İsayya pörtmüş halda ayağa qalxıb qılıncla Leandrın qulağını dibindən üzdü, amma Leandrın cıncırı da çıxmadı. Çığırtı hansısa başqa zamanı gözləmək üçün boğazının içində ilişib qaldı. O, sanki qurumuşdu. Belədə əliqılınclı adam tüpürdü, gümüş sikkəni qarın üstünə tullayıb qışqıra-qışqıra çapıb getdi.

– Bu da sənə qulağının əvəzi! İndən belə adına tayqulaq deyəcəklər... İndi sənün damğan var, dilin açılsa, səni asanca tanıyacağam.

İnsanlar unutmaz istəklərinə görə növlərə bölünürlər. Leandr tikilinin yanında dayanmışdı; elə bil öz tikdiyini tanımırdı. Başa düşürdü ki, çox gəzib dolaşmış, amma bütün bu müddətdə qəlbi bir yerdə qalmışdı. Hələ monastırda, gölün sahilində olarkən sirkədə isladmış qurutduğu çörək dilimlərini çantasından çıxartmış, quru loxmaları ovcunda əritdiyi qarın suyunda islatmış və alınan bir ovuc yaxşı sirkə ilə yuyunmuş. Sonra ətrafa nəzər salmış, əylilib buzun altından axan çayın səsinə qulaq verdi. Buzu kövrək yerindən qıraraq bir neçə kəlmə pıçıldadı. Suyun şırıltısı dediklərini sözbəsöz qaytaranda Leandr gülümsədi. O, suya yunan dilində “teotokos” pıçıldamışdı, su da bu yunan sözünü təkrar etdi. Düşündü ki, hərgah latınca bilsəydim, suya da latınca danışmaq öyrədərdim.

Su tutuquşu kimi idi, öyrənmək qabiliyyəti vardı. “Suyun astar üzü”, – Leandr düşündü. Bu vaxt başının üstündən iyli-qoxulu fuqa quşu uçub keçdi. Fuqanın elə dözülməz iy var ki, bu üfunətlə yayda başqa quşları öldürürlər. Quş Leandrı əcaib yuxudan oyanmağa, tilsimdən çıxmağa məcbur etdi. Yuxulu-yuxulu öz tikilisinə baxmış, nitqi yerinə qayıtmış, heç nə olmamış kimi işini davam etdirdi. Kilsəni başa çatdırıb əvvəlki xeyir-duasını verdi, xaç çevirdi. Həmin vilayətdə yaşayan-

ların yaddaşında kilsənin adı “Milkov monastırı” kimi qaldı.

Geriyə, Dunaya tərəf çəkilərkən Smederevdən bir az aralıda, çayın qırağına toplaşmış o taya necə keçəcəklərini bilməyən qaçqınların arasında Leandr öz taqətdən düşmüş yorğun dostunu – Diomidini gördü. Bu dəfə dostlar atı yedilər, sonra Leandr ona qayıq kirələdi, bir düjün dükət verib qarşı sahilə, Avstriya tərəfə yola saldı. Tapşırırdı ki, Sremdə, Slankamenə yaxın bir yerdə yeni kilsənin tikintisi üçün material toplansın, avadanlıq tədarük etsin. Özü isə Dunayın bu tayında qalıb bir müddət gözlədi. Həmin vaxt camaat, o taya adlamaqda işlərinə yarayacaq hər şeyi qapazlayıb özlərini cənnətin göbəyindən axdığı deyilən Dunayın çılğın sularına vurmuşdu. Onda Leandr Qrotskedən bir az aralıda, suya yaxın yerdə yeni kilsə tikməyə başladı. Kilsəni Rainovatsədə yönəlmiş daşdan ucaldıb, onu Müqəddəs Ananın mövluduna həsr elədi. Divarlar ucaldıqca yorğun adamın işi daha da çətinləşir, daşı lazım olan yerə qaldırmaq it zülmünə çevrilirdi. Arada qaçqın qayıqlarının düzüldüyü Dunayın o tayına nəzər salırdı; buradan baxanda qayıqlar necə gəldi atılmış ayaqqabıları xatırladırdı. İş çox ağır gedirdi. Heydən düşmüş, gücü büsbütün tükənmiş Leandr son daşları kilsənin yuxarı hissəsinə ehtimal elədiyindən xeyli gec qaldıra bildi. İndi ona aydın olmuşdu ki, fərqli ritmdə yaşayan yalnız insanların və heyvanların iki tipi deyil, onun öz əlləri də fərqli tezliklə yaşayıb

işləyir, fərqli reaksiya verir. Kilsəni tikib başa çatdıranda başa düşdü ki, sağ əli sol əlindən ləngdi. Elə bil bədənində bir-birinə qarışmayan qan damarları kimi iki zaman axırdı. O günlərdə daş parçası sol əlinin adsız barmağını parçalamışdı. Kilsə təzəcə hazır olmuşdu ki, türklər özlərini Dunaya yetirdilər, intəhası, aşağı düşməyə Leandrın nə gücü qalmışdı, nə vaxtı. Sığınacağından baxıb atlıların sahile tərəf necə çapdıqlarını gördü. Onların altmış saatdan artıq müddətdə at belində olmağından, yəhərdən düşmədiklərindən Leandrın xəbəri vardı və indi düşmənin imperiyanın sərhədinə çathaçatda əksəriyyəti öz atının yalından dişləriylə yapışib yuxulamışdı. Atlar da onların altında bərk yorulmuşdu və yalnız o səbəbdən yata bilmirdilər ki, cinsiyyət orqanları quyruqlarının tüküylə bağlanmışdı. Coşqun suların qoxusunu alan atlıların yuxudan necə oyandıqları aydın görsənirdi; onlar özlərini çaya vurub atları sulayır, yəhərdən enmədən siyirdilər.

Leandr sərbazların sidikli əllərlə onu necə öldürəcəklərini təsəvvüründə canlandırırdı. At belində onun tikdiyi kilsəyə tərəf çapan başqa türkləri də gördü. Leandrın paralanmış əlinin izlərinə baxan atlılar belə qənaətə gəldilər ki, deyəsən, qətl və qarətdə kimsə onları qabaqlayıb. Leandr türklərin kilsəyə od vurduqlarını da gördü. O, yanğının güclənməsini gözlədi – atlılar tüstü-dumandan xilas olmaq üçün burdan aralanmağa məcbur olacaqdılar. Alov şiddətlənən

kimi Leandr kilsə qapılarından güllə kimi çıxdı, yalın qılıncların böyründən sivişib özünü suya vurdu. Çayın suyu qanını sorub aparmasın deyə, yaralı barmağını ağızına salıb üzürdü. Türklər dalğalara güllə yağdırırdı, o isə gərginlikdən, ağrı və əzabdan suyun içində tərlemişdi. O biri taya çatanda artıq gecə düşmüşdü, amma hava işıqlıydı, elə bil gündüz idi. Arxada qalmış Rainovatsədə, Dunayın o biri sahilində onun kilsəsi yanırırdı. Bir-birinin ardınca qopub aşağı uçan, çaya tökülən közərmiş iri daş parçaları hər iki sahili işıqlandırır, sonra fışılıyla dalğalara qarışib sönürdü.

Leandr sahilin qamışlığı arasında palçıqın üstünə yığılıb daş kimi yatdı. Yuxusunda gördü ki, kəsilməmiş qulağında sırğa var və yanan quşları tutmaq üçün şəkər qamışının kölgəsindən səbət hörür. Yuxudan buludların kölgəsində, xristian imperiyasının sərhədində oyandı; ac-yalavac, barmaqsız və qulaqsız olsa da, daha əvvəlki kimi gizlənmək və qaçmaq lazım gəlmirdi.

“Hə-ə, – palçıqın içindən qalxa-qalxa fikirləşdi, – almanca danışan çeynənmiş tənəkəki çubuğu türkçə danışan tənəkəki çubuğuna qəti bənzəmir”.

Bir günlük məsafədən saatların necə vurduğunu və Slankamen qülləsinin zəng səslərini eşitdi, lakin şəhərə çatanda Diomidini görə bilmədi. Onu möcüzə nəticəsində, qazamatda əlləri qandallanmış halda tapdı. Yezuirlər şərq xristianlığı üsulu ilə kilsə

tikilməsinə icazə verməmişdilər, buna görə də Diomidi Vyanadan xüsusi icazə almadan nə bünövrə qoya, nə də tikinti materiallarının tədarükünü görə bilmişdi. Şübhəli şəxs qismində saxlanması səbəbindən Leandr onu həbsdən qurtarmaq üçün xeyli zəhmət çəkməli idi. Düşüncələrini gerçəkləşdirmədən onlar Dunay sahillərindən Budimə qədər ərazini bürümüş cənubdan gələn qaçqın dalğasının içində, nəhayət ki, təhlükəsizlikdə, amma tamamilə ümitsiz halda üz-üzə durmuşdular. İş belə görən Leandr yezuitlərin yanına getdi və istənilən üsula uyğun, istənilən kilsə tikməyə icazə tələb elədi. Çünki onun əsas məqsədi tikmək idi, yerdə qalanlar o qədər də vacib deyildi. Cavab verdilər ki, tikintiyə elə bu saat da vəsait ayrılabilir, amma bir şərtlə: Şərqi Xristian kilsəsinin rahibi gərək əvvəlcə öz məzhəbindən imtina etsin və yalnız məzhəbini dəyişib, yeganə həqiqi məzhəb olan katolikliyə, Papanın etiqadına qəbul olunandan sonra tikintiyə başlaya bilər. Buna isə zaman lazım idi.

Leandr ömründə ilk dəfə gözləməyə qərar verdi. Qışın oğlan çağıydı, yunan qozu böyüklükdə ulduzlar mavi gecənin səmasında göz vurmadan işim-işim işıldayırdı. Qış sığınacağına çəkilən iki rəqib ordu havalanın qızmasını, yaz və yay fəsilələrini gözləyir, Leandrın kəsilmiş qulağıyla qırılmış barmağı isə ikisəli ney sızıltısıyla ağrı verə-verə təzədən çıxırdı. Düz-əməlli dincəlməmiş çaxırı tufandan qorumaq lazım gələn

iyul ayı yetişdi. Qoşunlar qarşıdakı döyüşlər üçün son hazırlıq işlərini tamamlayırdı; tayqulaqla dostu da Slankamen çölündə çadır qurdular, qarpız alıb boşalmasını deyə üstünə rakı tökdülər, xeyli balıq tutdular və oturub gözləməyə başladılar. Türk və tatar orduları Dunayı keçib, indiyəcən görünməmiş bir həmlə ilə Belqradı diz çökdürüb, Sremə doğru hərəkət eləyəndə də Leandr oturub gözləyirdi ki, görsün, Slankaməni birinci kim tərk edəcək: yezuitlər, yoxsa o özü? Qayığa minib Dunayla şimala üz tutan, qaçıb canını qurtarmağa çalışan Ravanitsa monastırının rahibləri serb knyazı, müqəddəs çar Lazar Xreblyanoviçin nəşini də özləri ilə götürmüşdülər. Onların ardınca müstəbid Stevan Ştilyanoviçin qaxaca dönmüş cəsədiylə Şışatovsa rahibləri özlərini yetirdilər. Rahib İriney Zaxumski ilə Diomidi Subbota isə gözləməyə davam edirdi. Kruşedol rahibləri Brankoviçlər nəslinin sonuncu nümayəndəsinin, Xopov rahibləri isə müqəddəs döyüşçü Teodor Tironun cəsədi ilə Dunay boyunca Budim və Vyana istiqamətində üzəndə də Leandrla dostu Slankamen çölünün ortasında oturub gözləyirdi. Nə zaman ki boşalmış Slankaməndən yezuitlər də çıxıb getdi, onda Diomidi, nəhayət, hazırlıq işlərinə başladı. Onlar çölün düzündə yenidən işə girişib balaca Məryəm Ana kilsəsinə tikəndə, türklərdən qaçarkən qazandıqları bütün üstün keyfiyyətlər əriyib getmişdi və işi tamamlamaq üçün cəmi üç-dörd gün vaxtları qalmışdı. Elə ki kilsəni

tikib başa çatdırdılar və zənglər səslənməyə başladı – Leandr dostunu qucaqlayıb onunla vidalaşdı, təəssüflə bildirdi ki, bəs artıq həmişəlik ayrılmalıdırlar. İndən belə Leandr tək çalışacaqdı. İriney Zaxumski növbəti binanı doğulduğu yerlərdə ucaltmaq niyyətindəydi, bu isə o demək idi ki, Dunayla təzədən o taya üzməli, Avstriya ordusunun olduğu yerdən keçib irəli getməli, türk qoşunlarının ön cərgəsinin arasından nə cürsə sivişib onların arxasına keçməlidir. Diomidi ondan başına hava gəlib-gəlmədiyini soruşdu: canlarını güclə qurtardıqları bir yerə yenidən qayıtmaq üçün, həqiqətən, başdanxarab olmaq lazımdı. Onda cavab əvəzinə Leandr Dunay sahillərinin qumunda bircə hərf yazdı.

Ayrılandan sonra Diomidi Budime qayıtdı, orda bu günə kimi də qalan gözəl bir bina tikdi. Leandr isə Dunayı adladı, nəzərə çarpmadan türk ordusunun arxasına keçdi və Bosniyaya tərəf istiqamət götürdü – ağılına gəlmişdi ki, orda, Drenovitsada Müqəddəs Ana məbədi tiksin. Amma elə bu vaxt, 1691-ci il avqustun 19-da qüdrətli Mehmet paşa Çupriliçin də həlak olduğu Slankamen civarındakı dəhşətli məğlubiyətdən sonra türk ordusu nəhəng dalğa kimi Dunayla geriyə, cənuba doğru yön aldı. Türklər yenə də (amma bu dəfə geriyə döndükləri yolda) rastlarına çıxan, gözlərinə sataşan hər şeyi dəlicəsinə uçurub dağıdır, yer üzündən silirdilər. Beləcə, Leandr yenə qılıncların arasında qaldı, indiyəcən davam edən öz həmişəki

vəziyyətinə düşdü: əvvəlki kimi yenə qaçırdı və tikirdi; tikirdi və qaçırdı.

Çayların əlyazması adlandırılıla biləcək bir təzahür mövcuddur. Sanki hər çayın öz xətti var: çaylar ayrı-ayrı hərfləri yazmaqla müəyyən xəbərlər çatdırır ki, bunu da yalnız çox yüksəklərdə uçan quşlar görə bilir. Öz səfərləri boyunca Leandr da buna bənzər nəşə yazırdı. Onun tikib qoyduğu kilsələrin hamısının qeyri-adi özəlliyi vardı. Dübbədüz bir xətt hamısını birləşdirirdi, onları tapmağın ən asan yolu isə Müqəddəs Ana sözünün birinci hərfi olan “Ə”-nin – ağılasıgmaz ölçüyə qədər böyüdülmüş bu yunan hərfinin trayektoriyası ilə hərəkət etməkdir. Bu, Leandrın yeniyetməlik çağlarında, həmin o birinci yazıpozu dərində öyrəndiyi yeganə hərf idi; bu hərfi vaxtilə Pelaqoniyanın İkonası üzərində görəndə də tanımışdı.

Beləcə, tanıdığı hərfi özünə bəlli olan yeganə üsulla – dülgər baltasının köməyi ilə Jiça, Morava, Smederev, Slankamen və Drenovitsa arasındakı nəhəng vətən torpağının üzərində təsvir edərək özündən sonraya yazı qoymuşdu.

Bunca sərgərdan həyatdan, çəkdiyi əzab-əziyyətdən, tərdən, yorğunluqdan cana yığılmış, bir-birinin qanına susayan iki ordunun amansız qılınclarının xofundan zara-zinhara gəlmiş savadsız, qulaqsız və barmaqsız Leandr karvansarada doyunca çay içəndən sonra (dava-dalaşın, söyüşün qaçılmaz olduğu belə yerlər karlar üçün yaxşıydı) atasının yanına, Belqrada – Avstriya ordusunun yenidən orda olduğunu eşitmişdi – yollandı. Şəhərə ilin yağışlı vaxtında, ayağının altında qalıb şüşə kimi çırıldıyan ilbizləri əzə-əzə gəlib çıxmışdı. O, Belqrada qayıdırdı və düşünürdü ki, əslində, atasını heç tanımır.

Atasını sağ-salamat gördü, amma tək-tənha qalmışdı, bütün günü çoxdan ölüb getmiş, heç kimin tanımadığı hansısa yaşıdıyla danışırdı. Saçını güvə yemiş oğlunun dönüşünə elə də sevinmədi:

– Sən yaşı artdıqca, köhnədikcə yaxşılaşan çaxır kimi, Buxara xalçası kimi qocalırsan. Amma bax ki, elm öyrənmək üçün çox da qocalmayasan.

Axşamlar tavandan asılmış balıqçı torunda uzanan atası öz düşüncə və xəyallarına qapılıraq cavanlıqda dediyi az qala hər sözə düzəliş edirdi. O, bütün ömrünü, yaşadığı illəri, onillikləri yenidən yaşamaq istəyir, bütün sual-cavabları saf-çürük edib, təzədən nəzərdən keçirib hamısına düzəliş etməyə, bu düzəlişlərdən sonra nəyin necə olacağını hesablamağa çalışırdı.

Gündüzlər isə Sava sahillərində lövbər salmış üzən xəstəxanaya baş çəkirdi; orda nəşə müəmmalı işləri vardı. Kişi savadlı adam idi, həmişə də “a” hərfinin əvəzinə xaç işarəsi qoyurdu, amma Leandra yazıb-oxumağı öyrədə bilmədi. Onu Rujitsa kilsəsinə aparırdı ki, Zəbur surəsini oxumağı öyrənsin. Deyirdi: “Ayağını yorğanına görə uzat”.

Kilsədə belə məlum oldu ki, Leandr, yəni İriney Zaxumski hamıdan yaxşı oxuyur. Amma atası buna heç də təəccüblənmədi, necə ki, şəhərdə olmadığı bütün bu illərdə oğlunda baş verən dəyişikliklər onu qəti maraqlandırmamışdı. Bir sözlə, ata-oğul bir-biri haqqında heç nə bilmirdi.

Zaman keçdikcə Leandr fikir verib gördü ki, atasının dəqiq bir adı yoxdur. Yoldan ötənlər, tanış-bilişlər hərəsi onu ağıllarına birinci gələn adla çağırır, o da hamıya eyni cür hay verirdi. Elə təəssürat yaranırdı ki, atasının bir sürü ayaması var və camaatın hərdən onu aşağılamaq üçün qoşduğu bu ad yığınının altında yoxa çıxıb. Atası onların bəzilərini göstərib xəbərdarlıq edərdi: elə adamlar var ki, bütün ömrü boyu köynəyinin qolunu çırmalayır, belələrindən uzaq dur.

O, Leandra dənizçi düyününü vurmağı öyrətdi; balıqçı torunu saysız-hesabsız qırmızı düyünlərlə yamaya-yamaya deyirdi:

– Bu xırda düyünlərə fikir ver, onlar elə düzəldilib ki, kəndiri öz ucundan tutub saxlayır, düyünü açılmağa qoymur. Nə qədər dartsan da, açılan deyil, çünki özü özünə güc verir. Adamlar

da belədir. İnsanların yolları bir-birinə elə düyünlərlə bağlıdır ki, ilk baxışda dinc, mehriban münasibətdə görünür, sərhədləri keçmirlər, hərçənd balıqla dolu toru sudan çəkəndə tor nə cür gərilirsə, adamlar da, əslində bu cür gərgindirler. Çünki hər kəs istədiyi işi yox, məcbur olduğu işi görür. Məsələn, götürək sənin özünü. Oğlum, sənin başında hər şey qarışıb. Sənin əslin-kökün, qan yaddaşın çox güclüdür, çox işin öhdəsindən gələ bilərsən. İntəhası, bu çox azdı. Sənin və sənin şəcərənin bəxtinə şahlıq yox, muzdurluq, rəiyyət olmaq yazılıb. Sizə kiminçün çalışmağın qəti fərqi yoxdur – istər türk üçün, istər alman üçün. Yəni sən istədiyini havanı çala bilməzsən. Kimlərsə sənin ağılından istifadə edir; şarmankada sənə öz havasını çaldırır...

Belə bir taleyə, həmçinin Belqrada qayıtdığı günəcən başına nə işlər gəlməsinə atasının bu qədər laqeyd münasibətinə inanmayan Leandr aradabir yenə dülgər baltasına əl atırdı. Hələ ki bu işləri özü bildiyi kimi və həvəslə görürdü. Yenidən tikilən şəhərin necə dikəlib qalxdığına indi daha tez-tez baxmağa gedirdi. Leandrın xəyallarında doğulan, baxışlarıyla rəsm etdiyi bu şəhər sanki suyun içindən dikəlib qalxırdı.

O, adətən, çayın sahilindəki qalada oturub göydən aşağı şığıyan quşun qanadlarına baxar, sonra isə baxışlarını o quşla bərabər iki çayın sahili boyunca torpağı dəlib çıxmış dişləri daşdan olan bu yeni şəhərin üzərində dolandı-

rardı. Quşa tuşlanmış nəzərindən heç nə qaçmaz, heç nə kənarında qalmazdı və bu uçuşun havada çəkdiyi tor bütün şəhəri sarırdı. Leandr isə gördüyü hər xırdalığı səbirsizliklə gözünə təpirdi. O, həm Savada, həm də Dunayda əks olunan Neboya qülləsinə baxırdı. Qüllənin pəncərəsindən o biri sahilin səmasını görmək olurdu. Baxışları iki imperiyanın eşitdiyi Belqrad zənglərinin üzərində pərvaz edirdi. Hava axını, quşu Belqrad fatehi VI Karlın şərəfinə tikilmiş zəfər tağının içərisindən keçirəndə və quş bu yağanda qorxub daha yüksəklərə uçanda, Leandrın da baxışları qanadlardan ayrılmadan onunla birlikdə göyə uçar, Rujitsa kilsəsinə tərəf qalxaraq üzləri görünməsə də, gün işığında parıldayan düymələrinin hamısını saymağın mümkün olduğu carçuların davul çaldığı şəhər qapılarına çatardı. Qalanın aşağısındakı otlaqda gördüyü mənzərəyə mat qalmışdı; inəklər daş pillələrlə aşağı enib külək tayasının yanındakı bostana girmişdi və sabah dadı-tamı südlərinə keçəcək kəvəri tapdalayıb yeyirdilər. Yenə də Savanın gömgöy suları, sıralanmış gözəl evlər, ayaqqabısının altını metal çərçivəyə sürtüb təmizləyən adamın yapışdığı giriş qapısının latun dəstəyi gözünə dəydi. Sonra gözlənilmədən Pančevo yaxınlığında peyda oldu və böyründən mal-qaranın yan ötdüyü acı ot basmış yerləri gördü. Buralarda küləyin Dunay sularını geriye, süngüleri parıldayan əsgərlərin sırayla addımladığı tərəfə necə qaytardığını hiss etmək olardı. Həm avstriyalıların,

həm də serblərin sürətlə möhkəmləndiyi Belqradada şəhər rəisinin ilin günləri qədər pəncərəsi olan qərargahının üstündə bir-birinə bərkidilmiş çoxlu saat vardı. Yeni dükanlar, ağzınacan malla dolu idi; kilsələrin üstündə bütün dinlərə aid xaçlar parıldayırdı. Gözəl çəpəri olan həyətlər Savanın hər iki sahilindən bülbülləri qoynuna səs-ləyirdi, bağçaların yanından isə cəmi iki-üç küçəni tutan leysandan qaçıb qurtulmağa çalışan arabalar keçirdi. Sonra yenə gözüne balaca bulud topası, bir az qamış və Savanın üzərindən keçib Dunay üzərindəki qatı dumana qarışan duman göründü. Digər tərəfdə günəşin meşəyə çəpinə düşən şüaları parıldadı və Leandr buxar qalxan meşənin qoxusunu hiss etdi. Yenə baxışları şəhərin üzərinə qayıtdı: fəhlələrin Dubrovnița kilsəsində işlərini bitirdiklərini gördü – dülgər baltanı hər-lə-dib ağaca vururdu, amma səs dülgər baltanı yuxarı qaldırandan sonra çıxırdı. Yeni quş səs-lə səs-in mənbəyi arasında uça bilərdi. Sonra Leandr, küləyin quşu uçduğu istiqamətdən sapdırıb necə hirs-ləndirdiyini gördü. Quşdan aşağıda isə zəng çalındı, amma səsi çox gec gəldi, elə bil dəmir saplağından qırılan bir meyvə idi. O, quşla bə-rə-bər çaydan keçən həmin səs-in necə titrədiyini və qulaqlarını Savanın o tayına şək-lə-miş Avstriya ordusunun atları ilə necə görüş-düyünü gördü. Sonra bulud kölgəsinə oxşayan zəng səs-inin Zemun yolunda bir dəstə çobana necə yetişdiyini, çobanlarınsa onu gö-rən kimi balaca başlarını yana – sakitliyə

qər-q olmuş Belqrada tərəf çevirdiklərini müşahidə edə bildi. Daha sonda quş sürətlə havaya qalxıb səmaya baş vurdu, elə bil Leandrın tora salınmış tək-i uzandığı bu dünyanın astar üzünü səmaya tikmək istədi. Çünki tək-cə şəhər qapılarını açmaq yetərdi ki, türk süvari dəstəsi və əli-qılın-clı kəllə ovçuları şəhərə girsin, bir ləh-zədə bu xəzinəni də keçib gəldikləri yerlərin gününə qoysunlar; hər yanı uçurub dağıtsınlar, tüstüyə qər-q etsinlər. Leandr bilmirdi, heç təsəvvür də elə-mirdi ki, o, Belqrad qalasının üzərində oturub və bir neçə ildən sonra yerli-dibli yoxa çıxacaq, izi-tozu da qalmayacaq bu şəhərə tamaşa edən sonuncu adamdır.

Həmin ilin oktyabrında atası rusların gəlişinə baxmaq üçün Leandrı da özüylə apardı. Leandr elə bilirdi ki, çəkməli, nizəli atlılar görəcə-k. Amma ordu əvəzinə üç at qoşulmuş xizək gördü. Orda kürkə bürünmüş bircə nəfər oturmuşdu. Yad adam burun dəliklərinə reyhan zoğu soxmuşdu. O, xizəkdən düşən kimi birbaşa mitropolitin evinə yollandı, əlində sandıq və ikona tutmuş yol yoldaşı da dalınca getdi. Başqa kimsə yox idi.

– Bu sən-in müəllimin olacaq, – atası Leandra dedi. – Sənə yazmağı öyrədəcə-k. Əmr edib ki, Zəbur surəsini oxumağı bacaranların hamısını bura çağırı-sınlar. Narahat olma, səndən başqa da savadsızlar var, müharibə çoxlarının həyatını məhv edib. Onlar müəllimdən yaşca çox da kiçik deyillər. Bir şeyi yadında saxla: savadlı adam kitaba baxır, alim müdrək adama; müdrək

adamsa ya səməyə baxır, ya da ətəyinin altına. Bunu savadsız da bacarır...

Beləliklə, Leandr yazı, hesab və latın dilinin əsaslarını öyrənməyə başladı. Onun təhsil aldığı müddətdə Maksim Terentyeviç Suvorovun – rus müəllimin adı beləydi – saçını tamam tüküldü. Alını hansısa hərəkətsiz gərilmədən corab kimi qat-qat olmuş, dərisi elə nazılmışdı ki, dərs vaxtı gözlərinin mavisini sallaq göz qapağından, ağızında hərəkət eləyən qırmızı dili yanaqlarından görünürdü; tənəffüs vaxtı isə dilinin hardasa qulaqların altında necə titrədiyini müşahidə etmək olurdu – rus ağızında coşub vıyıldayan Ukrayna küləyi kimi.

– Biz hamımız burda çəkiclə zindan arasındayıq və daş kimi bərk xəmir yoğururuq, – adətən, o, anlaşılmaz serb dilində (bu dil onun padşahının dili hesab olunurdu) tələbələrinə belə deyirdi.

Bu əcnəbi, təkəcə latın dili dərslərində qorxudan müəyyən dərəcədə azad olur və yaddasaxlama sənətini, Demosfenin və Siseronun nitqlərinin nümunəsi əsasında hazırlanmış mnemotexnikanı onlara böyük həvəslə öyrədirdi. Bundan ötrü qalın dəftərdən istifadə edirdi; Leandr fikir vermişdi ki, dəftərin üstündə Ad Herennium yazılıb. Rus müəllim məsləhət görürdü ki, mətni yadda saxlamaq üçün gərək rastına tez-tez çıxan və yaddaşına həkk olunmuş binanın xarici görkəmini göz önünə gətirəsən. Sonra təsəvvür eləməliydin ki, bu binanın bütün qapı-pəncərələrini açıb, Siseronun uzun-uzun ifadələrini

guya evin hər dəlmə-deşiyinə söyləyirsən. Beləcə, xəyalən bütün binanı dolaşırsan və hər pəncərənin, hər qapının qarşısında bir ifadəni təkrar etməklə bu xəyali gəzintinin sonuna yaxın çox böyük zəhmət çəkmədən nitqi başdan-ayağa əzbərləmiş olursan.

Belqradın serb-latın məktəbinin şagirdləri Siseronun “In Catilinam” nitqini bu cür əzbərlədilər. Sonra rus müəllim gözəl bir yunan poemasının latıncaya tərcüməsini gətirdi; bunu da əzbərləyib yadda saxlamalı idilər. Dastanı min il əvvəl yaşamış Musey Qrammatik adlı hansısa xristian nəzmə çəkmişdi; “Gero ilə Leandrın sevgi və ölümü” adlanırdı. Poema yunan dilində yazılmışdı, latıncaya tərcüməsi isə rus müəllimin dediyinə görə, 1494-cü ildə Venesiyada dərc olunmuşdu. Məhz bunun hesabına, yəni Musey Qrammatikin poemasındakı Leandrın sayəsində daşyonanlar nəslinin məşhur nümayəndəsi, artıq cavanlığını arxada qoymuş tayqulaq Radaça Çixoriç sayca altıncı adını qazandı.

Əhvalat belə baş vermişdi: rus müəllim öz tələbələrinin adını yadda saxlaya bilmirdi, içərilərində ən yaşlısı olan Radaça Çixoriçin adını isə lap çətinliklə tələffüz edirdi. Bir dəfə dərsdə şagirdlərindən soruşmuşdu ki, Gero ilə Leandr (həmin Leandr ki, hər gecə məşəlin işığına istiqamət götürərək dənizin dalğaları üzərində qülləyə tərəf üzürdü) – bu iki sevgili arasında hansı maneə vardı? Və rus müəllimin adını tələffüz edə bilmədiyi ən yaşlı şagirdi,

yəni Radaça Çixoriç ona gözlənilməz cavab vermişdi.

Məsələ burasındadır ki, Radaça Konstantinopola səfəri zamanı Helle-spondta olmuşdu, Sestdən keçmişdi, öz simbalçalan yerliləriylə birlikdə Gero və Leandr haqqındakı yunan mahnısını oxumağı öyrənmişdi, hələ bir dəfə kimsə onun ifa elədiyi alətin içərisinə qəpik pul əvəzinə Geronun rəsmi olan kameya atmışdı. O, bilirdi ki, Avropanı Asiyadan tək cə su deyil, həm də külək, yəni zaman ayırır. Elə ona görə də rus müəllimə belə cavab vermişdi ki, ola bilsin, Leandrla Geronu tək cə su ayırmırdı: bir-birinə doğru getdikləri yolda onlar nə sə başqa bir maneəni də dəf etməliyidilər. Bunları deyərəkən o özü Oxrid gölünün ortasındakı qayıqda qovuşa bilmədiyi qızı düşünmüşdü.

– Əgər bu maneə dünyanın əmələ gəldiyi dörd ünsürdən biri olan su deyilsə, bəs nədir? – müəllimin təəccüb dolu sualına şagirdinin cavabı çox sakit olmuşdu:

– Ola bilsin, Gero ilə Leandrları ayıran həmin şey suyun, dənizin yox, zamanın dalğalarıydı. Yəqin, Leandr üzə-üzə sulara yox, zamana üstün gəlmək istəyirmiş.

Bu cavab sinifdə qəhqəhə ilə qarşılınmışdı və həmin andan etibarən “Leandr” həmişəlik Radaça Çixoriçə yapışıb qaldı. Rus müəllim də onu belə çağırmağa başladı. Leandr bundan incimirdi. O, Gero və Leandr haqqındakı poemanı əzbərdən öyrəndi və axşamlar içərisində uşaqlar üçün

alt taxtasında xırda oyuqlar olan partalar düzölmüş patriarx sarayının pəncərələri yanından keçərəkən artıq Siseronun nitqi əvəzinə poemadan sevdiyi hissələri söyləyirdi: həm yunan, həm də latın dilində.

Məsələ burasındadır ki, o zaman şagirdlər Belqradda tikilən qırx otaq və zaldan ibarət mitropolit sarayını böyük həvəslə ziyarət etməyə başlamışdılar.

Leandr və yoldaşları da rus müəlliminin sistemi ilə məşq eləmək üçün məhz bu binadan istifadə edirdilər. Hər səhər məktəbə gedərəkən, axşamlar yatmadan əvvəl xəyalən qapı dəliklərindən, kabinetlərdən, iş otaqlarından, yeməxanalardan keçib bu ifadələri təkrar edirdilər. Ya içəridən, ya da bayır tərəfdən bağlamaq mümkün olsun deyə, iki ayrı-ayrı qıfılı olan kitabxananın, yaxud pəncərələri günbatana baxan mitropolitin yataq otağının və cavanların tez oyanması üçün pəncərələri gündoğana açılan köməkçilərinin, həmçinin qonaqların yataq otaqlarının yanından keçərəkən şagirdlər deklamasiya edirdilər: “Biz bu dünyanın harasında yığıq? Hansı şəhərdə yaşayırıq? Onlar burdadırlar, bizim aramızda, bura toplaşan atalarımız hamımızın ölümünü, bu şəhərin sonunu düşünürlər”. Və beləcə, nitq yavaş-yavaş, hiss olunmadan yaddaşlarına həkk olunurdu. “...Quid enim mali aut scelere fingi aut cogitari potest, quod non ille conceperit?” – Miraslarını puç etdilər, mülklərini girov qoydular, pulları çoxdan yoxa çıxıb,

tezliklə imanları da qeyb olacaq, amma qocalıqları varlı-hallı zamanlarında necədisə, eləcə də qalır”.

Bina hələ ki, tam hazır deyildi və tədricən, hissə-hissə köçürdülər. Evləri bir-birinə birləşdirən hündür günbəzə-bənzər tağ-tavanlar tərəzi gözü kimi sanki əllərində çox bahalı zinət tutmuşdular: gül təsvirlərinə bürünmüş kamin və sobalar, məxmər və zərxara parçalar, Karlsbad qabları, Vyana və ingilis çinisi, Leypsiqdən gətirilmiş gümüş çəngəl-bıçaqlar, çex büllür qədəh dəsti və cilalanmış rəngli şüşələr, Venesiyadan gətirilmiş lampa və güzgülər, musiqili saatlar və siyirmələri ipək kişi corabları ilə dolu komodlar. “Buna görə də gəl və məni bu qorxudan xilas et: əgər o gerçəkdirsə, qoy məni incitməsin, yox əgər yalandırsa, canım qorxudan qurtarsın”, – latınca olan bu ifadələr xahiş kimi, yalvarış kimi səslənirdi.

Tədris başa çatırdı və rus müəllim xarabalığını ağaclar bürümüş Belqrad ətrafındakı monastırlar kimi sanki tezliklə qəlpə-qəlpə qopub töküləcəkdə. Təhsil bitəndə və rus müəllim təzədən Sremə qayıdanda Leandr unter-zabitlər üçün olan Avstriya hərbi mühəndislik məktəbinə daxil oldu.

Bir müddət sonra bu məktəbdə də təhsil başa çatanda belə söhbətlər gəzirdi ki, bəs Savaya açılan şəhər qapılarında 1690-cı ildə dağıdılmış qalaların yerində iki yeni qüllə tikməyə hazırlaşırlar. Onlardan birinin, şimal tərəfdəkinin tikintisi çoxdan sınaqdan çıxmış təcrübəli inşaatçı Sandal

Krasimiriçə həvalə olunmuş, o da artıq bünövrəni qoymağa başlamışdı. Cənub tərəfdəki ikinci qülləyə gəlincə, burda məsələ bir az qəliz idi. Sandalın həmin vaxt Belqradda çalışan bütün yoldaşları bu işdən imtina elədilər, çünki ikinci qülləni bataqlıq yerdə tikmək lazım idi.

– Bekara işdir, – onlar deyirdilər.

Beləcə iş dayanıb durmuşdu. Birinci qüllənin tikilməsindən xeyli vaxt keçmişdi ki, bir səhər hamını təəccübləndirən gözlənilməz bir xəbər yayıldı.

Həmin gün dan yeri söküləndə Leandrı bayırdan otağına vuran qiyamət qoxu yuxudan oyatmışdı. Bu, atasının zanbaq və sandal ağacları ilə dolu bağçanı həmişəki kimi kəskin müşk qoxusuna qərq edən sidiyinin iyi idi. Və bu valehedici qoxu, təkçə evdəkiləri yox, qonşu evlərdəki uşaqları da yuxudan eləyirdi.

– Yenə Çixoriçin müdrikliyi tutub, – qonum-qonşu deyərdi. Doğrudan da, son illər Leandrın atası ancaq siyəndə müdrik olurdu.

O səhər kişi sandal ağacının ətrini maye halında hər tərəfə yayandan sonra oğlunun abırını ətəyinə bükdü:

– Cavan, pəhləvan kimi oğlansan, amma miskin qocaya çevrilmisən! Allah özün saxla, elə bil gözə gəlib! Kimə qoşulmusan, nə istəyirsən! Birini atdın, başqasını da tapammadın.

Leandr başa düşdü ki, atası hər şeyi bilir və bir halda ki, atası bilir, deməli, bütün şəhər bilir. Yəni bütün şəhər bilir ki, cənub qülləsini tikməyi məhz Leandr öz boynuna götürüb. Bu

isə o deməkdir ki, məşhur Sandal Krasimiriçə rəqib olub. O qüdrətin sahibinə ki, Sava və Dunaydakı quşlar balığı qova-qova tora salıb onunçün balıq tutur; atlar onun adını üç dildə kişnəyir!

Sandal Krasimiriç Leandrdan xeyli böyük, onun atası yaşda idi. Mövqeyinə görə Leandr ona xidmətçilik üçün yarayardı. Dəri dəbilqəsini çoxdan qırılmayan saqqalının altında düyünləmiş Krasimiriç Belqrada 1717-ci ildə Avstriya ordusu ilə birgə gəlmişdi. Yaraq-yasağı ilə vidalaşanda saqqalını da qırxdı. Saqqalını qırxıb dəbilqəni başından çıxaranda məlum oldu ki, saçı dümağdı. Hələ müharibə zamanı Avstriya ordusunda üzən körpülər düzəldən mühəndis dəstəsinə yazılmışdı. Belqrada gələndən sonra isə Avstriya ordusunun şəhər divarları və qüllələrdə bərpa işləri görmək üçün tutduğu isveçrəli Nikola Doksata qoşuldu. Bu işlərdə Sandal Krasimiriçin heç bir ayrı hazırlığı yox idi; olan yalnız hərbi yürüslərdə qazandığı təcrübə idi. Amma dinc şəraitdə də hərbi rəislərin etibarını qazana bildi və bundan sonra ona bir neçə barıt anbarı, şəhər ətrafında bir-iki xırda istehkam tikməyi tapşırıdılar. Həmin payız bərk yağmurlu keçsə də, işçilər suyu çəlləkdən boşaldanacan yağış onları təzədən doldursa da, Krasimiriç işini vaxtında tamamlaya bildi. Müharibədən sonra böyüyən şəhərdə onun peşəsinə tələbat getdikcə artırdı, o da köməkçiləri ilə birlikdə evdən get-gedə daha çox uzaqlaşdı; necə ki, “r” hərfi yanvardan

başlayaraq ayların adında getdikcə sözün axırından əvvəlində doğru irəliləyir.

– Yumşaq səslənən aylarda evə gələcəyimi gözləmə, – Krasimiriç, adətən, arvadına belə deyirdi. Doğrudan da, ayın adından “r” hərfi yoxa çıxanda nə Sandalı, nə də yoldaşlarını evdə tapmaq olurdu, ta o vaxtacan ki, ilk güclü yağışlar başlanırdı və onlar üçün istirahətin işarəsi olan sehrli hərf sentyabr ilə birlikdə ilin quyruğundan yapışırdı.

Öz qülləsini Sandal əli öyrəşdiyi kimi və onunla işləməyə alışmış adamlarla birlikdə tikməyə başladı. Bir parça çörəyin içinə qızıl sikkə qoyub, onu Dunayın dibinə buraxdı və işə girişdi. Tikinti üçün vəsait təmin olundu, çünki ustanı hamı tanıyırdı və heç kim ondan pul əsirgəmirdi.

Leandr isə əvvəlcə bataqlığı daşçınlıqla, qumla doldurmalı oldu. O, “canlı torpaqda” tikirdi, amma heç kim bunu hesaba almaq istəmirdi. Xəzinəyə cavabdeh olan və Sandal Krasimiriçi tanıyan adamlar bu gəncə şübhə ilə baxırdılar. Onun şəxsi işi yox idi, burnunu başqasının işinə soxmuşdu, davada qan tökməmiş, torpaq da qanı ona qaytarmamışdı; elə bir işə girişmişdi ki, hətta Sandal Krasimiriç də bunu mümkünsüz sayırdı. Buna görə də Leandr tikintiyə elə əvvəldən qorxu və risklə başladı.

Elə ki, qüllələrin ilk mərtəbələri tikildi, Leandr fikir verdi ki, camaat Sandalın tikdiyinə baxmaq üçün yığılır. Serb ustaları və Avstriya memarları taxtabəndlərin, qurğuların arasında

ucalan binaya baxmağa nahardan sonrakı yağlı saqqallarla, yuxulamamaq üçün qəhvə içib gəlirdilər.

– Hər cür gözəllik görmüşdük, amma beləsini görməmişdik, bax gör Sandal nə yaradır. Möcüzədir, əsl möcüzə, – onlar belə deyib, əllərini çörəyin üzünü kimi qırmızı daşlara sürtə-sürtə, papaqlarını peysərlərinə basaraq başlarını yuxarı qaldıraraq binanın ucala biləcəyi hündürlüyünü dərk etməyə çalışır və ustaları tərifləyirdilər.

Həmin vaxtlar Leandr qayıqı öz bataqlığına çəkib gətirmişdi; ən azından qayıqın içi quru idi, o da elə qayıqda yeyib-yatır, ən çox da özü ilə hər yerə, hətta tikintinin içəri tərəfində quraşdırıldığı taxtabəndə də apardığı çertyojların, rəqəm və xətlərin üzərində baş sındırırdı. Taxtabəndləri içəridə elə sıx qurmuşdu ki, kənardan onun necə işlədiyini görmək mümkün deyildi. Gecələr dor ağacında od yandırır, odun işığında qülləni içəridən tikirdi; sanki çayla yox, qaranlığın arasıyla harasa üzürdü, çayın səsi də sanki qulağına qüllədən deyil, yuxarıdan, buludların arasından gəlirdi. Özünü ömrü boyu limanda lövbər salmış gəminin içindəymiş kimi hiss edirdi – limanı heç zaman görməmişdi, burdansa, birbaşa ölümə aparan yeganə illüminator vasitəsilə çıxmaq olardı. İndi o gəmi qəfildən hərəkətə gəlmişdi, hansısa məchul, eyni zamanda tufanlı bir dənizə istiqamət götürmüşdü.

Gecələr kursu dəqiq saxlamaq, gördüyü özgə yuxulara diqqətlə fikir vermək, nəzarət etmək lazım idi. Məhz belə bir hisslə Leandr şam işığında

haqq-hesab aparıb öz qülləsini zülmətin əlindən alırdı. Belə hesablamaların yekununda bu qənaətə gəldi ki, hündəsi cisimlər göydə də, yerdə də eyni mənə kəsb eləyir. Rəqəmlər başqa məsələ idi. Onların məzmunu dəyişirdi və Leandr başa düşürdü ki, tikinti zamanı ədədlərin tək-cə mənşəyini yox, o andakı məzmununu da nəzərə almalıdır. Məsələ burasındadır ki, ədədlər də pul kimi müxtəlif şəraitlərdə fərqli qiymətləndirilir, çünki onların məzmunu əbədi deyil. Bir dəfə tərəddüd etdi və az qalmışdı rəngi yuxuda dəyişən mavi gözlü rus müəlliminin öyrətdiyi riyaziyyat sənətindən imtina eləsin. Birdən ona elə gəldi ki, Sandal Krasimiriç ədədlərdən daha məqsədəuyğun şəkildə istifadə edir və rəqibini yetişdirən İsveçrə məktəbi Bizans məktəbindən üstündür. Bir səhər fəhlələr Sava sahilindən yüyürüb Sandal Krasimiriçə xəbər gətirdilər ki, bəs onun qülləsi hündürlükdə qala divarlarını ötüb-keçib və əksi artıq sulara peyda olub! Bu xəbər bir anda bütün şəhərə yayıldı. Əsl bayram şənliyi başlandı və geridə qaldığını hiss eləyən Leandr çarvadarların birinə tapşırırdı ki, gizlincə gedib baxsın, görək onun tikdiyi cənub qülləsi də Savanın sularında əks olunurmu? Çarvadar bivec təzədə belə cavab verdi ki, aşağı enməyə gerek yoxdu, çünki cənub qülləsi çayda artıq çoxdandı əks olunur. Bu həmin vaxtlar idi ki, Leandr ustalara və işçilərə daha çox ehtiyac duyurdu, onun yaşlıları və işə götürdüyü məktəb yoldaşları isə bir-birinin ardınca tikintidən yavaş-yavaş yoxa çıxırdılar.

Sandalın Belqrada onunla eyni vaxtda və özü kimi eyni kökdə gəlmiş həmkar yoldaşlarının arasında Şişman Qak adlı birisi vardı. Tikintidən və ulduzlardan yaxşı baş çıxarırdı, amma inşaatı atmışdı. Qak hesab eləyirdi ki, hərəkət onu tətbiq edənün gücünə uyğun gəlməlidir. Əgər belə bir uyğunluq yoxdursa, işə başlamağa dəyməz. Beləcə, əl-ayağını yığıb evində oturmuşdu. Evin bir divarı Avstriya barıt anbarına bitişik idi. Anbar atılmış olsa da, amma yenə təhlükə qalırdı, belə ki, yanğın baş versə, alov anbara keçə bilməzdi, əksi isə qaçılmaz idi. Bundan qəti narahat olmayan Qak mənzilini kitablarla, cihazlarla, müşahidə borularıyla, dəri qlobuslarla doldurmuşdu və avaraçılıqla, boş şeylərlə məşğul idi (hamı belə düşünürdü), yəni vaxtını ulduz yağışının axtarışında keçirirdi.

– At dördayaqlıdır, amma o da büdrəyir, necə ola bilər ki, adam büdrəməsin, – onun haqqında belə deyirdilər. Gözü götürməyən bədxahlar isə deyirdilər ki, əslində o, öz ağır biliklərini bir yerdən başqa yere daşımaq gücündə deyil. Bir məkandan başqasına keçəndə bu biliklər buz kimi əriyirdi və Qak öz barıt anbarından başqa istənilən yerdə aciz və mənasız, savad və səriştəsi isə etibarsız olurdu; yaddaşı onu aldadır, adları və rəqəmləri unudurdu. Daha ona ümid eləmək olmurdu, yerindən tərpenəndə başqa yere əkilmiş bitkiyə bənzəyirdi. Bir dəfə axşamçağı tikintidə heç kim qalmayanda baxışları həmsöhbətinin

gözlərində qocalan, saçları isə həmişə milçəklə dolu olan bu adam qəfildən Leandrın qülləsinin yanında peyda oldu və diqqətlə onu süzməyə başladı. O, daşları diliylə yalayır, suvağı əlləriylə yoxlayırdı. Əhəngə bir az ot qatdı, iylədi, üç barmağını bir küncə qoydu, havada nəyisə ölçdü. Bütün bunlardan sonra üzünü Leandra tutub:

– Yerdə yatsan da, işdən baş çıxarırsan, – dedi. – Bilmirəm bunu harda və nə vaxt öyrənmişən, amma ehtiyatlı ol. Heç kim bilmir ki, gecənin sonu harda bitəcək: hasarın arxasında, ya çardaqda. Avadanlığı binanın içində yerləşdirməkdə düz eləmişən. Sənin Sandaldan tez və yaxşı tikməyin çoxlarının xoşuna gəlməyəcək. Nə qədər imkan var, bunu gizlətmək lazımdır.

Gecəni gündüzə qatıb boşuna xərcləməsi hamıya bəlli olan Qak belə söylədi, gedəndə bir daha geri dönüb əlavə elədi:

– Sənə bir dost məsləhəti verimmi? Qulaq as, qalanı tikib qurtaran kimi bu işdən əl çək. Bir də heç vaxt tikintiyə girişmə. Səninçün belə daha yaxşıdır. Onsuz da nəyə qadir olduğunu göstərdin. Bir daha tikmə!

Bunları deyib getdi, Leandr isə işinə davam etdi. Yalqızlıqdan get-gedə daha çox əziyyət çəkir, arada vaxt keçirməyə yoldaş axtarırdı. Şəhər qapılarının Savaya açılan hissəsində bu çətin olmurdu. Leandr o yerlərdə ilk dəfə Sandalın qalasının qala divarlarından hündürə qalxmasını bayram edərkən peyda oldu. Onu çox

yaxşı qarşıladılar. Adəti üzrə əllərini arxada yuyub kütləyə qarışdı. Zamanında Leandrla işləmiş, indi isə Sandal Krasimiriçin yanında çalışan tay-tuşlarından bir neçəsi onu qülləyə baxmağa apardı. Onlar tikilinin dördbucaqlıdan dairə kəsiyinə çevrilməkdə olan üst hissəsində hansı inşaat üsullarına əl atmalarından şövqlə danışdılar. Sandalın qalasının üstünlüklərindən danışanların arasında Qak da vardı, amma o indi başqaları kimi Leandrın işindən heç nə danışmırdı. Ümumiyyətlə, heç kim o qalanın adını tutmurdu, elə bil onun varlığını da unutmşudular.

Burda insanlar özlərini qəribə aparırdılar. Onlar heyrət içində gülür, göz yaşlarını saxlaya bilməyəndə isə boğazlarını arıtlayırdılar. Aralarında Leandrın tanıdığı, hərdən tezbazar yatdığı qadınlar da vardı (amma onlar Leandri tanımadılar). Çöldən ot yığıb gətirəndə Leandr qaranlığa düşərdi və araba sahibinə pul verərdi ki, düşsün, öküzlər şəhər qapısına çatana qədər yarım saatlıq arabanı ona versin. Bu qadınlar onun zövq verməyi bacarmayan, amma hər zaman “adamın sevimli işinin və arvadının olması xoşbəxtlikdir” düşüncəsiylə yaşayan xoşagəlməz kişilərdən olduğunu ilk baxışdan anladıqları üçün Leandri tez unudurdular. Qadınlar belələrini sevmirlər. Buna görə də onlar Sandal Krasimiriç tərəfə keçirdilər və orda istədikləri hər şeyi tapırdılar. Toxumunu onların yuvacığına yox, otun üstünə tökən Leandr haqqında isə belə deyirdilər:

– Bunun atası yekə çökə balığı tutanda, gecə ondan arvad kimi istifadə eləyir, yalnız səhər qızardıb yeyir. Bu heç onu da bacarmır.

Maraqlı kütlənin içərisində Sandalın qalasında işlərin sürətlə davam etməsinə təəccüblənənlər də çox idi. Leandr o gecə tonqalın əks tərəfində qırmızı düyünlərlə dolu balıq torunu çiyinə atmış bir nəfər gördü. Uzunboğaz balıqçı çəkmələrində o, kütlənin içərisində göründü, sonra isə Leandrdan gizlənərək qaranlıqda yoxa çıxdı.

– Getdi öz ölümlərini qayıqlarda basdırmağa, – kimsə bərkəndə dedi. Və beləcə, Leandr neçə onilliklərdən sonra atasının nə işlə məşğul olduğunu və hansı ruzi ilə böyüdüyündən xəbər tutdu: ölü ruzisi ilə.

Bu sözləri eşitdiyini üzə vurmayıb soruşdu:

– Davul qülləsinə necə qalxacaqsınız? Divardakı çıxıntılarla, yoxsa tağ-tavanın köməyiylə?

– Çıxıntılarla, – bəziləri belə cavab verirdi, bəziləri isə düşünürdü ki, tağ-tavanla. Hamı Sandala tərəf döndü, o isə başqasıyla söhbət edirdi və yalnız kinayəylə gülümsündü, sanki bu sual tamamilə yersizmiş.

Axşam öz qalasına dönməyə Leandr şamı buğda çörəyinə sancdı, qayıqda uzanıb təpəsinin ortasından uzanmış saçının ucunu yumruqlayaraq başının altına qoyub gözünü binanın iç pəncərələrinin tuşundakı nəhəng qaranlıq dördbucağa zillədi. Beləcə, uzanıb nəşə baş verəcəyini gözləyirdi.

Nəsə baş verməli, nəsə dəyişməliydi – bunu hiss eləyir və ümidləndirdi. Qaranlıq gecəydi; qatı qaranlıqdan heç bir şey eşidilmirdi; zülmətin qulağı kardı, ondan torpaq qoxusu və çaxır iyi gəlirdi. Köynəyinin altına böcək girdi. O, cırıldaya-cırıldaya qurtulmaq istəsə də, heç cür bacarmırdı. Leandr fikirləşdi: “Belə gecələrdə adamı it də tutmaz. Bit-birənin dolduğu köynək ulduzlu səma kimi parıldayıb adamı qıdıqlayır. Gözünə dəyməyənlərsə, deməli, uçuşublar”

Sonra yerindən durub şamı söndürdü, qaranlıqda əlhavasına qüllənin divarlarını yoxladı. Divar burda, öz yerindəydi. Soyuq və gerçək divar. Onun öz varlığı qədər gerçək. Səhərsə, doğrudan da, nadir hadisə baş verdi – torpağa basdırılmış zəngin, pis havada uğuldaması kimi qeyri-adi hadisə.

Qonaq heç yerə ilişməməyə, heç yerdə ləngiməməyə, tez və rahat oturmağa çalışırdı ki, buralara əvvəllər də bir neçə dəfə gəldiyini göstərsin; sanki bu gəlişdə qeyri-adi heç nə yox idi. Sandal Krasimiriç, necə deyərlər, tūpürdüyünü yalayıb, özü Leandrın ayağına gəlmişdi; amma tikintiyə yox, onun sahildəki atadanqalma balıqçı evinə. İki də dizlərini qucaqlayıb çəlləklərin üstündə oturmuşdu, ordan-burdan danışirdılar. Söhbətin ortasında Sandal paltarının qolundan kağız bürməyi və layihə çıxartdı, qoluyla tozunu silib Leandra uzatdı:

– Burda mənim hesablarım və planlarım var. Ola bilər hər şey aydın yazılmayıb, amma yoxlamaq sənə əlində nədi ki? Gəl mənə bir yaxşılıq

elə. Sənə tikdiyən qala mənimkindən tez əmələ gəlsə, camaatın yanında mənə ayıb olar...

Bunları deyib qapıya tərəf getdi, yarıda dönüb ədayla dedi:

– İmkanın olsa, davul qalasını saxlayan konsol dirəklərini də hesabla. O qədər işim var ki, buna vaxt tapmıram.

Leandr o saat başa düşdü ki, Sandal dördbucaqlı kəsikdən tağ günbəzə keçid eləyə bilməyib.

“Sən bir işə bax”, – Leandr fikirləşdi və lazımı hesablamalara başladı. Amma məlum oldu ki, düzəliş eləmək artıq gecdir, çünki səhvlər bünövrə qoyulanda edilib, yəni təməl elə tikilib ki, qülləni saxlaya bilməz. Səhəri gün Leandr kağızları və bütün düzəlişləri götürüb Sandalın yanına getdi, beynindən isə camaatın onun haqqında nə danışdığı çıxmırdı: deyirdilər ki, nifrətinin necə dəhşətli olduğunu hiss edən itlər də onun həyətinə girmir. Leandr açıqca dedi ki, qalanı elə burda bitirmək lazımdır, çünki bundan artıq hündürlüyə davam gətirməz. Sandal qeyri-adi təmkinlə onu dinlədi, bütün kağızları yığdı, təşəkkürünü bildirib üzr istədi – təcili getməliymiş, tələbələri onu gözləyirmiş.

Leandr fikir verdi ki, tikintiyə yaxın anbarların birində mitropolitin göstərişlə inşaat işlərini öyrədən müvəqqəti məktəb açılıb və tələbələrin arasında onunla birlikdə qalanın dördbucaqlı hissəsinin konsol dirəklərinə, ordansa davula necə keçid etməyi öyrənən yoldaşlarını gördü.

Beləliklə, Leandrın da təxmin elədiyi kimi, tikili nəzərdə tutulan keşikçi qala hündürlüyünə çatmamış Sandal işi dayandırmalı oldu. Hərçənd Sandalın yoldaşları da, şəhər keşikləri də, Şahzadə sarayının zabitləri də, bir sözlə, hamı – meyxanalarda oturub tütününü dumanlandıran, çaxırını içən hər kəs deyirdi ki, memar tikintini vaxtından xeyli əvvəl bitirib. Ümumi rəy beləydi ki, Sandal Sava şəhər qapılarının o tərəfindəki bu “xırıltılı səslini” geridə qoyub və Leandr işini deyilən vaxtda bitirə bilməyəcək.

Beləcə, Sandalın şimal qalasının üstünə böyük təntənə ilə qurğuşun lövhə çəkдилər, yanında da nişançı qoydular. Onun işi nəzarət eləməkdi ki, açılış olmamış qalanın üstündən bir qarğa da uçmasın. Yekə bir öküz qızartdılar, divarın dibinə uyuq qoydular, qüllənin başına xoruzşəkilli yelqovan bərkitdilər. Ertəsi günsə məlum oldu ki, Sandalın qalası cənub qalasına kölgə salır. O gündən Leandr ayazda, soyuqda, Dunayın və Savanın o tayından eşidilən bayram təntənəsinin sədası altında işləməli oldu. Yeni tikili təntənəli şəkildə açıldı. Leandr isə artıq dördüzlükdən davula keçid hündürlüyünə çatmış cənub qalasının dibində hələ də qayıqda gecələyirdi. Tikintinin sonuna yaxın tamam tək, köməkçisiz, pulsuz, dəstəksiz qalmışdı və hər səhər tikinti meydançasını çirkəndirməməsi barədə əsgərlərdən xəbərdarlıq alır, cərimə olunurdu. Yoldaşları qalada dolaşan küləkdən qorxurdular, o isə türk ərazisindən

gizlicə keçən, acından ölməməkçün qəpik-quruşa da razı olan, həftə sonu isə qayıqla geriye üzən, cındırından cin ürəkən, söz danışmayan, həyatının dəyərini bilməyən bir neçə inşaatçı ilə işləyirdi.

Təklildən və işlədiyi hündürlükdən kəkələməyə başlayan Leandr kal almatək ağzında dilini çeynəyir, əllərinin və daşların köməyi ilə danışdı. Hərdən ona elə gəlirdi hər sözün altında ağır və bərk nəsə olmalıdır, hər söz bucurğad tikinti körpücüklerini yuxarı qaldırdığı kimi, onu yüksəklərə qaldıracağı, bir yerdən başqa yerə daşıyacağını deməlidir. Yoxsa torpağa çıxma bilmədiyindən yuvasını suda qurub, balalarını da suda yetişdirən ayaqsız quşa bənzəyər.

Bir gecə Leandr qayığına uzanmışdı, birdən hiss elədi ki, titrədir, saçlarının dibi ağrıyır, qulaqları od tutub yanır, sümükləri elə sızıldayırdı ki, güzgüdə lal sükut gizlənən kimi, elə bil ömür boyu içində soyuq qış gizlənibmiş. Gecələr qüllənin o biri tərəfinə keçirdi, qar getdikcə qalınlaşırdı. Günlərin bir günü atası peyda olub xəbər gətirdi; qalanın küncündə görünməz qalan və elə bir o qədər də görünməz müsahib olan xəstə oğlulla danışa-danışa otarlardan və qarğıdalıdan ona çay dəmlədi.

– Birinci tikəni gərək şeytana atasan, – atası giley dolu səslə danışdı, – amma oğurluq papaqda gəzən, bir tikə çörəkçün əl uzadan adam tikəsini necə atsın? Yadıma gəlir, heç süd dişlərim tökülməmişdi, torbanı verdilər

ki, get dilən, qabaqdan qalanları yığ gətir. Hansı cəhənnəmə gedirsən get. Olub ki, torba dolusu gətirib masanın üstünə tökmüşəm. Yemək qalıqları, çörək qırıqları, axşamdan qalma qarğıdalı-çovdar tikələri, srağagünkü kömbələr, boyat plov, soyuq buğda sıyığı, noxudlu fəsəli, piroq tikələri, qarabaşaq, turş kömbə, balıq tozundan bişən kömbə, qarabaşaq sıyığı, qarğıdalı kökəsi, yaribişmiş şirniyyat, yəhudi matsası, kiflənmiş kökələr, anım günlərində mal-qaranın buynuzuna taxılan kökə, müharibədən qalma qoğal, bayramdan qalan tortlar, ruletlər, suxarı, İstanbula göndərilən pirojnalar, pryanniklər, oladilər, dadsız-duzsuz çörək içi, içsiz piroq, turşumuş qarğıdalı çörəyi, yeyilməyib artıq qalan, bağırsağa yük olan yeməklər – bir sözlə, süfrədə “bunu burdan rədd edin” deyilən hər şey sənənin masanın üstünə toplanırdı ki, bu işıq sabah nə olacağını hələ dünəndən sənə xatırlatsın. Hər tikəni bir cür kəsmək lazımdır, bunlardan sobanın üstündə özünçün çörək bişirib, başının altına qoysan üç gün dövlətisən! Başının altında xırtıldadıqca, qulaqların qızışır, bir tikə qırdınsa, fürsəti əldən verirsən, partlayana kimi yeyib, ordaca yuxuya gedirsən, yuxuda hiçqırırsan, çaxır görürsən. Amma yoxdu! Heç bir damcı da çaxır yoxdu!

Hə, bizim işlərimiz belədir. Amma dərd bu deyil. Elə olurdu ki, boyda bizdən hündür olanların ayağı dolaşıb yıxılırdı. Bir az əvvəl durnalar şəhər quyularını kölgələri ilə zəhərləmişdi, əhaliyə xeyli ziyan dəymişdi. İki nəfər

atlı Krasimiriçi çulun içərisində mitropolitin otlarla müalicə edən həkiminin yanına gətirdilər. Naxoşlayıb, deyirlər, qalanın tikintisində uzun zaman işləmək kələyini kəsib. Bütün tərini tikintidə töküüb, tərsiz adamsa, elə kölgəsiz kimi bir şeydi. Bugün-sabahlıqdı, bir ayağı gordadı. Amma qocalığını yaxşı keçirdi; eynən hamilə qadın bətnindəki dölü qürurla gəzdirdiyi kimi. Hayıf, hələ bir az da yaşaya bilərdi, xalqa, şəhərə lazım idi, sağlamlığının qayğısına qalmadı. Nə bilmək olar, bəlkə Allah kömək olar, sağalar. İnşallah, mənimki də sağalar, çiy su içib naxoşlayan mənimki də...

Elə ki, bu duzsuz söz yığını bitdi, Leandrın atası qoca Çixoriç qaladan çıxdı, gecənin zülmətində sandal ağacının qoxusu ətrafa yayıldı və aralıdan bayaqkı söhbətin davamı eşidildi:

– Adam elə bilir ölmək asandı, gözünü yumdu və öldü. Amma bu elə də asan məsələ deyil. Geridə qoyduqlarımız da, önümüzdə duranlar da bizim təsəvvür elədiyimizdən çox uzanır. Bax, məsələn, sən bilirsənmi ürəklə canın arasında nə fərq var? Biz daxili baxışımızla ürəyimizə baxanda onu həmin anda necə var, elə görürük. Ruhumuza baxanda isə o min il əvvəl olduğu kimi görünəcək, bu andakı kimi yox. Bilirsən niyə, çünki o ruha çatmaq və onu görmək üçün baxışların da min il yaşlı olmalıdır. Yəni ruh işığının kamilliyə çatıb onu işıqlandıra bilməsi üçün bu qədər zaman lazımdı. Və əgər ruh deyilən şey

budursa, ölümdən nə danışasan? İnsanın ölümü onuncun ömür qədər, bəlkə də daha çox uzanır. Çünki ölüm – mürəkkəb işdir, çox, hətta insan ömründən də uzun və ağır zəhmət tələb edir. Sənin ölümün səndən iki dəfə çox yaşaya bilər...

Amma burda, söhbətin həlledici yerində qocanın fikir axını digər axın kimi qəfildən dəyişdi və əvvəlki kimi cəfəngiyyat danışmağa başladı.

Leandr isə, doğrudan da, sağaldı. Gecənin yarısı birdən burnu açıldı, neçə həftədən sonra bədənindən gələn yad və kəskin qoxunu hiss etdi. İydən başı çatlayırdı. Bu müddətdə gördüyü yuxuların çoxu yadımdan çıxmışdı. Bu, ona bənzəyirdi ki, Savanın sahillərinə baxıb axşam buralarda dalğaların tüğyan elədiyini başa düşürsən, hərçənd gecənin zülmətində onları görmürsən, amma hiss eləyirsən.

İlk kəpənəklərlə birlikdə Leandr da çəmənliyə çıxdı. Ona elə gəldi ki, torpaq bir az əyilib, çayın suyu sahildən çox hündürə qalxıb, o özü isə möcüzə nəticəsində yamacda ilişib qalıb. Beləcə, qulağı uğuldayan, amma ağılı başında olan Leandr qalada işinə davam elədi. Binadakı işini az qala yuxudakı kimi tamamladı, yuxarı hissəsinə pəncərələr qoydu, çərçivələri və qapıları yerləşdirdi. Birdən hiss elədi ki, bu işləri görərəkən məktəb illərində olduğutək Gero və Leandr haqqında dastandan misralar söyləyir:

– Nə qədər ki, sevgidən çılgınlaşmış nəzərlərini

Leandr qızın zərif boynundan ayıra bilmirdi...

Amma bu dəfə Leandr bunu yunan mətnini əzbərləməkçün eləmədi. Poemanı çoxdan əzbər bilirdi. O, Gero və Leandr haqqındakı misraları son dəfə təkrar edir, onları tikdiyi binanın pəncərə-qapılarında qoyub həmişəlik unudurdu; xəzinəni torpaq altında gizlədən kimi.

“Bu dünya bizə aid deyil – o, belə düşünürdü, – atalarımıza və onların yaşadlarına aiddir. Onlar bunu bilir və özlərini yer üzünün yeganə sahibi kimi aparırlar. Mən və mənim nəlimsə bu şəhərə əliqılıncılı soxulanların, ya da xarici orduyla üzüb gedənlərin bədbəxt xidmətçiləri olmuşuq. Atalarımızdan bizə qalan təkçə nökrçilik deyil, həm də yarıyacan məhv edilmiş, yandırılmış dünya, ac-yalavac uşaqlığımızdır. Bizə bu dünyanı yaşadanlar ondan qarşısında baş əydiyimiz büt düzəldiblər. Bizə burda ona görə varıq ki, yanından keçdiyimiz qapı-pəncərəyə sözlər pıçıldayaq...”

Elə ki qala hazır olub, təkəsinə də xoruz şəkilli yelqovan qoyuldu, Leandr əlindəki çaxır stəkaniylə yuxarı qalxdı ki, tikiliyə xeyir-dua versin və yüksəklikdən şəhərə baxsın. Cənub qalası elə hündür idi ki, başı buludlara dirənmişdi və ordan heç nə görmək olmazdı. Burada durğun suyabənzər bir hündürlük sükunəti vardı. Bu sükutu aradabir itlərin hürüşü və balta səsləri pozurdu...

Yerdən nə qüllənin təkəsinə, nə də adamlara küləyin vaxtını və istiqamətini göstərəcək xoruzu görmək mümkün deyildi. Leandr pərt, bir az da qorxmış halda aşağı endi, aşağıda toplaşmış kütlə isə əlçatmaz hündürlüyə, qalanın

görünməz təpəsinə tərəf boylanırdı. Dağılışmazdan qabaq öz aralarında danışmağa başladılar ki, Allah bilir qüllə orda, buludların arasında necə görünür. Təkcə Şişman Qak Leandra yaxınlaşdı, əlini çiyinə vurub dedi:

– Əladır, bənzərsizdir, daha bundan yaxşısını tikə bilməzsən. İndən belə bu işi başqalarının ixtiyarına burax...

Amma Leandrın əzabları bununla bitmədi. Elə ki aydın yaz günləri gəldi və gözlər daha uzağı görməyə başladı, bir yandan günəşdə bərq vuran, bir yandan da bir-birinə kölgə salan hər iki qala şəhər sakinlərinin qarşısında durdu. Və aydın oldu ki, onların təpəsindəki xoruzlar özlərini fərqli aparırlar. Sandal tikdiyi alçaq qüllədə xoruz daim fırlanırdı, aradabir də küləyi göstərmək üçün tullanırdı, yüngül yelə, hər xırda dəyişikliyə reaksiya verirdi. Leandrın tikdiyi hündür qüllədəki xoruzun isə öz havası vardı. Bu, yəqin ki, onun üföqlərinin geniş imkanlarıyla və aşağıda, torpağın üzərində əsən zorakı küləklərlə əlaqəli idi.

– O hündürlükdən heç nəyi dəqiq görmək olmaz, – bəziləri deyirdi.

– Gözlərimizi niyə yoruruq, axı iki xoruz nəyimizə lazımdır? – digərləri hərdən-hərdən soruşur və təklif eləyirdilər ki, Leandrın ucaldığı qülləni qısaldıb Krasimiriçin qalasıyla bərabərləşdirsinlər ki, şəhərin gündəlik tələbatını ödəyə bilsin. Belqrad mənzərəsinin hansı qüllədən göründüyünü öyrənmək üçün mis lövhədə hər iki qalanın konturları cızıldı, rus müəllimin şagirdlərindən biri olan oymaçı

Leandrın qülləsini Sandalınkindən (qravür lövhəni də Sandal sifariş eləmişdi) alçaq təsvir elədi və beləcə, qalaların ikisi də eyni mis lövhədə yer almış oldu. Məhz həmin lövhə Leandrı əliqılınclı adamla bir daha rastlaşmağa məcbur elədi; əliqılınclıların ən qorxululuğu ilə.

3

Leandr qülləyə Məsihi vəfdiz eləyən müqəddəs Yəhya günündə xeyir-dua verdi. Boşqabın üzərində kəllə təsvir olunmuş ikonanı qalanın ətrafında gəzdirdilər. İki həftə sonra isə Leandr son səfərinə yollandı, amma fikri ikonanın yanında idi. Yenə də ticarətlə məşğul olmaq istədiyini deyib, öz ikinci öncəgörücüsünün peyğəmbərliyini dinləmək üçün Dubrovnikə yola düşdü. Yağışın içindən əsib-keçən küləyin quru qalan astar üzünə də baxmaq gərəkdi. Leandrın bizə bəlli olmayan bir nəfərə yazdığı məktubundan belə çıxırdı ki, əvvəlki səfərlərindəki kimi, bu dəfə də Diomidi Subbota onu müşayiət edirmiş. Leandrın məktubunda deyilir:

“Keçən il günortadan sonra, pendirin damlara yığılan vaxtı Diomidi Subbota ilə birgə yuxuyozan Benyamin Koenin yanına yollandıq. Onun haqqında danışirlar ki, yayda çəməndə inəyi zənglə sağır, qısqa isə istənilən adamın halını xarab edə biləcək rəsmlər göstərməyə qabildir. Pəncərənin qarşısında oturan Koen mazğaldan

baxırmış kimi, bizə üzündəki təbəssümün içindən baxırdı. Xahiş elədik rəsmləri göstərsin. Razılaşdı, amma bir şərtlə ki, hərəməz ona bir dukat verək. İçəriyə ikimizi birdən buraxmadı, dedi ki, darısqallıqdı. Birinci Diomidi girdi, qapıda Koen onu çimdiklədi – eynən bazar meydanında araba ilə gəzib maskalı tamaşa çıxartdığı cavan vaxtlarımızda elədiyi kimi. Diomidi orda çox qalmadı, iki xoruz banı arasındakı qədər vaxtdan sonra göyərmiş üzlə evdən küçəyə atıldı, Koloçep adasından gətirilmiş çaxırı, balığı və zeytunu qusub qayırdı. Amma bu, məni qorxutmadı. İçəri girdim. Burda hər şey eynən gəmidəki kimiydi. Tavandan asılmış lampa elə yellənirdi ki, elə bil ev dalğaların arasında üzürdü. Masanın üstündə tapançanın lüləyi ilə qurulan saat, mürəkkəbqabı və Koenin yazdığı vərəqlər vardı. Mən gördüklərimdən bəzilərini yadımda saxladım; bəlkə məktubumu oxuyanda bu, sizin gərəyiniz oldu. “Ən vacib məsələlərdə – Koen yazırdı, – ov itin yaddaşına inanırlar, insanınkına yox. Çünki it daha dərinə, daha çox, daha dəqiq xatırlayır. Bundan başqa, insandan fərqli olaraq, itin öz yaddaşındakıları aydınlaşdırmaq kimi bir tələbatı yoxdur. Ora, sadəcə anbar kimi bir şeydir”

– Sən pulu niyə belə çox alırsan? - soruşdum.

– Çünki mənim görmə dairəmə yaxın sirlər daxildir. O sirlər ki, tez bir vaxtda gerçək olur, – deyə gülə-gülə cavab verdi.

– Mənim yaxın sirrim nədir?

– Bəllidir ki, hər kəs hansısa bir insanın övladıdır, amma o, həm də kiminsə labüd ölümüdür. Sənin bədənində kiminsə həyatı yaşayır, necə ki, sən o bədəndə indi kiminsə ölümünü də yaşadırısan. Bu, o deməkdir ki, sənə miras qalan özgənin ömrü və özgənin ölümü sənin içində ikinci ata-ana kimi nikahlanıblar... Qıssası, əcəl çatanda heç kim bilmir ki, öz ölümüylə can verir, ya özgəsinin, bəlkə də hansısa qadının ölümüylə. Yaxşısı budur, özün bax.

Koen məni yerdə oturtdu, üstü rəsmlər və topa-topa qruplaşmış hərəsi öz işiylə məşğul olan bir xeyli sayda kiçik insan fiqurlarının təsvir olunduğu iri kağız göstərdi. Kağız balaca yelkən boyda olardı. Xəritənin kənarlarında qırmızı mürəkkəblə necə gülümsəməyə dair təlimatabənzər sözlər yazılmışdı. İlk ifadə beləydi:

“İnsan doğumundan qırx gün əvvəl ilk dəfə, ölümündən qırx gün sonra isə axırıncı dəfə gülümsəyir...”

Qalanlar anlaşılmaz idi. Mən kağızda qarmaqarışmış çəkilmiş şəklə diqqətlə baxmağa başladım; Koen vərəqləri bir-birinə yapışdırıb xəritəyə-benzər bir şey düzəlmişdi. Fikir verdim ki, ölümə məhkum olunmuşları öldürən saysız-hesabsız əsgər qrupları, xəfiyyə fiqurlarıdır. Ölümə məhkum olunan hər kəs özünün son anında təsvir edilmişdi. Ölümlər isə çəməndəki güllərin sayı qədərdir. Ölənlərin hər biri son nəfəsdə başqasının ölümünü izləyirdi. Onlar ölümqabağı iniltilərin altında əzilir, dəvə

kimi xırıldayırdılar, amma bu səslər eşidilmirdi, bu səslər xəritənin içinə, ittiham olunanlara yönləndirilmişdi, bıçaq kimi onların qarnını yırtırdı... Kağıza baxa-baxa soruşdum ki, Diomidini belə qorxudan nə oldu? Cavabında Koendən bu sözləri eşitdim:

– Sən də onun kimi seç, onda bilərsən.

– Nəyi seçim?

– Hansı başından baxacaqsansa, onu seç. Bax burda, rəsmi aşığı tərəfində sıra-sıra əsgərlər düzülüb; onlar sənə komandirləri kimi baxıb, əmrini gözləyirlər. Onlardan birini seç. Seçdiyən əsgər sənə belədən və keşikçin olacaq. Özünə nə baş verəcəyinə diqqətlə bax.

Mən balaca təbilçini seçdim. Ona görə seçdim ki, gözlərindən söz tökülürdü və bu sözləri görmək də, oxumaq da mümkün idi; elə bil o gözlər havada yazırdı:

– Ruhların hicrəti olduğu kimi, ölümlərin də hicrəti var.

Bu sözləri oxuyan kimi gördüm ki, düz üzümə baxan təbilçi əlindəki çubuqla əsgərlərin sırasına tərəf çəpinə işarə eləyir. Mən xəritədə çubuğun işarə elədiyi tərəfə nəzər saldım və həmin vaxt lülə kimi bükülmüş kağızda əsgərlərdən birinə əmr verildiyini gördüm. Sonra gördüm ki, əsgər bu kağızı başqa bir yol ayrıcında atlıya verdi. O hissədə yazılmışdı: “Atlının yəhəri türk saçıyla doluydu”. Atın, xəritədəki camaatın arasından keçərək çaparı uzaqlara, türklərlə xristianların savaşıdığı şəhərə apardığını gördüm.

Burda çapar atdan enib, üstündə “Maxerus” yazılmış qalayacan piyada getdi. Özü qalaya girdi, kağızı işə eşikdə yerə qoydu. Kağızda yazılmışdı: “Odda öləcəksən”. Altında tarix də qoyulmuşdu – 22 aprel 1739-cu il.

– Öz ölümünü sən özün seçdin, – Koen dedi. – Yadında saxla: sən də qalaya girən o adam kimi odda öləcəksən. Əgər təbilçiyə yox, başqa əsgərə baxsaydın, həmin əsgər sənə başqa yerə aparardı, başqa əmr alardı, kağızı başqa atlıya verərdi, sən də başqa yolla gedərdin, ömrünü də başqa cür, başqa əmrdə yazıldığı kimi başa vurardın. Amma sənə ölümün budur; bundan yaxşısı heç lazım da deyil. Nə isə, qulağa pıçıldamağa çox da gərək yoxdu, Allah da öz sevimli peyğəmbərləriylə təkbətək danışarmış, qulağa etibar eləməzmiş...

– Həmin gün, – mən onun sözünü kəsdim, – mənə ölüm günündü?

– Hə.

– Diomidi də öz ölüm gününü gördü?

– Gördü.

– Nə vaxtdı ki?

– Lap yaxında...

Mən durub işığa çıxdım, qapının ağzında var gücümle Koeni vurdum. O, papağını yerdən götürdü, cücə gözləriylə üzümə baxıb dedi:

– Mənə təşəkkür eləməyin lazımdır, sən gərək minnətdarlıq bildirəydin. Bir söz də deyim. Bugündən biz sənə qardaş, çünki ölümlərimiz doğma bacıdır...

Vəssalam.

Bu arada, bildiyiniz kimi, bu ilin iyun ayında Diomidi, Novi şəhərindən bir az aralıda, Srevlyar Bakiçin qayığında qasırğaya düşmüş, qayıq aşmışdı. Onun batdığı gündən mən ancaq öz günlərimi saymaqla məşğulam. Nəhayət, ağılıma bir fikir gəldi. Yenə də Koeni tapdım, xahiş elədim ki, xəritədə qalanın qarşısında gördüyümüz ümumi ölümümüzü dəyişsin, ya da vaxtı bir az o tərəfə çəksin. Üzünə baxanda bilmək olurdu ki, cavab verməyə hazırlaşır.

– Mənim buna gücüm çatmır, – dedi, – tarixi dəyişmək olmaz. Mən ancaq özüm özümə ad günü hədiyyəsi eləyə bilərəm. Üç canımdan ikisini və iki günümü, iki artıq günümü bəxşis verərəm. Mən onları qalan iki canımdan, iki gün az yaşayacaq canımdan götürəcəyəm...

Və xəritədə yazılmış tarixin əvəzinə yeni tarix yazdı: 24 aprel 1739-cu il.

– Bəs mənimçün? – soruşdum.

– Sənin üç yox, bir canın var; sən öz ölümünü üç yerə bölə bilməzsən”.

* * *

Dostu Diomidi Subbotanın ölümündən və Dubrovnikdən, orda eşitdiyi öncəgörmədən sonra Leandr evə qayıtdı. Yol uzununu dua kimi bu sözləri pıçıldaırdı:

– Allahım, sənə şükürlər olsun. Sən vaxta böyümək üçün rüsxət verdin. Sonsuzluğa qədər. Sən ona böyümək və ölməkçün məkan verdin. Çünki ölüm var, doğum yoxdur. Bax, zaman doğulmayıb, amma öləcək...

Dunayın sahilində, Belqrada yaxınlığında Leandrı tutdular. Yaxınlaşan türk zabiti onun saçlarının altından qulağını nəvazişlə axtarıb tapdı və dedi:

– Deyəsən, budu. Özüdür ki, var. Qulaq əvəzinə göbək. Bunu Dədə Oçuzun yanına aparın. Çoxdan bunu axtarır.

– Hə, kimlər gəldi, kimlər getdi bu dünyadan... Fikirləşəndə ki, nə vaxtdan yaşayıram; fikirləşəndə ki, daha yaşamayacağam... – Dədə Oçuz dodağının altında deyirdi.

O, iki Dunayın (bu yerlərdə hələ arqonavtların zamanından Savanı “qərbi Dunay” adlandırırdılar) qovuşduğu, 1739-cu ildə Avstriya qoşunlarıyla dolu olan Belqrada ən qısa yolla gəlmişdi. Onun dəstəsində komandirin hamıdan əvvəl Belqrada girib, Müqəddəs Ananın şərəfinə tikilmiş Rujitsa kilsəsini tutmağa and içdiyini bilməyən yox idi. Bu səbəbdən ordu gündoğandan günbatana aparın yolun böyük hissəsini, gün atların gözüne düşüb onları hürkətməmiş, hərəkəti yavaşıtılmamış qət eləməyə tələsirdi.

“Məqsədə gedən yolun hardan keçməsi vacib deyil”, – komandir belə düşünürdü və dəstəsinə uyğun gedişlər tapmaq üçün ən gözlənilməz vasitələrdən istifadə edirdi. Qılıncoynatmada ad çıxarmış kəllə ovçusu Dədə Oçuz 1709-cu ildə Prutda ruslara qarşı vuruşmuşdu. Rus generallarının yürüş zamanı qərargahla birlikdə onları əyləndirən balet truppası, xor və teatr aktyorları daşdıqlarını da orda

görmüşdü. O vaxtdan özüylə müğənnilər və çalğıçılar gəzdirdi. İndi onlara əmr olunmuşdu ki, ordunun Belqradaqədərki yolda keçəcəyi bütün ərazilərin adı olan bir mahnı düzüb qoşsunlar. Bu mahnını eşidən hər əsgər biləcək ki, haralardan keçib və qarşıda nə qədər yol qalıb. Musiqiçilər, şair və müğənnilər əsirlərdən, xristian bələdçilərdən bütün yaxın ərazilərin adlarını öyrənir və dəstənin keçdiyi yerlər haqqında yeni-yeni beytlər qoşurdular:

*Kozla, Brloq, Yasikova,
Plavna, Rečka, Slatina,
Kamenitsa, Sip, Korbova,
Buçye, Zlot, Zlatina...*

Elə ki, Dədənin dəstəsi mahnıdakı yerlərin hamısını çapıb keçdi və nəhayət, Belqrad divarlarına yaxınlaşdı, qərribə bir hadisə onu dayanmağa məcbur etdi.

Sübh tezdən Boleç kəndində atlılar başlarındakı sinidə indicə təndirdən çıxmış çörək aparən uşaqların üstünə çapdı. Atlılardan biri oğlana toxunub onu yıxdı. Uşaq əlindəki sinini yerə saldı, çörəklər körpünün üstünə səpələndi, oyma rəsmə bəzənmiş mis sini daşlara dəyib qərribə şəkildə cingildədi. Oğlan çömbəlib çörəkləri yerdən yığmağa başladı. Dədə bir anlıq atını saxlayıb diqqətlə baxdı: şəklin məzmunu onu əməlli-başlı cəlb eləmişdi. Altındakı qara at çox bahalıydı; körpəliyindən yetişdirilmiş, xüsusi çapma təlimi almış bu aygır

gah sol, gah da sağ ayaqlarının ikisini eyni vaxtda birdən irəli atır, buna görə yəhərdəki adam çəti silkələnirdi. At irəli getdiyi kimi, rahatca arxaya da gedə bildiyindən, Dədəyə dönmək lazım gəlmədi, sadəcə onu iki addım geri çəkilməyə məcbur edib oğlanın tuşunda durdu.

– Yeyin! – öz əsgərlərinə qışqırdı, onlar da bir göz qırpımında sinidəkiləri süpürdülər.

– Aç ağzını! – bu dəfə Dədə oğlana əmr etdi, sonra da manjetindəki qiymətli daşdan olan düyməni əlüstü qoparıb uşağın ağzına atdı. – Bu, çörəyin və sininin əvəzidir!

Bunu deyib, mis sinini də götürüb atını çapdı. Axşam sinini Dədənin mineral su mənbəyinin yaxınlığında qurulmuş çadırına gətirdilər. Ətrafda əyan-əşrəflər və Hələbdən olan bir dərviş (o, yuxularını əvvəlki kimi öz ana dilində, yəni farsca görürdü) oturmuşdu. Dərvişin, sinidə çəkilmiş rəsmi yozacağını gözləyirdilər.

Dərviş mis lövhəyə elə diqqətlə baxırdı ki, elə bil orda deşik axtarırdı. Sonra buyurdu:

– Sininin çöl tərəfində kainatın, yerin, göyün, bütün görünən və görünməyən məkanın xəritəsi təsvir edilib. Bu məkan Cəbərut, Mülk, Mələkut və Aləm əl Mital adlanan dörd şəhərdən ibarətdir. Nəzərə almaq lazımdır ki, – dərviş sözüne davam elədi, – adına, “görünən məkan” dedikləri yer dörd şəhər arasında bərabər bölünməyib. Deyirlər, xoruz döyüşü meydanını kəşişən xətlə ona

görə dörd yerə bölürlər ki, meydan sinidə təsvir olunmuş dörd aləmi özündə əks etdirsin. Bildiyiniz kimi, xoruzun, kainatın hansı yerində, yaxud xəritənin hansı nöqtəsində, qum üzərində çəkilməmiş döyüş meydanının hansı hissəsində qalib gəlməsi və ya ölməsi vacib məsələdir. Ona görə ki, yaxşı görüntü, güclü təsir və yaddaş döyüş meydanında elə paylanıb ki, şərq və qərb hissələrdə ölüm və məğlubiyyət, görüntünün zəif olduğu məkanda yerləşən cənub və şimaldakı qələbə və həyatdan daha qiymətlidir; burda ölüm və qələbə heç bir iz buraxmadan, güclü təəssürat yaratmadan səssiz-səmirsiz, boşuna keçib-gedir. Başqa sözlə, – dərviş yozmasına yekun vurdu, – hansı əsgərin səhər sininin hansı tərəfindən pay götürüb yeməsi də vacib məsələdir. Çünki o adam qüdrətlidir ki, eyni şeyi minimum üç ayı dünyada eləyə bilər. Qalanların vaxtı artıqlamasıyla, bəs deyincədir...

Saqqalı, atının quyruğuna bənzəyən Dədə Oçuza baxıb heç vaxt dəqiq bilmək olmazdı ki, irəli gedir, ya eyni cür yüngül hərəkətlə geri çəkilir. Bu dəfə də belə oldu, dərvişin dediklərinə cavab vermək əvəzinə sinini götürdü, əli ilə ağırlığını yoxladı və birdən onu üzüstə yerə çevirib tələb elədi ki, dərviş ikinci üzdəki rəsmi də mənasını izah eləsin. Məlum oldu ki, dərviş bu şəkli yoza bilmir, çünki naxışları, müsəlman olmayan müəllif çəkib. Onda yanan şamı üzüstə çevrilmiş siniyə yapışdırdılar və Leandri Dədə Oçuzun yanına gətirdilər.

Leandr çadıra girən kimi Dədə Oçuza və onun qəbzəsi qızıl qotazlı qılıncına nəzər saldı. Ağa diqqətlə ona – qarşısında duran, üzünü göz yaşları və gülüş şırımlamış bu çalsaç adama baxdı. Kəsilməmiş qulağından məlum olurdu ki, Sava tərəfdən ucalan qala divarlarını tikənlərdən biridir. Bu qala Dədə Oçuza təslim olmaq istəmirdi.

“Bu qoca, – Dədə Oçuz fikirləşdi, – hər şeyi bilməli idi. Belqradda hansı kilsə hardadı, onların nə qədər gücü var...”

Ucadan dilə gətirib Leandrdan soruşduğu isə bu oldu:

– Bu, sinidə nə görürsən?

– Öz şərəfimi.

– Əgər qarşımda durmusansa, deməli, şərəfin yoxdu, – Dədə Oçuz belə dedi. – Yaxşı-yaxşı bax. Bu mis lövhədən bir zamanlar xəritəbasmada istifadə edilənlər, sonra sini düzəldilənlər. Burda yazılanları oxuya bilərsənmi? Nə yazılıb burda?

– Griechisch Weissenburg.

– Bu, nə deməkdi?

– Belqrad.

– Yunan Belqradı?

– Yox. Avstriyalılar bununla demək istəyirlər ki, biz, Belqradda yaşayan serblər onların dininə mənsub deyilik.

– Heç bizimkinə də.

– Bilirəm.

– Özünüzü də yoxdu, ancaq yunanlarınkıydı. Amma bizimçün təfəvüt eləməz. İstəyirik bu sinidə nə təsvir olunduğunu bizə deyəsən. Bizə Belqrad haqqında geniş məlumat lazımdır. Qala divarları haqqında, Belqradın tikililəri,

inşaatçıları, qapıları, girişləri, sərvəti, sakinləri, kilsələri, bir sözlə, hər şeyi barədə məlumat. Vaxtımız bir gecədir, amma nə qədər ömrümüz var, onu bilmirik. Nə qədər çörək qaldığını bilmədən onu bərabər bölmək çətindir. Ona görə də hər şeyi ətraflı danış. Olduğu kimi. Nə əskik, nə artıq. Hələ artıq de, əskik demə. Hə, kimlər gəldi, kimlər getdi bu dünyadan... Bir düşün: nə vaxtdan yaşayırısan? Sonra da düşün: daha yaşamayacağam... Amma boynun əcəb qılınca gəlir...

Döşəkcənin üstündə oturub qarşısındakı sinini ağır-ağır çevirə-çevirə Leandr ağaya baxır və ona elə gəlirdi ki, Dədə Oçuzun biğ-saqqalı indicə ocaqdan od alacaq. Mis lövhədə yazılanları kitab kimi oxumağa başladı. Nəbzini gicgahında hiss eləyirdi; geriye işləyən saat kimi. Kobudlaşmış alının tükləri isə kəpənək qanadları kimi titrəyirdi. Elə bil beynində onun özü üçün də gözlənilmədən işləməyə başlayan saat, onun öz vaxtını, hansısa dəqiq bir zamanı hesablayıb sonra dayanmalıydı...

Leandr danışdı qurtarınca Dədə Oçuz yerində tərpenmədən, qımıldanmadan oturdu. Saqqalını əlində elə tutmuşdu ki, elə bil ovcuna balaca heyvancıqaz alıb onu yüngülcə iyləyir, iylədikcə də gözləri alışıb-yanırdı. Deyilənə görə, yürüş tonqallarının ucbatından Dədə Oçuz görmə qabiliyyətini itirib, atdan düşəndə yeri görmür, özünə gəlib təkrar atın belinə qalxırdı. Leandrın bütün danışığını guya etinasız halda dinləyir, amma bu

vaxt, bir dəfə olduğu yerin yolunu tapmayan ov itini xatırladırdı. Axtardığı yer çadırın bayırında deyildi, onun hüdudlarından çox-çox uzaqdaydı və Dədə Oçuz Leandrı, uzun zaman axtardığı tanış qoxunun xatirələrini oyadıb, onu axtardığı yerə aparacağı ümidiylə dinləyirdi.

Leandr sinidə yazılanları oxuyur, Dədə Oçuz isə söhbətin şəhərə hücum üçün əlverişli yerin üstünə gəlib çıxacağı anı həyəcanla gözləyirdi; gerisini özü həll edəcək, hücumu genişləndirəcəkdi. O gecə çadırda oturub Leandrın söhbətini dinləyənlərin hamısına sultanın hərbi yürüşü, gözlənilməz bir anda alovlanacaq (ağa buna and içmişdi) daxili yürüşdən daha əhəmiyyətsiz göründü. Hər halda, çadırdakılar belə düşünürdülər.

Dədə Oçuz isə saqqalını qoxlaya-qoxlaya ayrı şey düşünürdü: toza bürünmüş bu günlərin birində hərbi manevr zamanı elə bir şey görmüşdü ki, nə olduğunu əminliklə deyə bilmirdi. Yəhərdə oturub yolunu kəsən itə baxırdı. İt işıldaquşu tutmağa çalışırdı. Birdən hər şey yoxa çıxdı. Bilmədi onun gördüklərini dəstədən kimsə gördü, ya yox. O saat da ağılından keçirdi: "Mən də işıldaquşu tutmağa çalışıram. Amma o, mənədir, mənə hələ də onun dalınca qaçır, onu tutmağa çalışıram. Udmaq – hələ hər şey demək deyil. Onu udandan sonra da işığı fəth eləməyə davam etməlisən..."

Leandr sözünü bitirəndə saqqalının başqa tərəfini oxşayan Dədə Oçuz

da, deyəsən, təhqiqatını bitirdi. Ona hər şey aydın idi...

Səhəri gün türk qoşunları Belqrada daxil olanda Dədə Oçuz qala divarını yarıb Sava yaxınlığındakı şəhər qapılarından ilk girənlərin biri oldu: Rujitsa kilsəsinə hamıdan əvvəl çatmaq istəyirdi.

“Hər kəs öz ölümünü uyğun bir zamana kimi özü ilə daşıyır”, – atını çapa-çapa fikirləşir, ehtiyat eləyirdi ki, birdən kimsə onu qabaqlayar. Nizəsinə kilsənin açar deşiyinə, tuşlayıb atdı – nizə açar deşiyindən girib, o yandan çıxdı, qapı cırıltı ilə açıldı. Dörd bir yandan kilsəni mühasirəyə alan əsgərlərin qaladıqları ocaq üz-gözlərini qarşdı. Dədə Oçuz kilsəyə girdi. O, atından enmədən qılıncının ucuyla Müqəddəs Məryəm Ana ikonasının gözlərini deşir, dil-dodağını parçalaya-parçalaya qılıncın tiyəsinə bulaşmış şəfalı rəngi yalayır və inanırdı ki, möcüzə nəticəsində gözü açılacaq, görmə qabiliyyəti bərpa olunacaq.

Bütün bu müddət ərzində Leandr kilsənin qarşısında dayanmışdı; onu burda qoymuşdılar. Saçlarından bilmək olurdu ki, indicə öləcək. O, şəhərdə hərəkətsiz halda dayanmış yeganə adam idi. Ətrafda hər şey dalğa-dalğa əriyib gedirdi. Gözünün üstündəki damar əvvəllər olduğu kimi, zamanın qarşısıalınmaz sürətində atır, qaşları isə uçuşqabağı qanadlarını hamarlayan kəpənək kimi saatları sayırdı. Və birdən anladı ki, onun zamanı donub. Qaşları tərənəmirdi; Leandr birtəhər özünə

gəldi və Dədə Oçuzun kilsədən çıxıb onu öldürməsinə gözləmək əvəzinə, Belqradın dar küçələriylə var gücüylə qaçmağa başladı. Arxasında at ayaqlarının tappılıtısını eşitdi. Geri dönüb baxmağa vaxtı yox idi. Bilmirdi onu izləyən Dədə Oçuzdu, ya başqası. Ayaq səsləri ilə yanaşı, burnuna dəhşətli üfunət qoxusu gəldi, başa düşdü ki, başını, döyüşdə qorxusundan şalvarını batırmış adi bir atlı kəsəcək. Qoxu getdikcə kəskinləşirdi, bu isə o demək idi ki, ölüm addım-addım yaxınlaşır. Aşağı, Savaya enən pillələrin qarşısında bir anlıq dayandı, iki tale arasında tərəddüd etdi. Son anda aşağıya doğru sürətlə enməyə başladı. Evlərin mişar kimi diş-diş olan axşam kölgələrini tapdalaya-tapdalaya qaçırdı. Pillələrin qarşısında dırnaq səsləri qəfildən kəsildi, Leandr atlıdan və onun qılıncından canını qurtarıb öz kilsəsinə tərəf qaçdı. Kilsə ona yad görsəndi və Leandr özünü qəribə hiss elədi; ona elə gəlirdi ki, bığları kirpiklərinə birləşib görməsinə mane olur. Axır ki, gizlənmək ona qismət oldu. 1739-cu il aprelin 22-si olduğunu bilirdi. Amma Belqrad yaxınlığındakı hər iki qalanın minalandığından xəbərsizdi.

Belə danışırlar ki, partlayışdan bir az əvvəl xoruzların ikisi də eyni saati və eyni küləyi göstərib. Birinci və sonuncu dəfə – eyni saati və eyni küləyi. Dəhşətli partlayışdan hər iki qala göyə sovrulanda və Leandrın bədənini alov dillərinin arasında yoxa çıxanda, saat on ikidən beş dəqiqə ötmüşdü.

ANTONIO MAÇADO

Müasir ispan poeziyasının atası sayılan Antonio Maçado 1875-ci ildə Sevilyada doğulub. 1883-cü ildə ailəsi ilə birlikdə Madridə köçüb, Azad Təhsil İnstitutuna daxil olub.

1889-cu ildə qardaşıyla birlikdə Parisə köçən Maçado təhsilini Sarbonna Universitetinin ədəbiyyat fakültəsində davam etdirib. Bir müddət müəllim və tərcüməçi işləyib.

İlk şeirləri 1901-ci ildə "Elektra" ədəbiyyat jurnalında, ilk kitabı "Soledades" ("Tənhalıqlar") 1903-cü ildə Parisdə nəşr olunub. Yaradıcılığının ilk dövrü simvolizm elementləri ilə xarakterik olan Maçado sonralar postsimvolizmə meyil edir və "Campos de Castilla" kitabı ilə ədəbi aləmə səs salır.

Parisdə Pol Verlen, Ruben Dario, Oskar Uayld və Jan Moraes kimi şairlərlə tanışlıq imkanı əldə edən Maçado bundan sonra bütün gələcəyini ədəbiyyata həsr edir.

Kirayə yaşadığı ev sahibinin qızı ilə ailə quran gənc şair vərəm xəstəliyinə tutulduğundan yenidən İspaniyaya qayıdır və 1919-1931-ci illərdə Seqovia İnstitutunda professor işləyir. Lakin Frankonun dövlət çevrilişindən sonra Madridi həmişəlik tərk edib, anasının ölümündən üç gün sonra, 1939-cu ildə Parisdə vəfat edir.

DAĞ KƏPƏNƏYİ

*Xuan Ramon Ximenesin
“Eşşək və mən” kitabı üçün*

Bu kimsəsiz dağların,
bu dərin yarğanların
ruhu sən deyilmisən;
bu əlçatmaz zirvələrdə
qanadlı ruhtək süzən
sən deyilmisən, kəpənək?!

Öz sehrli çubuğuyla
daş fırtınasını belə
bir gün dayandırdı pəri –
qanad açasan deyə.
Sonra da zəncirlədi
uca-uca dağları bir-birinə.

Qanadları qara, qızılı,
qanadları qonur, narıncı
dağ kəpənəkləri
uçar-uçar rozmarinlər boyunca:
gah açar, gah yığar qanadlarını,
ya oynayır günəşlə
ya ildirir üstə
çarmıxa çəkilən işıqla.

Dağ kəpənəyi –
kimsəsiz dağların,
uca zirvələrin
dərin yarğanların mələyi,
heç kəs, heç kəs
sənin təsvirini verəmməz!

Yaşayarsan: əlvan qanadlarınla
səmada, günəşdə
və bir də üstündə rozmarinlərin
elə azad, elə xoşsan –
səpələyər səninçün fransız lirələrin
Xuan Ramon Ximenes.

YUXUMDA GÖRDÜM Kİ...

Yuxumda gördüm ki,
aparırsan məni –
ağappaq bir səkiylə,
yaşıl tarla içində
sakit bir səhərçağı;

aparırsan məni –
mavi təpələrə,
mavi dağlara doğru.

Hiss edirəm əllərimi
əllərinin içində –
bir yaz şəfəqində:
doğulmamış qızının səsi gəlir –
təptəzə, bakirə bir kilsə zəngitək.

Səsini və əllərini gördüm yuxuda
lap elə bil gerçək idi...
Yaşa ümid kimi, kim bilir
kim bilir axı səni torpağın udduğunu.

ŞAİR VƏ ÖLÜM

1. Cinayət

Gördüm onu –
tüfəngin ağzında gedirdi
sübhçağı uzun bir küçə ilə gedirdi
tarlalardan, çöllərdən keçirdi
hələ ulduzlar da səmada idi.
Öldürdülər Federikonu
öldürdülər, zaman susdu.

Ölümə aparanlar
cəsarət etmədi üzünə baxsın
yumdular gözlərini;
dua elədilər: Allah saxlasın səni,
Allah saxlasın!

Yıxıldı Federiko –
qana boyandı sinəsi,
qurğuşun deşdi bağırısaqlarını.
...Qranadanın cinayətiydi bu, sənin
Qranadanın!

2. Şair və ölüm

Gördülər onu ölümle birlikdə gedirdi –
qorxmurdu ölümün dəryazından.
Səsləndikcə kilsə zəngi
üstündə oynayırdı günəş –
səsləndikcə zindan
üstündə oynayırdı çəkic.
Danışdı Federiko
səsləyirdi ölümü,
ölüm dinləyirdi onu.
“Dünən şerik olurdun nəğməmə
əl çalır, ritm tuturdun
bu gün mənə dərd oldu
səninlə addımlayan gümüşü
dəryazın,
yaşadacam ruhsuz bədənini,
oyulan gözlərini,
külək kimi dağılan saçlarını
yaşadacam
öpülən qırmızı dodaqlarını
yaşadacam...
Qaraçı, bu gün də dünən kimidir
yaxşı ki, səninləyəm, mənimdir
ölümün
Qranadanın havasıdır bu, mənim
Qranadamın!”

3. Gördülər onu: gedirdi...

Yaradın, əziz dostlar,
Alhambrada daşdan və rüyadan
bulaq başında
bir şair məzarı yaradın
ağlasın axar su və əbədi pıçıldasın:
Qranadanın cinayətiydi bu, sənin
Qranadanın!

XOSE MARİA PALASİO ÜÇÜN

Palasio, əziz dostum,
bəzədimi bu bahar
çay qovaqlarının budaqlarını,
bəzədimi yolları?
Duaro düzündə gecikir bahar
yenə də gözəldir, dadlıdır bu vaxt!...

Varmı təzə yarpaqları
qoca qarağacların?

Ah, necə də bəyazdır Monkayonun
zirvəsi
Orda, Araqonda göylər gözəldir.

Çiçək açıbmı böyürtkən
boz qayalar arasında,
boylanırmı qızçiçəkləri
yaşıl otların içindən?

Geri qayıdır artıq
kilsə zənglərini qoyub gedən
leyləklər.

Orda yaşıl buğda zəmiləri,
qəhvəyi düzlərdə qatırlar,
aprel yağışları ucbatından
tarlaya gecikən əkinçilər olacaq.
Arılar əməcək kəklikotunu, rozmarini.

Orda çiçək açdımı gavalı?
Bənövşə varmı orda?

Ovçular gileylənirmi
cələyə gəlməyən kəkliklərdən.
Palasio, əziz dost,
çay qırağında bülbüllər varmı?

İlk zanbaq,
ilk qızılıgül açılan vaxt
mavi bir axşamçağı
Espinoya çıx,
öz məskənin olan Espinoya...

YOLÇU

Yolçu, addımların ayaq izləridir –
yoldur və daha heç nə yoxdur;
Yolçu, yol yoxdur
yol getdiyın qədərdir.
Getdiyın qədərdir yol,
geri dönüb baxanda heç vaxt
təzədən gələ bilməzsən gəldiyın kimi.
Yolçu, yol yoxdur
təkcə dənizdə köpüklər var...

SEVGİLİM, SÜBH MEHİ DEYİR Kİ...

Sevgilim, sübh mehi deyir ki,
bəmbəyaz geyinibsən...
Gözlərim görməyəcək səni;
ürəyimse səni gözləyir!

Külək gətirdi mənə
adını bir sübhçağı;
addımının sədası
dağlarda təkrarlanır...
Gözlərim görməyəcək səni;
ürəyimse səni gözləyir!

Qaranlıqdakı qüllələrdən
kilsə zənglərinin səsi gəlir...
Gözlərim görməyəcək səni;
ürəyimse səni gözləyir!

Çəkicin zərbələri
anladır tabutun fəryadını;
bir də qazılan torpaqdan
gələn külüng səsləri...
Gözlərim görməyəcək səni;
ürəyim səni gözləyir!

GÖZLƏRİNDƏKİ ATƏŞ

Gözlərindəki atəş bir sirdi,
baxmaq olmur
gizlənmək istəyirəm, əziz dostum.

Bu nifrətdir, yoxsa eşq –
heç bilmirəm
tükənmədən alov saçır qara gözlərin.

Mənimlə gedəcəksən,
kölgə kimi yanımda
cəsədim və səndəllərim
qumda qalana qədər.

Susuzluqdur, bəlkə yolumun
üstündəki su sənən
de mənə, atəşin gözlər de,
de əziz dostum?

HALDUN TANƏR

Bu il Türkiyədə böyük təntənə ilə 100 illik yubileyi keçirilən Haldun Taner yazdığı pyeslərlə türk ədəbiyyatının dünya səhnəsinə çıxmasında böyük rol oynamış, öz ironik üslubu ilə xalqın oyanışında müstəsna yer tutmuşdur. Onun yaradıcılığı bir çox dünya ölkələrində tədqiqat obyektinə kimi seçilmişdir. Dramaturqun ən çox səhnəyə qoyulan əsəri məşhur "Kəşanlı Əli dastanı" pyesidir. Əsər təkcə 1964-cü ildən 1970-ci ilə qədər 493 dəfə səhnələşdirilmiş, bir çox Avropa ölkələrində də tamaşaya qoyulmuşdur. Bu əsərin türk kino tarixində də özünəməxsus yeri var; əsasında film və teleserial çəkilmişdir.

183

2015

100 il. Haldun Taner

KƏŞANLI ƏLİ DASTANI

ikipərdəli pyes

184

2015

Haldun Tanər. Kəşanlı Əli dastanı

İŞTİRAK EDİRLƏR:

*Hidayət
Şərif bacı
Astav Nuru
Hafizə
Təməl
Dərviş dayı
Niyazi
Gonbul polis
Zilha
Ariq polis
Təkə Kazım
Kürd Səbri
Düdük Səlim
Lütfiyyə
Rəsmiyyə
Raziyyə
Əli
Jurnalist
Ehya Onaran
Əyyaş Rasih
Filiz Onaran
Sürücü*

*Madam Olqa
Professor
Bülənd Onaran
Qoca qadın
Siyasətçi
Suxəndan Gülpəri
Davud Daltaban
Dürdanə Daltaban
Kazım Qaltaban
Kamilə Qaltaban
Düzişə Düztaban
Şakir Şaqlaban
Şahidə Şaqlaban
Nəvvərə
Darçinzadə Əhsən
Manyak Cəfər
1- ci daxmanın sahibi
2- ci daxmanın sahibi
3- cü daxmanın sahibi
4- cü daxmanın sahibi
5- ci daxmanın sahibi
6- cı daxmanın sahibi
7- ci daxmanın sahibi*

BİRİNCİ PƏRDƏ

İpək köynək geyərdi,
Gümüş kəmə taxardı,
Xumar-xumar baxardı,
Ürəkləri yaxardı.

Qaşda bıçaq yarası,
Üzdə Hələb xorası,
Güllə dəymiş ayağı,
Yamanca axsayardı.

Projektor

Əlinin həbsxana arxivindən götürülərək böyüdülmüş, üstündə seriya nömrəsi olan üstü möhürlü iki sənəd şəkli.

Şərif (Səhnənin arxasından çıxıb qarşı tərəfə gəlir. Tamaşaçılara):

Xoş gəlmisiz, deyə başlayım sözə,
Xoş gəlsin, bəylər, qissəmiz sizə,
Bu sima Keşanlı Əlini göstərir,
Dastanı var, hər yerdə də söylənir,
İndi baxın, görün, nədi bu dastan,
On beş fəsli bir-bir eyləyək bəyan.

(Xoru təşkil edən Astav Nuru, Katib Dərviş, Bıçaq itiləyən Təməl, Hafizə, Hambal Niyazi, hər biri iş vəsaitləri sayılan rəngsaz sandıqçası, köhnə model katib makinası, bıçaq itiləyən arabanın təkəri, hambal səməri, küreklərinə bağlanmış formada pərdənin qarşısında düzülülər).

Xor:

Eyləyək məclisə bir qissə bəyan,
Qissədən hissəyə arif olan.

Dekorasiya: Səhnə pərdəsinin qarşısı.

Pərdəni cırıq kisələr, ipə bağlanmış alt paltarları, uzun tumanlar təşkil edə bilər. Səhnənin girişində projektor asılmışdır. Başlanğıc musiqisi sona çatan kimi zalın arxa qapısından Hidayət içəri girir. Projektor ona tərəf yönəlir. Hidayət raxit, küreyində

uru olan gənkdir. Əlində karton kağıza yazılmış şəkilli mahnı sözləri var. Dilənçi kimi və kal səslə mahnı oxuyaraq səhnəyə doğru gəlir, bu kağızları tamaşaçılara uzadır.

Hidayət: Yeni çıxan mahnılar. Akasiyanın budaqları.. Zalım gözəl, öldür məni. Gözlərinin dərinliklərində. Yeni çıxan mahnılar var: Sinəkli dağın igidi Keşanlı Əli dastanı.

(Projektorun işığı Hidayəti zala keçərkən təqib edir. Hidayət son sözləri səhnənin nərdivanlarından çıxarkən deyir. Orda dayanır, dastanın ilk bəndini deməyə başlayır).

Projektor

(Xoru üzvləri bir-bir özlərini təqdim edirlər).

Nuru:

Adım Nuru
Adı bəlli Astavam.
Keşanlıyam,—
Əlinin həmyerlisi.
Hər iş gəlir əlimdən,
Mən həm qəzet satıram,
Həm də, ayaqqabı boyaram,
İşsiz olsam hər iş gəlir əlimdən,
Kran təmir edirəm,
İti də gəzdirirəm,
Uşağa da baxıram,
Uşaq yoxsa (göz vurur)...
Olsun!
Onu da eləyəyəm.

Hafizə (Yekə döşünün birinə əl atır):

Kırım inəyindən boldur südüm,
Şəhərə gedib süd satıram,
Adım Hafizə,
Mən dayəyəm.

Təməl:

Çeşmədə dava düşsə,
Namus, qeyrət davası.
Torpaq, mal-mülk davası,
Yaxşıca bıçaqlaram.

Dərviş:

Mənə Dərviş deyərlər,
Bütün xeyirim bu qutudur.

(Makinanı göstərərək)

Haqq-hesabı, qanunları məndən soruş,
Məhkəmənin yanında gözləyirəm.
Adi əsgər məktubunu yetmiş beşə,
Ərizəni də üç lirəyə yazıram.

Hidayət:

Mənim adım Hidayətdi,
Sinəklidə doğulmuşam,
İbtidaini üç sinif oxumuşam,
“Yeni həyat” satıram,
Yeni çıxan mahnıları,
Sinəkli dağın əfsanəsi,
Kəşanlının dastanını satıram.

Niyazi:

Mən hambalam,
Adım beş dəfə Niyazi.
Soyadım Səfər.
Yeddi uşaq,
Arvadım, bacım,
Qaynanam,
Hamısının boğazı,
Bu iplə səmərdən keçir.

Şərif:

Mənə Şərif bacı deyərlər,
Üç qapıda ayaqyolu var ha,
Başa düşdün hansını deyirəm,
Yüz nömrəli heyət,

Hə də, tualetə baxırıq,
Belə yazılıb yazımız,
Hamı batırır, biz yuyarıq,
Yol qırağıdır onun yeri,
Kəndlisi, şəhərlisi,
Çoxdur onun müştərisi,

Hələ soyuq havada,
Lüks otağı da var.
Yolun düşsə buyur,
Gözləyirik ha.

Gonbul polis:

(Uzaqdan fit çalaraq gəlir).
Mənə gombul polis deyərlər,
Mən qanunun keşikçisi,
Gəzərəm hər yeri məhəllə, küçə,
Miting və ya, dava-dalaş,
Konqres – filan... yığışan var?
Hamısı qanunla olmalı.
Burda oyun söz yerinə oynanılrsa,
Əməlli oyun olmalı,
Yəni həssas olmalı,
Milli olmalıdı,
Vətənpərvər, əxlaqlı, məsuliyyətli olmalı,
Axırda vətəndaş da dərs, ibrət çıxarmalı,
Yazıçı hap-gopu kəsib,
Deyəcəyi sözü kəsədən deməli,
Pərdə gecə qadağasından,
Bir saat əvvəl enməli.

Xor:

Sinəkli dağdı bura,
Şəhərə yüksəkdən baxır,
Ancaq şəhər uzaqdadı,
Lap nağıllardakı qədar.

Hər cins insan var burada,
Zəhmətkeşindən tənbelinəcən,
Dörd tərəfdən gəliblər,
Oğru, quldur, avara,
Lazı, kürdü, pomağı,

Maraşlısı, Vanlısı,
Ərzincanlı, Kamahlı,
Hamısı tale yoldaşı.

Təməl:

Bax bu da bizim ev,
Fanerdən dörd divarı,
Bir qapı, üç pəncərə,
Ağacdən tavanı var.

Nuru:

Bir yanımız zibillik,
Bir yanımız yoxuş, yar,
Önümüzdə sel kimi,
Şır-şır axar lağımlar.

Xor:

Dövlət bizə qarşıdır,
Polis bizlə çəkişir,
Ağlar leş qarğası
Susmaq üçün pul verir.

Hidayət:

Sabah olar, gün doğar,
Parlar yosun qayalar,
Dan xoruzu banlayar,
Hamı çıxar küçəyə.

Dərviş:

Biri hambal qalayçı,
O biri dərviş, dilənçi,
Biri ərəb məcunçu
Halvaçı, yoxsa küftəçi?

Hafizə:

Qızların çoxu xidmətçi,
Ya gedərlər tütünə
(Bir qız yellənə-yellənə keçir, corabını
yuxarı dartışdırır, dodağındakı boyanı
təzələyir).

Yoldan çıxan da olur,
Günahları boynuna.

Niyazi:

İşsizdir çox kişi,
Çayxanada avaralar,
Fəhlədir bir hissəsi,
Hamballıq da edərlər,

Sinəkli dağdı bura,
Şəhərə yüksəkdən baxır,
Ancaq şəhər uzaqdadı,
Lap nağıllardakı qədər.

BİRİNCİ ŞƏKİL

Projektor

*Çoxlu xoruz olan kənddə səhər tez
açılmış. Sinəkli dağda anarxiyadır. Aclıq,
biabırçılıq, cinayət...*

Dekorasiya

*Üçqapı deyilən yer. Ayaqyolular olan
həyət. Ayaqyolular arxa tərəfdə yerləşir.
Tualet qapılarının üstündə qadın və kişi
cinsini bildirən işarələr var. Ayaqyoluların
qarşısı bağçadır. Şərif xanım burada
dibçəklərdə gül əkib. Kişilər tərəfin
divarında pul atmaq üçün yer var. Arxa
tərəfdə gəlib-keçən avtobusların, avtomo-
billərin səsi gəlir. Astav boya sandıqçasının
yanında dayanıb siqaret çəkir. Zilha
qadınlar tualeti tərəfdə balaca bir stolda
oturmuşdur. Ağzında saqqız, ayağında
başmaq, palaz kimi açdığı qəzetin iç
səhifələrini oxumağa çalışır. Şərif bacı
ayağında taxta başmaq kişilər tualetində
bir kabinanın qapısını açıq qoyaraq içərini
təmizləyir.*

Şərif: Bağırsaqlarınız çürüsün, gözü
çıxmışlar. (Bir vedrə su götürüb boşaldır.)
Mərifətlərini göstərirlər.

Zilha (*Qəzet oxuya-oxuya*): Kraliça Sürəyya İtaliyada baronun villasında min hoqqadan çıxır.

Nuru: Şah kəlləsini vursa, onda ağı başına gələr.

Zilha: Canı sağ olsun, varıdı, eləyir. İnsan dünyaya bir dəfə gəlir. O da, onun qədrini biləydi. (*Burnunu çəkir*). Mən də olsam eləyərdim.

(*Gonbul polislə Arıq polis gəlirlər. Gonbul tərini silir. Kəmərinə açır. Arıq polis bura nabeləddir. Ətrafa baxır. Kişi tualetindəki kabinələrdən birində Niyazi qəzəl deyir*).

Niyazi (*İçəridən*): Əlişimin qaşları qaraaaa...

Şərif (*O yana tərəf*): Adə, bura hamamdı qəzəl oxuyursan?

Niyazi (*İçəridən*): Puluyla deyil? Mahni da oxuyaram, qəzəl də deyərəm...

Şərif: Mən də sənə yeddi arxa-dönənini söyərəm. Kəs səsini, sonra da sifonu çək!

(*Musiqi kəsilir. Sifonun səsi. Gonbul polis kabinələrdən birinə tərəf gedir. Qapısını örtür. Arıq polis pul xırdaşayan maşına yaxınlaşır, pul atır, işləmədiyini görəndə, yumruqla döyəcəyir. Qəzəblənir, yenə ilişdirir, qəpik çıxır. Niyazi içəridən çıxaraq əllərini yuyur. Qapının başından asdığı səməri götürür. Bayırdan xilasedici fitinin səsi yaxınlaşır. Sonra yenə uzaqlaşır. Niyazi, Nuru, Zilha, Şərif bacı, Arıq polis tez özlərini bayıra atırlar*).

Gonbul polis (*Kabinadan qışqırır*): Nolub, ay Rza?

Arıq polis: Bilmirəm, ay qağa.

Təməl (*Girir*): Çaqqal Rüstəmin adamları Əssənin oğlu Musanı murdar eləyiblər.

Şərif: Ayşə nənənin kürekənini?

(*Təməl başı ilə təəssüf hissi bildirmiş kimi təsdiqləyir*).

Nuru: Dünəndən belə olacağı bilinirdi. Yenə də sus payıyçün.

Gonbul polis (*İçəridən*): Hər həftəyə bir cinayət.

Arıq polis: Bunlar bir gün bizi də yortacaq. Həşərat yığını. Başdanxarablar.

Gonbul polis (*Yenə içəridən*): Bunlarla tək-tək mübarizə aparmaq olmaz. Hamısının birdən başını əzəsən ki...

Gonbul polis: Çoxu gedib, azı qalıb. Millət vəkllərindən biri təklif irəli sürüb, oxumamısan? "Bütün daxmaları yandımaq lazımdır, bunlar şəhərin başına bələdi" – deyirmiş.

Şərif: Yenə nə qurma qurursuz orda, bayquşsifətlər?

Gonbul polis (*Yenə içəridən*): Bura bax. Şərəf xanım, sonra başqa cür danışarıq ha. Vəzifə başında məmuru təhqir cəzası ilə izahat yazdıraram sənə...

Şərif: Sən Allah, buna vəzifə deyirsən? (*Nuru, Niyazi, Zilha gülürlər, Arıq polis ciddi görkəm alır*).

Gonbul polis (*Əlini yuyaraq çıxır*): Qarşıdakı dövlət məmurudur.

Şərif: Nəinki sən, lap müdirin də gəlsə, vecimə alan deyiləm. Hamının xoruzu öz həyətinə banlayar.

Nuru: Şərif bacı vecinə alandı?

Şərif: Çiyinlərində ulduz var, elə bilirsən adamsan?

Burda hamı birdir

İnsanlar belədir,
Özünü bir şey hesab edir,
Burnu aşağı gəlmir,
Yekə-yekə danışır.

Hamı bir şeydə üstün,
Yaxşı, qəbuldur, oldu!

Oğru adam soyarkən,
Bankir hər çek yazarkən,
Yosma saç darayarkən,
Despot qaşın çatarkən.

Fəhlə qan-tər tökərkən,
Vəkil müdafiədəykən,
Zəngçi zəngin çalarkən,
Cəllad ip keçirərkən.

Nalbənd nalın vurarkən,
Ortaq pay bölüşərkən,
Xanəndə mahnı oxuyarkən,
Oğru mal oğurlarkən.

Oğlan qızı alarkən,
Qəyyum keyfin çəkərkən
Molla nigah kəsərkən,
Tacir malın satarkən.

Aşiq sazın çalarkən,
Məşuq gül qoxlayarkən,
Suflyor rol fısıldarkən,
Sərxoş içki içərkən.

Kimi soyunub böyüyür,
Kimi geyinib böyüyür,
İnsan övladı özündən razıdır,
Qayda budur, nə deməli?

Hamı bir şeydə üstün,
Yaxşı, qəbuldur, oldu!
Ancaq bir də bunların,
İşi mənə düşəndə.

Simaları görünür
Bütün fərqlər silinir,
Nazdı, forsdu yoxa çıxır,
Burda hamı bir olur.

Arlısı, arsızı,
Oğrusu, qulduru,

Kirlisi, təmizi,
Sirlisi, sirsizi.

Xoşsifəti, bədsifəti,
Tüklüsü, tüksüzü,
Nəcabətlişi, soysuzu,
Uzunu, qıyası.

Bitlisi, bitsizi,
İpləməsi, ağıllısı,
Dənlisi, dənsizi
Donlusu, donsuzu.

Fağır, məşhuru,
Varlısı, çulsuzu,
Pullusu, pulsuzu,
Avarası, abırlısı.

Ətlisi, gonbulu,
Allısı, güllüsü,
Milletçisi, komunisti,
Təmizi, pintisi.

Elə bax bütün bunların,
İşi mənə düşəndə,
Bütün fərqlər silinir,
Nazdı, forsdu yoxa çıxır,
Burda hamı bir olur.

Arıq polis: Heç kəs yoxdu. Gəl, bir az söhbət eləyək.

(Gonbul polis qalxır. Şərif arxalarınca baxır. Heç bir məna verə bilmir. Zaldan gedirlər. Rüstəm sağ tərəfdən gəlir. Sabunu köpüklədərək əlini yuyur).

Hidayət (Girir): “Yeni həyat” nanəli konfet, meyvəli saqqız var. Amerikan saqqızı (Rüstəmi görən kimi susur).

Niyazi: Essənin oğlu Musa necə oldu, Rüstəm qağa?

Rüstəm: Bilmirəm. Deyəsən, bıçağın üstünə yığılıb, yaralanıb. (Əlindəki köpüyü

üfürür). Parıldat görüm bir bunları. (Ayağını Astava uzadır).

Nuru: *(Həvəslə şotkalayır. Sakitcə tamaşaçılara).*

Buna da Çaqqal Rüstəm deyərler ha. Yuxarı məhəllədəkilərin başına bələdi. *(O tərəfdən Təkə Kazım və Kürd Səbri gəlir. Fikirliyərlər. Dődük də onların ardınca gəlir. Nuru, üzünü tamaşaçılara tutaraq, astaca).* Bunların da qıvrımsaç Təkə Kazım bazarın pəzəvəngidir. Keçirdiyi çiçəkdən sonra çopur qalan Kürd Səbri o biri məhəllənin üz qarasıdır. *(Dödüyə tərəf baxır).* Dödüyü adam saymaq olmaz. Bunların ağzına baxır.

(Üçü də genələ-genələ, bığlarını bura-bura gələrək səhnənin qarşısında dayanırlar).

Nolub axı, bu nə səs-küydü?
Bizə də deyərler məhəllənin ağası,
Halbuki hamıdan tez gəlmişik,
Pul sərf etmişik, kefirmiz də kökdü,
Xəzinənin torpağını
hissə-hissə satmışıq,
Üç-beş dənə damı tikib,
Ona-buna kirələmişik,
Nolub axı, bu nə səs-küydü?
Hər yerdə belə deyil qaydayla, qanun?

Beş-üç axmaq qalıb,
Bizdən xəbərsiz ev tikib,
Pah! Əlbəttə sökərik.

İki min filan sus payı da vermişik,
Verməsə də ana-bacısın söyərik,
Alınmasa, bələdiyyəni götürərik,
Gördük ki yox, bir-bir bıçaqlayıraq,
Aradabir çayxanada qumar oynamışıq,
Xərac alan təkə bizik dünyada?
Elə, beləcə də günü gün edərik,
Nolub axı, bu nə səs-küydü?

Hər yerdə belə deyil qaydayla, qanun?
(Çevrilib arxaya baxırlar. O birilə dağılışıb. Səs-küyün səngidiyini göstərən üz ifadələri).

Qəzet satan bir uşağın səsi
(Bayırdan): Əfvdən yazırlar, əfvə düşən məhbuslardan yazırlar.

(Üç igid tez çölə çıxır).

Hidayət: Tez də iyə gəldilər.

Zilha: Nə iyi?

Hidayət: Əli qağa bu gün buraxılırmı bəs?

Zilha: Buraxılır?

Nuru: Eh, hər zülmətin bir işığı var. *(Onlara baxaraq)* Səsləri batacaq axı, heç istəyərlər?

Zilha: Deməli, buraxılır...

Nuru: Əlbəttə.

Təməl *(Niyaziyə):* Kefi pozuldu Zilha bacının.

Niyazi: Bəxti yoxdu yazıq qızın.

Arıq polis: Niyə bəxti yoxdu ki? Başa düşmədim.

Gonbul polis: Adam gerek Allahına şükür eləsin. Allah bətərini verməsin.

Zilha: Onlar elə hesab eləsin *(Tamaşaçılara).* Bəxt.. hıh. Bəxtimə rast gəlsəm – ikiəlli yapışacam boğazından qaldırıb çırpacam yerə...

Nəyim əskikdi sizdən?

Belə keçəcək ömrüm?
Bəsdi taleyin oyunu,
Bəs, mən yazıq deyiləm?
Zibillikdə solan güləm.

Nəyim əskik sizlərdən
Keçələm, yoxsa çopur?
Çoxunuzdan incə belim
Hamınızdan zirəyəm.

Şahzadə qalib söz altda,
Bu tərəfdən çıxıb gəlsə,
Taxtını-tacını atsa,
Məni dəli kimi sevsə.

Qaf dağının arxasında,
Fil sümüyü sarayda,
Toy-düynlə gəlin getsəm,
Zər-zibalı donlar geysəm.

Lap uşaqdır mənim yaşım,
Yaşamağa, eşqə acam,
Nolar axı, məni alın,
Xilas edin zibillikdən,
Xilas edin...
(*Gedir*).

Nuru: Asan deyil e, bəy. Vuran sevdidi, vurulan da özçə dayısı.

Arıq polis: Nə deyir axı bu?

Gonbul polis: Daxmalardakı məşhur cinayətlərdəndi. Dörd il əvvəl baş verib.

Arıq polis: O vaxtlar mən burda yox idim.

Hidayət: Kəşanlı Əlinin də adını eşitməmişən?

Arıq polis: Kəşanlı Əli kimdi?

Nuru: Ayıb deyil, qağa?

Təməl: Əlinin adını eşitməyən qalıb ölkədə?

Niyazi: Bu Çamır Ehsan, adı kimi də nataraz idi, bəy. Asdığı asırdı, kəsdiyini kəsirdi. Hələ bir qız-gəlinə də ilişir. Bu hərəkətlər də Əlini bezdirib.

Nuru: Yox əşşi, deyirdilər Zilhaya görədi o. Əli qızı almaq istəyirdi. Ehsan da dayısıdı axı, vermədi.

Təməl: Babalı boynuna, deyirlər öz bacısı qızına da sataşıb.

Arıq polis: Yəni belə şorgözdü bu?

Niyazi: Betərdi, bəy, lap betərdi.

Şərif: Uzun sözün kəsəsi, Çamır Ehsan o gediş gedəndi.

Arıq polis: Nəylə vurub?

Gonbul polis: Vallah, yadımdan çıxıb.

Nuru: Ayıb deyil, qağa?

Təməl: Cümlə-cahan bilir e bunu. Qundaqdakı körpələr də bilir.

Niyazi: Əli, mərifətli uşaqdı. Böyük-kiçik yeri biləndi. Ancaq deyir ki, məndən sənə nəsihət, ya hamıdan əl çəksin, ya da əlimi qanına bulayacam.

Arıq polis: Əli?

Niyazi, Nuru, Hidayət, Təməl: Hə də, Əli!

Nuru: Çamır da təzə ot görmüş eşşək kimi gic-gic bunun sifətinə hırıldayıb.

Təməl: “Nə tez böyüyüb mənə əmr-filan verirsən, Qurşunçu Həsibənin sidikli oğlu Əli” – deyib.

Arıq Polis: Əliyə?

Niyazi, Nuru, Hidayət, Təməl: Hə də, Əliyə

Təməl: Qulaq as da hələ bir. Sonra da, “Haydı, oğul bala, get məhəllədə çarxını diyirlət” – deyərək bir də yanağından bir çimdik qoparıb.

Arıq Polis: Əlinin?

Niyazi, Nuru, Hidayət, Təməl: Hə də, Əlinin.

Niyazi: Dedim axı, əcəli çatıbmış. Axmaqdı da.

Nuru: Mərifətə bax ha Əlidə. Yenə də əl qaldırmayıb. Üç gün sonra fərmanını yazıb.

Arıq polis: Üç gün sonra?

Nuru: O qədər vaxt keçmədi, bəy. İkinci günün axşamı. Tələ qurur Əli qağaya. Çayxanadan qayıdanda.

Təməl: Arxadan alçaqcasına üç dəfə atəş açır.

Hidayət: Dan.. dan... dan...

Arıq polis: Getdi yazıq uşaq.

Nuru: Ayıb deyil, qağa?

Təməl: Əliyə güllə batar?

Arıq polis: Niyə axı?

Hidayət: Caduludu axı.

Arıq polis: Cadu nədu?

Nuru: Əməlli-başlı cadu da. Anası Qurşunçu Həsibə bacı dindar arvad idi. Məhəllədəkilərə cadu yazardı, çıldağ eləyərdi; Əli doğulanda da oxuyub üfləyib. O vaxt, bu vaxtdı Əliyə güllə dəymir, bıçağ da batmır...

(*Nəşəylə siqarı qarışdırın Düdük başını qaldırır, onlara tərəf baxır.*)

Gonbul polis: Söhbətdir də.

Arıq Polis: Dayan e, maraqlı gəldi. Çamır Ehsan tətiiyi basır, üç dəfə atəş açır, bəs sonra?

Niyazi: Əli çevrilir.

Nuru: “Daha məndə günah yoxdur, qardaş” – deyir.

Təməl: Balaca Bursa bıçağını götürdüyü kimi...

Niyazi: Elə ordaca da soxub.

Arıq polis (Heyran-heyran): Halaldı. (*Gonbul polisin tərs- tərs baxdığını görərek tez özünü yığışdırır.*) Şeydi, yəni deyəcəkdim ki, “kişi adam imiş”.

Nuru: Nə deyirsən, ay qağa? Qandal vurulan gün gerek görəydiz, bəy. Ay Allah, yadındadı, Şərif bacı?

Şərif (Bayaqdan təmizlik edir. Eşitmir): Unitaz bunların hansı gününə yaraşır axı? Yənə də heyvanın biri ayaqqabıları ilə taxtanın üstünə dırmaşıb.

Nuru: Necə dəhşətli gün idi o gün. Pəncərələrdən baxan qız-gəlin ağlaşırdı.

Niyazi: Əlində qandal. İki tərəfdə polis...

Təməl: Elə gedirdi ki, elə bil, bu dəqiqə yer-göy silkələnəcək.

Nuru: Eh, yaraşlıqlı, igid Əli...

Təməl: Yazıq anası bu günlərini görə bilmədi.

Düdük (Olduğu yerdən yana tərəf çevrilib Arıq polisə): Boş söhbətdi bunlar,

bəy. Hamısı yalandı. Ağ yalandı. Çamırı Əli yox, manyak Cəfər vurdu.

Nuru (Lağ edərək): Əşşi, yox (*Arıq polisə*). Yalandı, qağa, bunlar Kəşanlının şan-şöhrətinin paxıllığını çəkir.

Təməl: Axmaq! Adı tarixə düşüb onun. Dastanı da var.

Düdük: Siz elə hesab eləyin.

Gonbul polis: Əli vurmasa, doqquz il alardı?

Nuru (Yerindən qalxaraq Düdüyü itələyir. Gonbul Polis davadan çox ayaqqabısının boyanmağının yarımçıq qalmasına qəzəblənir): Rədd ol burdan, heyvan. Başın xarabdı deyəsən.

Düdük: Nə istəyirsən e?

Nuru: Bu saat salacam ayağımın altına.

Düdük: Yavaş görüm. Kimi salırsan ayağının altına?

Nuru: Səni xəşil eləyəyəm, sözün var?

Düdük (Ayağını çəkərək): Gəl görüm hələ bir, bu dəqiqə bıçağı soxaram.

Gonbul polis (Düdüyün biləyini burur, bıçaq yerə düşür): Neynəyəcəksən? Soxa bildin?

Düdük: Heç, qağa, aaaaa alma soyacaqdım.

Nuru: Mən qoymaram Əliyə kimsə söz desin.

Gonbul polis (Nurunu itələyir. Düdüyü də çiyinindən tutaraq bayıra çıxarmaq istəyir): Haydı get, sən də işinlə məşğul ol.

Düdük (Gedərəkən): Çamırın adamları and içiblər. Əlini elə buraxıldığı gün qorapalana döndərəcəklər.

Təməl: Kim eləyir? Kimi eləyir? Əliyə bütün Sinəkli qalxan olar. Heç kim tükünə də toxuna bilməz. Nə danışırsan sən?

Dərviş (Narahat halda içəri girir): Siz burda yatın, məhbuslar buraxılıb, ay camaat. Əli ağanı həbsxanadan gətirirlər.

Nuru (*Hövlək*): Nə danışırsan?..
(*Gonbul polis, ayaqqabılarında karton, yerində qalır. Sol tərəfdən bir dəstə qadın və qoca gəlir. Qadınların arasında körpəsi olanlar da var*).

Lütfiyyə: Qarşılayanlar qayıtmayıb?

Təməl: Odur e, görünürlər.

Şərif: Mən də deyirəm bunlar niyə döyüküb durub.

Gonbul polis: Neynəmək olar? Qeydiyyat aparacağıq da.

İKİNCİ ŞƏKİL

Projektor

Hər zülmətin bir işığı var. Əfvə düşən Keşanlı Əlinin həbsxanadan çıxması.

(*Çöldən xor səsi gəlir: "Ya... ya... ya... şa... şa... şa... Əli qağa çox yaşa..." İçəridəkilərin bir hissəsi bayıra yüyürür.*)

Dərviş (*Baxaraq*): İgidə bax e.

Niyazi: Ər oğul ənsəsindən tanınar. Ənsəyə bax, maşallah!

Nuru: Həbsxana ona yaxşı düşüb. Saçını da dibindən qırxdırıb.

Gonbul polis: Yol verin. (*Fit çalır*). Yolu bağlamayın.

(*Əlini camaat çiyinlərində içəri gətirir. Jurnalist əlində fotoaparət arxaya tərəf gedir. Aparatın işığını yandırır şəkil çəkir.*)

Şərif: Xoş gəlmisən.

Əli: Xoş gördük, Şərif bacı.

Təməl: Eşitmişəm həbsxanada hörmətin-filan da var imiş, Əli qağa.

Əli: Eh, hörmətsizlik eləmədilər, sağ olsunlar.

Nuru: Həbsxana müdirini döyəndə, qəzetlərdə şəklən çıxmışdı, lap fəxr elədik.

Əli: Siz necəsiz bəs?

Hafizə: Sağ ol, Çamır Ehsanı rədd

elədin. Səndən sonra dəstə-dəstə it-tula yığışdı başımıza, oğul.

Dərviş: Qoyun nəfəs alsın da uşaq.

Təməl: Günümüzü göy əskiyə tutublar.

Əli: Tuta bilməzlər.

Niyazi: Bayaq polis də dedi. Daxmalarımızı birdəfəlik sökəcəklər.

Əli: Sökə bilməzlər.

Lütfiyyə: Bu, ağaların da acgözlüyüdü. Sus payını iki dəfə çox alacaqlar.

Əli: Ala bilməzlər.

Niyazi: Ehsanın dəstəsi, sənin haqqında – vədəsi çatıb, özünü yığışdırsın – deyiblər; guya yaxın günlərdə səni vuracaqlar.

Əli: Vura bilməzlər.

Gonbul polis: Dağılışın. Denən dağılışsınlar. Yolu kəsirlər (*Fit çalır*). Bu saat protokol yazacam. Söz başa düşmürsünüz siz?

Ariq polis: Tez dağılışın.

(*Gonbul və Ariq polis, camaatı itələyə-itələyə dağıtmağa çalışırlar. Səhnədə Əli, Nuru, Dərviş, Təməl, Hafizə qalır.*)

Ariq polis (*Gonbula*): Sağ-salamat.

Gonbul polis (*Əliyə*): Allah bir də göstərməsin, ay Əli.

Əli: Sağ ol!

Gonbul polis: Sən desən, bəlkə dağılışarlar. Sənə qulaq asacaqlar.

Bizə də problem yaranmasın.

Əli: Bura kimi əziyyət çəkib gəlmisiniz. Hamıya salam deyən (*Fit çalınır*). Bu gün işini-gücünü bir tərəfə qoyub gələn şoferlərə də salamımı çatdırın (*Əsəbi*). Dağılışın, ayə!

Nuru: Denən öl, ölək!

(*Camaat qısa müddətdə dağılışıp. Səhnədə Əli, Nuru, Dərviş, Təməl, Niyazi, Hafizə qalır.*)

Niyazi (*Dərvişə*): Danışdınız kənd muxtarı söhbətini?

Əli: Dərviş dayı görməyə gələndə, ucundan-qulağından danışmışdı.

Dərviş: Qalan şey mənlikdi.

Əli: Vəziyyətdən xəbəriniz var?

Niyazi: Hafizə yuxarı məhəlləni gözəndən keçirib.

Nuru: Hidayətə də aşağı məhəlləyə baxdırdıq.

Dərviş: Aşağı məhəllədən bir az səs toplayacağıq.

Nuru: Bazar meydanı tərəfdən narahat olma. Alverçilər sənəin tərəfindədi.

Hafizə: Qadın tayfasını bilirsən də. Onlar da sənəin tərəfindədir.

Əli: Zilha da?

Dərviş: Əşi, yadından çıxar Zilhanı.

Əli (Narahat): Çıxıb gedib?

Təməl: Burdadı. Şərif bacıgilin ayaqyolusunda işləyir.

Əli: Bəs niyə gözə dəymir?

Şərif: Bir az xəstələnib.

Əli: Hələ də kin saxlayır?

Şərif: Dayısını öldürmüşən. Boynunu qucaqlayası deyil ki.

Təməl: Unut, qağa.

Dərviş: Yada salmayaq bunu.

Niyazi: Təkə Kazım namizədliyini verib.

Təməl: Kürd Səbri ilə Çaqqal Rüstəm də namizəddi.

Əli: Belə yaxşıdı. Səs paylanar.

Dərviş: Ancaq bütün narahatçılığımız yuxarı məhəllə ilə bağlıdı.

(Düdük yaxınlaşıb pusaraq qulaq asır).

Təməl: Yəqin, sivaslıların hamısı Çaqqal Rüstəmə səs verər.

Əli: Zilha da?

Nuru: O da sivaslıdı da, qağa.

Əli: Ancaq ona görə? *(Sakitliyi görərək).* Deməli, belə-ə-ə-ə *(Ah çəkir).*

Dərviş: Yada salma Zilhanı.

Təməl: Deyirlər, yuxarı məhəllədəki muzdlular da Təkə Kazıma söz veriblər.

Nuru: Təbliğatı gücləndirmək lazımdı.

Dərviş (Barmaqlarını bir-birinə sürterek pul işarəsi göstərir): Ondan yaxşı yollar da var.

Niyazi: Dediyni hardan tapacağıq?

Dərviş: Tacirlərdən sələmlə pul alarıq, seçkiləri keçən kimi də faizi ilə ödəyərək. *(Jurnalist yaxınlaşır).*

Jurnalist: İndidən seçki məsələsi?

Əli (Ətrafdakılara baxaraq): Bu kimdi çömçə kimi burnunu hər yerə soxur?

Jurnalist: Bir dəqiqə...

Əli: Kəs səsini... Buna bax ha, hələ də danışır.

Jurnalist: Başa düşmədim, bəy.

Əli: Yığışdır özünü, bəy atandı.

Nuru: Qağa, qurban olum. Bəy jurnalistdi, seçkidən əvvəl yaxşı dolanmaq lazımdı.

Jurnalist: Ayağınız nə vaxt şikəst olub Əli bəy?

Əli (Fikirlə): Uşaq olanda tutdan yıxılmışdım *(Fikirdən ayılır).* Həəə, ayağım... Köhnə hadisədir. Çox pis davaydı.

Düdük: Bəs caduluydu?

Nuru: Anası topuğundan tutub cadulayıb da. Bircə ordan güllə dəyə bilər.

Niyazi: Buna bax ha, yenə də gəldi bədnıyabət. *(Düdüyün üstünə yeriyir, Düdüksə qaçır).*

Jurnalist: Bir dəqiqə. Həyatla bağlı nə fikirləşirsiniz?

Əli: Həyatda ya qoyun olub bıçağın ağzına tərəf getməlisən, ya da güclü olub əzməlisən. Orta mövqə mümkün deyil.

Jurnalist: Çamırın adamları qısa almaq istəyir. Qorxmursunuz?

Əli: Allahın verdiyi canı, qula verən sifət var məndə?

Jurnalist: Kəndin muxtarı seçiləndə neynəyəcəksiniz?

Əli (Şübhəli-şübhəli): Sənə nə var?

Nuru (*Göz-qaş edərək*): Qağa.

Əli: Deyim o birilər də öyrənsin? Deyərsən ki, planlı inkişaf-filan yaradacaq. Biz söz vermirik, iş görürük, di itil burdan.

Jurnalist: Bu həyatda iki qolun gücünə inanmalısan.

Əli: Bu həyatda ilk öz qolunun gücünə inanmalısan.

Jurnalist: Sonra?

Əli: Vay axmaq! Yenə də qolunun gücünə inanmalısan.

(Pul xırdalayan maşına yaxınlaşır, yumruğu ilə vurur. Maşının deşiyindən çoxlu qəpik səpələnir.)

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Projektor

Namizədlər hərə özünə xas vədlərlə seçkiyə qoşulur. Görək indi nələr olacaq.

Dekorasiya

Daxmaların olduğu məhəllədəki meydan. Çayxananın qarşısı. Camaat yığışib.

Nuru (*Bir stulun üstünə çıxıb*): Ay camaat, mənə qulaq asın! (*Hidayət*) Sən də tində polisə göz-qulaq ol. (*Hidayət gedir*).

Düdük: Fətva-filan verəcəksən?

1-ci daxmanın sahibi: Bu gün təbliğata qadağa qoyublar.

Nuru: Ay camaat, sakit olun! Əzbərlədiklərim yadımdan çıxacaq. Adə, bu gün kənd muxtarı seçkilərində səsinizi kimə verəcəksiz?

1-ci daxmanın sahibi: Sənə nə var axı kimə verəcəyik? Kimə istəsək verərik.

2-ci daxmanın sahibi: Vəkilimiz-zadsan?

1-ci daxmanın sahibi: Bizi məcbur-filan edə bilməzsiz.

2-ci daxmanın sahibi: Biz bilirik səsimizi kimə verəcəyik.

Düdük: Adə, düş ordan aşağı.

Nuru: Namizədlər kimdi axı? Say görək. Təkə Kazım, Çaqqal Rüstəm, Kürd Səbri.

1-ci daxmanın sahibi: Kürd Səbri Çaqqal Rüstəmin xeyrinə namizədliyini geri götürüb.

Dərviş: Deməli, ortaq işləyəcəklər də.

Nuru: Binamuslar! Nəysə. Deməli, indi Təkə və Çaqqala qarşı adlı-sanlı Kəşanlı Əli qalır namizəd kimi hə? (*Camaat əliylə başa salır ki, alqışlasınlar.*)

Xor: Var olsun Kəşanlı!

Yuxarı Məhəllə Xoru: UUUUU...

Nuru: Heç yazıb oxumağı da bacarmır, zır kəndçidən kənd muxtarı seçmək harda görünüb axı?

1-ci daxmanın sahibi: Əl iziylə görər də işləri.

2-ci daxmanın sahibi: Bəs axı, möhür nə üçündür?

Nuru: Çaqqal Rüstəmə gələndə işə əyyaşın yekəsidi. Bir də rüşvətxordu. Gözünə girsin onun, boğazında qalsın.

Düdük (*Arıq polisi tutub gətirir*): Burda görünmədən dayan bax, qağa! Namizədləri təhqir edir. Təbliğat aparır, protokol tərtib etmək lazımdır.

Nuru (*Başə düşür ki, tələ qurulub*): Həə, harda qalmışdım. Təkə Kazım fəraridir, bisavaddır, Çaqqal Rüstəm əyyaşdır, rüşvətxordu, ikisi də haramzadadı kimi cümlələr qurmaq heç ağılıma da gəlmir. O ki qaldı, bu gün təbliğata da qadağa var. Belə şeylərə də cəhd eləməyin. İstədiyinizi seçin. Biz həmişə yoldaş. Polis də bizim qardaşımızdır. Elə deyil, qardaş? Ürəyinizdəki vətən

sevgisinə üzümü tutub deyirəm. Fikir verin, gözüm doldu. Səsim titrəyir. Gəlin, himn oxuyaq. Var olsun bütün namizədlər, var olsun millət...

Arıq Polis (*Düdüyə*): Söhbətə axıra kimi qulaq as da, qardaş. Yarımçıq qulaq asıb, məni də narahat elədin. (*Uzaqlaşır*).

Nuru (*Qorxub, tərini silir*): Qardaş, siyasətçi olmaq nə çətin iş imiş!

Şərif: Hə, bunu axırda başa düşdün?

Təməl: Gicbəsər, söyməkdən Əlini tərifləməyə vaxt tapmadın.

Dərviş: Əşşi, vecinə alma. İkisi də bir bezin qırağıdı.

Təməl: Əlidən danışın, Əlini tərifləyin.

Niyazi (*Gəlir*): Vəziyyət necədi?

Dərviş: Aşağı məhəllədəkilərə bir az pul verdik.

Nuru: Biz də yuxarı məhəllədəki yekəbaşların çoxusunu cüt-cüt yazdırmışdıq.

Niyazi: Neynəmisiz, adə?! Təke Kazıma səslər cüt-cüt gedəcək e.

Nuru: Yaxşısı da.

Niyazi: Bunun nəyi yaxşısı axı?

Nuru: Başını işlət, məsələnin üstü açılarda, Təkənin öz xeyrinə nömrə işlətdiyi ortaya çıxacaq. Yuxarı məhəllədəki qutulardan çıxan səslər təxirə salınacaq, sayılmayacaq.

Niyazi: Deputat olası adamsan e, Astav.

Nuru: Bu taktikanı Əli qağa başa salıb, həbsxanada boş yerə ömrünü çürütməyib ki.

Hidayət: Dərviş dayı danışır. Dərviş dayı danışır.

Dərviş (*Öskürərək boğazını arıtlayır. Polisin getdiyi tərəfə baxır, stulun üstünə dırmaşır.*): Əli ilə bağlı nə danışım axı? Onun haqqında tarix danışılıb. Dastanı da var, əzbər bilirik.

Xor: Yaşa, var ol!

Dərviş: Belə igid neçə əsrdən bir yetişir axı?

Xor: Yetişməz..

Dərviş: Sinəklini Çamır Ehsan kimi murdardan Təkə xilas elədi, yoxsa Çaqqal? Ya Kəşanlı Əli?

Xor: Əli xilas elədi.

Şərif: Ox yaydan çıxıb, söz kar eləmir bunlara.

Dərviş: Sinekli Sinekli olandan bəri doqquz il kim türmədə yatıb?

Xor: Yatmayıb.

Dərviş: Bu günə kimi kimin arvadına, qızına pis gözlə baxıb?..

Xor: Heç kəsini.

Dərviş: Nə vaxt harama əl uzadıb?

Xor: Heç vaxt.

Dərviş: Yiyəsi olmadığına görə Sinekliyə hərə bir barmaq eləyəndə bir başbilən lazımdı, ya yox?

Xor: Lazımdı.

Dərviş: Elədirsə, hamınızın yaşaran gözlərindən öpürəm. Gözünüz aydın, a dostlar. (*Asqırır*). Elə o adamı da tapmışdıq.

Xor: Tapmışdıq...

Dərviş (*Asqırır, dəsmal axtarır*): Dəsmalı da evdə qoymuşam. Uf... zəhirmara qalasan ha...

Xor (*Coşaraq*): Zəhirmara qalasan ha...

Dərviş: Adə, bunu sizə demədim e. Öz-özümə danışırım.

Xor: Özünə dedin.

Dərviş: Kəsin səsinizi, çıxış qurtardı.

Xor: Çıxış qurtardı.

Şərif: Xalq çoxub. Daha sakitləşdirə bilməzsən.

Xor: Sakitləşdirə bilməzsən.

Təməl: Əli qağa gəlir. Əli qağa gəlir.

Yuxarı məhəllənin xoru: U-U-U...

Xor: Gəlir. İgid gəlir, yol verin, igid gəlir.

Yuxarı məhəllənin xoru: Yaltaqlar, yaltaqlar, yaltaqlar...

Ağsaqqalların xoru: Ya Əli, ya Əli..
(*Mərsiyəçilər kimi başlarını sağa-sola yelləyərək*). Ya Həsən, ya Hüseyin, Ya Həsən, ya Hüseyin...

Nuru: Kəsin səsinizi, elə biləcəklər məhərrəmlik ayini keçiririk. Protokol yazacaqlar...

Təməl: Keşanlı Əlini istəyirik. Keşanlı danışsın.

Xor: Keşanlıni istəyirik. Keşanlı danışsın.

(*Azarkeşləri çıxış etsin deyə təkid edirlər. Əli qabağındakı stulun üstünə dırmaşır*).

Əli: Əziz Sinəkli camaatı!

Xor (Alqışlar): Var ol!

Əli: Əziz seçicilər!

Xor (Alqışlar): Var ol!

Əli: Əziz həmyerlilərim!

Xor (Alqışlar): Var ol!

Yuxarı məhəllənin xoru: Yaltaqlar, yaltaqlar. Oh, oh, güm, güm.

Əli: (*Onlara tərəf, coşaraq*): Kəsin səsinizi. (*Birdən hamı qorxur. Əli əsəbiliyi ilə təzad təşkil edəcək şəkildə, yumşaqılıqla*). Əziz həmyerlilərim, cümə namazında idim. Ona görə bir az gecikdim. Böyüklü-küçüklü hamınızı öpürəm... (*Təməl, "sözdə mənaya bax haa..." deyirmiş kimi jest edir*).

Niyazi (Tamaşaçılara): Türmədə beş dəfə namazını qılıb. Din əhli Əlini boşuna dəstəkləmir e.

Əli (Davam edərək): Bu gün, bütün Sinəkli yiyəsiz mal kimi ortalıqda qalıb. Daxmalarınızı sökəcəklər, niyə? Çünki hər gün dava-dalaşdı. Burda birlik yoxdu, ay camaat. Birlik olmayan yerdə heç dirlik də olmaz.

Xor: Harda birlik, orda dirilik. Harda birlik, orda dirilik.

Yuxarı məhəllənin xoru: Harda çoxluq, orda yoxluq. Harda çoxluq, orda yoxluq...

Əli: Məsələn, götürək elə saman çöpünü (*Çöpü qırır*). Bir çöpü hər uşaq qıra bilər. (*Bir dəstə çöpü götürərək qırmağa çalışır*). Ancaq yüz dənə, min dənə, on yüz min dənə saman çöpü bir yerə yığılsa... gücün çatırsa, qır görüm! Vallah, mən uzun danışa bilmirəm. Nə demək istədiyimi başa düşün də.

Təməl: Bundan güclü söz olar?

Hafizə: Nə deməkdə? Hər şey ortadadı da.

Əli: Mən bu dünyaya bir dəfə gəlmişəm, qardaş, Altı həşəratı da cəhənnəmə göndərməsəm, anamdan əmndiyim süd gərək mənə haram olsun.

Təməl: Artıq kişi sözünü yeridə bilir ha.

Əli: Hamı burdadı. Mənim qeyrətim, namusumla bağlı nəse sözü olan varsa, buyursun desin.

Zilha (Camaatı yara-yara çıxır): Mənim deyəsi bir-iki kəlmə sözüm var.

Bu insan qatilin yekəsidir. Hamınız bilirsiniz... Qatili kənd muxtarı seçəcəksiz?..

Əli: Sən bunu mənə...

Zilha: Yalan deyirəm? Qatil deyilsən?

Əli: (*Kədərələnir*). Daha mən nə deyim? Mərifətinə sözüm yoxdur. Bir dəfə "xoş gəlmisən" deməmişəm. Qatil də deyirsən?

Niyazi: Niyə əlini qana bulaşdırdı? Sənin, mənim namus, qeyrətimizə görə...

Zilha: Mən namusumu da, qeyrətimi də özüm qoruyaram.

2-ci daxmanın sahibi: Düzdü. Çamırı vurdu.

Zilha: İnşallah, Allah da bunu qaldırıb yerə çıxıpar. Görüm elə bunu, cavanlığına doymadan köçsün. Allah min dəfə cəzasını versin. Tfu! (*Tüpürüb gedir. Əli bilmir neynəsin. Dərviş onu qolundan tutaraq sakitləşdirir.*)

Təməl: Sinəklinin qeyrətini çəkdiyinchün doqquz il türmədə yat, sonra...

Düdük: Hansı doqquz il. Dörd il yatdı. Beşi əfvə düşdü... Nə danışır bu?

(*Təməl, Düdüyə tək atır. İki tərəf bir-biri ilə dalaşır. Polislər qaça-qaça gəlir və ayırırlar.*)

Rüstəm (Gələrek): Bir dəqiqə. Mənim də bununla bağlı sözüm var...

Nuru (Gonbul polisə): Bax, təbliğat eləyir e.

Gonbul polis: Heç nə deyə bilməzsiz. Protokol tərtib eləyəm.

Rüstəm: Qaydayla bağlı danışacam.

Yuxarı məhəllənin xoru: Qaydayla bağlı. Qaydayla bağlı..

Rüstəm: Bundan namizəd olmaz. Çünki əsrar qaçaqçısıdı. (*Camaat heyretlənir, narahatçılıq keçirir.*) Heybəsində (*Düdük başı ilə təsdiqləyir.*) axtarış keçirsəniz, sübut olacaq...

Gonbul polis (Tez çayxanaya girir.): Nə danışırısan?

(*Arıq polis də təşvişlidir. Axtarışa başlayır.*)

Gonbul polis: Burda heç nə yoxdu..

Rüstəm (Düdüyə): Adə, harda gizlətmisən?

Düdük: Alta baxın. Çek zənbilinin altına.

Gonbul polis (Nəsə tapır): Burda kitab var.

Əli: Kitab?

Nuru: Hə, kitab, qağa. Hədislər. Hər axşam yatmamışdan qabaq oxuyursan ha (*Polislərə göz vurur.*) Bir də mənim sözüm var, ay camaat. Madam axtarışa başlamısınız. Bir də bu Çaqqalın üst-başını axtarın, xahiş eləyirəm...

Rüstəm: Nə dəxli axı.

Nuru: Görürsən, gün də batdı.

Rüstəm: Axtarın, axtarın. Soğan yeməmişəm ki, içim də göynəsin. Pah.

(*Gonbul polis axtarışa başlayır. Çaqqalın qıdığı gəlir.*) Ora əl vurma, qıdığım gəlir.

Dərviş (Nuruya): Adə, harda gizlətmisən?

Nuru: Kəmərinə açın, görüm.

Gonbul polis: (*Arıq polislə birlikdə Çaqqalı fırlada-fırlada kəmərinə açirlar; yerə balaca bir bükülü düşür.*) Bu nədir?

Xor: Aaa..

Təməl: Xalisindəndi, əsl ot...

Gonbul polis: Nə?

Təməl: Yəni sarı qız.

Gonbul polis: Başa düşmədim.

Hidayət: (*Yanına yaxınlaşır.*) Duman qağa. Duman qağa. Nəşə. Yalan.. şər...

Düdük: Kimsə bizim qoyduğumuz nəşəni tapıb sənə kəmərinin altına qoyub...

Hafizə: Elə özü etiraf elədi. Ağziyla dedi, binamuslar.

Gonbul polis: Gedək bunu şöbədə aydınlaşdırmaq...

(*Çaqqal etiraz edə-edə, Düdük də hiylənin üstünü açdığına görə peşman olmuş halda iki polisin əhatəsində gedirlər.*)

Nuru (Tamaşaçılara): Hiylə işlətdi, biz udduq. Qabağındakı imansız olanda, sən də dinsiz olmalısən... (*Daxmalara tərəf çevrilərək*) Camaat, Çaqqal Rüstəm də beləliklə namizədlərdən uzaqlaşdırılıb. Gedin bunu bütün məhəlləyə xəbər verin.

Əli: Xoşum gəldi bu nömrədən Astav (*Özünü yığışdıraraq*). Biz yenə doğru yoldan uzaqlaşmayaq, əziz din qardaşlarımız.

Niyazi: İndi bircə rəqibimiz qalıb o da Təkə Kazım...

Təməl: Yuxarı məhəllədəkilər səsini ona versə, işimiz var də...

Arıq polis (Gəlir): Yuxarı məhəllədə saxtalaşdırma aşkarlanıb.

Kişi xoru (Bir-birlərinə): Saxtalaşdırma aşkarlanıb.

Qadın xoru: Vay, murdarlar...

Arıq polis: Təkrar səs veriblər.

Kişi xoru: Təkrar səs veriblər.

Arıq polis: Həmişə edilən şeydi.

Qadın xoru: Axxx, hiyləgərlər...

Təkə Kazım (*Təngənəfəs, qaça- qaça gəlir*): Bunların işidir. Yuxarı məhəllə bütün səsini mənə verib. Niyə barmaq eləyim, bəy? Vallah-billah, bunların hoqqasıdı...

Arıq polis: Bunu seçki komissiyasında danışsınlar.

Kazım: Sənə qurban olum. Danışsınlar görək....

Təməl: Hesab elə ki, bu məsələ də həll olunub.

Nuru: Sağ olsun Kəşanlı Əli.

Xor: Uğur olsun!

“Artıq müdirimiz də var” mahnısı

Xor:

Artıq müdirimiz də var,
Hər xatadan sovuşdurur.

Nuru:

Müdirin varsa, get yat,
Könlün xoş, beynin rahat,
Dərdin varsa, düşünmə,
Fikirləşmə, get, kef çək...

Müdür sənin uğurun,
O, yoxdan var edəcək...
Ona müdir deyərler –
Süni gübrələr kimi,
Məhsul da yetişdirər.

Xor:

Artıq müdirimiz də var,
Hər xatadan sovuşdurur.

Nuru:

İnsan xisləti qədim,
Özünə bir büt tapar,
Ta qədimdən belədir,
Özü qurub inar.

Xor:

Artıq müdirimiz də var,
Hər xatadan sovuşdurur.

ŞƏNLİK VƏ RƏQS

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Projektor

*Kəşanlı Əli, daxmalı məhəllənin ağası
və ya tərəqqidən güc doğar.*

Dekorasiya

Eyni.

Təməl: Ay camaat, sakit olaq. Yeni kənd muxtarımız Kəşanlı Əli fəaliyyət proqramını oxuyacaq.

Əyyaş Rasih: Nə vaxt yazıb ki?

Nuru: Dünən gecə katib Dərviş dayı ilə birgə yazıblar.

Düdük: Necə həvəskar imiş ə, bu?

Əli: Adə, kəsin səsinizi.

1-ci daxmanın sahibi: Demokratıyadı. Öz fikrimizi deyə bilmərik?

Təməl: Kəs görüm səsini. Pissifət hələ də danışır e.

Nuru: Demokratiya seçkilər qurtarana kimiydi.

Əli: İstəsəm, heç məsləhət də eləməyəm. Öz bildiyim kimi eləyəyəm. Sizi adam yerinə qoyub oxuyuruq də.

Lütfiyyə: Oxu bala, fikir vermə bunlara.

Əli (*Tualet kağızına etdiyi qeydləri oxumağa başlayır*): Sinəklidə sakitlik rejimi yaradılıb. Buna əngəl törədənlərin yeddi arxa dönəninə başına itin oyununu gətirəcəyik, evi, varı-dövləti yerlə-yeksan ediləcək. Nəyi var, nəyi yox – əlindən alınacaq. Bilin, ağah olun.

Səslər: Düzdü, əla.

1-ci daxmanın sahibi: Hanı, bəs özbaşnalıq yığılırdı?

Xor: O qədər də olsun.

Əli: Sələməçi Təməli mühasib, Katib Dərvişi də hüquq müşaviri təyin eləmişəm...

Səslər: Təbrik edirik... (*Təməl və Dərvişi təbrik edirlər*).

Əli: Hər çayxanada qumardan gələn gəldirdən iki pay mənə, yəni yardım fonduna aiddi. Verməyənin başına itin oyunun açaram, heç kəs hoqqabazlıq eləməsin.

Əyyaş Rasih: Bəs, qumardan alınan pay ləğv olunacaqdı?

(*Təməl gətirib bir şüşə rakını Əyyaş Rasihin qabağına qoyur*).

Xor: O qədər də olsun.

Əli: Mənim çayxanamda fəhlələr, xidmətçilər, taksicilər birliyi yaradılıb. Bundan belə heç kəs mərkəzlə özbaşına iş əlaqələri-filan yarada bilməz. Paltar yumağa, əl-ayaq işlərinə, fabriklərdə-filan fəhləliyə getmək istəyən qadınlar, qızlar adlarını indidən Hafizənin yazdığı siyahıya yazdırsınlar...

2-ci daxmanın sahibi: Bax, qohumlarını necə qoruyur?..

(*Təməl, 2-ci daxmanın sahibinin qabağına bir butulka rakı gətirib qoyur*).

Xor: O qədər də olsun.

Əli: Burda qeydiyyatda olan xidmətçinin ilk ayının gəliri mənə, yəni yardım fonduna aiddir. Bunun əvəzində bütün haqlarını rəsmi qaydada Dərviş qoruyacaq. Yaxşı maaş alması üçün şərait yaradılacaq. Getdiyi evdə qarnı doyacaq və lazım olanda yaxşıca təzminat da almasına kömək də göstəriləcək.

Təməl: Kişi hər şeyi fikirləşib...

Əli: Beşşəhər tərəfdəki taksi və avtobus rəhbərliklərinin sənədləri birbaşa mənim tərəfimdən təsdiqlənəcək. Razılaşmayanın bağırsaqları töküləcək. Bu məsələdə gündə üç yüz kağız söhbəti

var. Heç kəs, heç nə yağmalaya bilməz. Kim xərac versə, o da işləyəcək.

2-ci daxmanın sahibi: Xərac ləğv edildi, var olsun xərac – daha bunun əvvəlkindən fərqi nə oldu?

Xor: O qədər də olsun.

Təməl: Əvvəllər üç nəfər alırdı. İndi bir əldən alacaqlar...

Nuru: Əvvəllər xərac qaydasız idi. İndi qanuniləşdiriblər (*“Baş yoxdu axı binəvalarda” – deyirmiş kimi jest edir*).

Əli: Alt-Sıla tərəfdən gəlib iş axtaranların xərcləri iş tapana kimi mənə aiddi. Ancaq iş tapandan sonra ilk ayın maaşını mənə, yəni yardım fondunun hesabına keçirəcəklər.

Hafizə: Razi, biz razı...

Niyazi: Mümkündü, mümkündü...

Təməl: Əlbəttə.

Nuru: Məmnuniyyətlə.

(*O tərəfdən Ehya Onaran gəlir. Müsəbiyyətlə müşayiət olunur*).

Ehya: Həmişə belədi. Xəta məndən yan keçir.

Təməl: Hanı bəs böyük stansiyanı tikən?

Ehya: Buna görə iki yüz fəhləyə ehtiyac var. Hazır dəstəmizi də yaratmışıq. Elə burdan apararam fəhlələri.

Hafizə: Razi, biz razı...

Nuru: Əlbəttə.

Təməl: Məmnuniyyətlə..

Əli: Niyazi, sən bəyi idarəmə apar. Mən də bir azdan gələcəm. (*Niyazi, Ehyanı çayxanaya tərəf aparır*).

Dərviş: Əlinin uğurunu gördüz, ay camaat? Bismillah deyən kimi iki yüz kasıbın üzünü güldürdü.

Xor: Düzdür.. düzdür. Qədəmləri uğurlu olsun.

Əli: Yumruq olmağın xeyrini görürsünüz də. Harda birlik varsa, orda dirlik də var...

Səkkizinci maddə – Şəxsi ticarətlə məşğul olan bütün tacirlər səyyar satıcı yoldaşlarının işinə heç bir müdaxilə edə bilməyəcək. Onlardan heç kəs xərac-filan ala bilməz...

Xor: Sağ ol, Var ol!..

Əli: Bircə məndən başqa.

1-ci daxmanın sahibi: Elə şey olar?

Xor: Olar, niyə olmur ki..?

Əli: Burda meyarımız insaf olacaq. Hamı xəracı öz cibinə görə verəcək.

Dərviş (Düzəliş edir): Fasonuna görə.

Əli: Maddi vəziyyətinə görə alınacaq.

Bir Səs: Bu nə cür proqramdı axı?..

Əli: Eşitdiniz. Mən bunları eləyəndə sizə arxalanıram, ay camaat. Kənardakılara görə qayda-qanunla iş gördüyümüzü bildirmək üçün səsvermə etməliyik. Etiraz eləmədən bu oxuduğum proqramın lehinə olanlar...

(Əllər qalxır, arxa tərəfdəkilərdən əl qaldırmayanlar da var).

Əli: Deyəsən, yaxşı eşidilmədi axı, *(Kimsə havaya atəş açır)*. Qəbul edənlər...*(Hamı əl qaldırır)*...

Əli: Qəbul etməyənlər *(Kimsə yenə atəş açır. Əl qaldıran olmur)*...

Əli: Səsvermə ilə qəbul edilib. Hörmətinizə görə çox sağ olun...

Nuru: Qardaşlar, bu qardaş indi sizə bir dəne mahnı oxuyacaq. "Bu işin bir hikməti var". Rastda yazılıb..

(Rasih utandığı üçün qaçmaq istəyir. Nuru onu zorla, itələyə-itələyə aparır. Əyyaş Rasih aşa-aşa səhnənin qarşısına gəlir).

Bu işin bir hikməti var

Əyyaş Rasihdi adım,
Mən atama oxşayıram,
Siyasətdən zəhləm gedir,
Elə budur mənim qidam.

Hamı nəyəsə aludə,
Uşaqlar əmziyi sevir,
Böyüklər də vəzifə, iş,
Ac qurdlara sümük at bir,
Amma bundan doymayanlar
Doysun deyər raki içir.

Arxadan bir səs: Əgər bir az ağıln, şüurun varsa iç, gözəl yar sev.

(Rasih dayanaraq qulaq asır. Başını yelləyir. Davam edir).

Kimi mal-mülk qoxusunda,
Kimi idman mərcindədi,
Kimi qadın eşqindədi,
Bu miskinlər təkkəsində,
Hərənin ağzında qəlyan,
Əhli-kefli xuxusunda.

Sən bilərsən ki, bir, iki,
Mən bilərəm ki, on iki,
Boşa deyil ki, bu vədlər,
Bunun da bir hikməti var,
Qoy özünü gic yerinə,
Ki, görməsinlər gerçəyi,
Bax, bu saat mən gedərəm,
Bütün barları gəzərəm,
Yüz dirhəmlik də içərəm,
Hələ bir arvaddan şillə də yeyərəm.

BEŞİNCİ ŞƏKİL Projektor

Əli iki yol arasında qalıb. Bir tərəfdə sevgi, o biri tərəfdə vəzifəsi.

Dekorasiya

Xaraba bir divar. Yan tərəfdə alma və ya armud ağacı. Gecə. Uzaqdan qurbağa səsləri gəlir. Zilha divarın üstünə dırmaşıb, ayaqlarını uzadıb, əlindəki almanı dişləyə-dişləyə yeyir. Əli o biri tərəfdən gəlir. Zilhanı görür. Yaxınlaşmağa qorxur...

Çəkinir. Orda olduğunu bildirmək üçün öskürür, fit çalır. Zilha onu görür. Ancaq əhəmiyyət vermir. Başını yana çevirir. Əli gedir.

Zilha: Nə olub, yiyəsiz it kimi avara-avara nə gəzirsən?

Əli: Heç, bir az yuxum qaçıb. *(Mal böyürtüsü gəlir).*

Zilha: Hə, gəz. *(Pişik miyoldayır).*

Əli *(Əsəbidir. Səhnənin qarşısına gələrək tamaşaçılara):* Ürəyim partlayır e. Deyəcəm ürəyimdəkini Zilhaya. Belə də şey olar? Nitqim quruyub, qardaş.

Zilha *(Əyilib miyoldayan pişik balasını qucağına götürürərək sığallayır):* Psi.. psii.. gəl, qucağıma...

Əli *(Qəhərli):* Bura gəlmişəm, gözümə yuxu girmir...

Zilha *(Pişiklə oynayaraq):* Başına ağac dəyib, ona görədi.

Əli: Zilha, mənle belə danışma.

(Əlindəki cib bıçağı ilə oynayır. Dırnaqlarını kəsir. Arada ağacın budağına batırır, çıxarır. Zilha yeyib qurtardığı almanın cecəyini yerə atır, divarın dibindəki ağaca tərəf gedir, bir dənə də alma qoparır).

Əli: Ay qız, Zilha. Yadındadı bizim almayla armud? Balaca olanda həmişə bunların altına girirdik. Alma sənin idi. Armud mənim.

Zilha *(Mənalı-mənalı baxaraq):* İndi aralarını dəvətikanı basıb...

Əli: Sən Allahın, mənle qafiyə-zad tutma burda...

Zilha: Yalan deyirəm? Elə deyil? *(Burnunu çəkir.)*

Əli: Dəvətikanı basıbsa yol...

Zilha *(Əlindəki almanı dişləyə-dişləyə):* Mən əkmişəm? Sən yol da...

Əli: Gəl, bir yerdə yolaq....

Zilha: Ahh...

Əli: Sözüm var sənə. Ay qız...

Zilha: Onda kəsə danış. Yol polisi kimi yolu uzatma *(Lağa qoyaraq davam edir).* Hörmətli kənd muxtarı...

Əli: Kənd muxtarı-zad demə mənə...

Zilha: Xoşuna gəlmir? Bəs axı deyirlər, kənd muxtarı seçilmisən deyə lovğalanmaqdan ölürsən? Sinəklinin igidi deyirlər də sənə. Bəs daha nə istəyirsən? Adlısanlı Kəşanlı Əli...

Əli: Sənə bir sirmimi açacam, Zilha...

Zilha: Lazım deyil.

Əli: Vacib söhbətdi. Bunu səndən, məndən, tamaşaçılardan başqa heç kəs bilməyəcək, yaxşı?

Zilha: Yaxşı.

Əli: Zilha.

Zilha: Nədi?

Əli: Sənin dayını mən vurmamışam...

Zilha *(Gülür):* Bunu deyəcəkdin?

Əli: Ay qız, vallah düz deyirəm.

Zilha: Düz danışan, and içməz. Öz ağılına görə polisi, məhkəməni aldatdın, indi də məni aldadırsan?

Əli: Ay qız, vallah düz deyirəm. Mən vurmamışam. Mən dayını tapanda bulaq tərəfdə inildəyirdi. Ağızı köpüklənirdi. Dedim ki, qucağıma alım aparım aptekə, əlim qana bulaşdı. Bir də gördüm ki, kürəyindən vurublar. Elə bu dem qarovulçu gəldi. Ehsan öləndə mənə nəsə demək istədi. "Əli..." – dedi, dalı gəlmədi. Şöbədə məni qatil hesab elədilər. Onun "Əli" deməyini də əleyhimə qiymətləndirdilər. Məhkəmədə əsas qatilin adamları onun səni mənə verməməyini səbəb kimi göstərdilər. Yalandan şahidlik elədilər ki, bıçaqlayanda görmüşük.

Zilha: Mən də inandım hə?

Əli: Məhkəmədə də, içəridə də mən dirəşdim ki, günahsızam. İş almaqdan çox, səni itirmək toxundu mənə...

Zilha: Sağ ol...

Əli: Ancaq eşitdim ki, sən də məni qatil hesab eləmişən. Elə pis təsir elədi ki... Düz üç ay yatanda oğrun-oğrun ağladım.

Zilha: Qurtardı sözün?

Əli: İndi başlayıb. İçəridəkilərin hamısının mənə yazığı gəlirdi.

Zilha: Bəs kəsə danışacaqdın?

Əli: Sözü ağızımda qoyma. Bir gün türmədə nərd oynayırdıq. Oynadığım adam zər atdı. Başladı mənimlə ana uşağı kimi davranmağa. Gözüm qızdı. Dalaşdım. Nərd taxtasını götürüb çırpdı başıma. Özümdən getmişəm. İki saata zorla özümə gəlmişəm. Burnumdan qan açılıb. O qara qan elə bil o vaxta kimi mənim bəsirətimi bağlayıbmiş. Gözümlə birgə beynimdəki pərdə də qalxdı. Qayçıni götürüb başladım məni vuranı axtarmağa. Dörd nəfər məni zorla tutub saxlayırdı.

Zilha: Daha denən indi-indi özünə gəlmisən də.

Əli: Birdən gözüm dönmüşdü. Başlamışdım ana-bacı söyüşü filan söyməyə. İndi fikirləş də özün. Türməyə düşmüşəm, səni itirmişəm. Daha nə itirəsiyəm axı? “Çamır Ehsanı mən gəbərtmişəm, sizin də leşinizi atacam” – deyə nəre çəkməyə başlamışdım. Elə bu dəmdə müdirlə qarşılaşdım. Dedi ki, “Deməli, cinayətini etiraf edirsən, elə?”. “Lənətə gələsiz, qəbul eləyirəm, hə” – dedim. Qəbul eləmədin noldu? Bir dəne şillə ilişdirdi sifətimə. Mən də götürdüm stulu çırpdım təpəsinə. Müdiri döymək söhbəti də bundan sonra yayılıb. Səhəri gün bir də gördüm ki, mən keçəndə bütün özündən deyən məhbuslar yoldan çəkilib, mənə yol verir. O məni vuranı da gətirib üz istətdilər. Yalvar-yaxar elədi ki, qardaş, mən bir səhv idi eləmişəm, sən eləmə.

Uzun sözün kəsəsi, o vaxtdan bəri ad-sanımız artıb...

Zilha: Allah bol eləsin. Haqqındı.

Əli: Türmədə jurnalistlər gəlib yazıb-pozurdular. Çamırı necə öldürdüyümü soruşdular. Danışdım ki, belə-belə: üç gün möhlət verdim, gecə mənə tələ qurdu. Mən də, məcbur olub Bursa bıçağıyla yortdum.

Zilha: Yəni, necə vurmusansa, elə də danışırısan?

Əli: Ay qız, əsəbiləşdirmə məni. Dediym odur ki, bu dünyada namuslu, vicdanlı oldunsa, səni adam yerinə qoyan olmur. Cani, qatil oldunsa, hörmət görürsən, sayılırsan. Ad-sanımız da elə bu yalandan sonra çıxdı. Bu qədər...

Zilha: Əsl yalan bu danışdıgındı e (*Yellənə-yellənə gedir*). İşin-gücün boşboğazlıqdı.

Əli: Yalan deyirəmsə, Quran gözümü töksün.

Zilha (*Birdən ciddiləşir*): Madam ki, elədi, onda niyə gedib hamıya düzünü demirsən?

Əli (*Utanaraq*): Ox yaydan bir dəfə çıxıb. Kişi adam tüpürdüyünü yalamaz.

Zilha (*Tamaşaçılara*): Sözü bax ha.. Kişi adam başqasının işlədiyi cinayəti öz adına çıxarar?

Əli (*Uşaq kimi*): Ay qız, indi olub də...

Mərdliyin xatası

Nə gəlibsə başımıza,
Mərdliyin xatası, qardaş,

Mərdliyindən söyər adam,
Mərdliyindən kəsər, asar,
Mərdliyindən atəş açar,
Mərdlikdəndi bunca savaş.

İlk addımı atmaq bizdən,
Sonrası bizlik deyil,
Söz dediyin səfir deyil,
Alınmasa – qaytarasan.

Mən də bilirəm səhvimi,
Ancaq, artıq gecdi daha,
Olan olub, keçən keçib,
Qəlbim,
Beynim,
Fikirlərim,
“Hə” desə də,
Qürurum,
Mərdliyim,
İnadkardı –
Sözü deyibdi bir dəfə.

Mərdliyindən söyər adam,
Mərdliyindən kəsər, asar,
Mərdliyindən atəş açar,
Mərdlikdəndi bunca savaş.
Nə gəlibsə başımıza,
Mərdliyin xatası, qardaş.

Zilha: Sən boyda adamın üç qəpiklik ağılı yoxdu. Deyək ki, sən vurmamısan, özünü elə aparırsan. Hamı səni dayımın qatili sayanda, mən sənə necə ərə gedim axı? Məgər mənim ürəyim daş-zaddı? Mənim qürurum yoxdu? Murdar!

Əli: Millətin sözünə fikir vermə.

Zilha: Bəs sən niyə görə fikir verirsən?

Əli: Məndə vəziyyət başqadı. Mənlə sən birsən? Belə... Eşitdin, bildin. İndi mənə gələcəksən?

Zilha: Sən bazarın ortasında “Ay camaat, Çamır Ehsanı mən vurmuşam” – deyə qışqırmırsan?

Əli: Ay qız, iyirmi minə yaxın daxma əhlinin yükü mənim çiyinlərimdədi e. Uşaqsan sən (*Əsəbi-əsəbi cib bıçağı ilə oynayırsan*)? Mümkündü?

Zilha: Şəstinə toxunar?

Əli: Hə, bəs nə..?

Zilha: Sənin şəstinə it işəsin elə. (*Gülərək almanı dişləyib Əlini lağa qoyur*). Bildirdim belə deyəcəksən. Mən səni sınaırdım. Əlbəttə, dana bilməzsən. Çünki sən öldürmüşən. Get dedəni aldat... Bir az kişi ol. Bir zibil iş törətmisən, heç olmasa kişi kimi arxasında dur. Arvad kimi artistlik eləmə.

Əli: Ay qız, bir qulaq as.

Zilha: Heç nəyə qulaq asan-zad deyiləm. Bəri bax, Əli. Sən burda olmayanda Şərbət dərəsində çox zibillər olub. Mən dörd il əvvəlki qız deyiləm. Şərif bacının ayaqyolusunda işləyə-işləyə adam tanımaqda ustalaşmışam. İndi elə bilirsən, məni hapa-gopa basıb aldada biləcəksən?..

(*Təməl gəlir. Əli ilə Zilhanın söhbətinə qulaq asır. Əli onu görəndə kimi tez özünü yığışdırır. Əvvəlki əsəbi halına qayıdır. Səsi yüksəlir*).

Əli: (*Zilhaya*) Məni əsəbiləşdirsən, gözümə görünmə. Sənə üç gün möhlət verirəm. Ağılına başına yığ. (*Təməlin eşidib-eşitməməyini yoxlamaq üçün baxır*). Mən möhlət verəndə axırı bilirsən də necə olur?

(*Zilha dil çıxarıb gedir. Təməl bunu görmür*).

Əli (*Onun getdiyinə əmin olduğdan sonra, cibindən pul çıxarır*): Al bu da bir az şirinlik. (*Guya Təməli indicə görüb*). Bilirsən də bu qıza dayısı baxırdı. Onu cəhənnəmə vasil eləyəndən sonra, bu binəvanın da təqsiri yoxdu axı. Günahdı...

(*Zilha guya gedir, amma divarın dibində gizlənilib qulaq asır*).

Təməl: Günahdı, düzdü...

Əli: Kasıblıq çəkir. Dedim guya bir az maddi kömək eləyim, ürəyini alım. Necə olmasa, əvvəllər aramızda...

Təməl: (*Rahat nəfəs alaraq*). Həəə belə, o məsələ. Mən də elə bildim başqa məsələdi.

Əli: Başqa nə olasıdı axı? Mən arvad tayfasına üz verənəm? (*Bıçağı tullayaraq yerə batırır*).

Təməl: Allah eləməsin. Əksinə. Salamət qal, igid..

Əli: Salamət...

(*Təməl uzaqlaşır. Zilha gizləndiyi yerdən çıxır*).

Zilha: (*Hikkəsindən gözlərindən qılgılıcı tökülür*). Deməli elə? (*Əlini belinə vurur*).

Əli: Sən ordaydın?

Zilha: Hə.. Noldu oğurluq üstündə tutuldun? Əlbəttə, eşitdim...

Əli (*Yavaşca*): Başa düş də, səni vəziyyətdən çıxarırdım...

Zilha: Deməli, məni vəziyyətdən çıxarırdın, hə? Binamus! Bura pul qoyub camaata özünü göstərsən. Sənin sədəqən mənə lazım deyil. Başına dəysin, alçaq. (*Pulları cırıb atır*).

Əli: (*Onun cırıb atdığı pulları yığaraq, yapışdırmağın mümkün olub-olmadığına baxır*): Səhv başa düşdün...

Zilha: Allah bilir, yardım fondunun pullarıdı.

Əli: Yox, bu dövlətin xərclərçün ayırdığı pullardandı.

Zilha: Deməli, məni vəziyyətdən çıxarırdın hə? Sənə nə deyim mən? Əsas elə indi hər şeyi pis günə qoydun. (*Tamaşaçılara*). Bayaq bir az yumuşalmışdım... Yerə soxasan məni. Allah səni yox eləsin. Başına Sinəklidəki bütün daşlar tökülsün. Altında can verəsən elə (*Gedib üzünə tüpürür*). Tfu!...

Əli: Ağ elədin ha...

Zilha: Deməli, məni vəziyyətdən çıxarırdın, hə? Gör başına nə oyun açacam, Qurşunçu Həsibənin sidikli oğlu. Bura da yazıram (*Divara yaxınlaşır*). Məni, Zilhanı əbədiyyətə qədər yadından çıxar. Yoldan keçənə yar olaram, yenə də sənə getməyəm. Bunu yadından çıxarma...

Əli: Sən belə şey eləməzsən.

Zilha: Mənə də dəli Zilha deyərler. Görərsən indi eləyəcəm, ya yox. (*Əsəbiləşərək gedir*).

ALTINCI ŞƏKİL

Projektor

Həyatın işinə baxın. Qaf dağının arxasındakı şahzadə ilə dəli Zilha Şərifin ayaqyolusunda qarşılaşır.

Dekorasiya

Tualetlər.

(Filiz qaça-qaça səhnəyə gəlir. Sürücü də arxasınca yüyürərək onu saxlamaq istəyir).

Sürücü: Ayıb deyil, yaxşı uşaqlar heç belə şey eləyər?

Filiz: Off, əl çək də məndən..

Sürücü (*Eşidilməyəcək qədər alçaq səslə*): Hələ vədən yetişməyib.

Filiz (*İşıq gələn tərəfi göstərərək*): Tualetə getmək istəyirəm. Burda eləyəcəm.

Olqa: (*Girir*) Filiz, sənə deyirəm bəri gəl.

Zilha: Bura eləyəcəm, bura eləyəcəm
(*Yerə yığılıb çırpınır*).

Sürücü: Özünü yerə çırpır, əsəbiləşib.
Üstünə düşməyək. Qoy eləsin, madam.

Olqa: Vous allez me payer la Filou.

Sürücü: Atanız əsəbiləşər, tez olun!
Böyük bayırınız gəlir, yoxsa kiçik?

Şərif (*Tamaşaçılara*): Tərbiyə başqa
şeydi ha, sənə qurban...

Filiz: Hər ikisi gəlir. Sənə nə var?
(*Qadınlar tualetinə tərəf gedir*).

Professor (*Çıxır, əlini yuyur*): Bonjur,
madam Olqa. Nə yaxşı təsadüfdü. Nə
yaxşı burdasız?

Olqa: Bülənd bəy, Filiz, mən
ekskursiya edirdik. La petite a vu ce
batiment elle a voulu absolument faire
son pipi.

Professor: Yaxşı fikirdi (*Zilhaya*). Ay
qız, mən bura niyə gəlmişdim axı,
yadımdan da çıxdı...

Zilha: Ağsaqqal, sənın də işın lap
fırıqdı ha.

Professor: Hə, düzdü, qəribədi, sən
hardan bilirsən?

Filiz (*Çıxır*): Me viola.

Olqa: Enfin.

Filiz (*Professoru görərək dizinin birini
büküb ədayla salamlayır*): A-a-a-a
düyməmin biri qopub.

Zilha (*Düyməni yerdən götürür*): Bir
dəqiqə, gözəl, gözlə tikim. (*İynə-sap
gətirərək tikməyə başlayır*).

(*Bu müddətdə Bülənd gəlir. Tində
Zilhaya baxaraq donub qalır*).

Filiz: Sizi qucaqlaya, öpə bilərəm?

Olqa: Mals voyons Filou. Je vous ol
defendu d'embrasser les etrangrees.

Filiz: Deyirəm ki, öpəcəm. Mən körpə
deyiləm.

Şofer: Özünü yerə çırpır, əsəbiləşib.
Üstünə düşməyək. Qoy eləsin, madam...

Filiz (*Zilhaya, "əyil" işarəsi verir,
əyiləndə onu qucaqlayaraq öpür*): Mən
sizi çox istədim.

Zilha: Mən də səni, balım.

(*Səhnəyə girən Bülənd dayanıb onlara
tamaşa edir*).

Sürücü: A, bəy. (*Hamı heyrət içərisində
Büləndə baxır*).

Filiz: Ata, atacan. Bax, sənınlə yaxşı
bir xanımlı tanış edəcəm.. Elə yaxşı
davrandı ki mənə...

(*Bülənd donub qalmışdır*).

Olqa: Bülənd bəy, mais qu'est ce que
vous avez?

Professor (*Gözü Bülənddə*):
Vəziyyətin xoşuma gəlmədi.

Sürücü: (*Büləndin yanına gedib ona
toxunur*): Bəy (*Bülənd bəy yerə yığılır*).

Olqa: O mon Dieu!

Filiz: Ata, nə oldu?

Olqa: Ayıbdı. Heç "nə oldu?" deyərlər
"Sizə nə oldu?" – deyərlər.

Filiz (*Düzəldərək*): Sizə nə oldu,
atacan?

Olqa: Maintenant ça y'est. (*Büləndin
alını odekolonla ovuşdurur*).

Şərif: Deyəsən, nəşə bəd xəstəlik-
filandı?

Ehya (*Gəlir*): Bala, oğlum!...

Olqa: Narahat olmayın, özündən gedib.

Professor (*Yerə yığılmış Büləndə və
Zilhaya baxır*): Qəribədi, yaman qəribədi.
Evə aparaq, hipnoz eləyəcəm. Şerti refleks,
şerti refleks...

Ehya: Nəyə baxırsız? Aparın da
maşına.

(*Sürücü və Nuru Büləndi maşına
aparırlar*).

Filiz: Ata, atacan, ölmə. (*Olqanın tərs-
tərs baxmağını görərək sözünü düzəldir*):
Ölməyin...

Olqa (*Gülümsəyir*): Afərin...

Filiz (*Birdən Zilhaya tərəf çevrilir*): Siz də gəlin. Siz Allah siz də gəlin...

Professor: Mütləq gəlin, siz də bizə lazımsınız. Şerti refleks. Pavlovun iti.

(*Zilhanın qoluna girib aparır*).

Olqa (*Filizi sürüyür*): Yeri görüm, ayıbdı (*Gedirlər*).

Zilha (*Onlara qoşulub gedərkən*): Allah mənə lənət eləsin, əgər bir şey başa düşdümse.

Bir tamaşaçı: Elə mən də sənin günündəyəm.

Şərif (*Tamaşaçılara*): Dayanın görüm, üreyiniz partlamasın. İkinci pərdənin əvvəlində başa düşəcəksiz.

YEDDİNCİ ŞƏKİL

Projektor

Əli Sinəklidə silah gücünə bütün problemləri həll edir.

Dekorasiya

Əlinin çayxanası. Divarda Əlinin həbsxanada çəkilmiş şəkli. Yanında şəhərin yol xəritəsi. Çayxanada dörd stol. Əli, Dərviş, Təməl çayxananın həyətində kart oynayırlar. Əlinin əynində ipək köynək var. Üstündən də arxalıq geyinib. Sol tərəfdə səyyar fotoqraf, bir qızın sənəd üçün şəklini çəkir. Qızın arxasında bir xidmətçi qadın və Hafizə dayanıb.

Nuru

Əli qağa ikicə ayın içində Sinəkli camaatını muma çevirib. Daxmaların sökülməsi məsələsini camaatın xeyrinə həll elədi. Seçkilər ərəfəsidi. Kiminsə gücü çatırmı gəlib bizə güldən ağır söz desin? Axı, hansı partiya iki yüz min daxma camaatının səsini vacib saymayacaq? Uzun sözün kəsəsi, bu məsələ indilik

bağlanıb. Deyirlər ki, buranı rayon eləmək üçün təklif var. Tikinti səsini eşidirsiz? Yardım fondunun köməyi ilə evsizlərə dörd illik kreditlə evlər tikilir. Nəsil düşmənçiliyi olanları da şəhərin ən uzaq yerindəki taksicilərin yanına aparıb. O məsələ də belə sakitləşdi. Xəracı, sus payını almağına alır. Ancaq insafla. Axı, büdcədəki boşluq vergi almadan dolmur. Bəziləri çərənləyir ki, partiyalardan pul alır. Alar da. Hökumət belə, kənar yardım olmadan keçinə bilmir. Bəs biz necə keçinək? Necə igid adamdı. Allah bəd-nəzərdən saxlasın.

(*Telefon zəng çalır. Dərviş gedir. Nuru da onun yerinə kart oynadıqları stolun başında əyləşir*).

Dərviş: Allo. Keşanlı Əli bəyin çayxanasıdı. Yox, ay bəy, Əbdi bəyin yox, Əli bəyin çayxanasıdı. Əli bəyin, Əli bəyin. Əncirin Əsi, lahmacunun Lsi, itoğlunun İsi. Əli. Yaxşı bəy, onu axtarırsız? (*Əli başıyla işarə edir ki, desin ki, yoxdur*). Əli bəy, çox vacib bir iclasdadı. Bir azdan yığa bilməzsiz? Yaxşı, bir dəqiqə gözləyin, calaşdırım. (*Dəstəyi əliylə örtüb qışqırmağa başlayır*). Hafizə xanım, Hafizə xanım...

Hafizə: Nədi?

Dərviş: Gəl, deyəsən xidmətçi axtaran var.

Hafizə (*Əllərini ətəyinə silərək telefona tərəf gəlir*): Buyur. Hə, hə, hə.. A bala, bu zamanada beş yüz lirəyə kim bit arıtdayar axı? Nə? Hə, fəhlə axtarırsan? Hə (*Dərviş*). Adə, səhv calaşdırmısan.

Dərviş: (*Dəstəyi götürür*): Alo, bağışlayın. Bir dəqiqə dəstəyi asmayın. İşçi axtarış şöbəsinə calaşdırıram (*Qışqırır*). Niyazi, adə, Niyazi...

Nuru: Niyazi, səni telefona çağırırlar...

Dərviş: Başı gündə beş dəfə səcdədən qalxır ki?

Niyazi (*Gəlir*): Gəldim (*Telefona*). Buyur, bəy. Bəli.. bəli.. Tapa bilmərik, bəy. Son günlər Almaniya ilə müqavilə əsasında işləyirik. Ehya Onarana iki yüz müzdlü vermişik. Əlimizdə doqquz yüz on nəfər qalıb. İş qurtaran olsa, sizə xəbər verərik. Dəstəyi verirəm. Ünvanınızı qeyd etsinlər.

Təməl: Sakitçilik yoxdur e (*Deyinə-deyinə qumar stolunun arxasından qalxır, ünvanı qeyd edir*). Bəli, hansı prospekt?.. Səksən dörd, yaxşı.

(*Dərviş şəkilləri verir. Qız Əlinin stolunu göstərir. Qadın ora tərəf gedir.*)

Qadın: Sərmət paşanın bacısı göndərdiyiniz xidmətçidən yaman razılıq eləyir. Sizi nişan verdi. İnşallah, mənə verdiyinizdən də mən razı qalaram.

Əli: Şəksiz, xala. Bizim göndərdiyimiz xidmətçilər fabrik cücələri kimi seçmədi. (*Qızı sığallayır*). Böyürdəki stolun arxasında əyləşin. Qeydiyyat vərəqinizi alın.

(*Dərviş, Təməl, Niyazi digər stolların arxasında əyləşirlər. Hidayət çay gətirir.*)

Niyazi (*İllərdir məmur işləyirmiş kimi, ədayla dəftəri götürür. Qeydiyyat aparır. Möhürləyib verir*) Digər stola keçib müqaviləyə qol çəkməlisiniz.

Qadın: Nə yaman sənəd-sünəd işi olurmuş?

Dərviş (*Uzadılan sənədi gözündəki eynəyə yaxınlaşdıraraq yoxlayır*): Tələb olunanlar. Altı ədəd sənəd şəkli. Yaxşı. (*Onları alıb qovluğa yerləşdirərək başqa bir kağız uzadır*). Müqavilə. Xahiş edirəm, imzalayın...

Qadın: Ver, görüm (*Oxuyur*). "Razılaşdığımız məbləğdə müsbət, ya da ki, mənfi dəyişiklik etməyəcəyim barəsində vicdanıma and içirəm. Sözümdən dönənin Allah bəlasın versin." Bu necə müqavilədi axı? Adam adama bəla oxuyar?..

Dərviş: Qol çək, ay arvad (*İmzalanandan sonra möhürləyərək qaytarır.*) O biri stola keçin...

Qadın: Qurtarmadı?

Təməl: Qeydiyyat xərci, yardım fondunun haqqı, müqavilə haqqı, təzminat pulu, vasitəçinin faizi...

Qadın: Dəllal pulunu boxçaçı Raziyyəyə verdik də.

Təməl: O dəllal haqqıdı. Əlli səkkiz lirə də mənə verəcəksiniz. Mən sizə xırda qaytaracam.

Qadın: Al, görüm.

Niyazi: Yan stola keçib qəbul kartınızı alın.

Təməl (*Qadınla qızın stolun üstünə qoyulmuş bütün sənədlərini götürür*): Notarial təsdiqli şəxsiyyət vəsiqəsi, aha. İcazə, aha. Yox, bu yarımçıqdı. Sağlamlıq haqqında arayış iki nüsxə olmalıdı.

Qadın: Aaaa, bezdirdiz ha..

Təməl: Qayda belədi, ay xanım. Tələbat budur.

Hidayət (*Yaxınlaşaraq qadının qulağına*): Bir az tərlə, ay xala.

Qadın (*Çantasını açır*): Allah bəlanızı versin!

Dərviş: Bəs, bəla oxumaq olmazdı? (*Qadın pulu çıxarıb stolun üstünə qoyanda Hidayət xəbərdarlıq edir*).

Hidayət: Ay xala, neynirsən? Sənədin arasına qoymaq lazımdı. Notarial təsdiqli şəxsiyyət vəsiqəsi, aha. İcazə, aha. Sağlamlıq haqqında arayış iki nüsxə olmalıdı. Birinci nüsxə burdadı. (*Pulu cibinə qoyur*). Hə, o da həll oldu. (*İcazə kartına möhür vuraraq verir*). Al, sağ-salamat işlət.

(*Qadınla qız çıxıb gedir. Hidayət Təməldən haqqını istəyir. Təməl ona iki lirə yarım verir. Hidayət oynaya-gülə gedir*).

Siyasətçi: Əli bəy ilə görüşmək istəyirəm.

Təməl: Mən katibiyəm. Buyurun,
əyləşin.

İnsan nəsli mahnısı

Siyasətçi:

Mənə Kəvakibi deyirlər.
1302-ci ildənəm.
Gözümü açdım ki,
Siyasətə:
İttihad tərəqqi,
Bəxtə bax bir sən,
Balkan müharibəsi,
Dünya müharibəsi
Məğlubiyət.

Miladi tarixlə 1918,
İşğal illəri,
Mondros sülhü,
Vəhidətdin taxtda,
Son padşah,
Kürəkən Fərid,
Frans Despres ilə,
Al təkə
Ver papaq
Neyləyə bilərəm mən yazıq
Naçar onlara yanaşdıq
Evdəki arvad-uşaq,
Neyləmək olar!

1919-cu il,
May günlərindən biri,
İşıqlandı səma,
Ərzurum konqresi,
Sakarya,
İnqilab,
Ordu hədəfiniz,
Aralıq dənizi,
Təngənəfəs,
Özümü atdım İzmirə,
İzmir millət vəkili,

Dəmir yolları çəkildi,
Orda payımız oldu bizim də,
Fabrik tikildi hər tərəfdə,
Onda da əməyimiz vardı.

1945-ci il,
Müxalifət,
Harda hərəkət,
Orda bərəkət,
Buyurun,
Yeni partiya,
Mən
Ancaq onlar da,
Bacarıqsızdılar.
Çox dedim,
Aah,
Eşitmədilər,
Bir gün səhər,
Açdıq radionu,
Ordu
Müharibə,
Bizdə də,
Əsgər qanı var.
Konstitusiyaya razılıq verdik,
Var olsun ordumuz,
Yaşasın Milli Məclis,
Dəlisiz məclis olar?
Yenə gedib-qayıdıb,
Millet vəkili mənəm.

Hə, bax bu da belə,
Darvin bir şey deyib e,
İnsanın soyu meymundandı,
Hap-gopdu,
İnsan pişik sinifindəndi,
Niyə desəniz,
Xatadan sovuşmağından bəllidi..

Təməl: Buyurun.

(*Siyasətçi musiqinin müşayiəti ilə gedir. Dərviş, Təməl, Niyazi, Hafizə və Hidayətlə əl-ələ görüşür.*)

Əli: Qoy bir dəfə əl-ələ görüşüb səni tanımaq şərəfinə nail olum, a bəy.

Siyasətçi: Əlbəttə.

Əli (*Oturmağa yer göstərir*): Buyurun.

Siyasətçi: Buyurun, siz buyurun.

Əli: Xahiş edirəm, siz buyurun. Oturun xahiş edirəm.

Siyasətçi: Xahiş edirəm.

Əli (*Əsəbi*): Ayə, sənə deyirəm otur.

Siyasətçi: Yaxşı (*Tez oturur*).

Əli: Seçki vaxtına da az qalıb.

Siyasətçi: Hə, düzdü. Lap yadımdan çıxıb.

Əli: Sən bizdən səs də gözləyəcəksən?

Siyasətçi: Yox e, qardaş, səsdən danışan kimdi axı? Bunun fikrini çəkirsiz? Bu gün ancaq hal-əhval tutmaq üçün gəlmişəm.

Əli: Deyəsən, sizin dörd ildən bir yadınıza düşür hal-əhval tutmaq. Sən indi bizdən səs də gözləyirsən.

Siyasətçi: Biz vətən yolunda...

Əli: Düzdü. Düzdü. Sən bizdən səs də gözləyirsən...

Siyasətçi: Belə gözləyəcəm. Sonra? Əsəbiləşdirirsiniz e adamı! (*Özünü elə aparır ki, guya əsəbiləşib*).

Əli: Sinəklə camaatı səs verər verməyinə, ancaq səndən mütləq nəse umacaq.

Siyasətçi (*Maskası cırılır*): Daxmaların dağıdılması əmrini ləğv etdirmədik?

Əli: O məsələ elə olmadı. Qarşından seçkilər gəldiyi üçün ləğv etdirdiz. Sən indi ona əhəmiyyət vermə. Bizə daha güclü sübut lazımdı. (*Nuru külqabı tutur, o da əlindəki siqaretin külünü çırpır*).

Siyasətçi: Sübut? Əlimizdən gələn şeydisə...

Əli: Bu xarabada özümüz özümüze gün ağlamışıq. Bu günə kimi sizdən nəse istəmişik, qardaş? Qağa, indi də rahatçılıq istəyirik.

Siyasətçi: Necə rahatçılıq?

Əli: İşıq, qaz, su.

Siyasətçi: Seçilsək, eləyərik. Söz verirəm.

Əli: (*Hiyləgərliklə*). O biri partiya da deyir ki, seçilsək, eləyərik.

Siyasətçi: Sən onlara qulaq asma, Əli. Bizə inan.

Əli: Mən inanaram e, bizimkilər inanan deyil.

(*Təməl çölə çıxır*).

Siyasətçi: Niyə?

Əli: Eh, deyirlər ki, dörd il iqtidarda oldular, heç nə eləmədilər.

Siyasətçi: Daha denən vəziyyət lap fıırıqdı ki. Sən Allah, ay Əli, sənə qurban, onlar sənənin ağzına baxır.

Əli: Çalışırım mane olum. Çalışırım. Ancaq bilmək olmaz. O birilər dünən un-filan paylayıblar. (*Nuru yenə külqabı tutur, o da siqaretin külünü çırpır*).

Siyasətçi: Biz də dünən yox, srağagün qaz paylamışıq da.

Əli: Qardaş, ayıb deyil? Onlar zır müxalifətdi. Un da paylayacaq, qum da. Ancaq siz iqtidar partiyasınız.

Təməl (*Gələrək*): Qağa, o biri partiyanın səs hesablayanı gəlib.

Siyasətçi: Binamuslar (*Əliyə*). Qardaş, sən Allah, mənə dörd gün möhlət ver. Ayağının altında ölüm. O vaxta kimi heç kəsə söz verməyin. (*Tez çek yazır*). Sən bu çeki tez al, görün...

Əli: Mən iki tərəfin də şərtlərini öyrənib ondan sonra qərar verəcəm (*Siyasətçi çıxır*). Hanı o biri partiyadan gələn?

Nuru: O biri partiyadan adam-zad gəlməyib, qağa. Mataha mindirmək üçün elə dedik.

(*Dərviş, Təməl, Əli onun qoyduğu çəkə baxaraq barmaq hesabı hesablayırlar*).

Əli: On səkkiz min. İyirmi min də üstünə gəlsən, nə qədər eləyir?

Dərviş: On iki min, iyirmi min də gəl üstünə...

Hafizə (Gələrek): Hesabat aparırsız? Yaxşısı (*Yerdə bardaş qurur*). Mən də hesabat aparacaqdım. Səksən, səksən, yüz səksən, qırx da əmim oğlundan. Yüz səksən qırx. On da Abdulabdinin oğlu Məmməddən, elədi yüz səksən qırx on.

“Hamı hesabatdadı” mahnısı

Təməl:

Məmur vəzifə axtarır,
Müdür özünə day-dayı,
Dosent kreslo axtarır,
Kasıb gic-gic qaşınır.

Xor:

Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı.

Şərif bacı:

On bir, iyirmi iki, nə qədər eləyir?
Otuz üç,
Üçü vur üçə, əldə var üç,
Bir sıfır, bir sıfır da,
Sıfırı vur sıfıra,
Əldə neçə sıfırdı?

Xor:

Heç, Şərif bacı, heç.

Şərif bacı:

Hesab var ki, iştah artırır,
Hesab da var, yuxunu filan qaçırır.

Xor:

Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı.

Dərviş:

Aşpaz düyü oğurlar,
Tacir, mal-mülk aparar,
Başçı makina alır
Müdür işçi çıxarar.

Xor:

Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı.

Şərif bacı:

Yekun topla,
Cəmi tap,
Qalıqları çıxar at,
Böl istəyirsən.
Ya da vur,
Barmağınla hesabla,
Makinayla qeyd elə,
Əvvəl qoy dolunu boşa,
Sonra dolunu doldur,
Sıfır, sıfır,
Neçə edir?

Xor:

Heç, Şərif bacı, heç.

Nuru: Nazir planın qurur,
Partiyalar səs yığar,
Məhbus günləri sayar,
Ehya kimilər yığır.

Xor:

Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı,
Hamı hesabatdadı.

Pərdə

İKİNCİ PƏRDƏ

Başlanğıc musiqisi

Dekorasiya

Pərdənin yanı

Zilha (*Pərdəni aralayaraq başını uzadır*). Siz fasilədə siqaret çəkəndə burda bilirsiz nələr oldu? İki ildir ki, mühəndis Ehya Onaranın evində xidmətçilik edirəm. Evdə elədir ki, elə bilirsən fil sümüyündədi. Özünüz də görəcəksiz.

Dərviş (*Səhnənin kənarından gələrək onu pərdənin arxasına itələyir. Tamaşaçılara çevrilərək*): İnanıram ki, əvvəlki pərdədə baş verənlər yadınızdadı. Gəlin, baş verənləri yadımıza salaq...

(Bütün aktyorlar, proyektorun müşaiyəti altında gələrək bir-bir səhnədə düzülürlər).

Şərif: Sifırı sifıra vuranda neçə edir?

Xor: Heç, Şərif bacı, heç.

Nuru: Neyləyə bilərsən? Qabağındakı imansız olanda, gərək sən də dinsiz olasan.

Əli: Mən bu dünyaya bir dəfə gəlmişəm. Dördünün də canın almasam, cavanlığım hayıf olar.

Zilha: Mənə də dəli Zilha deyərlər. Yoldan keçənə yar olaram. Yenə də sənə yar olmaram. Bunu yadında yaxşı-yaxşı saxla.

Professor: Şərti refleks. Şərti refleks. Pavlovun iti. Gəl, qızım, gəl. Sən bizə gərəksən. Bir insanın həyatını məhv eləyəcəksən...

Dərviş (*Tamaşaçılara*): Hə, indi sonra baş verənlərdən danışa bilərik...

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL**Proyektor**

Buna da dəli Zilha deyərlər. Əlbəttə, qisas almalıdır.

Dekorasiya

Onaranların evində kiçik zal.

Zilha: Hə, nə deyirdim, canım sizə söyləsin. Məni bu evdəkilər mənəvi qızlığa götürüb. Uşaqla Şamamanı gəzdirirəm. İşimin-gücümün adı bircə budur. Şamama evin itidi. Burda mədəniyyət var e. Əvvəllər ayaqlarımı ayda bir yol yuyurdum. Həm də heç corabımı-filan da çıxarmırdım ki, ikisi də birdən yuyulsun. İndi hər gün hamamlanıram. Allahın hər günü yuyulan dəri necə yumşaq olurmuş. Amonyakın iyinə elə öyrəşmişəm ki, əvvəl burda təmiz hava mənə pis təsir elədi. (*Stolun üstündən bir şəkil götürüb göstərir*). Filizin atası Bülənd bəy, xəstədi. Arvadı evdən qaçıb. Kişi də sönmüş fanara dönüb. Ehya bəy, həkimlərə nə qədər pul töksə də, düzəlməyib. Deyirlər, melanxoliyadır, düşmənimin başına gəlsin. Bir də gördün mənə elə baxır ki, elə bilirsən qoyundu (*Yamsılayır*). Elə pis oluram ki. Birinci pərdədə o altına batıran professor var idi e. Deyirlər o dəli doktorudu. Bəyin həkimi indi odu. Tez-tez bura gəlir. Burnunu da hər işə soxur. Pal-paltarına da qarışır. Saçını belə dara, gözünü belə boya. Başı xarabdı nədi? Ehya bəy ata kimi adamdı. Allah başından töksün. Məni də qızı kimi istəyir. Deyir ki, bizə uğur gətirirsən. Uğur gətirirəm deyə arada hələ yanağımdan bir çimdik də qopardır. Mənə oturub durmağı, danışmağı-filan öyrətsin deyə, madam Olqanı da tənbehləyib. Allah bilir, bəlkə də yaxşı bir adam çıxsa, savaba

batıb ərə də verəcəklər. Vallah, xeyirxah adamlar hələ də durur (*Qapı döyülür*). Deyəsən, madamdı. Sənsən, madam? Buyur...

Olqa: Dünən sənə keçdiyim dərsi əzbərləmişən?

Zilha (*Siyirtmədən məktəb dəftərini götürür*): Əzbərləmişəm, madam.

Olqa: Danış.

Zilha: Sən danış, sən çox gözəl danışırısan.

Olqa:

“Mərifətlə, mədəniyyətlə” mahnısı

Sivilizasiya,
Nə fabrik deməkdir,
Nə də atom partladıb,
Dünyanı dağıtmaqdir,
Sivilizasiya,
Qaydaları bilmək,
Və bunu tətbiq etməkdir.

Burnunu eş,
Ancaq mədəni.
Kürəyini qaşı,
mədəniyyətlə.
Hər şeyi yaraşdır,
Mərifətlə, mədəniyyətlə,
Zina sayılmaz heç vaxt,

İnsanın kökü hər yerdə eynidir,
Ancaq mədəniyyət fərqi var bir az,
Mərifətlə, mədəniyyətlə, edilən zina
Adam öldür, günah olmaz.

Sivilizasiya
Nə fabrik deməkdir,
Nə də atom partladıb,
Dünyanı dağıtmaqdir,
Sivilizasiya,
Qaydaları bilmək,
Və bunu tətbiq etməkdir.

Olqa: Bizlərdə viski içirlər, “White Lady”, “Black Horse” o da yoxdursa – “Martini” “Cordon Bleu”.

Zilha: Madam, biz də rakı içirik.

Olqa: Sizde at yarışı keçirilir?

Zilha: Bizlərdə Zeynəlin zirzəmisində bit yarışı keçirilir.

Olqa: Biz tərəfdə bəylər kart oynayırlar.

Zilha: Biz tərəfdə də nərd atırlar.

Olqa: Bax, indi gördün mədəniyyət fərqi. Bugünkü dərşimizi keçək. Otur baxım görüm sizin qadınlar necə oturur? (*Zilha oturub bardaş qurur, əlini iki ayağının üstünə qoyub hırıldayır*).

Olqa: Sən oturmamısan, çökmüsən. Dəvə-zadsan? Bir damcı mədəniyyət-filan yoxdu səndə.

Zilha: Ağzının zibilini dağıtma. Guya sizinkilər necə oturur ki?

Olqa (*Göstərir*): Qadın qismi oturanda, gerek bir az ayaqlarını aralasin.

Zilha: Yox, bu, nağıl.

Olqa: Çox yox... Azacıq da olsa. aralamasan, sənə “gerideqalmış” deyərler. Çox aralasan isə, elə bilərlər striptiz oynayan-filansan. Bir az. Ətəyin bir az yuxarı qalxmalıdı. (*İki barmağının ucu ilə etəyini tutub yuxarı qaldırır*). O açıldıqca sən özün örtməlisən. Elə örtməlisən ki, özü yenə sürüşsün, sən örtəndə də diqqət çəkəsən...

Zilha: O açıldıqca mən örtəcəm, o açıldıqca mən örtəcəm (*Zilha öz-özünə məşq edir. Etdikcə də xoşuna gəlir*).

Olqa: Siz tərəfdə telefonla necə danışırırlar?

Zilha: Telefonu götürürəm: “Alo, sən kimsən, kimi axtarırsan?” – deyə soruşaram.

Olqa: Ayıb deyil, elə şey olar? (*Gedib dəstəyi nəzakətlə qaldırır, çeçələ barmağı havada qalacaq şəkildə qulağına dayayır,*

oturur və ayağını ayağının üstünə aşırır). Alo, buyurun. Ehya Orananın villasıdır (Zilhaya). Gördün? Çox alçaqdan, mədəni səslə danışmalısən. Necə deyərlər, bed room voice. Yataq otağındakı kimi alçaq səslə. Belə: “Kiminlə danışırım?” Danışdığım adam özünü burnu qıdıqlanmış kimi hiss etməli...

Zilha: Sən Allah, ay madam... Deyək ki, səsi eşitdi, burnu da qıdıqlandı. Daha o oturuşun niyə elədi? Telefondan necə oturduğunu görəceklər?

Olqa: Sən başa düşmürsən. Elə oturmasan, heç o səs çıxar?

Zilha: Allah sənə kömək olsun, ay madam (*Gəlir. Gülə-gülə qadının kürəyinə ilişdirir. Qadın səndələyir*).

Olqa: Mədəni qadınlar heç vaxt əl hərəkəti ilə zarafat eləmir. Sənin heç münasibətin olub? Yəni sevişmişən?

Zilha: Sənə nə var? (*Utanaraq iki əlini alınına aparır, arxasını çevirir*).

Olqa: Mədəni qadın utanmaz. Bir şey bilərəm ki, soruşuram.

Zilha (*Maraqqla*): Hansını bilirsən, madam?

Olqa: Görürəm ki, sən çox ehtiraslı qadınsan.

Zilha: Sən də ki (*Burnunu çəkir*)...

Olqa: (*Yaxınlaşaraq*): Bakirəsen?

Zilha: O nə deməkdi?

Olqa: Qız uşağısan?

Zilha: Ha?

Olqa: Haa deməzlər, bəli deyərlər. Soruşuram ki, qızsan yoxsa qadınsan?

Zilha (*Özünü itirir*): Sənə nə var axı? Nəyəmsə, oyam. Belə qızam, sözün var?

Olqa: Elə olsa da, heç harda demə, ay qız. Kübarlar arasında belə şey ayıbdı. Adəmi cənnətdən kim qovdurub?

Zilha: Hansı Adəmi?

Olqa: Həvva da. Adəmin istədiyini eləmək üçün nə şərt qoyub?

Zilha: Mən hardan bilim axı (*Tamaşaçılara çevrilərək*)? Bu da adama lap qiyamət sualları verir e?

Olqa: Dedi ki, “almanı qopar. Cənnəti istəyirsən, yoxsa məni?” Elə o gündən bəri də adət olub. Hər qadın kişiylə o məsələdən əvvəl şərt kəsir.

Zilha: Yəni pul?

Olqa: Bəri bax, ay bala. Bəzi qadınlar hamının altına döşəkağı kimi sərilir. Bəziləri də özünü yavaş-yavaş satır. Ən çox kim versə, onunla qalır. Axırda da ömrünün axırına kimi maddi baxımdan təminat məsələsini həll eləyir... (*Telefon zəng çalır*). Götür görüm, nəse öyrənmişən? (*Zilha dəstəyi qaldırır. Dəstəyin o başındakı əlidir*).

Zilha (*Dəstəyi onun göstərdiyi kimi tutaraq əlini belinə vurur, yataq otağındakı kimi həzin səslə*): Alo, kimsiniz, buyurun?

Əlinin səsi: Canına azaram.

Zilha (*Olqaya baxaraq*): İndi gəl bunla mədəni danış, görüm.

Əlinin səsi: Bəri bax, Zilha, mənim hər yerdən xəbərim var. Eşitdim ki, o evdə yalını artıq eləyiblər. Özünü yığışdır.

Zilha (*Qışqıraraq*): A gədə, nə anqırırısan? Bu saat telefonu xarab eləyəcəksən. Yataq otağındakı kimi nazik səslə danış da, ayı.

Əlinin səsi: Yataq otağı nədi? Gündüzün günorta çağı, yataq otağında nə işin var?

Zilha: Sənə nə var? Dincələirəm.

Əlinin səsi: Otaqda təksən?

Zilha: Moda jurnallarından paltar axtarırdım.

Əlinin səsi: O Bülənddi, nədi. Onun kölgəsi sənin kölgənə dəysə, o gicbələri meydana tikə-tikə eləməsəm, mənə də adı bəlli Keşanlı Əli deməsinlər...

Zilha (*Olqaya özündən razı-razı*) Eşidirsən? Qısqanır. (*Telefona*) Pah, qorxdum.

Əlinin səsi: İndi görərsən, eləyəyəm ya yox.

Zilha: Hmm.. salamat qal (*Əli dəstəyi asır. Olqaya*). Əhəmiyyət vermə. (*Əli telefonu yerə qoyandan sonra ordaca donub qalır. Üstünə salınan işıq söndürülür. Zilha gedir, otaqdakı arfanı götürür*). Bu nə sazıdı, madam?

Olqa: Buna arfa deyirlər, çox incə səslə, simli alətdir.

Zilha: Daha denən kanondu da. Kim çalırdı ki bunu?

Olqa: Nəvvərə xanım. Bülənd bəyin arvadı. Un point c'est tout.

Zilha: Güzəl idi?

Olqa: Hə, güzəl idi. Un point c'est tout.

Zilha: Niyə heç bir dənə də şəkli yoxdu?

Olqa: Bilmirəm. Yoxdu da. Un point c'est tout. Sən çox sual verirsən. Marağ yaxşı şey deyil.

(*Professor əlində zənbil, içəri girir*).

Professor: Bonjour madam. Salam, qızım. Yadıma sala bilmirəm ki, bura niyə gəlmişəm.

Olqa (*Onun əlindəki zənbili göstərərək*): Əlinizdəki zənbillə bağlı idi?

Professor: Aha, düzdür. Qəribədi, bəs necə bildiz? (*Zənbildən bir cüt uzun qunclu qara əlcək və müştük çıxarır*). Bunlara bax bir, qızım.

Zilha (*Sevincək*): Mənimdi? (*Əlcəkləri geyindir.*) Çox sağ olun. (*Professor müştüyə bir siqar keçirərək onun ağzına qoyub yandırır*).

Professor: Mən siqaret çəkmirdim axı. (*Gedib arfanı gətirir*). Gəl bunu çalaq. Xumar-xumar bax...

Zilha (*Professorun əlinə şillə çəkir*): Get işinlə məşğul ol. (*Müştüyü atır, əlcəkləri çıxarmağa çalışır*). Yaşından da utanmır...

Olqa: Səhv başa düşdün.

Zilha: Guya mən qanmıram sənəni niyyətini? Keçən dəfə də ipək xalat idi, nəydi, gətirmişdi. Bura bax, kaftar, mən sənəni tanıdığın qızlardan deyiləm; mənə heç kəs kəbinsiz toxuna da bilməz.

Professor: Elə bir niyyətim yoxdur, qızım...

Zilha: Onda, öləndə görərsən..

Professor (*Müştüyü götürüb verir, əlcəkləri geyindirir*): Mən istəyirəm ki, sən gözəlləşəsən. Səni bəyənsinlər...

Zilha (*Tamaşaçılara*): Vay dədə, bu dəli doktoru-zad deyilmiş, əməlli-başlı ara-düzəldən imiş e.

Professor: Hə, bax belə. Saçın bayaq elə qəşəng qabağa tükülmüşdü ki (*Saçını düzəldir*). Bir az da şəfqətlə bax...

Zilha: Kino-zad çəkirik ki? (*Olqa, Zilhanın əllərini qaydaya salır, çeçələ barmağını qaldırır*).

Professor: Bəli, şüuraltında gizlənmiş bir kino hesab edə bilərik. Şərti refleks. Pavlovun iti (*Qapıya tərəf səslənir*). Gələ bilərsiz.

Bülənd (*Girir. Həyəcanlıdır. Zilhaya qəribə tərzdə baxır*): Sən burda.. (*Özündən gedərək yerə yığılır*).

Zilha: Vay dədə, gəl ha, yenə yığıldı.

Professor (*Əllərini ovxalayır*): Nous avons relissi.

Olqa: Mes gratulations docteur.

Zilha: Gədə özündən gedib, bunlar bir-birinə "sağ ol-zad" deyir. Gəl bunu aparaq, madam.

Professor: Dəyməyin. Dəyməyin. Siz gedin. (*Büləndin yanında çömbəlir, onlara əli ilə "gedin" – deyə işarə edir. Zilha arxasına baxa-baxa onu dartışdıran Olqa*

ilə uzaqlaşır. Professor əylənərək Büləndə yaxınlaşır. Təlqinedici səsle). Eyni saç, eyni qoxu, eyni ağız, eyni gözlər. Bu odur – Bülənd. Nəvvərə üçün fikir eləməyə dəyməz, oxşarı da eyni işi görür.

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Projektor

Troya əhvalatı niyə yaranıb? Elen adlı avara bir arvada görə. Buyurun baxın, daxmaların əfsanəvi qəhrəmanı Kəşanlı Əli ilə, tikinti kralı Ehya Onaran üz-üzədir.

Dekorasiya

Ön planda dörd pəncərə çərçivəsi. Arxada isə daxmalar yerləşən məhəllə. Zilha bir əlində Şamamanın zənciri, o biri əlində isə öz çantası musiqi sədaları altında yellənə-yellənə keçir. Soldakı çərçivədən Lütfiyyə görünür.

Lütfiyyə: Bəri bax görüm. Hafizə xanım huuuuuuuuuu.

Hafizə (Sağdakı ikinci çərçivədən görünür): Nədi, a bacı?

Lütfiyyə: Eşitdin???

Hafizə: Xeyirdi?

Lütfiyyə: Zilha məhəlləyə gəlib.

Hafizə: Sən görmüsən?

Lütfiyyə: Özünü əsdirə-əsdirə bir yeriyir ki.

Hafizə: Şəhərdə nə iş görür?

Lütfiyyə: Deyirmiş ki, mən maskotam.

Maskot nə deməkdə, görəsən?

Hafizə: Orda nə var axı bilməmli? Pozğundu da.

Lütfiyyə: Daha denən ona olan olub da.

Hafizə: Qancıq lap qudurub. (Zilha bayaqkı kimi musiqi sədalarının altında səhnədə bu tərəfdən o tərəfə keçir). Raziyyə hu-u-u-u. Bəri bax görüm.

Raziyyə (Sağdakı pəncərədən görünür): Nolub, a bacı?

Hafizə: Eşitdin???

Raziyyə: Xeyirdi?

Hafizə: Zilha məhəlləyə gəlib.

Raziyyə: Sən görmüsən?

Hafizə: Bir fasondadı ki, döşünü yellədə-yellədə gəzir. Baldırı da dəyirman daşdı elə bil.

Raziyyə: Şəhərdə neynir?

Hafizə: Deyirmiş ki, mən farmazonkayam.

Raziyyə: Orda nə var axı bilməmli? Əməlli-başlı o gədənə məşuqəsidə də.

Hafizə: Daha denən olan olub də.

Raziyyə: Taraz yolun yolçusu deyil e, bacı. Yoldan çıxıb.(Zilha bayaqkı kimi musiqi sədalarının altında səhnədə bu tərəfdən o tərəfə keçir). Ay qız, Rəsmiyyə.

Rəsmiyyə (Soldakı ikinci pəncərədən görünür): Nolub Rəsmiyyə xala?

Raziyyə: Eşitmişen???

Rəsmiyyə: Xeyirdi?

Raziyyə: Zilha gəlib məhəlləyə.

Rəsmiyyə: Sən görmüsən?

Raziyyə: Bir fasondadı ki, ədasından yaxın düşməli deyil.

Rəsmiyyə: Neynəyir ki şəhərdə?

Raziyyə: Bülənd bəyin məşuqəsidə də.

Rəsmiyyə: Onu guya kim bilmir ki? Cümlə-cahan bilir də.

Raziyyə: Olan olub da.

Rəsmiyyə: Fahişəlik eləyir, daha nolsun axı?

(Lütfiyyə, Hafizə, Raziyyə, Rəsmiyyə dördü birdən pəncərədən çölə baxır.)

Dördü birdən: Anası gəzən ağacı, balası budaq-budaq dolaşar. Görüm bundan da beşbetər günə qalsın onu.

(Pəncərədən tamaşa eləyənlər yoxa çıxır. Küçədir. Zilha bir əlində Şamamanın

zənciri, o biri əlində çantası səhnəni o tərəf bu tərəfə yellənə-yellənə keçir).

Niyazi (*Arxasınca baxır*): İlahi, sənə şükür.

Təməl: Arvad tayfası deyil? Adəmi də peşman eləyiblər.

Dərviş: Bu lap yolunu azıb ki? Sir-sifətinə bax bunun. Nə haldadı.

Astav: Nuru elə bil son model maşındı e.

Təməl (*Əlinin itini görür*): Qarabaş, gəl. Adə, bunun quyruğunu kim kəsib?

Astav: Üç ay əvvəl Əli qağa kəsdirdi də.

Təməl: Niyə kəsdirib ki?

Astav: Zilhanı görəndə quyruğunu yelləyib sevinirmiş.

Təməl: Adə, itdi e bu. Nə qanır axı küsülü-filan?

Dərviş: Baxın, baxın. Zilhanın gəzdirdiyi əhliləşmiş itin arxasınca gedir.

(Zilha Şamama ilə birgə musiqi sədaları altında səhnənin ortasına tərəf gəlir).

Zilha: İtil. (*Qarabaşı qovur*)! İtil!

(Zilha Şamamanı qucağına alıb Qarabaşın arxasınca ağzını büzərək baxır).

Şamamanın nəğməsi

Yavaş gəl, yavaş,
Şamama hara, sən hara,
Yerini bil, Qarabaş,
Zir-zibilli avara.
Ağzı sulu heyvan,
O sənın tay-tuşundu?
O balaca xanımdır,
Əynində də paltarı,
Hamısı da markadı,
Bilmirsən?
Yuyunub ətirlənib,
Arada iylə bir, bax
Eşitmirsən?
Tükləri də daranmış,

Lap quyruğuna kimi
Görmürsən?
Brüsseldə mağazadan,
Alıb bunu Bülənd bəy,
Ərəb atı kimi,
Şəcərəsi var bunun.

Atası İran şahında,
Anası Səudiyyədədi,
Xalaoğlusu, bacısı,
Londonda lorddadı,
Hamiləykən anası,
Xəstəxanada yatıb,
Çətinliklə doğubdu.
İki baytar bu yazığı,
Keysəriyyəylə tutub,
Naz-qozludu Şamama,
Heç nə yemir iştahsız.

Səhər südlü, peçenyəsi,
Dana ətı günorta,
Acqarına qreypfurt,
Gecələri ət bulyonu,
Gündə üç dəfə həm də,
Vitaminin də atır.

Elçisi var qum təkin,
Bu Foks Təriyə var e,
İngilis səfirliyindəki,
Bir də balaca Pekinuva,
İsveç səfirinin iti,
Şamamanı görəndə,
Ağlı başından çıxır,
Adə, kirli, pasaqlı,
Ağzı sulu avara,
Şamama hara, sən hara?
Şamamamız əzizdi
Hamı öz yerin bilsin.

O sənın tay-tuşundu?
O balaca xanımdır.

(Əli yan tərəfdədir. Əliylə Astavı yanına çağırır).

Əli: Get ona de, bura müsəlman məhəlləsidir. Ədəb-ərkanla çıxıb getsin.

Astav (*Onun yanından Zilhanın yanına qaçaraq*): Bacı, Əli qağa bir az əsəbidi. İtini başqa yerdə gəzdir.

Zilha: Bura onun dədəsinin deyil. Ölkənin küçəsidir. Heç kim mənə söz deyə bilməz. Get məndən ona salam çatdır.

Əli (*Suyu süzülə-süzülə gələn "Astav"a*): Nə deyir?

Astav: Deyir ki, narahat olmasın, bir azdan gedərəm.

Əli: Tez getsin burdan. Uşaq-muşağın abır-həyasını korlamasın.

Astav: (*Onun yanından Zilhanın yanına qaçır*): Bacı, gördük, bər-bəzəyin yaman yaraşır. Ancaq hava da sərin idi. Xəstələnərsən.

Zilha: Xəstələnmək nədi e? İstidən yanırım. Əsəbiləşsəm, bir az da soyunub-töküb, elə gəzəcəm.

Əli: (*Suyu süzülə-süzülə gələn "Astav"*): Nə deyir?

Astav: Deyir ki, onsuz da gedirəm. Əsəbləşmə, ay qağa.

Əli (*Əsəbi*): Belə olmaz (*Zilha tərəfə yerişərək*). Mənə bax, görüm.

Zilha: Nəse dediz?

Əli (*Hiddətli*): Dedim, rədd elə küçüyünü burdan. Başa düşdün?

Zilha (*Ağız-burnunu əyərək*): Bu nə cür danışdı? Siz hansı cəsarətlə mənə sən deyirsən axı? Sizlə həmsöhbət olmaq istəmirəm.

Əli: Mənə bax. Mən belə mədəni-filan qanmıram ha!.. Gəlib ağızını cıram.

Zilha: (*Əlinin ağzından sıçrayan tükürçəyi mədəni formada silir*). Üzüme tükürçəyiniz tökülür. Qadınlarla necə danışmaq lazımdır bilmirsiniz? Xahiş edirəm, başınızdakı papağı da çıxarın.

Əli (*Papağı çıxarmaq yerinə, fikirli-fikirli daha da başına basır*): Ay qız, ordu bayrağı-zadsən sən?

Zilha (*Qarabaşa*): Ay it!

Əli: Mənə dedin? Mənə? (*Çevrilib Dərviş, Niyazi, Nuru və Hidayətə baxır. Onlar da heç nə eşitmirmiş kimi başlarını o biri tərəfə çevirirlər*).

Zilha: Yox, itə dedim. Siz niyə özünüzü götürürsünüz ki? İnsanla heyvan kimi rəftar eləmək mənim mədəniyyətimə sığmaz.

Əli (*Bilmir nə desin*): Sir-sifətinə bax bunun. Bu nə geyimdi geyinməsin? Elə bil, dəli yığıncağından qaçıb.

Zilha: (*Nazlıca-nazlıca yerişərək, Astavın yanına gəlir*): Dostunuz narahatdı, Nuru bəy? Niyə həkimə aparmırsınız? (*Astav qorxub dostlarının arxasında gizlənir*).

Əli: Bura bax, görüm. Nömrə gəlmə. Bu saat səni xəşil eləyəcəm.

Zilha: Narahat olmayın, xəşil xoşlamıram. Hələ heç kokteyli içməmişəm.

Əli (*Sakitcə Astava*): Kokteyl nədi, adə?

Astav: Nəse fransız pendir növüdü.

Dərviş: Əşi yox. Heç, kokteyl də pendir növü olar?

Əli (*Zilhaya*): Kokteyl nədi?

Zilha: Əşşi, hər nə. Deməyə borcluyam?

Əli: Sən də lap uzatdın e. Bu saat sənənlə qandığın dildə danışacam (*Şillə vurur*).

Zilha: İtil, itil, ayı...

Dördü birdən: Bax belə...ə.

Əli: Ana dilində danış.

Zilha (*Üzünü tutur*): Zibilin biri zibil, heyvan.

Əli: Atandı. Sarsaq, axmaq.

Zilha: Anandı, qəhbənin balası...

Əli: Küçə qancığı.

Zilha: Zibil, murdar.

Əli: Vələdüzna.

Zilha: Sudan çıxmış qurbağa kimi sifətimə marıtdama, səndən qorxan-zad deyiləm.

Əli: Hə, nə dedin?

Zilha: “Hə” demirlər, “Bəli” deyirlər. Qurşunçu Həsibənin sidikli oğlu.

Əli: Nə tez yadından çıxıb qapı-qapı gəzib zeytun diləndiyin.

Zilha: Sənin də yaman tez yadından çıxıb zibil yeşiklərindən qovun, qarpız qabığı gəmidirdiyin?

(Tamaşaçılara tərəf çevrilərək “necə dedim?” jesti edir).

Əli: Get, özünü at.

Zilha: Sən get özünü parkdakı çarhovuza at. İt oğlu it.

Əli: Səni dördə vurub, on ikiyə bölüb, çiy-çiy yeyərəm.

Zilha: Yerişinə-zadına bax bunun. Qulağına qar suyu dolmuş xərçəng kimi əyilə-əyilə yeriyir.

Əli: O soxulcana oxşayan Bülənd səni məşuqəsi eləyib, qəhbə. Bu da yalandı? Boxçaçı Rəsmiyyə dedi.

Zilha: Mən əlimdən də tutdurمام. Kəbinlə alsa, lap yaxşı olar, ondan sonra, pah, paxıllığından istəyirsən divara dırmaş.

Əli: Kəbinlə alacaq. Pah! Gözlə! Daxmalardan qız almaq, ya da zibil maşını işlətmək – eyni şeydi.

(Bayaq Zilhanın elədiyi hərəkəti indi Astav, Niyazi, Təməl, Hidayət tamaşaçılara tərəf çevrilib təkrarlayır).

Dördü birdən: Görək, indi necə olacaq?

Zilha: Axmaq, kəsəcəksən səsini (Əliyə şillə vurur)

Astav: Neynədin axı, ay Zilha bacı?

Zilha: Şərif bacı bilirsən nə deyir? Deyir ki, “mərifətsizə yerini göstərmək,

yetimi geyindirib-keçindirmək qədər savabdı”. Mən də savaba girdim də.

Əli (*Onun üstünə şığıyaraq*): Onun sifətinə kislota ataram. Səni də doğraram. Sonra da gedib özümü asaram.

Zilha: Məni doğru. Özünü öldür. Ancaq ona əl vurma. Abırlı adamdı. İstəmirəm bizə görə nəşə olsun.

Bülənd (*Şoferi ilə bircə gəlir*): Nə olub, gözəlüm? Səni narahat edirlər?

Zilha: Bir az dalaşmışıq, əhəmiyyət vermə.

Bülənd: Tez gedək burdan, səni incitmədilər ki?

Zilha: Kimin ki, bir az mədəniyyəti var, o məni incitməz (Əliyə tərəf baxır). Mədəniyyətsizsin sözü mənə təsir eləmir. Eşşək arısının vızıldamasını adam heç vecinə alar? (*Qol-qola girib gedirkən, Zilha qayıdıb gəlir, tamaşaçılara tərəf çevrilib “necədi, yaxşı dedim?” kimi jest edir*).

(Onlar çıxandan sonra, Əli bilmir neynəsin. Tapançasına əl atır. Sarsılıb. Dərviş, Niyazi, Təməl, Hidayət onu ovundurmaq üçün yanına gəlir).

Əli: Rədd olun!

(Astav, Niyazi, Təməl, Hidayət qorxudan qaçıb dağılışırlar. Səhnədə tənha qalan Əli üzüqoylu stolun üstünə sərilir. Özünü saxlaya bilmir. Hönkürə-hönkürə ağlamağa başlayır. Bir az keçdikdən sonra özünə gəlir. Burnunu çəkir).

Əli: Lənətə gəlmiş fələk. Yenə məni qır qazanında yandırdın (Gözünün yaşını qoluyla silir. Yenə özünü əvvəlki kimi heybətli aparmağa başlayır. Gurultulu səsle). Təməl, Dərviş, Nuru, Niyazi, gəlin, aye.

(Çağırılanlar və Hidayət yüyürə-yüyürə gəlib, sıraya düzülür).

Hamısı: Əmr elə, qardaş.

Əli: Təməl.

Təməl: Buyur, igid.

Əli: Bu gədə nəyə arxalanır belə?

Təməl: Nəyə?

Əli: Biləyinə?

Hamısı: Nə dəxli axı?

Əli: Ürəyinə?

Hamısı: Axı, nə dəxli?

Əli: Onda cibinə.

Hamısı: Açıq-aydın ortadadı da.

Əli: Dərviş.

Dərviş: Bəli, igid.

Əli: Bu murdar Ehyanın vəzifə müddəti nə vaxt sona çatır?

Dərviş: Sentyabrda.

Əli: Son tarixi öyrən.

Astav: Neynirsən ki, qağa?

Əli: Bir ay qalmış bütün fəhlələrimi geri çağırıb, onu pis vəziyyətdə qoyacam.

Dərviş: Yaxşı plandı.

Əli: Hər gecikdiyi gün üçün səkkiz min ödəsin, onda ağılı başına gələr.

Astav (Dərvişə): Səncə, bir də dövlət işi götürə bilər?

Dərviş: Nə danışırısan, a bala, batıracaq, iflas edəcək.

Astav: Yaxşı, bəs onda, işsiz qalan fəhlələri nəylə dolandıracağıq?

Əli: Büdcədə vəziyyət necədi?

Dərviş: Sus payından yığılanlar qurtarıb.

Təməl: Kinoteatrdan yığılanlar necə oldu?

Dərviş: Azdır, qardaş, yetməz.

Əli: Yeni bir vergi qaydası yaratmaq lazımdı. Namus-qeyrət məsələsidi. Sinəklidə bir az fədakarlıq eləməlidir (*Gözləri parıldayır*). Onun burnundan fitil-fitil gətirməsəm, atama lənət!

ONUNCU ŞƏKİL

Projektor:

Əlinin açığına şəhərdə toy.

Dekorasiya: *Onaranın evindəki böyük zal.*

Suxəndan: Milyonçu Davud Daltabanın sarışın arvadı Dürdanə Daltaban üstü işləməli atlasdan tikilmiş paltar, çiyinə atdığı bənövşəyi şalı ilə zalın ən gözəl geyinən qadını idi. Kazım Qaltabanın arvadı qarabəniz gözəl Kamilə Qaltaban isə, çəhrayı atlasdan hazırlanmış paltar ilə sanki nağıllar aləmindən gəlmişdi. (*Bu iki qadın adları çəkildikdən sonra çevrilib baxaraq gülümsünürlər*). Onarangildə toydayıq. Mən Türkiyənin Elza Makvelisi Suxəndan Gülpəri. Onaragil bu toyu niyə görəsə gizlədirlər. Yüngülvari məclis edirlər.

(Digər tərəfdən Onaran ilə Şakir Şaklaban gəlir).

Ehya: Sizin köməyiniz olmasa, indiyə çoxdan iflas eləmişdim.

Şakir: Dəyməz.

Ehya: O avara iki yüz fəhləsini geri çağırıb sonra elə bildim dünya dağılıb, mən də altında qalmışam. Dağın tepəsində təzə dəstəni necə yaradacaqdım?

Şahində Şaklaban: Əl-ələ vermək belə günlərdə olmalıdı, bəy. Bülənd bəyin kefi kökdü. Yaman sevindim.

Ehya: Nəvvərə o Əhsənə qoşulub qaçandan sonra Bülənd iki dəfə özünü öldürməyə cəhd elədi. Özünü təcrid elədi. Sağ olsun bizim professor.

Şahində Şaklaban: Bilirəm, eşitdim. Nəvvərəyə necə oxşayır...

Ehya: Bilmir. Bilsə ki, onu Nəvvərənin yerinə qoymuşuq özü də pis olar.

Suxəndan: Qəribədi. (*Musiqi çalındı*). Bülənd Onaran gəlinlə rəqs edir. Ehya

Onaran, Dürdanə Daltaban, Duzişə
Düzdaban Kazım Qaltabanla Davud
Daltaban isə Şahidə Şaqlabanla rəqs
edirlər...

(*Bütün bu kök cütlüklər peşəkarlıqla
rəqs edirlər*).

Biz başdan başlamışıq

Biz başdan başlamışıq,
Alnımızın təriylə,
Hiyləgər deyilik,
Alnımız da açıqdı,
Ticarət qorxuludu,
Bir sürü ip əlində,
Kürəyin yerə gəlməsin gərək
Qərar, zəka, iradə,
Hamı elə bilir asandı,
Bir də gəl bizdən soruş,
Necə çətindir bilmirlər.

Riskli işə girirsən,
Pul qoyub batırırsan,
Rəqiblərini keçmək,
Vergiləri dəf etmək,
Elm, kitab, göz yorar,
Şərəf-mərəf gedəndi,
Vəzifə, iş boş sözdür,
Bircə bir şeydi qalan,
Xoşbəxtliyin qaydası,
Nə ondadı, nə bunda,
Kassadadır, kassada,
Paradadır, puldadır.

Mən göyerti satardım,
Köməkçiydim dükanda,
Yardımçıydım mağazada
Sənəd daşıyardım idarədə.

Siz kef-damaqda yatanda,
Biz çörək dalınca düşdük,
Elə sizdən fərqimiz,

Qazanmağı öyrəndik.

Özəl sektor bizlərik,
Savabı çox sevirik,
Nolsun ki, a qardaş,
Fəhlələrə çörəyik.

Pulumuzu götürsək,
Yerlə bir olar ölkə,
Bilir bunu hökumət,
Qoruyur bizi buna görə.

Xoşbəxtliyin qaydası,
Nə ondadı, nə bunda,
Kassadadır, kassada,
Paradadır, puldadır.

ON BİRİNCİ ŞƏKİL

Projektor

*Zilhanın xoş günləri az çəkir. Nəvvərə
evə qayıdır. Saraydan (başqa) qızın
qaçırılması.*

Dekorasiya

Onarangilin evindəki kiçik zal.

Nəvvərə: Məni yenə niyə evimə gətir-
misən. Bu teatr kimə lazımdı axı?

Əhsən: O vaxt da səmimiyyədim, indi
də. Ancaq vəziyyət dəyişib?

Nəvvərə: Necə yeni vəziyyət?

Əhsən: Mən uşaq olanda yaman iştah-
sız idim. Anam buna görə çox pis olurdu.
Ancaq ki, qonşuya filan gedim, yamanca
iştahım açılırdı.

Nəvvərə: Je ne vois aucun rapport.

Əhsən: Mais yoyons chérie. Sən Bü-
ləndin arvadı olanda gözümə yaman şirin
görünürdün. Səni gündə ancaq iki saat
görəndə səndən ötrü ölürdüm. O vaxta
qədər ki, sən çamadanını-filan yığıb mənim
yanıma gəldin, oldun mənim. İyirmi dörd

saat bir-birimizi görürük. O vaxtdan bəri eləyəm ki, elə bil heç evimdəki yeməyi yemirəm. Anla mənı cherie.

Nəvvərə: Dəhşətsən. Mən buna görə evimdən qaçmışam? Hər şeyi atıb gəlmişəm? Dam de Siondakı Angel deyirdi ki, “Gözəllərin bəxti olmur” – “Dieu vous en garde” (*Gözünün yaşını silir*). Necə də düz deyirmiş.

Əhsən: Mənı düz başa düş, gözəlim. Sən yenə də gözəlsən. Dəyişən ancaq vəziyyətdi.

Nəvvərə: Bəs indi nə olacaq?

Əhsən: Əvvəlki ehtiraslı məhəbbəti geri qaytarmaq üçün ancaq vəziyyəti dəyişməliyik.

Nəvvərə: Yəni mən...

Əhsən: Evinə-eşiyinə qayıdacaqsan. Yenə də qonşuya yem olacaqsan. Mən də tez-tez qonşuya qaçacam.

Nəvvərə: Bunu demək asandı. Adam məktub qoyub qaçdığı evə necə qayıtsın?

Əhsən: Ne t'en pas. Peşman olub ağlaya-ağlaya geri qayıdan gözəl qadını Bülənd geri qaytarmaz. Deyərsən ki, balamsız yaşaya bilmirəm.

Nəvvərə: Hə, doğrudan e. Uşağım. Düzdü, mənim uşağım da var axı. Yaxşı ağılına gəldi.

Əhsən: Hər gözəl qadının naz eləməyə haqqı yoxdur? Deyərsən ki, əsəb idi gəldi, keçdi. Kişi nə qədər mədəni olsa, o qədər özünü sübut eləyir. Sən də Büləndə özünü sübut eləməyə şərait yaradırsan da. Hələ bir gəlsin əlini, ətəyini öpsün.

Nəvvərə: Yaxşı fikirdi. Ona bu nömrə işləyər.

(*Çöldən səs gəlir*).

Əhsən: Nə olub?

Nəvvərə: Deyərsən, nəse yığıncaq var.

Əhsən: Hə, onda yaxşı fürsətdi. Get otağına. Çarpayında uzan. Bülənd işığı yandıranda quelle surprise.

(*Nəvvərə arfanı görür. Gedib tellərini oynadır...*)

Sevmək istəsən nəğməsi

Qadın dəniz kimidir,
Gah dalğalı, gah durğun,
Gah əsəbi, gah sakit,
Bəzən uşaqdır, bəzənsə böyük.

Həmişə anlamalı,
Peşəkar matros kimi,
Yaxşı ər, bağışlayar,
Adi, kiçik şeyləri.

Adi külək əsdimi?
Coşar bütün hissələri,
Artıq qərar onundur,
Görməz gözü heç nəyi.

Ancaq külək kəsdimi?
Hər şey birdən düzələr,
Təzələyib boyasın,
Dönər öz yuvasına.

Sevmək istəsən əgər,
Unut olub keçəni,
Sevmək istəsən əgər,
Sil, təmizlə beynini.

Nəvvərə: Mən çamadanımı yataq otağına aparıram. Bir azdan qayıdacam. (*Gedir. Əhsən də arxasınca getmək istəyəndə bu dəm müsiqi sədaları altında Manyak Cəfər gəlir*).

Cəfər: Salaməleyküm. Ehya bəy, siz-siz?

Əhsən: Yox, nəse problem var?

Cəfər: Mən manyak Cəfəram.

Əhsən: Taniya bilmədim.

Cəfər: Çamır Ehsanı cəhənnəmə vasil eləyən də. Məşhur daxma cinayəti söhbəti...

Əhsən (Qorxaraq): Şad oldum.

Cəfər: O məsələdən sonra Suriyaya qaçmışdım. Əfv çıxandan sonra geri

qayıtmışam. Ehya bəy gəldiyimi eşidib, məni çağırırdı. Nəse xırda bir iş var.

Əhsən: Nə işi?

Cəfər: Keşanlı Əli deyilən biri mənim işlədiyim cinayəti öz adına çıxıb, Sinəklidə millətin başına oyun açır. Üz verdikcə astar da istəyir. İndi də şəhərdə Ehya bəyin işlərinə-filan burnunu soxur.

Əhsən: Heç nə başa düşmədim. Hə, bəs sonra?

Cəfər: Min-filan alıb gəbərdəcəm də küçüyü.

Düdük: (*Narahat girir*). Ehya bəy o deyil e, qardaş. Bax, bu gələndi. Hər qabağına çıxan axmaqla danışma.

Ehya: (*Girir*). Manyak Cəfər sən sən, igid?

Suxəndan: (*Girir. Stolun üstündəki işkidən süzüb içir*). Gözlərimə inana bilmirəm. Nəvvərə toy evindədi. (*Gedib koridora baxır*). Nəvvərə nərdivanla düşür. Aaa, gəlin olan qızı gördü.

Zilha: (*Girir*): Off, bezdim. Deyəsən, burda güzgü olmalıydı.

Suxəndan: Güzgü axtarırdınız?

Zilha: Tərdən birtəhər oldum. (*Gəlinliyini yelləyir*).

Suxəndan: Evdə ayaqla ayna gəzir. Onu görsez, lap yaxşı olar. (*Telefona*). Müdiri calayın.

Zilha: (*Əvvəlcə başa düşmür*): Sağ olun (*Çıxmaq istəyəndə dayanır*). Nolub, ay xanım, niyə elə qəribə-qəribə danışsın ki?

Suxəndan: Alo, müdir məşğuldursa, katibəni calayın. Bəli. Kamil sən sən? Qulaq as, təcili bura bir fotoqraf yolla. Yaxşı söhbət var. Onarangildə toyda dəhşətdi. Evə qayıdan köhnə gəlinlə təzə gəlin qırğın eləyib. Necə başlıqdı? Çauu.

Ehya: (*Cəfər və Düdük otaqdan çıxarkən*): Razılaşdıq, sağ-salamat.

Cəfər: Şeydi, avans vermirsiz?

Ehya: Niyə?

Cəfər: Tədarük eləmək lazımdı. Asan məsələ deyil, qağa. Cana qıyırıq (*İçmək işarəsi edir*). Kef-əhvalı tarazlamaq üçün də....

Ehya: (*Gülür*): Həəə, o məsələ (*Pul çıxarır*). İndilik bunu al.

Cəfər: (*Biğına, saqqalına sürtür*): Bərəketli olsun. Görüm, siftəniz necə olacaq, qağa (*Çıxırlar*).

Suxəndan: (*Tək qalanda qədəhini doldurub yenə içir*): Ara lap qızıdır. (*Gedib koridora baxır*). Nəvvərə nərdivanla düşür. Aaa, gəlin olan qızı gördü.

Nəvvərənin səsi: Siz kimsiz? Niyə burdasız?

Zilhanın səsi: Sən kimsən e? Nə axtarırsan burda, ay xanım?

Suxəndan: Özləri bir yana, sözləri də bir- birinə oxşayır. Elə bil güzgüdür.

Nəvvərənin səsi: Bura mənim evimdi.

Zilhanın səsi: Bura mənim evimdi.

Nəvvərənin səsi: Bura baxın görüm, bu qadın kimdi?

Zilhanın səsi: Bura baxın görüm, bu qadın kimdi?

Əhsənin səsi: Nəvvərə. Bülənd bəyin arvadı.

Zilhanın səsi: Həə, indi hər şeyi başa düşdüm. Hanı o kaftar professor. Hanı o binamus Ehya?

Əhsənin səsi: Hara gedirsən?

Zilhanın səsi: Ərə getmirəm o sümsü buruna. Mənim qürurumla oynadılar. (*Ağlayır*). Milyon da versələr, burda qalan deyiləm.

(*Səhnəyə girir, üst-başını cırır. Pəncərəyə tərəf qaçır*).

Suxəndan: Neynirsiz? (*Nəvvərə də gəlib. Heyrət içərisində ona baxır. Zilha pəncərədən tullanır. Suxəndan ilə Nəvvərə bir-birinə baxır*).

Nəvvərə: Bu gəlinlikdəki qız kimdi?

Suxəndan: Daxmalardakı kopyanız

(Bir qədər də süzüb içir). İcazənilə nəşriyyata getməliyəm (*Gedir*).

(*Nəvvərə başını iki əli ilə tutaraq oturur*).

Əhsən: (*Bağçadan gələrək*). Nolub?

Nəvvərə: Bu evdə qəribə şeylər olub. (*Qapı döyülür*).

Əhsən (*Gizlənmək istəsə də, gizlənmir*): Kimdi?

Nuru (*Təngənəfəs girir*): Mənəm. Nuru. Qaç. Nə tapırsansa – gəmi, təyyarə, zibil maşını... min, qaç. Zilha, qaç.

Nəvvərə: Nə olub ki, niyə qaçmalıyam axı?

Nuru: Raziyyə o qədər gizli saxlanılan toy xəbərini gətirib Əlinin ovucuna qoyanda, mən də orda idim. Bursa bıçağı ilə dırnaqlarını tuturdu. Raziyyə bəd xəbəri verəndə, Əlinin əvvəl rəngi avazıdı. Tapançasına əl atmaq istədi. Əvvəl elə bildik özünü öldürəcək. Dərviş, Niyazi, Təməl özlərini atdılar. Dedilər ki, sənə edilən səhv bizə edilmiş kimi bir şeydi. Qurşunçu Həsibə bacının oğlu Əli, icazə ver sənə qisasını biz alağ. Cavabında da Əli: “Zilhanı onlara ram eləsəm, mənə də Kəşanlı Əli deməsinlər” – deyə coşdu. Şərif bacı da gördü ki, aləm dəyib bir-birinə, mənə dedi ki, get Zilhaya xəbər elə qaçıb gizlənsin. Mən də kəsə yolla, yüyürə-yüyürə özümü atdım bura. Bacı, Əli tapançası əlində gəlir, yoldadı. Bir şey tap, çıx aradan (*Təngənəfəs yerə sərilir*).

Nəvvərə: (*Əhsənə*) Nəsə başa düşdün sən?

Əhsən: Deyəsən, bu gədə yunan tragikomediyalarının daxma versiyasıdı. (*Birdən qışqanır*). Əli kimdi? O dediyi?

Nuru (*Yatdığı yerdən başını qaldırıb*): Sinəklinin ağasıdı, məşhur Kəşanlı Əli.

Əhsən: Bahooo, sənə belə məşuqun – filan varmış, bilmirdim.

Nəvvərə: Mən birinci dəfədi bunu görürəm, Əhsən.

Nuru: Nömrə gəlmə, ay bacı, gizlən (*Ayaq səsləri*). Budur e, gördün? (*Qorxu dolu baxışlarla baxır*)? Gəlir (*Qaçır*).

(*Əli digər tərəfdən güllə kimi gəlir*).

Əli: Tərpənsəz öldürürəm!

Əhsən: (*Əllərini havaya qaldırır*): Biz təslim.

Əli (*Yerdəki xalını süzür*): Yerdəki xalı hayıfıdı. Burda qan tökməyəcəm. Gəl, məsələmizi Sinəklidə çürüdək.

Əhsən (*Əllərini aşağı salır*) Sinəkli haradı?

Əli: Kəs səsini, avara (*Nəvvərəni qucaqlayaraq çiyinə atır. Nəvvərə çırpınır*).

Əhsən: İstəyirsiz mən də kömək edim.

Əli: Sənin işin olmasın!

Əhsən: Yaxşı, qardaş. Necə məsləhət-dirsə.

Nəvvərə (*Əli Nəvvərəni çiyinə alıb gedir. Nəvvərəyə bu qaçırılma qəribə gəlir. Əlini ağzına tutub gülür tamaşaçılara*): A-a-a, hara gedirik axı?

Əhsən (*Əlləri havada sağ tərəfə gedir, onların getməyinə əmin olduqdan sonra*): Kömək edin! Kömək edin! Au secours! Help!

(*Ehya, Bülənd, Olqa bütün qonaqlar qaçaraq qaçdadı. Əhsən hələ də əlləri havada dayanmışdır*).

Ehya: Nə olub?

Hamı: Nə olub, nə olub?

Əhsən: Gədə Nəvvərəni qaçırdı. Qaçın! Bu tərəfə apardı. Bu tərəfə!

ON İKİNCİ ŞƏKİL

Projektor

Xoşbəxtliyə doğru.

Dekorasiya

Əlinin çayxanasının qarşısı. Gecə. Evlərin əksi. Səssizlik. Ağcaqanadların vızıltısı. Pəncərələrdən görünən lampalar. Fit səsi. Qarşı tərəfdə polislər, arxada

Ehya, Bülend, Düdük, Cəfər, Filiz görünür. Polislər gözə çarpmasınlar deyə başlarına ağac budaqları, yarpaqlar sarıyıblar. Yerdə sürünərək Əlinin çayxanasına tərəf irəliləyirlər. Sinəkli camaatından Təməl, Hidayət, Hafizə, Niyazi ayaq üstə, əlləri arxalarında onların ardınca gedirlər.

Gonbul polis (*Yerdə sürünərək əmr verir*): Rza, sən sağ tərəfi mühasirəyə al. Ziya, sən də aşağı yolu bağla. Diqqət. (*Fit çalır. Rza sağa, Ziya sola tərəf sürünür. Gonbul polislə onların fiti qarşılıqlı çalınır*).

Filiz (*Gələrek*): Ana, anacan.

Hamısı birdən (*Ona tərəf çevrilərək*): Şşşşt (*Sonra yenə barmaqlarının ucunda yerişərək səhnənin qarşısında tamaşaçılara*). Şşşşt.

Şərif: Nə var, nə olub? Amerikan kinosu göstərirlər?

Gonbul polis (*Ayağa qalxır. Əlində dəyənəyi*): Oyun oyunluqdan çıxdı.

Qayda pozuntusu elədiniz. Nəvvare xanım qaçırılıb. Belə biabırçılıq olar?

Şərif: Narahat olma, Gonbul, Zilha qaçıdı. Səhv qaçırılan qadın da axşam mənim yanımda qalmışdı...

(*Şərifin daxmasından "Sevmək istəsən" nəğməsi gəlir*).

Filiz: Ana, anacan.

Bülend: Nəvvarenin səsi...

Olqa: Özüdür ki, var.

Şərif (*Ehya və Bülendə*): Əlinə də əl dəyməyib. Necə təhvil almışamsa, elə də pak-pakizə verirəm.

Bülend: Şükür, ağılıma nələr gəlirdi.

Əhsən: Mənim də. Rahat nəfəs aldım.

Filiz: Ana, anacan. Mən anamı istəyirəm.

(*Yerə yıxılıb çırpınır*).

Sürücü: Özünü yerə çırpır, əsəbiləşib. Üstünə düşməyək. Qoy eləsin, madam.

(*Nəvvare qapıdan çıxır. Filiz və Ehya ona tərəf yüyürür. Filiz anasını qucaqlayır*).

Bülend: Yuxu filan görürəm (*Özündən gedir*)?

Ehya: Tez qayıdaq.

Əhsən (*Nuru ilə birgə özündən gedən Büləndi aparırlar*): Gözlədiyimdən yaxşı oldu. Happy end.

Gonbul polis: Sülh oldu. Müharibə sona çatdı. Dağılışın. Yolu bağlamayın.

Bu saat protokol tərtib edəcəm. Anladınız?

(*Camaat bir-bir, iki-iki dağılır. Çayxananın otaq hissəsinə işıq salınıb*).

Əli: Hə, belə.. qaldıq ikimiz.

Zilha: (*Gülür*). Qaldıq.

Əli: Başıma az oyun gətirmədin ha.

Zilha (*Burnunu çəkir*): Sən də mənim (*Birdən*) Doğrudan, məndən ötrü türmədə çox ağlayırdın? (*Əlinin başıyla "hə" dediyini görür*). Necə deyiblər? Pişik balasını istədiyindən yeyərmiş. Dərs olsun sənə. Mən də çox əzab çəkdim, a heyvan...

Əli: O da sənə dərs olsun.

(*Əli soyunmağa başlayır. Kəmərinə və silahını pəncərənin qarşısına qoyur. Ayağını Zilhaya tərəf uzadır. Zilha əyilib ayaqqabılarını soyundurur. Pəncərənin çölündən pusan Düdük pəncərəyə yaxınlaşır, əlini uzadıb Əlinin tapançasını oğurlayır*).

Zilha: Hardan bildin ki, qaçırdığın arvad mən deyiləm?

Əli: İyindən. Öz iyinə inanmadığı üçün ətir vürmüşdü.

Zilha: Bəs mən?

Əli: Sənin iyin öz iyindi.

Zilha: Necə idi?

Əli: Nə bilim e mən. Səndən sən iyi gəlir də...

(*Qapı döyülür, gələn Lütfiyyədir*).

Lütfiyyə: Gözaydınlığına gəlmişəm. Qovuşmağınıza yaman sevinirəm.

Əli (*Kəfi durulur*): Sağ ol, Lütfiyyə nənə. Səhər söhbət edək də.

Lütfiyyə: Mən onsuz da oturan deyiləm. Salamət qalın (*Gedir*).

Əli: Sər görüm döşəyi.

Zilha: Görməmiş kimi niyə tələsirsən axı. Həm də biz hələ heç evlənməmişik.

Əli: Nikah da sonra olar da.

Zilha: Bir nəfəs al da. Nəsə içək.

Əli: Ay qız, inanırsan, sənin yanında olanda elə bilirəm yaxama gül taxıblar.

(*Qapı döyülür. Gələn Hafizədir*).

Hafizə: Maşallah, yüz dəfə maşallah. Bir-birinizə nə yaman yaraşırırsız. Qovuşdurana şükür olsun. Gözaydınlığına gəlmişəm...

Əli (*Kəfi qaçır*): Sağ ol, Hafizə bacı. Sabah söhbət edərik.

Hafizə: Dayanan deyiləm, onsuz. Sağ olun.

Əli: Şükür ilahi. Zilha (*Zilha qucağına girir, naz edərək qaçır*), ay qız, gəl görüm yanıma.

Zilha (*Onun dediyini edir*): Hə, gəldim. Nədi?

Əli: Gözümün içinə bax.

Zilha: Baxdım, nədi?

Əli: Tut görüm əlimi.

Zilha (*Onun dediklərini edir*): Tutdum, nədi?

Əli: Zəhirmar. Sən heç kinoya-zada baxmamısan?

Gonbul polis səsi (*Çöldən*): Hamı evinə. Tez. Hamı evinə.

(*Qapı döyülür. Gələn Raziyyədir. Dayanıb onlara qibtə ilə baxır*).

Raziyyə: Gözaydınlığına gəlmişəm. Qucaqlaşın, görüm, cüt göyərçin kimi. Az əzab çəkməmişiz. Əlbəttə, haqqınızdı (*Ah çəkir*).

Əli (*Əməlli-başlı məmnundu*): Sağ ol, Raziyyə bacı. (*Əsəbi*). Sabah söhbət edərik də bunu.

Raziyyə: Burdan keçirdim. Gəldim ki, gözaydınlığı verim. (*Ah çəkir və gedir*).

Əli (*Lampanı söndürür*): Belə olmaz e. İşığı görənlər gəlir...

ON ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Projektor

Gərək tamaşadan millət ibrət götürə.

Dekorasiya

Eyni.

Gonbul polis (*Gəlir*): Artıq burda sona çatdırın...

Dərviş (*Yan tərəfdən gələrək tamaşaçılara*): Buyurun, tədarükümüzü görək, inşallah, cümə günü toyumuzu edərik...

(*Pərdə yavaş-yavaş enir*).

Cəfər (*Səhnənin aşağısından gələrək tamaşaçıların arasına girir*): Yavaş... bu tamaşa belə xoş qurtara bilməz e.

Dərviş (*Səhnənin qarşısında donub qalıb*): Vay, Manyak Cəfər.

ON DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

Projektor

Xoşbəxtliyə mane olan dəvətikanı Manyak Cəfər səhnədə. Və ya yalan ikən doğruya çevrilən dastan.

Cəfər: Nə bilmişdin bəs? Hamı danışdı. İndi də növbə dəvətikanlarındadı. (*Tamaşaçılara*) Əli ilə balaca bir məsələmiz var... (*Ağaclara tərəf yeriyir*).

Şərif: Dərviş, get mane ol, görüm.

Dərviş (*Cəfər silahını götürdükdən sonra*): Görmürsən işi var?

Nuru: Qağa, ay qağa...

Cəfər: Mənə də Manyak Cəfər deyirlər ha. Hanı o bambılı Əli...

(*Çayxanada işıq. Əli diksinir. Zilha onu bərk-bərk tutur*).

Cəfər: Adə, bişərəf, bəri bax. Eşitdim bu axşam zifafa girirsən. Bülənd bəyin artığı indi də sənə qalıb?

(*Düdük qaranlıq tərəfdən gəlir. Manyakın yanında dayanır.*)

Əli: Səni təhqir edir.

Zilha: Qurban olum, fikir vermə.

Cəfər: Dizel motoru kimi arvaddı. Gəl görüm, Zilha bacı, hamıya üz verirsən, bizə tərəf niyə baxmırsan?

Zilha: Rədd ol burdan, əyyaşın biri, əyyaş! Biz hara, sən hara? Mədəniyyətsiz biri, mədəniyyətsiz.

Cəfər: Quzu kəssinlər sənə elə. Siz tərəflərdə kişilər gizlənir, arvadları qabağa verir? Çıx görüm, adə, vələdüznə. Mənim elədiyim cinayəti öz adına çıxmısan. Gəl görüm, camaat da agah olsun, görək Çamırı kim öldürüb?

(*Daxmalardakı camaat yavaş-yavaş yığışmağa başlayır.*)

Cəfər: Anasını söydük – çıxmadı. Nişanlısına söz dedik – vecinə almadı. Belə igidə can qurban e. Adə, axmaq gədə, bəlkə qorxudan qəbiz zad olmusan, niyə gəlmirsən? (*Havaya bir əl atəş açır*). Kişisənsə, çıx...

(*Butulkanı yerə qoyur, yerdən əsgir parçası götürür. Şuşənin içinə basır, benzinə bulayaraq daxmalardan birinə tərəf atır. Düdük də onun elədiyini təkrarlayır.*)

Bax, daxmaları yandırırım. Kişisənsə çıx, mane ol (*Alov çoxalır*).

Lütfiyyə: Doğrudan da yandırır. Damlarımızı yandırır. Hardasan, ay Əli?

Təməl: Qağa, ay qağa, Əli qağa...

Hafizə: Bu mürdarın ağzını yummayacaqsan?

Əli (Zilhaya): Camaatım məni gözləyir, Zilha. Gözləmək olmaz.

Zilha: Əşi nəyinə gerek, qorxmursan?

Əli: Qorxmağına qorxuram, ancaq ortada o boyda dastan var. Dastana yalan qatmaq olmaz.

Zilha: Həvva Adəmlə nə şərt kəsib?

Deyib ki, ya mən – ya cənnət. Mən də sənə şərt kəsirəm, Əli. Ya mən, ya da dastan.

Əli: Təəssüf ki, mümkün deyil, Zilha. Taleyim məni çağırır (*Ayağa durur*). İnsan ölür, dastanı qalar. Mən gedirəm.

Zilha: Ay Əli, getmə.

Əli: Sinəkliyə canım da qurbandı. Yazımız belə yazılıbmış, neynəmək olar?..

Xor: İgid Əli, qoç Əli...

Əli (Geri çevrilərək Zilhaya): Var olsun Sinəkli dağ. Deyərsən ki, son sözü bu idi. Tarixdə də belə qalsın.

(*Əli alovların qırmızı fonu qarşısında Cəfərə tərəf yeriyir. Lakin o, hər atəş açanda sarsılıb qorxur, ancaq yenə də davam edir. Xalq heyranlığını bildirir. Cəfər hara gəldi atəş açır.*)

Cəfər: Vəsiyyətini elə, heyvan. Cəhənməndə notarius yoxdu..

Hidayət: Ay axmaq, məgər ona güllə keçir?

Dərviş: Əcəli çatıb e. Yazığın ömrü yeddi sentyabra kimi imiş...

Təməl: Kəlməyi-şəhadətini de, Manyak. Cəhənnəmə imansız vasil olacaqsan.

(*Əli getdikcə, güllələrdən biri onun ayağından dəyir. Ayağını tutur.*)

Lütfiyyə: Vuruldu.

Düdük: Bəs caduluydu?

Nuru: Cadı olmayan ayağına dəydi.

Dərviş: Bax, hələ gedir e üstünə.

(*Əli yaxınlaşan kimi Cəfərin üstünə atılır. Cəfərin silah tutan əlindən yapışır. Boğuşmağa başlayırlar. Camaat başlarına yığışır. Bir dəfə boğuş tapança səsi gəlir. Cəfər yerə yığılır. Əli üst-başını təmizləyir. Polislərin fit səsi eşidilir. Yanğın söndürən maşınların siqnal səsləri gəlir. Gonbul polis, Əlinin qollarını qandallayır...)*

Keşanlı Əli dastanı.

Xor:

Of, off...
Sinəklidə durmaq olmur yasdən,
Sağından vuruldun, soluna yastılan,
Hey Əli, qoç Əli, atamız Əli,
Bir də doğmaz analar belə bir aslan.

İpək köynək geyərdi,
Gümüş kəmərlər taxardı,
Xumar-xumar baxardı,
Ürəkləri yaxardı.

Qaşda bıçaq yarası,
Üzdə Hələb xorası,
Güllə dəymiş ayağı,
Yamanca axsayardı.

Daxmaları sökülməyə qoymadı,
Su çəkirdi, elektrik qoşdurdu,
Yol çəkirdi, doqquz bulaq tikişirdi,
Eldə, gündə bizi adam saydırdı.

O olmasa, indi biz haradaydıq,
Küçədəydik, ya da xarabalıqdaydıq,
Qızlarımız pis yollara düşərdi,
Biz küçədə, ya da içki içirdik.
Körpələri sevərdi,
Böyükləri sayardı
Bayramlardan-bayrama,
Namaz belə qılardı.

Bıçaq əlində gəzərdi,
Qorxu nədir bilməzdi,
Açıq tətik görəndə,
Üstünə yeriyərdi.

Tələdən qurtulmadı,
Silahı oğurlandı,
Axtarmadı,
Zilhaya doyunca sarılamadı,
Namərdcə vuruldu qoç, igid Əli.

*(Xor bunu oxuyarkən, polisler Əlini
aparır, arxada onun sənəd şəkli əks olunur.*

*Şərif səhnənin qarşısına gələrək qissədən
hissə deyir).*

Qissədən hissə

Əziz bəylər, xanımlar,
Bizi çox sevən dostlar,
Burda bitir qissəmiz,
Gördünüz, eşitdiniz.

Beləcədir çox dastan,
Dastan işin nəşəsi,
Danışmağa başla bir,
İçindən hoqqa çıxar.

Biz qanmarıq, avamıq,
Yumruq boyda beynimiz,
Ancaq sizlər oxuyub,
Eynək belə taxmışız.

Ziyalı adamlarsız,
Siz buna aldanmazsınız,
Qaldırın örtükləri,
Üfürün püfələri.

Axtarın, taparsınız,
Qazıyın, görəcəksiz,
Səhv dedim, elə deyil?
Niyə sakit durmusuz?

Yoxsa siz də bizim tək,
Avamsız, ay camaat?
Bizim kimi rahatca,
Aldanarsız camaat?

Pərdə

“Rus bukeri” təqdim olundu

“Rus bukeri”nin 2015-ci il üzrə qalibi Aleksandr Snegiryov seçilib. Yazıçı bu nüfuzlu mükafata “Vera” romanına görə layiq görülüb. Qeyd edək ki, Aleksandr Snegiryov bundan qabaq “Debüt” (2005) və “Evrika” (2008) mükafatlarına layiq görülsə də, mütəxəssislər bu seçimi sensasiya kimi qarşılayıblar. Xatırladaq ki, “Vera” romanı 2015-ci ildə “Drujba narodov” jurnalının 1-ci sayında işıq üzü görüb. Əsərdə övladına ata axtaran gənc qadının apardığı həyat mücadiləsi və yaşantıları öz əksini tapıb.

Otuz beş yaşlı Aleksandr Snegiryov “Amerikanı necə bombaladıq” (2007), “Neft Venerası” (2008), “Şöhrətpərəstlik” (2010), “Günah hissi” (2013) romanlarının müəllifidir.

“Rus bukeri” mükafatını Rusiyanın “QLOBEKS” bankı təsis edib. Bu mükafat 1992-ci ildən bəri rus dilində nəşr edilmiş ən yaxşı romana görə hər ilin sonunda verilir. Qalib 1,5 milyon rubl (təxminən 222 min ABŞ dolları) həcmində pul mükafatı alır. Bundan əlavə, “Rus bukeri”nin təsisçiləri mükafatın qısa siyahısına düşmüş əsərlərdən birini ingilis dilinə tərcümə üçün seçərək Britaniyada nəşr etdirir və müəllifə 750 min rubl həcmində mükafat verirlər. Bu il həmin nominasiya üzrə Dağıstan əsilli gənc yazıçı Alisa Qəniyevanın “Bəy və gəlin” romanı seçilib.

Yeri gəlmişkən, “QLOBEKS”in prezidenti Vitali Vavilinin jurnalistlərin suallarını cavablandırarkən söylədiyi: “Müasir cəmiyyət mədəniyyətin ən əhəmiyyətli intellektual hissəsi olan ciddi ədəbiyyatsız mövcud ola bilməz”, – fikri ədəbi cəmiyyətdə müsbət qarşılanıb.

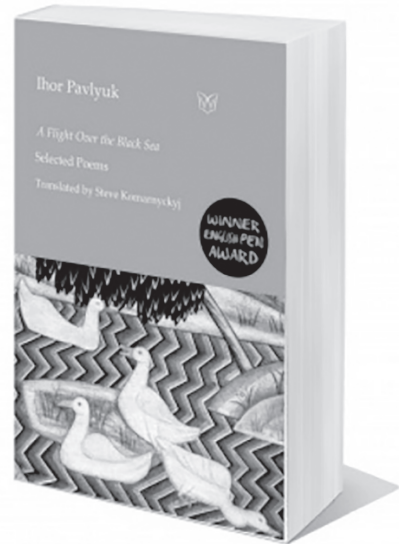

Məşhur şair İqor Pavlyukun “Qara dəniz üzərində uçuş” adlı şeirlər kitabı dumanlı Albionda birincilik qazandı

Hazırda o, Avropanın ən məşhur şairlərindən sayılır. Şeirləri ingilis, fransız, polyak, rus, yapon və bir sıra başqa dillərə tərcümə edilib.

Dünyanın hər yerindən olan oxucuların və Böyük Britaniya PEN mərkəzinin açıq səsvermə yolu ilə gəldiyi nəticələrə görə tanınmış Ukrayna şairi İqor Pavlyukun “Qara dəniz üzərində uçuş” şeirlər toplusu (tərcümə Stiven Komarnitskinindir) ilin ən yaxşı kitabı adına layiq görülüb. Səsvermənin nəticələri bu il noyabrın 10-da mətbuatda dərc edilib.

İqor Pavlyuk Sovet dönəmində Leninqrad şəhər Ali Hərbi-Mühəndislik məktəbində oxuyub. Lakin ikinci kursda şeirlər yazmağa başladığından, təhsilini yarımçıq qoyub, üstəlik, hərbi andı pozduğu üçün cəzalandırılaraq Tayqaya – məhbuslarla birge yol tikintisində işləməyə göndərilib.

231

2015

Görkəmli yazıçı-dramaturq Afaq Məsud "Beynəlxalq səhnə əsərləri müsabiqəsi"nin qalibidir

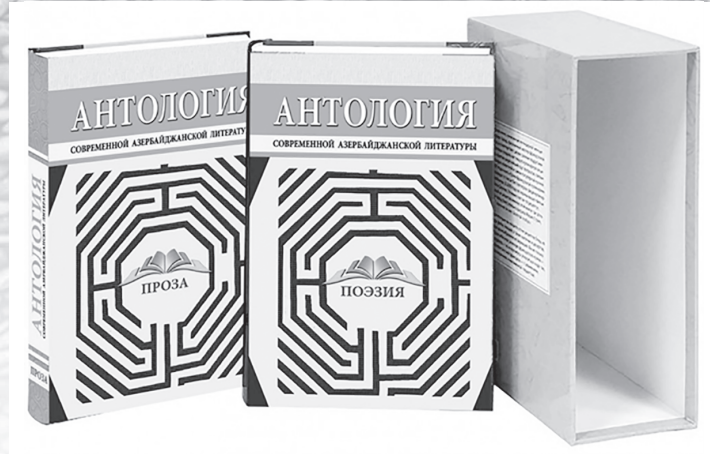
Görkəmli yazıçı-dramaturq, Əməkdar incəsənət xadimi Afaq Məsud "Mənsur Həllac" pyesine görə, məşhur türk dramaturqu Haldun Taner'in anadan olmasının 100 illiyi münasibəti ilə keçirilən "Beynəlxalq səhnə əsərləri müsabiqəsi"nin qalibi olub.

Avrasiya Yazarlar Birliyinin başçısı Yaqub Ömeroğlunun yazıçıya ünvanladığı təbrik məktubunda bildirilir ki, "Mənsur Həllac" pyesi müsabiqəyə 18 ölkədən daxil olmuş 109 əsər arasından qalib seçilib. Qalibləri mükafatlandırma mərasimi dekabrın 8-də Türkiyə Mədəniyyət Nazirliyinin "Kiçik teatr" binasında baş tutub.

Türk dünyasının ilk pyes müsabiqəsi olan "Beynəlxalq səhnə əsərləri müsabi-

qəsi" Avrasiya Yazarlar Birliyi, TÜRKSOY və Türkiyə Dövlət Teatrları Müdirliyi tərəfindən, Türkiyə Nazirlər Kabineti Təbliğat Fondunun dəstəyi ilə keçirilib. Müsabiqəyə İran, İraq, Türkmənistan və digər türkdilli ölkələrlə yanaşı, Qazaxıstandan 16, Qırğızıstandan 11, Azərbaycandan 16, Türkiyədən 23 əsər təqdim edilib.

"İzdiham", "Azadlıq", "Dəfn", "Suiti", "Üzü işığa" kimi romanları ilə oxucu kütləsinin rəğbətini qazanmış yazıçımızın əsərləri rus, fransız, ingilis, alman və s. dillərə tərcümə edilib. Azərbaycan teatrsevərləri arasında A.Məsudun bir dramaturq kimi də nüfuzu böyükdür. O, tamaşaçılara "Aktrisa", "Can üstə", "O məni sevir", "Qatarın altına atılan qadın", "Kərbəla" kimi dram əsərləri, həmçinin hazırda bu nüfuzlu mükafata layiq görülmüş, sufi düşüncə tərzinin təcəssümü olan "Mənsur Həllac" kimi pyes bəxş edib.

Moskvada ikicildlik müasir Azərbaycan ədəbiyyatı antologiyası işıq üzü görüb

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzinin ikicildlik "Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı" (nəsr və poeziya) antologiyası rus dilində işıq üzü görüb.

Moskvanın "U Nikitskix vorot" nəşriyyatı tərəfindən nəfis tərtibatla nəşr olunmuş ikicildlikdə Azərbaycanın məşhur yazıçı və şairləri ilə yanaşı, müasir ədəbi gəncliyin nümayəndələri də təmsil olunub.

Yeni nəşr Azərbaycan ədəbiyyatının beynəlxalq aləmdə tanıtılması istiqamətində Mərkəzin həyata keçirdiyi irimiqyaslı "Milli Ədəbiyyatın Təbliği" layihəsi çərçivəsində nəşr olunub. Hər iki cildin giriş sözünün müəllifi tanınmış yazıçı, Rusiya Yazıçılar Birliyinin sədr müavini

Valeri İvanov-Taqanskiydir.

Kitabların təqdimat mərasiminin yaxın vaxtlarda Rusiya Yazıçılar Birliyinin iştirakı ilə Moskvada keçiriləcəyi nəzərdə tutulur.

233

2015

Polşada nüfuzlu "Angelus" ədəbi mükafatının laureatı müəyyən edilib

Bu il nüfuzlu "Angelus" mükafatına tanınmış Ukrayna şair və yazıçısı Sergey Jadan layiq görülüb.

Bu mükafat ona müsabiqəyə 2014-cü ildə təqdim olunmuş "Mesopotamiya" romanına görə verilib. Maraqlıdır ki, uzun siyahıda Ukrayna yazıçılarından dördünün adı yer alıb. "Mesopotamiya" əsərinin müəllifi Sergey Jadandan başqa, Vasili Slapçuk ("Unutqanlıq kitabı"yla), Zvonki Matiyaş ("Vətən haqqında roman"ıyla), Natalya Snyadanko ("Mansardda cücerti" əsəriylə) uzun siyahıdakı 66 namizədin arasında olub.

Laureata 150 min zloty (təxminən 37 min 500 dollar) həcmində mükafat veriləcək.

Arxeoloqlar Uilyam Şekspirin keçmiş evinin yerində qazıntı işləri aparıblar

İngiltərə arxeoloqları Startford-Eyvon şəhərində, Uilyam Şekspirin keçmiş evinin yerində arxeoloji qazıntı işləri aparıblar. Ömrünün sonuncu iyirmi ilində dahi dramaturqun necə həyat sürməsi ilə bağlı maraqlı faktlar aşkarlanıb. Şekspirin keçmiş evi 250 il bundan öncə sökülüb. Burada o, son vaxtlar arvadı və üç varisi ilə birgə yaşayıb. Mütəxəssislər söküntüdən qalan əlamətlərə görə belə mülahizə yürüdürlər ki, dramaturq heç də kasıb həyat sürməyib. Arxeoloqların fikrincə, evin iyirmi otağı, mətbəxi və pivə hazırlamaqdan ötrü xüsusi sexi varmış. Həmin dövrdə imkanlı adamlardan başqa hər kəsin belə evi, bu cür şəraiti olmurdu. İstənilən britaniyalı kimi, Şekspir də pivə həvəskarı idi. Odur ki,

evində pivə sexinin aşkarlanması alimləri elə də təəccübləndirməyib. Təsadüfi deyil ki, dünyada bir sıra pivə istehsal edən müəssisələr onun adını daşıyır.

Təkcə bir məsələ qaranlıq qalır: görəsən, yerli kilsənin rəhbəri evi niyə sökdürüb? Güman olunur ki, yerli keşişi Şekspir yaradıcılığına pərəstiş edənlərin çoxluğu qıcıqlandırmış. Çünki Şekspir sənətinin vurğunları dramaturqun yaşadığı yere toplaşmağı özlərinə borc bildirdilər.

Dünyada ən çox satılan kitablar

“The Telegraph”ın məlumatına əsasən, dünyada ən çox satılan kitabların onluğu müəyyənləşdirilib. Aşağıda həmin kitabların siyahısı (nüsxə sayı) təqdim olunur:

1. “İki şəhərin hekayəti” – Çarlz Dikkens, 200 milyon
2. “Üzüklerin hökmdarı” – C.R.R.Tolkin, 150 milyon
3. “Hobbit” – C.R.R.Tolkin, 140,6 milyon
4. “Balaca şahzadə” – Antuan de Sent-Ekzüperi, 140 milyon
5. “Harry Potter və Fəlsəfə daşı” – C.K.Roulinq, 107 milyon
6. “On kiçik qaradərili” – Aqata Kristi, 100 milyon
7. “Qırmızı otaqda yuxu” – Tsao Syuetsin, 100 milyon

8. “Ayışə” – Henri Rayder Haqqard, 100 milyon
9. “Narniya gündəlikləri” – K.S.Lyuis, 85 milyon
10. “Da Vinçi şifrəsi” – Den Braun, 80 milyon.

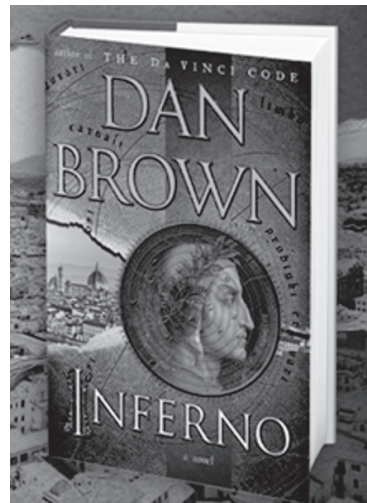

Dan Brounun bir əsəri də ekranlaşdırıldı

Dan Brounun məşhur "Da Vinçi şifresi" və "Mələklər və iblislər"inin davamı tezliklə tamaşaçılara təqdim ediləcək. Yeni filmin rəsmi relizi 2015-ci ilin dekabr ayına planlaşdırılıb. Bu dəfə tamaşaçılar yazıcının 2013-cü ildə nəşr edilmiş son romanı "İnferno"nun motivləri əsasında çəkilmiş filmle tanış olacaqlar. Filmin çəkilişini "Sony Pictures" şirkəti öz üzərinə götürüb. Xatırladaq ki, "Da Vinçi şifresi" və "Mələklər və iblislər" kitabları əsasında çəkilmiş bədii filmlərin rejissoru Ron Hovard və baş rolun ifaçısı Tom Henks artıq yeni kino-layihədə iştirak etməyə öz razılıqlarını veriblər.

"İnferno" romanında hadisələr Florensiyada cərəyan edir. Bu dəfə Robert Lenqdon yoldaşının köməyi ilə Dantenin özü tərəfindən yaradılmış Cəhənnəm xəritəsinin sirrinin açılması üzərində işləyir. Güman

ki, müəllifin əvvəlki kitablarında sui-qəsdlər, kriptologiya və tarixin mistik sirləri oxucuları necə ovsunlamışsa, burada da tamaşaçıları həmin ovqat gözləyir.

237

2015

Böyük Britaniyanın Birminhem şəhərində Avropanın ən böyük kitabxanası istifadəyə verilib

Birminhemdə Avropanın ən böyük kitabxanası fəaliyyətə başlayıb. Bu, sahəsi otuz beş min kvadratmetr təşkil edən böyük bir tikilidir. Onun inşasına 290 milyon dollar xərclənib. Holland memarlıq şirkəti "Mecanoo"nun orijinal üslubda inşa etdiyi bu bina onmərtəbəlidir. Binanın şəffaf fasadı aliminyum üzlüklərdən toxunub. Bu görünüş, bir növ qədim ingilis şəhəri Birminhemin sənaye istehsalı ilə bağlı keçmişinə işarədir. Bünövrəsi 2010-cu ildə qoyulmuş kitabxananın sonuncu mərtəbəsi qübbəşəkillidi. Burada Şekspirin xatirəsinə açılmış memorial zal – qiraət otağı yerləşir. Otaq 1882-ci ildə tikilmiş

qiraət otağının eynidir. Kitabxananın ön tərəfində isə kiçik konsertlərin və tematik tədbirlərin keçirilməsi üçün amfiteatr var.

Hazırlayan: **Zahid Sarıtorpaq**

Çapa imzalanıb: 22.12.2015. Kağız formatı: 60x84 1/8.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi: 34. Sifariş . Tiraj: 300.
Qiyməti: 5 AZN

Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi
Bakı, Ə.Topçubaşov küçəsi, 74.

Təqdim olunmuş hazır fayldan
"Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya" müəssisəsinin mətbəəsində
çap olunmuşdur.
Ünvan: Bakı, AZ 1052, Fətəli Xan Xoyski küç., 121^A

XƏZƏR 4 /2015
Dünya ədəbiyyatı dərgisi
Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi